Turgut Özakman

1881-1938

ATATÜRK, KURTULUŞ SAVAŞI VE CUMHURİYET KRONOLOJİSİ

Açıklamalar, kaynaklar, temel belgeler ve devrim yasaları

Bilgi Yayınevi

BİLGİ YAYINLARI / BİLGİ DİZİSİ : 126

ISBN 975 - 494 - 816 - X
99 . 06 . Y . 0105 . 1544

Birinci Basım
Haziran 1999

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Caddesi, No: 46/A, Yenişehir 06420 / Ankara
Telf : (0-312) 434 49 98 - 434 49 99 - 431 81 22 - 434 12 71
Faks: (0-312) 431 77 58

http://www.bilgiyayinevi.com.tr
e-mail: info@bilgiyayinevi.com.tr

BİLGİ KİTABEVİ
Sakarya Caddesi, No: 8/A, Kızılay 06420 / Ankara
Telf : (0-312) 434 41 06 - 434 41 07
Faks: (0-312) 433 19 36

BİLGİ DAĞITIM
Narlıbahçe Sokak, No: 17/1, Cağaloğlu 34360 / İstanbul
Telf : (0-212) 522 52 01 - 526 70 97
Faks: (0-212) 527 41 19

TURGUT ÖZAKMAN

1881-1938

Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi

Açıklamalar, kaynaklar,
temel belgeler ve devrim yasaları

Genel kronolojiye ek olarak özet devrim tarihi ile
özet Atatürk kronolojisi

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

baskı : cantekin matbaacılık yayıncılık ticaret ltd. şti.
telf : 384 34 35 - 384 34 36 - 384 34 37

İÇİNDEKİLER

I. ÖNSÖZ 7

II. KRONOLOJİ 9
Birinci Bölüm (1881 – 29 Ekim 1918) 9
İkinci Bölüm (30 Ekim 1918 – 18 Mayıs 1919) 36
Üçüncü Bölüm (19 Mayıs 1919 – 22 Nisan 1920) 62
Dördüncü Bölüm (23 Nisan 1920 – 28 Ekim 1923) 107
Beşinci Bölüm (29 Ekim 1923 – 21 Kasım 1938) 200

III. ÖZET KRONOLOJİ 273
(1911 – 21 Kasım 1938)

IV. EKLER 305
1. Atatürk'ün Enver Paşa'ya raporu 305
2. Wilson İlkeleri 307
3. Mondros Mütareke Anlaşması 309
4. Atatürk'ün A. İzzet Paşa'ya yolladığı yazılardan bazı bölümler 313
5. Barış Konferansı 315
6. Vahidettin ve Damat Ferit'in manda önerisi 315
7. Atatürk'le birlikte Samsun'a çıkanlar 317
8. Misak-ı Milli 318
9. Vahidettin ile Meclis Kurulunun görüşmesinin metni 319
10. Vahidettin'in Damat Ferit'i görevlendirme yazısı 321
11. Sevres'in özeti ve Üçlü Anlaşma hakkında özet bilgi 322
12. Wilson'un saptadığı Ermenistan sınırları 325
13. Birinci İnönü Savaşı komutanları 326
14. İkinci İnönü Savaşı komutanları 326

15. Kütahya-Eskişehir Savaşları komutanları 327
16. Sakarya Savaşı komutanları 327
17. Büyük Taarruz komutanları 328
18. Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu 329
19. Yüzellilikler listesi 331
20. Takrir-i Sükûn (Huzuru Koruma) Kanunu 335
21. Şeyh Sait ve Şeyh Şemseddin'in konuşma ve ifadelerinden bazı parçalar 336
22. Şapka İktisası (Giyilmesi) Hakkında Kanun 339
23. Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine (Kapatılmasına) ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Men ve İlgasına (Yasaklanmasına ve Kaldırılmasına) Dair Kanun 340
24. Beynelmilel Erkamın (Milletlerarası Rakamların) Kabulü Hakkında Kanun 341
25. Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun 342
26. Atatürk ve Demokrasi 344
27. 10'ncu Yıl Nutku 346
28. Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun 348
29. Bazı Kisvelerin (Giysilerin) Giyilemeyeceğine Dair Kanun 349
30. Atatürk'ün vasiyetnamesi 350
31. Doktor raporu 351
32. İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün beyannamesi 351

V. ÖZEL EK 361
Kısa Atatürk Kronolojisi

VI. KAYNAKÇA 385

VII. AD, YER VE KONU DİZİNİ 389

I

ÖNSÖZ

Bu çalışma için esas olarak, daha önce yayımlanmış kronolojilerden yararlandım. Ayrıca çeşitli kaynaklardan derlediğim bilgilere ve gerektikçe yorum, uyarı ve ayrıntılara da yer verdim.

1881-1938 arasındaki 57 yıllık yoğun dönem, beş bölüme ayrılmıştır. 'İçindekiler' bölümünde, bu bölümlerin kapsadığı süreler gösterilmiştir.

Birçok konuya ve sürece, ancak başlıca olaylar ve aşamalar belirtilerek kısaca değinilebilmiştir. Bu nedenle, daha geniş bilgi edinmek isteyecekler için kolayca bulunabilecek, güvenilir, objektif birkaç kitaba gönderme yaptım. Bunlar arasında 'Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele' adlı kitabım da yer alıyor. Atatürk ve Milli Mücadele hakkındaki yalanları, yanlışları ve yutturmacaları topluca ele alan başkaca bir çalışma olmadığı için bu yola istemeden başvurmak zorunda kaldım; hoş görüleceğimi umarım.

Dönemin resmini görmeye yararlı olacağı düşüncesiyle, aynı zaman dilimi içindeki bazı dünya olayları ile dönemin özelliğini belirten bazı ayrıntılara ve sayılara da yer verdim.

Her yılın başında o yılla ilgili bazı kültür olayları ve ekonomik gelişim yansıtılmış, bu arada ancak başkentin gelişimini belirten birkaç karakteristik mimari çalışmaya değinilmiştir. O yıllarda Anadolu'nun birçok yerinde özenli okul, halkevi ve kamu

binalarının yapılıp hizmete girdiklerini söylemeliyim. 1923 yılında Türkiye'de irili ufaklı 140 fabrika bulunuyordu; bu sayı 1933'te 2.317'ye ulaşmıştır. Bunlardan da ancak önemlilerine değinilebilmiştir.

Kitapta, ayrıntılı kronolojiden ayrı olarak, 1911-1938 dönemiyle ilgili, Türkiye'ye ilişkin başlıca olayları ve Atatürk Devrimini ana çizgileriyle gösteren bir de **Özet Kronoloji** bulunmaktadır. Bu pratik kronoloji renkli sayfalara basılmıştır. Öğrenciler ve günlük gereksinimler için yararlı olacağını sanıyorum.

Temel ve gerekli bazı belgeler ile anayasa güvencesi altında bulunan (madde 174) bütün devrim yasalarının metinleri 'Ekler' bölümündedir. Eklerin konuları ve sayfaları, 'İçindekiler' bölümünde belirtilmiştir.

Eklerin sonunda, yine renkli sayfalara basılmış, özet bir **Atatürk Kronolojisi** de yer almaktadır.

Kaynakça bölümünde, yalnız yararlanılan kaynaklar değil, genç okurlara yardımcı olmak amacıyla, Batılıların 'Türk Mucizesi' diye adlandırdığı Kurtuluş Savaşı ve Türk Devrimi ile ilgili bazı temel, genel ve yararlı kitaplar da gösterilmiştir.

Başlıca kişi, yer, olay ve tarihlerin kolayca bulunabilmesi için **'Dizin'** geniş tutulmuş; yalnız sayfa sayısı belirtilmekle kalınmamış, gerektikçe içerdikleri konular da açıklanmıştır.

Bu kitapçık, kuru bir tarih çizelgesi olarak da okunabilir; sıfırdan başlayarak, bin türlü iç ve dış engeli, oyunu, tuzağı, yoksunluğu ve yoksulluğu adım adım aşıp zafere ulaşan; aydınlanmayı yani aklın ve vicdanın özgürlüğünü sağlayan; yalnız maddi kalkınmayı değil, sanat, kültür, hukuk vb. alanlarda da kalkınmayı amaçlayan, 18 yılda başarılmış, benzersiz bir mücadelenin, devrimlerin ve kalkınma çabalarının satırbaşlarından oluşan heyecanlı bir roman gibi de.

Sevgi ve saygılarla.

Turgut Özakman

II

ATATÜRK, KURTULUŞ SAVAŞI VE CUMHURİYET KRONOLOJİSİ

BİRİNCİ BÖLÜM
1881 - 29 Ekim 1918

1881 Mustafa Kemal Atatürk'ün Selanik'te doğması. (Babası Ali Rıza Efendi [1839-1888], annesi Zübeyde Hanım [1857-1923), kız kardeşi Makbule [Atadan])

[Genel bilgi için: 'Tek Adam', Ş.S. Aydemir; 'Çankaya', F.Rıfkı Atay; Meydan Larousse, 1.C., s.799 vd.; AnaBritannica, 2.C., s.488 vd.]

1886 Atatürk'ün ilk öğrenime başlaması.

1888 Namık Kemal'in ölümü.

1889 Namık Kemal'in 'Tarih-i Osmani'sinin yayımlanması.

1893 Atatürk'ün Selanik Askeri Rüştiyesi'ne (ortaokuluna) girişi.

1895
- Manastır Askeri İdadisi'ne (lisesine) girişi.
- Lumière kardeşlerin Paris'te yaptıkları gösteriyle sinemanın başlaması.

1897
- Türk-Yunan savaşı.

[Savaşı Osmanlı Devleti kazanır ama barış masasından zararla kalkar.]

- H.Ziya Uşaklıgil'in 'Mai ve Siyah' romanının yayımlanması.

1899
- Atatürk'ün Harp Okuluna (İstanbul) girişi.
- H.Ziya Uşaklıgil'in 'Aşk-ı Memnu' romanının yayımlanması.

1900
- Tevfik Fikret'in şiirlerinin ('Rübab-ı Şikeste') yayımlanması.
- Mehmet Emin Yurdakul'un şiirlerinin ('Türkçe Şiirler') yayımlanması.
- Darülfünun'un (üniversitenin) açılması.

  [İlk üniversite 1863'te açılmışsa da iki yıl sonra kapatılır, 1870'de bir daha açılır, iki yıl sonra yine kapatılır. 1900'de açılan üniversite, yarı medrese-yarı üniversite olarak, türlü yoksunluklar içinde varlığını sürdürecektir.]
- İngiliz İşçi Partisi'nin kurulması.

1901
İngiltere'de Kraliçe Victoria'nın ölümü.

1902
- Atatürk'ün teğmen rütbesi ile Harp Okulunu bitirmesi ve Harp Akademisine girişi.
- II. Abdülhamid'in Bağdat demiryolunun yapım imtiyazını Almanlara vermesi.
- Paris'te I. Jöntürk Kongresi.

1903
- Wright kardeşlerin ilk uçuşu gerçekleştirmeleri.
- İngiltere'de Kadınların Sosyal ve Politik Birliği'nin kurulması.
- Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nün kurulması.

1904
- İngiltere ve Fransa arasında Entente Cordiale'in (dostluk anlaşmasının) imzalanması.
- Rus-Japon Savaşı'nın başlaması.

1905
- Atatürk'ün Kurmay Yüzbaşı olarak Akademiyi bitirmesi ve staj için 5. Ordu (Şam/Suriye) emrine atanması; Şam'da Vatan ve Hürriyet adlı gizli cemiyeti kurması.
- Potemkin zırhlısındaki denizcilerin isyan etmesi. (28 Haziran)
- Ermeni komitecilerin Yıldız camisinde II. Abdülhamit'e suikast girişiminde bulunmaları. (21 Temmuz)
- Rusya'nın Japonya'ya yenilmesi.
- Galatasaray Kulübü'nün kurulması.

1906 İngiltere'de genel seçimleri ilk kez liberallerin kazanması.

1907
- Atatürk'ün 3. Orduya atanması (Manastır/Selanik); gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olması.
- Paris'te II. Jöntürk Kongresi.
- Fenerbahçe Kulübü'nün kurulması.

• • •

1908

23 Temmuz İkinci Meşrutiyet'in ilanı.

5 Ekim Özerk Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi.

6 Ekim Avusturya'nın Bosna ve Hersek'i topraklarına katma kararı alması.

27 Ekim Özerk bir Osmanlı ili olan Girit'in Yunanistan'a katıldığını açıklaması.

Kasım 1908 İlk Türkçü dernek olan Türk Derneği'nin kurulması.

1908

3 Kasım — R.Baden-Powel'ın İzciliği kurması.

• • •

1909

13 Ocak — Atatürk'ün Selanik II. Redif Tümeni Kurmay Başkanlığına getirilmesi.

13 Nisan — İstanbul'da 31 Mart gerici ayaklanmasının başlaması.

[Osmanlılarda geçerli olan tarihle miladi tarih arasında 12/13 gün fark vardır. Bu fark 1917'de giderilecektir. / 31 Mart'la ilgili bilgi için: 'Şeriatçı Bir Ayaklanma', Sina Akşin.]

15 Nisan — Hareket Ordusu'nun ayaklanmayı bastırmak üzere İstanbul'a yürüyüşe geçmesi.

[Hareket Ordusu'nun Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa, Kurmay Başkanı Atatürk'tür. / Bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', T.Özakman, s.87-90.]

22 Nisan — Mahmut Şevket Paşa'nın Hareket Ordusu'nun komutanlığını üzerine alışı.

24 Nisan — Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişi.

27 Nisan — Meclislerin aldığı ortak karar sonucu, II. Abdülhamit'in tahttan indirilerek yerine V. Mehmet Reşat'ın getirilmesi.

30 Nisan — İsyanın kesin olarak bastırılması.

22 Mayıs — Atatürk'ün Selanik'e dönüşü.

22 Eylül — Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyetinin 2. Büyük Kongresi.

[Bu kongreye katılan Atatürk, 'ordunun siyasetten uzak durması, siyaset ile uğraşacak olanların ordudan ayrılması' görüşünü savunur. İttihat ve Terakki ileri gelenleri bu görüşü paylaşmazlar. Ata-

türk Cemiyetten uzaklaşarak kendini askerliğe verir.]

2 Aralık — Bundan böyle İstanbulluların da askere alınacağının açıklanması.

• • •

1910

Eylül — Kazım Özalp anlatıyor: "Subayların giyimleri gerçekten çok kötü idi. Özellikle püskülü kopuk, kalıbı bozuk fesler, disiplinli bir subay giyimine hiç yakışmıyordu. Mahmut Şevket Paşa, 'Bu serpuş (başlık) işine bir çözüm bulunmalıdır' görüşünü ortaya attı ve fikrimizi sordu. M.Kemal hiç beklemeden, 'şapka kabul edilmelidir' cevabını verdi. (..) M.Şevket Paşa'ya göre bu atılım çok cazip olmakla beraber, tepki uyandırabilirdi.. belki bir geçiş yapmak daha faydalı olacaktı. Uzun tartışmalar yaptık. Sonuçta subaylar için kalpak, erler için kumaştan yapılmış siperliksiz başlıklar uygun görüldü. En azından orduyu festen kurtaracaktık. Kahverengi kalpak giymeye karar verdik.

M.Kemal'e göre bu bir yarım tedbirdi, ancak bir geçiş olabilirdi. 'Bir gün gelecek, asker, sivil hepimiz **şapka** giyeceğiz' diyordu."

- Atatürk'ün Picardie manevralarını izlemek üzere Fransa'ya gönderilmesi.

4 Ekim — Portekiz'de cumhuriyetin ilan edilmesi.

• • •

1911

1 Haziran — Türk Hava Kuvvetleri'nin kurulması.

1911

3 Temmuz — Türk Ocağı'nın kuruluşu.

29 Eylül — İtalyanların Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi ve Trablus'a (bugünkü Libya) saldırması.

15 Ekim — Atatürk'ün İtalyanlara karşı savaşmak üzere gönüllü olarak, takma adla ve bazı arkadaşlarıyla birlikte İstanbul'dan ayrılışı.

21 Kasım — Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin kurulması.

[Hürriyet ve İtilaf, İngiliz işbirlikçisi, din istismarcısı, karanlık, karışık bir partidir. Vahidettin ve Damat Ferit ile bu parti arasında dayanışma vardır. / Bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s.39-40.]

27 Kasım — Atatürk'ün binbaşılığa yükselmesi.

15 Aralık — Amudsen'in Güney Kutbu'na ulaşması.

• • •

1912

- İzmir'de Karşıyaka Spor Kulübü'nün kurulması.
- Titanic gemisinin batması. (15 Nisan 1912)

12 Şubat — Çin'de cumhuriyetin ilan edilmesi.

24 Nisan — İtalya'nın 12 Adaları işgale başlaması.

[İşgal 20 Mayısta tamamlanacaktır.)

15 Temmuz — İngiltere'de Sosyal Sağlık Sigortası Kanunu'nun yürürlüğe girmesi.

8 Ekim — Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi; Balkan Savaşı'nın başlaması. (18 Ekim 1912'de Yunanistan ve Bulgaristan, 20 Ekim 1912'de de

Sırplar Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edeceklerdir.)

[Balkan Savaşı hakkında bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', Prof. Dr. Şerafettin Turan, 1.C., s. 29 vd.]

24 Ekim — Atatürk'ün İstanbul'a dönmek üzere Trablus'tan ayrılması.

29 Ekim
- Bulgar saldırısı üzerine Osmanlı kuvvetlerinin Çatalca'ya çekilmesi.
- Sadrazamlığa Kamil Paşa'nın getirilmesi.

8 Kasım — Selanik'in teslim olması.

[Selanik'i hiç savunmadan Yunan ordusuna teslim eden Komutan Ali Nadir Paşa emekli edilir. İstanbul hükümeti bu emekli paşayı 1919'da Yunan çıkarmasından önce, İzmir'deki XVII. Kolordu Komutanlığına atayacak, o da yine tek kurşun atmadan İzmir'i Yunanlılara teslim edecektir.]

20 Kasım — Atatürk'ün İstanbul'a gelişi.

25 Kasım — Gelibolu-Bolayır'da bulunan Bahr-i Sefid (Akdeniz) Kolordusu Harekât Şubesi Müdürlüğüne atanması.

[Komutan Fahri Paşa, Kurmay Başkanı Binbaşı Fethi Okyar]

29 Kasım — Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmesi.

3 Aralık — Mütareke (Yunanistan ve Karadağ katılmamıştır.)

16 Aralık — Londra'da barış görüşmelerine başlanması.

• • •

1913

J.J.Rousseau'nun 'Contrat Social' adlı eserinin Türkçe çevirisinin yayımlanması.

[Atatürk'ün dikkatle okuyup işaretlediği eserlerden biri de budur. Bu konuda geniş bilgi için: 'Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar', Prof.Dr. Şerafettin Turan.]

6 Ocak — Barış görüşmelerinin kesilmesi.

23 Ocak — İttihatçıların Kamil Paşa'yı sadrazamlıktan silah zoruyla uzaklaştırmaları ve yerine Mahmut Şevket Paşa'yı getirmeleri. (Bâb-ı Âli baskını)
[Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 33.]

3 Şubat — Bulgarların savaşı yeniden başlatması.
[Birinci Balkan Savaşı'nın ikinci aşaması başlar.]

8 Şubat — Bolayır kesiminde Bulgar ordusuna taarruz edilmesi, Şarköy'e çıkarma yapması beklenen X. Kolordunun gecikmesi yüzünden taarruzdan bir sonuç alınamaması.
[Geciken Kolordunun Komutanı Hurşit Paşa, Kurmaybaşkanı Enver Bey'dir (ilerde Enver Paşa).]

4 Mart — Wilson'ın ilk kez ABD Başkanı seçilmesi.

6 Mart — Yanya'nın Yunan kuvvetlerine teslim olması.

26 Mart — Edirne'nin Bulgar kuvvetlerine teslim olması.

22 Nisan — İşkodra'nın Karadağlılara teslim olması.

30 Mayıs — Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında Londra Barış Antlaşması.
[Rumeli ve Batı Trakya Osmanlı yönetiminden çıkar; Edirne Bulgaristan'a bırakılır.]

11 Haziran — Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın İttihat ve Terakki muhaliflerince öldürülmesi.
[Bu olay nedeniyle 3 kişi asılır, Hürriyet ve İtilafçıların bir kısmı tutuklanır, bir kısmı yurt dışına kaçar.]

12 Haziran — Sait Halim Paşa'nın Sadrazam olması.

30 Haziran — Bulgaristan'la öteki Balkan Devletleri arasındaki

anlaşmazlığın büyümesi sonucu, 2. Balkan Savaşı'nın başlaması.
[Bulgaristan ile Sırplar-Yunanlılar ve Romanya arasında.]

21 Temmuz Bu savaştan yararlanan Osmanlı Devleti'nin orduyu harekete geçirmesi, Edirne ve Kırklareli'nin geri alınması.

10 Ağustos Balkan Devletleri arasında Bükreş Barış Antlaşması.

29 Eylül Osmanlı-Bulgar İstanbul Barış Antlaşması.
[Edirne Türkiye'de kalır.]

27 Ekim Atatürk'ün Sofya Ataşemiliterliğine, Fethi Okyar'ın Sofya Elçiliğine atanması.
[Kazım Özalp özetle şöyle yazıyor: "Mustafa Kemal Sofya'ya Ataşemiliter olarak giderken bana İstanbul'da, 'Bu hanedandan memlekete hayır yoktur. Diktatörlük milletleri mesut ve müreffeh kılmaz. Devletin esasını **Cumhuriyet** prensiplerine göre hazırlamak lazım,' dedi."]

14 Kasım Osmanlı-Yunanistan Atina Barış Antlaşması.
[İmroz ve Bozcaada dışındaki bütün adalar Yunanistan'a; 12 Ada İtalya'ya bırakılır. 14 Mart 1914'te Sırbistan'la da İstanbul Barış Antlaşması yapılır.]

14 Aralık Alman Askeri Islah Kurulu'nun İstanbul'a gelmesi.
[Kurul Başkanı General Liman von Sanders'tir.]

• • •

1914

Fuat Uzkınay'ın, ilk belgesel Türk filmi 'Ayastefanos'taki (Yeşilköy'deki) Rus Abidesinin Yıkılışı'nı çekmesi. (14 Kasım 1914)

1914

3 Ocak — Albay Enver Bey'in paşalığa yükseltilerek Harbiye Nazırı yapılması.

1 Mart — Atatürk'ün yarbaylığa yükselmesi.

28 Haziran — Avusturya Veliahtı Ferdinand ve eşinin, bir Sırplı tarafından Saray Bosna'da öldürülmesi.

[Bu arada Balkan Savaşı'ndan alınan derslere göre ordu yeniden düzenlenir, politikadan arındırılır, okuyup yazması olmayan ya da yetersiz komutanlar ve subaylar (1.100 kişi) tasfiye edilir, komuta kadrosu gençleştirilir, eğitim ve moral yükseltilir. İngiltere'ye iki modern savaş gemisi ısmarlanır ve parası peşin ödenir (Sultan Osman ve Reşadiye).]

28 Temmuz — Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'a savaş ilan etmesi.

31 Temmuz — Rusya'nın ve Fransa'nın seferberlik ilan etmesi.

[Almanya 1 Ağustosta Rusya'ya, 3 Ağustosta Fransa'ya, 4 Ağustosta Belçika'ya savaş ilan eder; aynı gün İngiltere de Almanya'ya savaş ilan eder ve Birinci Dünya Savaşı başlar. 4 yıl, 3 ay, 14 gün sürecek, 14 ülke katılacak, 40 milyon ölü ve yaralı verilecektir.]

2 Ağustos

- Osmanlı Devleti'nin genel seferberlik ve sıkıyönetim ilan etmesi.

[Osmanlı kuvvetleri: 4 ordu ve 11 kolordu, ayrıca bazı tümenler ve birlikler. Savaş ilerledikçe yeni ordular ve birlikler kurulacaktır.]

- İngiltere'nin, Türkiye'nin parasını ödediği iki gemiye el koyması ve Türklere teslim etmemesi.
- Almanya ile ittifak anlaşması imzalanması.

[Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 38 vd.]

4 Ağustos — Enver Paşa'nın Başkomutan Vekili olması.

5 Ağustos — Enver Paşa ile Alman Büyükelçisinin, İngiliz filo-

sunun izlediği Goeben ve Breslau adlı Alman savaş gemilerinin Türkiye'ye gelmesine karar vermeleri.

11 Ağustos — Gemilerin Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Marmara'ya girmesi.

[Osmanlı Devleti bu iki gemiyi satın aldığını ilan ederek, ilkine Yavuz, ikincisine Midilli adını verdi. Alman Amirali Souchon donanma komutanlığına getirildi.]

16 Ağustos — Almanların Belçika'ya girerek Liège'i alması.

20 Ağustos — Almanların kuzeyden Fransa'ya taarruz etmesi.

26 Ağustos — Almanların Tannenberg'te Rusları yenmesi.

4 Eylül — Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırdığını açıklaması.

[Bu haklı kararı, hiçbir büyük devlet kabul etmez. Anlaştığı Almanya bile protesto edecektir.]

12 Eylül — Çanakkale Boğazı girişine mayın dökülmesi.

27 Eylül — Boğaz'ın kapandığının ilan edilmesi.

29 Ekim — Amiral Souchon komutasında Karadeniz'e açılan donanmanın Sivastopol, Odesa, Kefe ve Novorossisk limanlarına ve Rus donanmasına ateş açması.

1 Kasım

- Rus ordusunun Doğu Anadolu'da sınırı geçmesi.
- İngiliz donanmasının Akabe'yi (Basra) topa tutması.

[Daha sonra İngiltere, Fransa ve Rusya, Osmanlı Devleti'ne resmi olarak savaş ilan edeceklerdir. İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener bir açıklama yapar: "Türkiye'yi yok edinceye kadar savaşacağız!" Osmanlı kuvvetleri yedi cephede birden savaşacaktır.]

1914

3 Kasım
- İngilizlerin Basra Körfezi'ne kuvvet çıkarması ve kuzeye doğru yürümeye başlaması.
- İngiliz-Fransız birleşik donanmasının Çanakkale Boğazı giriş tahkimatını bombardıman etmesi.

7 Kasım — İtilaf Devletlerine karşı cihat ilan edilmesi.

[Hemen hiçbir Müslüman millet ve devlet, cihat davetine katılmaz. Buna karşılık birçok Müslüman Hindli ve Kuzey Afrikalı, İngiliz ve Fransızların emrinde Osmanlı ordularına karşı savaşacaklardır.]

22 Kasım — İngiliz 6. Tümeninin Basra'yı işgali.

14 Aralık — Ruslarla Sarıkamış Savaşı.

[Enver Paşa'nın komuta ettiği bu kış savaşı bir ay sürecek, başlangıçta bazı başarılar elde edilecek fakat ordu '78 bin kişi' kaybedecek ve geri çekilmek zorunda kalacaktır. Sert kış koşulları içinde Allahüekber Dağlarını geçmeye çalışan 40.000 askerden sadece 3.000 kadarı sağ kalmıştır.]

17 Aralık — Mısır'da İngiliz yönetiminin ilan edilmesi.

1914 sonu — Atatürk'ten Salih Bozok'a mektup: "Ben Almanların bu harpte muzaffer olacaklarına katiyen emin değilim. (..) Bir vazifeye atanmam için Harbiye Nazırına yazdım, (..) bir kıtanın başında bulunmak istediğimi bildirdim."

• • •

1915

- Tevfik Fikret'in ölümü. (19 Ağustos 1915)
- Albert Einstein'ın 'izafiyet (görecelik) teorisi'ni açıklaması.

14 Ocak — Osmanlı ordusunun 1. Süveyş Kanalı Seferine başlaması.

[Bu sefer, 43 gün sürmüş ve sonuç alınamamıştır.]

15 Ocak — İngiliz Dışişleri Bakanı Grey'in, Yunanlıları kazanmak için Yunan hükümetine gönderdiği nota ile 'İzmir ile ard bölgesinin Yunanistan'a verilebileceğini' bildirmesi.

[Yunan Kralı Konstantin, bu vaade rağmen savaşa katılmak istememiştir. Başbakan Venizelos, Selanik'te bir karşı-hükümet kurar. Kralcılarla Venizeloscular, Atina sokaklarında savaşırlar. Sonunda Kral Konstantin, oğlu Aleksandros lehine tahttan çekilmek zorunda kalır. Venizelos Atina'ya döner. Yunanistan 6 Ocak 1917'de savaş katılır.]

2 Şubat — Henüz kuruluşu tamamlanmamış olan 19. Tümen Komutanlığına (Tekirdağ) atanan Atatürk'ün Tekirdağ'a gelmesi ve tümenini kurmaya başlaması.

19 Şubat — İngiliz ve Fransız birleşik donanmasının Boğaz girişindeki ve orta kesimdeki tabyaları tahrip etmeleri ve aynı amaçla karaya bir miktar asker çıkarmaları.

[Birleşik donanma 17 Marta kadar Çanakkale tabyalarını gece ve gündüz 35 kez bombalayacaktır.]

25 Şubat — 19. Tümenin kuruluşunun tamamlanması ve tümenin Gelibolu Yarımadası'nın doğu kıyısındaki Maydos (Eceabat)'ta görevlendirilmesi.

18 Mart — İtilaf Devletleri birleşik donanmasının Çanakkale Boğazı'nı denizden geçmeye çalışmaları ve yenilerek geri çekilmeleri.

[Amiral J. de Robeck komutasındaki İtilaf Donanması Çanakkale Boğazı'nı 7 saat süreyle ateş altında tutacak, Nusret mayın gemisinin gizlice döşediği mayınlar ve kıyı topçularının etkili ateşi al-

tında, kuvvetinin üçte birini yitirerek geri çekilecektir:

Çanakkale deniz zaferi!

18 Martın kahramanı, Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Çobanlı Paşa'dır.]

24 Mart — Çanakkale'de 5. Ordunun kurulması ve Komutanlığına Alman Liman von Sanders Paşa'nın getirilmesi.

26 Mart — Liman Paşa'nın Gelibolu'ya gelmesi.

[Liman Paşa Türklerin hazırladığı savunma planını değiştirir, kıyılardaki büyükçe birlikleri geriye aldırır vb. Bu yanlış plan yüzünden düşmanı durdurmak çok cana mal olacaktır. Liman Paşa 19. Tümeni ordu ihtiyatı olarak emrine alır.]

27 Mart — İngiliz Savaş Komitesinin, Çanakkale'nin aşılması için deniz ve kara kuvvetlerinin birlikte kullanılmasına karar vermesi.

10 Nisan — İngiltere, Fransa ve Rusya arasında gizli İstanbul anlaşması. (Savaş içinde yapılan çeşitli gizli anlaşmalardan birincisi.)

[Boğazlar, Doğu Trakya, Gelibolu ve Kocaeli Yarımadaları ile İmroz ve Bozcaada savaştan sonra Rusya'ya bırakılacaktır.]

22 Nisan — Almanların Flandre cephesinde zehirli gaz kullanmaları.

25 Nisan — İtilaf Devletleri'nin Gelibolu ve Çanakkale Yarımadalarının çeşitli yerlerine çıkarma yapmaları. (Arıburnu, Seddülbahir ve Kumkale.)

[Çıkarma 308 savaş ve nakliye gemisi ile gerçekleştirilir. Ordu komutanının Saros'da olmasından dolayı, Atatürk, emir beklemeden birliklerini harekete geçirir ve Arıburnu'na çıkıp yarımadanın en hâkim tepesi olan Kocaçimen'e ilerleyen İngiliz birliklerini durdurur ve kıyıya kadar sürer. İngiliz

birlikleri, donanmalarının yoğun ateşi sayesinde denize dökülmekten kurtulurlar.

Arıburnu zaferi!

İngiliz birlikleri bundan sonraki hiçbir girişimlerinde başarı kazanamayacaklardır. / Bilgi için: 'Çanakkale Geçilmez', Alan Moorehead; 'Arıburnu Muharebeleri Raporu', Mustafa Kemal.]

26 Nisan — İtalya ile İtilaf Devletleri arasında gizli Londra Anlaşması. (İkinci gizli anlaşma.)

[İtalya'ya, Akdeniz'de bazı yerler vaad edilir (12 Ada, Antalya vb.). İtalya, bu anlaşma ile saf değiştirerek İtilaf Devletleri yanında yer alır ve 21 Mayısta Müttefik Devletlere savaş ilan eder, 23 Mayısta savaşa girer.]

7 Mayıs — Almanların Lusitania yolcu gemisini batırması.

10 Mayıs — Atatürk'ün savaşları idare ettiği yere, 'Kemalyeri' adının verilmesi.

17 Mayıs — Atatürk'e Arıburnu Savaşları dolayısıyla altın liyakat madalyası verilmesi.

27 Mayıs — Göçettirme (tehcir) kanununun yürürlüğe girmesi.

[Savaş içindeki çeşitli acı olaylar nedeniyle hazırlanan bu kanun (kanun hükmünde kararname) sırf Ermeniler için çıkarılmış değildir. Bu olay hakkında bilgi ve kanun metni: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 97 vd.]

1 Haziran — Atatürk'ün albaylığa yükselmesi.

6/7 Ağustos — İngilizlerin Gelibolu'ya yeni kuvvetler çıkarması.

8 Ağustos — Atatürk'ün Anafartalar Grubu Komutanlığına getirilmesi.

9 Ağustos — Atatürk'ün Komutanlığında 1. Anafartalar zaferi.

10 Ağustos — Atatürk'ün Komutanlığında Conkbayırı zaferi.

21/22 Ağus. — Atatürk'ün Komutanlığında 2. Anafartalar zaferi.

1915

5 Ekim
- Fransız askerlerinin Selanik'e çıkmaları.
- Bulgaristan'ın Almanya, Avusturya ve Osmanlı Devleti yanında savaşa girmesi.

15 Ekim Başarısızlığından dolayı General Hamilton'un Çanakkale Seferi Başkomutanlığından alınması.

7 Kasım İngiliz Savaş Kabinesinin Çanakkale'yi boşaltma kararı alması.

21 Kasım Irak cephesinde Selman-ı Pak zaferi.

10 Aralık Atatürk'ün, sağlığı dolayısıyla izin alarak Anafartalar Grup Komutanlığından ayrılıp İstanbul'a dönmesi.

19/20 Kasım İngilizlerin Anafartalar-Arıburnu bölgesinden gizli olarak çekilmeleri.

* * *

1916

Darülbedayi'nin (İstanbul Şehir Tiyatrosu), 'Çürük Temel' adlı oyunla ilk kez perdesini açması. (20 Ocak 1916)

8/9 Ocak İngilizlerin Seddülbahir bölgesinden de gizli olarak çekilmeleri ve Çanakkale Savaşı'nın sona ermesi.

[Seddülbahir'de yapılan savaşlarda da Türkler şaşırtıcı bir direnç göstermişler ve başarılar kazanmışlardır. Bu kitapçık Atatürk kronolojisi olduğu için bütün başarılara değinilmedi. Türk kayıpları: 57.084 şehit, 18.746 hastanede ölen, toplam 75.830; 250 bin şehit verildiği iddiası doğru değildir.]

14 Ocak Atatürk'ün Edirne'ye alınan XVI. Kolordu Komutanlığına atanması.

1916

15 Ocak — Doğu cephesinin yarılması ve ordunun Erzurum'a doğru geri çekilmeye başlaması.

17 Ocak — Atatürk'e Çanakkale Savaşı'ndaki üstün başarılarından dolayı 'altın liyakat madalyası' verilmesi.

[Tarihi saptırmaya meraklı birkaç maksatlı yazar tarafından, Atatürk'ün Çanakkale'de önemli bir başarısı olmadığı ileri sürülmektedir. Aldığı bazı madalyalar bu nedenle belirtildi.

İngilizlerin Çanakkale Savaşı ile ilgili Resmi Harp Tarihi'nde şöyle yazıyor:

"Çanakkale'de geleceği elinde tutan komutan, üstün şahıs, M.Kemal'di. Çanakkale muharebelerinde göstermiş olduğu çok yüksek sevk ve İdare, fedakârlık ve feragat, her türlü övgünün üzerindedir ve bu konuda ne söylense azdır.

M.Kemal Çanakkale'nin kaderini tayin etmiştir... Kısacası, Çanakkale muharebeleri, bütünüyle M. Kemal'in üstün deha ve zekâsıyla etkili olduğu bir tarihi anlatır." Bu konudaki yalanlar, yanlışlar ve yanıtları için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s.94-177.]

- Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin intihar etmesi ve Vahidettin'in veliaht olması.

[Vahidettin hakkında belgelere dayalı bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s.30-83, 218-284, 386-419.]

16 Şubat — Rusların Erzurum'a girmesi.

[Kuzeyde Rize, güneyde Muş ve Bitlis de Ruslar tarafından işgal edilir.]

11 Mart — XVI. Kolordunun Diyarbakır'a nakledilmesi.

26 Mart — Atatürk'ün Diyarbakır'a gelişi.

[XVI. Kolordu Karargâhı daha sonra Silvan'a nakledilecektir.]

1 Nisan — Atatürk'ün mirlivalığa (tuğ/tümgeneralliğe) yükselmesi.

1916

16 Nisan — Irak'taki 6. Ordu Komutanlığına Halil Kut Paşa'nın atanması.

18 Nisan — Trabzon'un Ruslarca işgali.

26 Nisan — İtilâf Devletleri arasında gizli Sykes-Picot anlaşması. (Üçüncü gizli anlaşma. 30 Mayısta İngiltere de bu anlaşmaya katılacaktır.)

[Osmanlı ülkesinin paylaşım esasları saptanmıştır.

Rusya'ya: Van ve Erzurum illerinin tamamı ile Trabzon, Bitlis, Sivas, Elazığ ve Diyarbakır illerinin bir bölümü;

Fransa'ya: Adana ve Beyrut illerinin tamamı, Halep, Elazığ, Diyarbakır, Sivas ve Şam illerinin bir bölümü, Arabistan'ın kuzey kesimi, Lübnan'ın tamamı;

İngiltere'ye: Irak'ın ve Arabistan'ın güney kesimi (petrol bölgesi).]

29 Nisan — Halil Kut Paşa'nın Irak'ta Kut-ul Amare zaferi.

[General Tawnshend komutasındaki İngiliz birlikleri, dört buçuk aylık bir direnmeden sonra teslim olurlar: 481 subay, 13.300 er. Atatürk hakkındaki 'Bozkurt' adlı kitabın yazarı H.C.Armstrong da esir olan bu subaylardan biridir.]

5 Haziran — İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener'in ölümü.

27 Haziran — Hicaz isyanının başlaması.

[İsyanın arkasında İngiltere vardır. Mekke Emiri Hüseyin 2 Kasım 1916'da da krallığını ilan edecektir. İngiltere Necid'te Abdülaziz İbn-i Suud ve Asir'de Şeyh İdris ile anlaşır. Daha önce de Kuveyt ile anlaşmıştır. Arap Yarımadası fiilen Osmanlı egemenliğinden çıkmak üzeredir. Araplar, Hüseyin'in oğlu Faysal'ın irtibat subayı olan İngiliz casusu T.E.Lawrens'i 'milli kahraman' ilan edeceklerdir.]

25 Temmuz — Erzincan'ın Ruslarca işgali.

1916

27 Temmuz — İkinci Kanal Seferi'nin de başarısızlıkla sonuçlanması.

2 Ağustos — Atatürk'ün komutasındaki kuvvetlerin Bitlis ve Muş yönünde taarruza geçmesi.

7 Ağustos — 8. Tümenin Muş'u Rus işgalinden kurtarması.

[Muş 22 Ağustosta yeniden Rus işgaline girecektir. Atatürk 2. Ordu Komutanlığı sırasında 14 Mayıs 1917'de Muş'u ikinci kez Rus işgalinden kurtaracaktır.]

8 Ağustos — 5. Tümenin Bitlis'i Rus işgalinden kurtarması.

17 Ağustos — Romanya'nın İtilaf Devletleri yanında yer alması ve savaşa girmesi.

[Osmanlı Devleti, Avusturya'ya yardım için 2 tümen, Bulgaristan'a yardım için de 3 tümen yollayacaktır. 2 tümen de Makedonya'ya yollanır.]

30 Ağustos — P. von Hindenburg'un Almanya'da Genelkurmay Başkanı olması.

14 Eylül — İtilaf kuvvetlerinin Makedonya'ya taarruza geçmesi.

15 Eylül — İngilizlerin Somme Savaşı'nda ilk kez tank kullanması.

2 Kasım — Hicaz Emiri Hüseyin'in krallığını ilan etmesi.

7 Kasım — W. Wilson'ın yeniden ABD Başkanı seçilmesi.

15 Kasım — Fransızların gerektiğinde kullanmak üzere Ermenilerden oluşan Doğu Lejyonu'nu kurmaları.

[Güney Anadolu'yu işgal ederken bu lejyonu da kullanacaklardır.]

22 Kasım — Atatürk'ün, Kolordusunun Kurmaybaşkanı Yarbay İzzettin Çalışlar ile kadın hakları konusunda görüşmesi.

[Güncesinden: "..Erkan-ı Harp Reisi ile tesettürün (örtünmenin) lağvı ve hayat-ı içtimaiyemizin ısla-

hı hakkında sohbet: 1. Muktedir ve hayata vâkıf (hayatı bilen) valide (anne) yetiştirmek, 2. Kadınlara serbesti vermek.."; Atatürk'ün bu sıralarda okuduğu bazı kitaplar: 'Siyasi ve Edebi Makaleler' (N. Kemal), 'Osmanlı Tarihi' (N.Kemal), 'Türkçe Şiirler' (M.Emin Yurdakul), 'Rübab-ı Şikeste' (Tevfik Fikret).]

7 Aralık — İngiltere'de Liberal Parti'den David Lloyd George'un, Muhafazakâr Parti'nin desteği ile başbakan olması.

[19 Ekim 1922'ye kadar başbakanlığı yürütecektir.]

12 Aralık — Atatürk'ün izinli ayrılan A.İzzet Paşa'nın yerine 2. Ordu Komutanlığına vekâleten atanması.

[2. Ordu'nun Kurmay Başkanı Albay İsmet İnönü'dür. Atatürk-İnönü yakın dostluğu burada başlar.]

* * *

1917

Türkiye'de ilk konulu filmlerin yapımı (Sedat Simavi): 'Pençe', 'Casus'.

2 Ocak — A.İzzet Paşa'nın izninin bitmesi üzerine Atatürk'ün XVI.Kolordu Komutanlığına geri dönmesi.

3 Şubat — ABD'nin Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmesi.

4 Şubat — İttihat ve Terakki Fırkası Başkanı Talat Paşa'nın Said Halim Paşa yerine Sadrazam olması.

17 Şubat — Atatürk'ün Hicaz Seferi Kuvveti Komutanlığına atanması.

21 Şubat — Miladi takvimin kabul edilmesi ve yılbaşının 1 Ocak'a alınması.

[Bazı araştırmacılar, bu tarihten sonraki tarihlere de yanlış olarak 13 gün ekliyorlar.]

1917

23 Şubat — Atatürk'ün Şam'a gelmesi.

7 Mart — Hicaz Seferi Kuvveti'nin kurulmasından vazgeçilmesi üzerine Diyarbakır'daki 2. Ordu Komutanlığına vekâleten atanması.

[16 Mart 1917'de asaleten atanacaktır.]

8 Mart — Petrograd'ta (ilerde Leningrad adını alacak) halkın ayaklanması.

11 Mart — İngiliz birliklerinin Bağdat'ı ele geçirmesi.

[250.000 kişilik İngiliz ordusu karşısındaki 6. Ordunun mevcudu 50.000 kişidir.]

15 Mart — Çar Nikola'nın tahttan çekilmesi, çarlığın ve Romanoflar hanedanının son bulması.

2 Nisan — Başkan Wilson'un Senato'dan savaşa girme yetkisi alması ve 6 Nisanda Almanya'ya savaş ilan etmesi.

16 Nisan — Lenin'in Petrograd'a gelmesi.

17 Nisan — İngiltere, Fransa ve İtalya arasında gizli Saint Jean de Maurienne anlaşması. (Dördüncü ve son gizli anlaşma.)

[Antalya ve Muğla illerinin tamamı, Konya'nın bir bölümü ile İzmir ve çevresi İtalya'ya bırakılmıştır. Ancak İzmir için Rusya'nın kabulü şart koşulmuştur. Rusya'da devrim olunca Rusya'nın kabul etmesi şartı gerçekleşmeyecek ve İngiltere bu durumu, İzmir'i Yunanistan'a vermek için İtalya'ya karşı koz olarak kullanacaktır.

Anadolu'nun paylaşımı 1920 yılında San Remo'da kesinleşir ve İtilaf Devletleri arasında imzalanan Üçlü Anlaşma, Sevres Andlaşmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'ne verilir. Üçlü Anlaşma ile ilgili bilgi **Ek 11**'de.]

26 Haziran — İlk ABD birliklerinin savaşa katılmak üzere Fransa'ya gelmesi.

[ABD'li asker sayısı Haziran 1918'de 276.000'e ulaşır.]

5 Temmuz — Atatürk'ün Halep'te oluşturulan 7. Ordu Komutanlığına atanması.

15 Eylül — Kerenski'nin Rusya'da cumhuriyet ilan etmesi.

20 Eylül — Atatürk'ün Başkomutan V. Enver Paşa'ya –ve Sadrazam Talat Paşa'ya– Halep'ten birinci raporu (**Ek 1**).

24 Eylül — Enver Paşa'ya ikinci raporu.

9 Ekim — Yıldırım Ordular Grubu Komutanı General Falkenhein ve Enver Paşa ile anlaşmazlığa düşerek 7. Ordu Komutanlığından istifa etmesi.

11 Ekim — İstanbul'a hareket etmesi.

[Bu arada yeniden 2. Ordu Komutanlığına atanmışsa da kabul etmemiş ve bu işlem geçerlik kazanmamıştır.]

31 Ekim — Uzun bir hazırlıktan sonra General Allenby'nin Filistin cephesinde taarruza geçmesi.

7 Kasım — Rusya'da Ekim devrimi, Bolşeviklerin iktidara gelmesi.

[Eski Rus takvimine göre 26 Ekim 1917.)

8 Aralık

- Erzincan'da Ruslarla mütareke anlaşması imzalanması.

[Ruslar Doğu Anadolu'dan çekilirlerken, boşalttıkları şehirleri Ermeni kuvvetlerine bırakacaklardır.]

- Kudüs'ün İngilizler tarafından işgali.

[Bu savaşta Arap birlikleri de Türklere karşı İngilizlerin yanında yer almışlardır.]

15 Aralık — Atatürk'ün Veliaht Vahidettin'in başkanlığındaki bir kurulla Almanya'ya gitmesi.

['Atatürk'ün Anıları', Yay. Hz. Dr. İsmet Görgülü, s. 68-92.]

1917

17 Aralık — Bolşevik yönetiminin Müttefiklerle mütareke yapması.

* * *

1918

2 Ocak — İngiliz Dışişleri Bakan Vekili Lord Curzon'un raporundan: "Avrupa'daki yerleri (Trakya) Türklerden alınmalı, İstanbul ve Boğazlar'ın yönetimi başkalarına verilmelidir."

4 Ocak — Vahidettin ve Atatürk'ün Almanya'dan dönmeleri.

8 Ocak — ABD Başkanı Wilson'un 14 ilkesini açıklaması (**Ek 2**).

10 Şubat — II. Abdülhamit'in ölümü.

12 Şubat — Vehip Paşa komutasındaki 3. Ordunun ileri harekete geçmesi.

13 Şubat — K.Karabekir komutasındaki 1. Kafkas Kolordusunun Erzincan'ı geri alması.

24 Şubat — Trabzon'un kurtuluşu.

25 Şubat — Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Falkenhein'ın yerine Liman von Sanders Paşa'nın getirilmesi.

2 Mart — Rize'nin kurtuluşu.

3 Mart — Bolşevikler ile Almanya, Avusturya, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında Brest-Litovsk Barış Antlaşması.

[Rusya'nın savaştan çekilmesi üzerine Romanya da mütareke ister ve savaştan çekilir. Almanların antlaşmaya uymamaları üzerine Rusya, Kasım ayında Antlaşmayı tanımadığını açıklar. Daha sonra Rapollo Antlaşması imzalanacaktır.]

12 Mart — K. Karabekir komutasında Erzurum'un geri alınması.

[3. Orduya bağlı birlikler Ermeni işgali altındaki şehirleri ardarda geri alacaklardır.]

24 Mart — Ruşen Eşref Ünaydın'ın Atatürk'le Çanakkale Savaşı hakkındaki uzun konuşmasının başlaması.

[Mülakat 27 ve 28 Martta da sürmüş, Yeni Mecmua'da 'Anafartalar Kumandanı M.Kemal ile Mülakat' başlığı altında aynı yıl yayımlanmıştır.

Meraklısı için not: Bir terzi, 'araştırdığını, Atatürk'ün hiç lacivert elbise giymediğini saptadığını' açıkladı, her duyduğuna inananlar da bu iddiayı ciddiye aldı. Mesela Atatürk bu görüşmeleri sivil lacivert elbise ile yapmıştır: 'Anafartalar Kumandanı M.Kemal ile Mülakat,' s. 49.]

2 Nisan — Van'ın kurtuluşu.

14 Nisan — Batum'un geri alınması.

15 Nisan — Ağrı'nın kurtuluşu.

25 Mayıs — Böbreklerinden rahatsız olan Atatürk'ün tedavi için Viyana ve Karlsbad'da gitmesi.

4 Haziran — Ermenilerle Batum'da Barış Antlaşması imzalanması.

8 Haziran — IV. Kolordunun Tebriz'i işgal etmesi.

3 Temmuz — Sultan Reşat'ın ölümü.

4 Temmuz — Vahidettin'in padişah olması.

16 Temmuz — Çar Nikola ve bütün hanedan ailesinin öldürülmesi.

2 Ağustos — Atatürk'ün İstanbul'a dönmesi.

5 Ağustos — Atatürk'ün yeni Padişah Vahidettin'le görüşmesi.

7 Ağustos — Atatürk'ün 7. Ordu Komutanlığına (Filistin-Suriye) ikinci kez atanması.

28 Ağustos — Atatürk'ün Nablus'a gelmesi ve komutayı alması.

[7. Ordunun iki kolordusu vardır. Birine Albay İsmet (İnönü), ötekine Ali Fuat (Cebesoy) Paşa komuta etmektedir.]

31 Ağustos Vahidettin'in kılıç kuşanma töreni.

14 Eylül General Franchet D'Esperey komutasındaki Fransız, İngiliz ve Sırp birliklerinin Makedonya'da Bulgar cephesine karşı taarruza geçmesi.

16 Eylül Türk birliklerinin Halit Kut Paşa komutasında Baku'ye girmesi.

[Ayrıntı için: 'Yzb. Selahattin'in Romanı', İlhan Selçuk, 1.C., s. 409 vd.; bu sırada başka bir Türk birliği de Kafkasya içine yürüyordu. 'Cepheleri daraltıp kuvvetleri toplamak gerekirken, İran ve Turan seferlerine çıkılması' askeri tarihçiler tarafından ağır biçimde eleştirilecektir.]

18 Eylül Bulgar cephesinin yarılması.

[Fransız ordusu Manastır'a girer ve ilerlemeye başlar.]

19 Eylül General Allenby komutasındaki İngiliz Ordusunun Filistin-Suriye cephesinde taarruza geçmesi.

[Türk cephesinde üç ordu var. En sağda 8.Ordu (K: Cevat Çobanlı Paşa), ortada 7. Ordu (K: Atatürk), solda 4. Ordu (K: Cemal Mersinli Paşa). Üç ordunun toplam gücü 20.000 tüfek. İngilizler: 56.000 tüfek, 11.000 kılıç, 552 top. İngiliz ordusu, 8. Ordu cephesini yarar ve cephe gerisine sarkar. 8. Ordu dağılır. Atatürk ordusunu Şeria Nehri'nin doğusuna çekerek kuşatılmaktan kurtarır. Bundan sonra kuzeye doğru çekiliş başlar. / Bilgi için: 'Atatürk'ün Anıları', s. 106-114; bu konudaki yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 178-196.]

22 Eylül Vahidettin'in Atatürk'ü fahri (onursal) yaverliğine seçmesi.

[Fahri yaverlik bir unvandır, sürekli ve gerçek yaverlik göreviyle bir ilgisi yoktur. Seçilenler fahri

yaverlik kordonu taşır ve sadece törenlere katılırlar.]

26 Eylül — İtilaf kuvvetlerinin Batı cephesinde genel taarruza geçmesi.

29 Eylül — Bulgaristan'ın mütareke imzalaması ve savaştan çekilmesi.

[Almanya ile Türkiye'nin bağlantısı kesilir.]

1 Ekim — Şam'ın İngiliz ve Faysal kuvvetlerinin eline geçmesi.

4 Ekim — Almanya'nın mütareke isteğinde bulunması.

5 Ekim
- Avusturya'nın mütareke isteğinde bulunması.
- Osmanlı hükümetinin mütareke isteğiyle Amerika'ya başvurması.

6 Ekim — Fransızların Beyrut'a asker çıkarması.

8 Ekim — Talat Paşa'nın sadrazamlıktan istifası.

14 Ekim — Vahidettin'in, dünürü Tevfik (Okday) Paşa'nın hükümeti kuramaması üzerine, Sadrazamlığa Ahmet İzzet Paşa'yı getirmesi.

16 Ekim — İtilaf kuvvetlerinin Sofya'ya girmesi.

18 Ekim — Mütareke için aracılık etmek üzere General Townshend'in Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe'a gönderilmesi.

24 Ekim — Vahidettin'in, saltanatın ve hanedanın haklarını koruyacağı düşüncesiyle Mondros'a başdelege olarak ablasının kocası Damat Ferit Paşa'yı göndermek istemesi; Bakanlar Kurulunun karşı koyması üzerine vazgeçmesi.

[Mondros'a başdelege olarak Hamidiye Kahramanı ve Bahriye Nazırı Albay Rauf (Orbay) gönderilir.]

1918

25 Ekim — Atatürk'ün İngiliz ve Arap kuvvetlerini Halep'in kuzeyinde durdurması.
['Atatürk'ün Anıları', s. 115-118.]

27 Ekim — Mütareke görüşmelerinin Limni Adası'nın Mondros limanında, Agamemnon savaş gemisinde başlaması.

İKİNCİ BÖLÜM
30 Ekim 1918 - 18 Mayıs 1919

1918

30 Ekim

- Mondros Mütareke Anlaşmasının imzalanması.
  [Mütareke metni ve eki: Ek 3'te.]
- Atatürk'ün, Liman von Sanders'in yerine Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına getirilmesi.
  [Atatürk ertesi günü Adana'ya gelerek görevi devralacaktır. / Bilgi için: 'Atatürk'ün Anıları', s. 119-123.]

31 Ekim

- Mütarekenin öğleden başlayarak yürürlüğe girmesi.
- I. Kafkas Kolordusu'nun dağıtılması ve K.Karabekir'in İstanbul'a çağırılması.

1 Kasım

- Osmanlı Kurulunun İstanbul'a dönmesi; Vahidettin'in bilgi vermek isteyen kurulu kabul etmemesi.
- Rauf Orbay'ın demeci: "Devletin istiklali, saltanatın hukuku kurtarılmıştır. İstanbul'a tek yabancı asker ayak basmayacaktır!"
- İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin/Partisi'nin son kongresinin toplanması.
  [Toplantı 5 Kasıma kadar sürecek ve feshedilmesi kararlaştırılacaktır.]

1918

2 Kasım

- Mütareke şartlarının ordulara bildirilmesi.
- Venizelos'un Lloyd George'dan "Anadolu'nun Yunan olan Batı kısmının Yunanistan'a verilmesini" istemesi.

2/3 Kasım

Sadrazam Talat Paşa, Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa, Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve bazı ileri gelen ittihatçıların İstanbul'dan kaçmaları.

3 Kasım

- İngilizlerin Mütareke Anlaşması esaslarına aykırı olarak Musul'u işgale başlamaları.

  [6. Ordu 8 Kasımdan başlayarak Musul'u boşaltacaktır. 6. Ordu 2 Şubat 1919'da XII. Kolorduya dönüştürülür.]

- İngilizlerin İskenderun'a asker çıkaracaklarını bildirmesi.

  [Atatürk'ün Mütareke uygulaması dolayısıyla Sadrazam ve Harbiye Nazırı A.İzzet Paşa'ya yazdığı yazılardan bazı bölümler **Ek 4**'te.]

- Almanya'da devrimin başlaması.

5 Kasım

- Askerlerin terhis edilmesine emir verilmesi.
- Atatürk ile Ali Fuat Cebesoy'un Adana'da buluşmaları.

  [Bu buluşmada Atatürk'ün Ali Fuat Paşa'ya söyledikleri: "Artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendisinin araması ve koruması, bizlerin de mümkün olduğu kadar bu yolu göstermemiz ve bütün ordu ile beraber yardım etmemiz lazımdır."]

6 Kasım

- İngiliz ve Fransız birliklerinin Çanakkale'yi işgal etmeleri.
- Atatürk'ün Sadrazam A.İzzet Paşa'ya, 'birliklerine İskenderun'a çıkacak İngilizlere ateş emri verdiğini' bildirmesi.

- İzmir'de bazı yurtseverlerin Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti kurmayı kararlaştırmaları. (1 Aralık 1918'e bkz.)
- General Marshall'ın 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Sabis Paşa'ya emri: "Musul vilayeti Türk birlikleri tarafından tamamen boşaltılmalıdır."
- Yıldırım Ordular Grubu'nun kaldırılarak Atatürk'ün geri çağrılması ve Harbiye Nezareti emrine alınması.
- İşgal kuvvetlerinin öncüsü 2 İngiliz ve 4 Fransız subayının İstanbul'a gelmesi.
- Polonya'da cumhuriyetin ilan edilmesi.

8 Kasım — Bir Fransız tümeninin Doğu Trakya'yı işgale başlaması.

9 Kasım
- Alman İmparatoru II. Wilhelm'in tahtını bırakması ve Almanya'da cumhuriyet ilan edilmesi.
- İngiliz Dışişleri Bakanlığının Yüksek Komiser Amiral Calthorpe'a talimatı: "Mısır ve Hindistan'daki Müslüman uyruklarımızın, Türklerin kesinlikle yenilgiye uğratıldığını anlamaları gerekmektedir."
- Antakya, Kırıkhan ve İskenderun'un İngilizlerce işgali.
- Fransızların Trakya'da demiryoluna el koymaları.

11 Kasım
- Ahmet İzzet Paşa'nın istifası; Vahidettin'in, Tevfik Paşa'yı (Okday) sadrazamlığa getirmesi. [Tevfik Paşa'nın birinci hükümeti.]
- İngilizlerin Kars, Ardahan ve Batum'un boşaltılmasını istemeleri. (26 Aralığa bkz.)

12 Kasım

- İngiliz Komutanı Clark'ın 2. Ordu Komutanı Nihal Anılmış Paşa'dan, 'birliklerin 14 Aralık 1918 öğleden önce Pozantı batısına çekilmelerini' istemesi.
- Bir Fransız tugayının İstanbul'a gelmesi ve yerleşmesi.
- Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl'ın da tahtından çekilmek zorunda kalması.

  [Polonya 15 Ekimde, Çekler 28 Ekimde imparatorluktan ayrılmış, Macaristan, 1 Kasımda bağımsızlığını ilan etmişti. 13 Kasımda Avusturya'da da cumhuriyet ilan edilecek. Hanedanlar dökülüyor, imparatorluklar dağılıyor, rejimler değişiyor.]

13 Kasım

- Atatürk'ün İstanbul'a dönmesi.
- Karma İtilaf donanmasının İstanbul'a gelmesi.

  [Amiral Calthorpe'un Rauf Orbay'a verdiği söze aykırı olarak aralarında Yunan savaş gemileri de vardır. İstanbul fiilen işgal edilir. İngiliz Yüksek Komiseri: Amiral Arthur Calthorpe; Fransız Yüksek Komiseri: Amiral Amet; İtalyan Yüksek Komiseri: Kont Sforza; İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı: Amiral Webb.]
- Tarih kesin olmamakla birlikte İstanbul'da ilk gizli milli örgütlerin kurulmaya başlanması.

  [İlki Karakol Cemiyeti'dir. İttihatçı özelliği ağır basan bir örgüttür. İlerde Zabitan Grubu adını alır. Ankara tarafından tanınmayacaktır. Öteki gruplar: Moltke Grubu (sonra Hamza Grubu adını alır, 23 Eylül 1920), sık sık ad değiştirir (Mücahit, Muharip ve Felah), Ankara'nın tanıdığı ilk ve en önemli gruptur. Ayrıca M.M.Grubu, Muavenet-i Bahriye Grubu, İmalat-ı Harbiye Grubu vb. Bu gruplar Anadolu'ya sürekli silah, cephane ve subay kaçırarak, istihbarat yaparak, Milli Mücadele'ye büyük hizmet etmişlerdir.]

14 Kasım

- Birinci Kars Şûrası.

  [Ayrıca Ardahan ve Batum'da da örgütlenilir. Amaç Türkiye'den ayrılmamaktır. Kars'ta Birinci Şûra'dan sonra da çalışmalar sürer. 30 Kasım 1918: Kars Büyük Kongresi; 17 Ocak 1919: Güneybatı Kafkas Hükümetinin kurulması.

  İngilizler 12/13 Nisan 1919'da Kars'ı işgal edecek, hükümet üyelerini tutuklayıp Malta'ya sürecekler ve Kars'ı Ermenilere açacaklardır.]

- Nurettin Paşa'nın XVII.Kolordu (İzmir) Komutanlığına atanması.

  [20 Ocak 1919'da İzmir Valiliğine de getirilecektir. Kolordunun iki tümeni vardır. 56.Tümen İzmir'de, 57. Tümen Aydın'da (Komutanı Albay Şefik Aker).]

15 Kasım — Atatürk'ün Vahidettin'le kısa görüşmesi.

16 Kasım

- İstanbul'da 400 İngiliz askerinin karaya çıkması.
- Macaristan'da cumhuriyet ilan edilmesi.

17 Kasım

- Atatürk'ün Mimber gazetesinde çıkan demeci: "Ben en iyi siyasetin, her türlü anlamıyla çok kuvvetli olmakta bulunduğunu kabul ederim... Benim belirtmek istediğim, moral, bilim, ahlak ve teknoloji bakımlarından kuvvetli olmaktır."
- Türk birliklerinin Bakû'yü boşaltmaları.

18 Kasım — Türk birliklerinin Tebriz'i boşaltmaları.

20 Kasım

- Türk donanmasının İstanbul ve İzmit'te gözaltına alınması.
- Kadıköy kadınlarının gazetelere yolladığı bildiri: "Milli haklarımızı. ve namusumuzu koruyacak hükümet ve erkek yoksa, biz varız."

22 Kasım

- Atatürk'ün Vahidettin'le görüşmesi.

[Atatürk Vahidettin'le Mütarekeden sonra İstanbul'da birkaç kez görüşmüştür. Önemli olanlar, bugünkü ile 15 Mayıs 1919 günlü görüşmedir./ 'Atatürk'ün Anıları', s. 160-162.]

- İşgalcilerin basına sansür koyması. (1 Aralık 1918'e bkz.)

23 Kasım — Vahidettin'in Dolmabahçe Sarayı'ndan Yıldız Sarayı'na taşınması.

24 Kasım — Vahidettin'in gazeteci G.Ward Price'a söyledikleri: **"En fazla İngiliz milletinin hoşuma gitmesi ve ona hayranlığım, bana babamdan miras kalmıştır."**

27 Kasım — General Milne'in 'Karadeniz Ordusu Başkomutanı' sıfatıyla İstanbul'a gelmesi.

28 Kasım — K.Karabekir'in İstanbul'a gelmesi.

29 Kasım

- Atatürk'ün Vahidettin'le kısa görüşmesi.
- Milli Kongre'nin kurulması.

[Milli birliği koruma amaçlı bir girişim. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 131-133.]

30 Kasım

- Kars Büyük Kongresi. (14 Kasım 1918'e bkz.)
- Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi'nin resmen kurulması. (10 Temmuz 1919'a bkz.)
- Sürgün edilmiş ya da kaçmış Hürriyet ve İtilaf Partililerin geri dönmeye başlamaları.

1 Aralık

- İzmir'de Müdafaa-yı Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin resmen kurulması. (17 Mart 1919'a bkz.)
- Hükümetin basına sansür koyması. (22 Kasıma bkz.)

[20 Ocak 1919'da İngiliz sansürü ile birleştirilecektir. Sansür Büyük Zafer'den sonra, 4 Ekim 1922'de kaldırılır.]

- İngiliz savaş gemilerinin Batum'a gelmesi.
- Yemen ve Asir'in İngilizlerce işgali.

2 Aralık — Damat Ferit'in Ayan Meclisi'nde (Senatoda) Meclis-i Mebusan'ın feshini istemesi.

3 Aralık — Urfa'da Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.

4 Aralık

- İstanbul'da, Şark Vilayetleri (Doğu İlleri) Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.
  [3 Mart 1919'da Erzurum Şubesi açılacaktır.]
- İstanbul'da Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kurulması.
  [Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 134-137.]

5 Aralık

- İngiliz Yüksek Komiserliği Müsteşarı Hohler'in raporu: "İstanbul'un Türkler tarafından yönetilmesine son vermek için şimdiki şartlardan yararlanılmazsa çok yazık olacak."
- 2. Ordu Komutanı Nihat Anılmış Paşa'nın silahları ve yiyecek stoklarını yurt içine taşıtmaya çabalaması.

6 Aralık — Kilis'in İngilizlerce işgali.

7 Aralık — Dolaşımdaki para: 165 milyon Osmanlı lirası.

9 Aralık — Yavuz zırhlısının İzmit'e götürülüp enterne edilmesi.

10 Aralık — Trabzon'da İstiklal gazetesinin yayımlanmaya başlaması.

11 Aralık — Fransızların Dörtyol'u işgali.
[İşgaller, savaş içinde yapılan gizli anlaşmalarla belirlenen paylaşım esaslarına uygun olarak gelişecektir.]

13 Aralık — 9. Ordu Komutanı Y.Şevki Paşa'nın, zaman kaza-

narak silahları ve yiyecek stoklarını Erzurum'a taşıtmaya çalışması. (26 Aralığa bkz.)

15 Aralık — 2. Ordu'nun kaldırılması.

[2. Ordu'ya bağlı XII. Kolordu Karargâhı Konya'ya (K.Albay Fahrettin Altay), XX. Kolordu Karargâhı Ankara'ya (K.Ali Fuat Cebesoy Paşa) taşınacak.]

16 Aralık — General Milne'in raporu: **"Padişah İngilizlerin Türkiye'nin idaresini mümkün olduğu kadar çabuk ellerine alması için istirhamda bulundu... İç kısımlara İngiliz subaylarının gönderilmesini ve idareye yardımcı olmalarını rica etti. Buna karşılık Kafkasya'daki Türk askerini, İngilizlerin buyruğuna vermeye, istenmeyen subayları görevlerinden almaya ve birlikleri İngiliz subaylarının komutası altına vermeye hazır."**

[Bazı yazarlar Vahidettin'in İngiliz dostluğu aramasını, 'siyaset' ya da 'içtihat' (görüş) olarak nitelendiriyorlar. Böyle felaketli bir dönemde, bir devletin dostluğunu aramak anlaşılır bir şeydir. Ama bir devletin dostluğunu aramak ile bir devlete bütünüyle teslim olmak ve ordusunu teslim etmek arasında çok derin bir fark vardır. Yukarki belge bu farkı gösteren örneklerden sadece biri. Vahidettin'in sürekli olarak, devletin ve milletin geleceğini, İngilizlere teslim etmek gibi çok utandırıcı bir tutum izlediğini, hatta İngilizlere casusluk bile yaptığını göreceğiz.]

17 Aralık — Fransızların Mersin'e asker çıkarmaları, Tarsus, Ceyhan ve Adana'yı işgal etmeleri.

19 Aralık — Dörtyol'un Karaköse köylüleri ile Fransızlar arasında çarpışma olması.

[15 işgalci asker ölür. Bu olay ilk silahlı direniştir.]

20 Aralık — • Atatürk'ün Vahidettin'le görüşmesi.

- XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy'un izinli olarak İstanbul'a gelmesi ve bu akşam Atatürk'le görüşmesi.

21 Aralık

- Vahidettin'in, en gerekli olduğu bir sırada Meclis'i kapatması.
  [12 Ocak 1920'de, milli hareketin baskısıyla yeniden açılacaktır.]
- İstanbul'da Adana Müdafaa-yı Hukuk-u Milliye (Kilikyalılar) Cemiyeti'nin kurulması.

22 Aralık

Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin, Kürdistan için özerklik istemesi.

24 Aralık

- Fevzi Çakmak Paşa'nın Genelkurmay Başkanı olması.
  [14 Mayısa kadar bu görevi yürütecektir.]
- İngilizlerin Batum'da Türk yönetimine son vermeleri. (11 Mart 1921'e bkz.)

25 Aralık

- K.Karabekir'in XIV. Kolordu (Tekirdağ) Komutanlığına atanması.
- Adana gazetesinin ilk sayısının yayımlanması.
  [İşgal yönetimince kapatılınca Yeni Adana adıyla çıkacak ve birçok milliyetçi gazete gibi her türlü güçlüğü aşarak yayımını sürdürecektir.]

26 Aralık

- 9. Ordu Karargâhının Erzurum'a gitmek üzere Kars'tan ayrılması.
  [Y.Şevki Paşa, ayrılmadan önce Kars Şûrası'na silah ve para verir. Karargâh 12 Ocak 1919'da Erzurum'da olacak.]
- Ordunun Çukurova'yı tamamen boşaltması.
  [Taşıt ve yol yetersizliğinden dolayı birçok silah, araç ve yiyecek işgalcilerin eline geçecektir.]

27 Aralık

Toros tünellerinin ve Pozantı'nın İtilaf kuvvetlerince işgali.

1918

29 Aralık — İngiltere'de genel seçimlerin sonuçlanması.
[Lloyd George başbakanlığını korur.]

30 Aralık — Venizelos'un Yunan isteklerini belirlemesi.
[İstekler: İstanbul'u da içine almak koşuluyla Doğu Trakya, Batı Anadolu, İmroz ve Bozcaada, ayrıca Trabzon ili. Bu görüşlerini biraz yumuşatarak 3 Şubat 1919'da Barış Konseyi önünde sözlü olarak da yineleyecek, iddialarını kanıtlamak için hepsi uydurma olan istatistikler ileri sürecektir.]

* * *

1919

1 Ocak

- İki yıl önce İzmir'den uzaklaştırılmış olan Metropolit Hrisostomos'un İzmir'e dönmesi.
[İzmir'in Yunanistan'a verilmesi için çok çalışacak, 11 Eylül 1922'de İzmir'de linç edilecektir.]
- Antep'in İngilizlerce işgali.

2 Ocak

- İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'un 2. Ordu K.Nihat Anılmış Paşa'nın görevden alınmasını istemesi.
[Osmanlı hükümeti bu isteği 22 Ocak 1919'da kabul edecek ve Nihat Paşa'nın yerine Cemal (Mersinli) Paşa atanacaktır.]
- Kürt Teali Cemiyeti Başkanı Seyid Abdülkadir'in İngiliz Yüksek Komiserliğine isteklerini belirten bir yazı vermesi.
[İstekleri şunlar: 'Sınırları kesinlikle saptanmış bir bölgenin kendilerine verilmesi ve İngiliz mandası altında özerklik tanınması.' Seyid Abdülkadir Şeyh Sait isyanı ile bağlantılı bulunur ve 1925'te idam edilir. Ancak Kürtlerin büyük çoğunluğu ayrılıkçı hareketlere katılmamış ve Kurtuluş Savaşı'nda ön safta yer almışlardır.]
- Hicaz Kralı Hüseyin (eski Mekke Emiri) adına

Faysal ile Yahudi Örgütü adına Weizman'ın Filistin'de bir Yahudi Devleti kurulmasını ve Arap-Yahudi dayanışmasını öngören bir anlaşma imzalamaları.

3 Ocak — Birinci Ardahan Kongresi. (14 Kasım 1918'e bkz.)

5 Ocak

- Sait Molla adlı İngiliz casusu ile bazı Kürt ileri gelenlerinin, İngiliz Yüksek Komiserliğini ziyaret ederek, 'İngiliz mandası altında özerk bir Kürdistan' istemeleri.
- İstanbul'da ve Anadolu'da tutuklamaların başlaması.

  [Bir yandan hükümetin, bir yandan işgalcilerin tutuklamaları sürecektir.]

7 Ocak

- İkinci Ardahan Kongresi. (14 Kasım 1918'e bkz.)

  [Toplantı üç gün sürmüş, Kongreye Ardahan, Ahıska, Ahıkelek, Kağızman, Oltu ve Akbaba temsilcileri katılmıştır. Silahlı direnişe karar verilir.]

- Eski Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey'in Ermenilerin zorunlu göçü sırasındaki olaylardan sorumlu tutularak İstanbul'da tutuklanması. (10 Nisan 1919'a bkz.)

  [8 Nisanda idama mahkûm edilecektir.]

9 Ocak — Yunanlıların Uzunköprü-Hadımköy (Doğu Trakya) demiryolunu Fransızlardan devralmaları.

[14 Ocakta da Hadımköy-Kuleli Burgaz demiryolunu da işgal edecekler.]

10 Ocak

- Hürriyet ve İtilaf Fırkası Merkez Yönetim Kurulu'nun seçilmesi.

  [Bazı Yönetim Kurulu üyeleri: Ali Kemal, Refik Halit Karay, Rıza Tevfik, Zeynel Abidin Efendi, Mustafa Sabri Efendi vb. Çoğu 150 kişilik hainler listesinde yer alacaktır. Ek 19'a bkz.]

- Vahidettin'in bir aracı göndererek, Amiral Calthorpe'a, **'İngiliz taraftarı olduğunu ve bütün umudunu İngiltere'ye bağladığını', 'İngilizlerin istediği her kişinin tutuklanıp cezalandırılmasını sağlamaya hazır olduğunu'** bildirmesi ve **'İngiliz hükümetinin Halifelik makamında kalması için kendisine yardım edip etmeyeceğini'** sorması.
  [Millet can ve ırz derdinde, Vahidettin taht ve makam.]

12 Ocak — Sadrazam Tevfik Paşa'nın istifası.

13 Ocak
- İkinci Tevfik Paşa hükümetinin kurulması.
- 9. Ordu Karargâhının Erzurum'a gelmesi.

15 Ocak
- Haydarpaşa Garının İngilizlerce işgali.
- Tevfik Paşa'nın, 'hükümetin Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne dayanarak iş göreceğini' açıklaması.

17 Ocak
- Kars'ta Güneybatı Kafkas Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin kurulması. (14 Kasım 1918'e bkz.)
- İngiliz işgal kuvvetleri komutanı General Wilson'ın İstanbul'da sağlık ve polis örgütüne el koyması.
  [İstanbul hükümeti 30 Ocakta bu durumu memnunlukla karşıladığını bildirir.]

18 Ocak — Paris'te Barış Konferansı'nın açılması.
[Bilgi Ek 5'te]

19 Ocak
- Yüksek Komiserlerin, 'kapitülasyonların 1914'te tek yanlı olarak kaldırılması kararını kabul etmediklerini' bildirmeleri.
- Yüksek Komiser Yardımcısı Amiral Webb'in mektubu: "İstediğimiz her şeye el koyuyoruz. Politikamız süngünün keskin ucuna dayanıyor. **Padişah bizi buraya yerleştirmek istiyor.**"

21 Ocak

- Vahidettin'in İngilizlerden **'kendisi için güvence istemesi'.**
- Türk birliğinin Posof'u boşaltması; Posof'un Gürcülerce işgali.
  [2 Mart 1921'de yeniden Türkiye'ye bağlanacaktır.]

22 Ocak

- Türk birliklerinin Batum'dan çekilmeleri.
- Konya istasyonunun İngilizlerce işgali.
  [Konya daha sonra İtalyanlarca işgal edilecek, Antalya, Burdur, Isparta ve Muğla İtalyanlara bırakılacaktır.]
- Bir İngiliz birliğinin Eskişehir'e gelmesi ve yerleşmesi.

28 Ocak — Amiral Bristol'ün İstanbul'a gelmesi.
[12 Ağustos 1919'da ABD'nin İstanbul Yüksek Komiserliğine atanacaktır.]

29 Ocak — Gözaltında tutulan Liman von Sanders ile Alman subay ve erlerinin İstanbul'dan ayrılmaları.

30 Ocak

- 27 önde gelen İttihatçının İstanbul'da tutuklanması.
  [İttihatçı tutuklamaları sürecek, 67'si 28 Mayısta Malta'ya sürülecektir.]
- Barış Konferansı Yüksek Konseyi'nde Ermenistan, Suriye, Mezopotamya, Filistin, Arabistan ve Kürdistan'ın Türkiye'den ayrılmasının kararlaştırılması.

1 Şubat — Turgutlu-Aydın demiryolunun İngiliz ve Fransızlarca işgali.

3 Şubat — Venizelos'un Paris Barış Konferansı'nda 'bütün adaları, Doğu Trakya'yı ve Batı Anadolu'yu' istemesi.

1919

4 Şubat — Yunan isteklerini değerlendirmek üzere Barış Konferansı'nda bir alt komisyon kurulması.

5 Şubat — Sansürün ağırlaştırılması. (1 Aralık 1918'e bkz.)

7 Şubat

- General Allenby'nin İstanbul'a gelmesi ve çok küstah bir tavırla Osmanlı Hariciye ve Harbiye Nazırlarına 12 maddelik bir talimat vermesi.

  [Tevfik Paşa'nın Harbiye Nazırına yazısı: "..Allenby'nin taleplerini kabule mecburuz."]

- Atatürk'ün 'başlarına geçmesini isteyen' Trakya-Paşaeli Cemiyeti temsilcilerine yanıtı: "Böyle parça parça çalışacağınıza, bütün memleket mukadderatını idare edecek, el ele çalışacak bir teşekkül meydana getirip beraber çalışsak nasıl olur?"

  [Atatürk'ü Milli Mücadele'nin lideri yapan, bu birleştirici yaklaşımıdır. Atatürk, çeşitli görüşleri bir amaç çevresinde toplayarak milli bir cephe yaratmayı da başarır. Türkiye'yi Atatürk'ün bu birleştirici ve uzlaştırıcı tutumu kurtaracaktır. Zafere ulaştıktan sonra, Kurtuluş Savaşı'nın bazı öncüleri arasında var olan görüş farkları, su üstüne çıkacaktır.]

8 Şubat — İkinci kez İstanbul'a gelen Fransız General Franchet D'Esperey'in sanki İstanbul fatihiymiş gibi özel ve gülünç bir törenle karşılanması.

12 Şubat

- Trabzon'da, Trabzon Muhafaza-yı Hukuk-u Milliye (milli hukuku koruma) Cemiyeti'nin kurulması.

  [13 Şubat 1919 (Birinci Kongre); 28 Mayıs 1919 (İkinci Kongre). Bu Kongrede 6 doğu ilinin (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ ve Sivas) bir toplantıya çağrılması kararlaştırılacaktır. Aynı tarihte Doğu İlleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi de bu nitelikte bir karar almıştır.

Erzurum Kongresi, bu iki örgütün ortak isteğiyle gerçekleşecektir.]

- Tevfik Paşa'nın İngiliz Yüksek Komiserliğine muhtırası: "Ermenilere Doğu illerinden bir parça toprak verebiliriz."
- Çerkez Ethem'in eski İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlunu kaçırması ve bırakmak için 50.000 altın istemesi.

  [50.000 altını alır. / Ayrıntı için: 'Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken', N. Taçalan, s. 151-160.]

14 Şubat

- Y.Şevki Paşa'nın Harbiye Nezaretine yazısı: "İngilizlerin bize dost olacağını ve bize merhamet edeceklerini hiçbir zaman kabul ve ümit edemem."
- Gazeteci Hasan Tahsin'in yazısı: "Türklerin mahvolmaması için propaganda, isyan, her şey meşru olacaktır." (15 Mayıs 1919'a bkz.)

18 Şubat — General Milne'in 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın görevden alınıp İstanbul'a çağrılmasını istemesi.

19 Şubat — İstanbul'da İslam Teali (yüceltme) Cemiyeti'nin kurulması.

[İstanbul'da kurulan bu tür siyasi nitelikli din cemiyetleri Milli Mücadele'yi kösteklemek için ellerinden geleni yapacaklardır. / Bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 368.]

22 Şubat — Maraş'ın İngilizlerce işgali. (30 Ekim 1919'a kadar.)

23 Şubat

- Karadeniz Rumlarının, Rum Karadeniz Cumhuriyeti adıyla yeni bir devlet kurmaya karar vermeleri (Pontus olayı).

  [Bu amaçla Mayıs 1919 sonuna kadar, bu bölgeye Kafkasya ve Güney Rusya'dan 250.000 Rum getirilmiş, birçok çete faaliyete geçirilmiştir. Çete-

ler 1921 yılı sonuna kadar 1.641 Türk'ü öldürürler, 3.723 evi yakarlar, birçok köyü yağmalarlar.]

- İngilizlerin Batum'da 5. Kafkas Tümeni Komutanı Albay Mürsel Bakû'yü tutuklamaları.
- Harbiye Nezaretinin, bilgi isteyen İzmir Valisi Nurettin Paşa'ya yanıtı: "İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği haberi uydurmadır."
- Mussolini'nin İtalya'da Faşist Parti'yi kurması.

24 Şubat — Tevfik Paşa'nın istifası ve üçüncü hükümetini kurması.

25 Şubat — XX. Kolordu (Konya, sonra Ankara) Komutanı Ali Fuat Cebesoy Paşa'nın İstanbul'dan görev yerine hareket etmesi.

26 Şubat — Ermeni temsilcileri Boğos Nubar Paşa ile Ermenistan Cumhurbaşkanının Barış Konferansı'nda isteklerini açıklamaları.

[İstedikleri yerler: 'Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas, Erzurum, Maraş, Cebelibereket (Hassa-Dörtyol yöresi), İskenderun limanıyla birlikte Adana!]

27 Şubat

- Rauf Orbay'ın askerlikten emekliliğini istemesi. (8 Mayısa bkz.)
- İzmir'de Hacı Hasan Paşa'nın Belediye Başkanlığına seçilmesi.

[Yunanlılarla işbirliği yapacak ve 1922 Eylülünde Yunan askerleriyle birlikte Yunanistan'a kaçacaktır.]

2 Mart — İstanbul'a dönen 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın Haydarpaşa garında İngilizlerce tutuklanması.

[Birçok kişiyle birlikte Malta'ya sürgün edilecektir.]

3 Mart

- Doğu İlleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum şubesinin açılması. (4 Aralık 1918'e bkz.)

[17 Haziran 1919'da II. Kongresi. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 203-205.]

- Tevfik Paşa'nın istifası.

4 Mart — Birinci Damat Ferit hükümetinin kurulması.
[Vahidettin tarafından beş kez sadrazamlığa getirilecek olan Damat Ferit örneği az bulunur bir haindir. Damat Ferit hakkında toplu bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 40-45.]

5 Mart
- Amiral Webb'in raporu: "Damat Ferit İngiltere'ye teveccüh göstermek için her istediğimiz kimseyi tutuklamaya hazırdır."
- Samsun'un İngilizler tarafından işgali.
[Askerin bir bölümü 30 Martta Merzifon'a gidecek.]

6 Mart — Refik Halit Karay'ın yazısı: "Hürriyet ve İtilaf Fırkası, milletin en iyi temsilcisidir."(!)

8 Mart — Zonguldak'ın Fransızlarca işgali.

9 Mart
- Damat Ferit'in General Webb'e söyledikleri: "Ben ve Sultan, Allah'tan sonra ümidimizi İngilizlere bağladık."
- İstanbul'da bazı İttihatçıların daha tutuklanması.
[Eski Sadrazam Sait Halim Paşa, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Halil Menteşe, Fethi Okyar vb.; 20 kişiden fazla.]

10 Mart — İttihatçıların tutuklanmasının sürmesi.
[Bugün de 11 kişi. Eski Maliye Bakanı Cavit Bey saklanır ve ele geçmez. Tutuklananların sayısı 18 Martta 92 olacaktır.]

11 Mart
- Amiral Webb'in raporu: "Hükümet yeni tutuklamalara başladı. İtaatli bir ata fazla antreman yaptırıyoruz. Daha fazla adam tutuklarsak, bu hükümet istifa eder. Daha iyisini bulamayız.

Sadrazam her valiye bir İngiliz danışman atamak istiyor. Bizi mahcup ediyorlar... Damat Ferit hükümeti, düşünülmesi mümkün olan en İngiliz yanlısı hükümettir."

- Nurettin Paşa'nın yerine, İzmir Valiliğine İngiliz ajanı Kambur İzzet'in atanması.

  [XVII. Kolordu Komutanlığına da mahut Ali Nadir Paşa atanacaktır: 8 Kasım 1912'ye bkz.]

- Erzurum'da Albayrak gazetesinin yayıma başlaması.

12 Mart

- Damat Ferit'in demeci: "Fransa'ya savaş ilan etmek, insanlığa savaş ilan etmektir."

  [Bu sırada Çukurova, insanlığı temsil eden Fransızların ve yardakçıları Ermenilerin işgali altında kan ağlamaktadır.]

13 Mart

K.Karabekir'in XV.Kolordu (Erzurum) Komutanlığına atanması.

14 Mart

- Gürcistan'ın Rize'yi istemesi.

  [İran bile 26 Mart 1919'da Türkiye'nin doğusundan büyükçe bir toprak parçası isteyecektir.]

- Y.Şevki Paşa'nın Erzurum'dan ayrılması.

16 Mart

General Milne'in raporu: "Anadolu'da tutuklamalar başlayacak. Hükümet, polise yardımcı olacak İttihatçı aleyhtarı çeteler de kurmuştur."

17 Mart

- İzmir'de Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin Kongresi.

  [Kongre ön hazırlık toplantısı: 13 Mart 1919; Kongre üç gün sürer, 'yönelecek bir saldırıya silahla karşı konulması' kararlaştırılır. Ancak Kambur İzzet'in İzmir'e vali olmasından sonra derneğin çalışmaları engellenecektir.]

- Samsun'da Rum çeteleriyle mücadele için Teğ-

men Hamdi'nin askerleriyle birlikte dağa çıkması.

20 Mart — Damat Ferit'in Adliye Nazırının, galiplerle Türkiye arasındaki ilişkiyi doktor-hasta ilişkisine benzetmesi: "Hasta hakkındaki kararı doktor verir."

24 Mart — Urfa'nın İngilizlerce işgali. (30 Ekim 1919'a kadar).

28 Mart — Antalya'nın asayişi sağlama gerekçesiyle (!) İtalyanlarca işgali.

[Ayrıca Silifke ve Kaş; İtalyan Komutanı Antalya'yı 'halkın isteği üzerine işgal ettiğini' açıklayacaktır.]

30 Mart

- Damat Ferit'in İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a, **'Vahidettin'in takip ettiği gayenin, Osmanlı hükümetini İngiliz Devleti'ne mutlak bir teslimiyetle bağlamak olduğunu'** söylemesi ve Vahidettin'le birlikte hazırladıkları, İngiliz mandasını isteyen şaşırtıcı projeyi vermesi.

  [Lütfen okuyunuz: **Ek 6**; ayrıca D.Ferit'in 12 Eylül 1919'da üç İngiliz ile imzaladığı anlaşmanın özeti de var.]

- Bir İngiliz birliğinin Merzifon'a gelmesi. (27 Eylül 1919'a kadar.)

- Türk ordusunu silahsızlandırmanın sürmesi.

  [Mart sonuna kadar işgal kuvvetleri yetkililerine 48.000 tüfek, 186.000 tüfek mekanizması ve 294 top teslim edilir. 286 topun da kamaları çıkarılarak kullanılmaz hale getirilir. Ordunun kolu kanadı kırılıyor.]

1 Nisan — Türkiye barışı konusunun Dört Büyükler Meclisi'ne (ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya) getirilmesi.

2 Nisan — 9. Ordu Komutanlığının kaldırılması.

[Bir ay sonra yerine 9. Ordu Müfettişliği kurulacaktır.]

10 Nisan — Ermeni tehciri (göçettirilmesi) sırasında Boğazlayan Kaymakamı olan Kemal Bey'in suçlu sayılarak Beyazıt meydanında idam edilmesi.

[35 yaşındaki Kemal Bey asılırken meydanda bulunanlara 'yabancı devletlere yaranmak için beni asıyorlar!' diye seslenecektir. Haklıdır. Çünkü İngilizlerin, Amerikalıların, İstanbul hükümetleri ile Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin bütün çabalarına rağmen 'hükümetin emriyle Ermeni kıyımı yapıldığı' iddiasını doğrulayacak hiçbir kanıt bulunmamıştır. Ermeni kıyımı sanığı olarak Malta'ya götürülenleri de, kanıt olmadığı için serbest bırakmak zorunda kalacaklardır. / Bilgi için: 'Malta Sürgünleri', Bilâl Şimşir, s. 233-246.]

11 Nisan
- Refik Halit Karay'ın Posta Genel Müdürlüğüne atanması.
- Amiral Webb'in raporu: "Bu hükümetten iyisini ve bize daha dostça davrananı bulamayız."
- Kemal Bey'in cenazesinin halk tarafından büyük tören ve gösterilerle kaldırılması.

12 Nisan — K.Karabekir Paşa'nın Vahidettin'le görüşmesi.

[K.Karabekir şöyle yazıyor: "(Vahidettin) büyük bir korku içinde kıvranıyordu." ('İstiklal Harbimizin Esasları', s. 35.)]

12/13 Nisan — İngilizlerin Kars'ı işgal etmeleri ve Kars'ta kurulan hükümetin üyelerini tutuklayarak Malta'ya sürmeleri.

12 Nisan — XV. Kolordu (Erzurum) Komutanlığına atanan Kazım Karabekir'in Atatürk'ü ziyaret ederek vedalaşması.

14 Nisan — Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın XVII. Kolordu (İzmir) Komutanlığına, "Yunanlıların her-

hangi bir tecavüzüne kuvvetle (silahla) muhalefet edilmelidir" emrini vermesi.

[Fevzi Çakmak Paşa, Yunan işgali başlamadan önce (14 Mayısta) İngilizlerin talebiyle bu görevden alınacaktır.]

18 Nisan — Lord Curzon'un, kargaşalıklara yol açacağını ileri sürerek, İzmir ve çevresinin Yunanlılara verilmesine karşı çıkması.

20 Nisan — Gürcülerin Ardahan'ı işgali.

21 Nisan

- Yüksek Komiser Calthorpe'dan Damat Ferit'e: "Erzurum ve Sivas arasında 'şûralar' tarafından asker kılıklı birlikler silah altına alınmıştır."

[İstanbul hükümeti telaşa kapılır. Atatürk'ün 9. Ordu Müfettişliğine atanması sürecini bu yazı başlatmıştır.]

- Kilikyalılar Derneği'nin Adana şubesinin açılması.

24 Nisan — İtalya'nın, anlaşmazlık nedeniyle Barış Konferansı'ndan çekilmesi. (7 Mayısa bkz.)

[Yunanlıların İzmir'e çıkarılması kararı, İtalyanların yokluğunda verilecektir.]

25 Nisan — Konya'nın İtalyanlarca (1.500 kişi) işgali.

26 Nisan — Eski Dahiliye Nazırı [Artin] Cemal'in Konya Valiliğine atanması.

[İlerde, Hürriyet ve İtilafçı Zeynel Abidin'le birlikte Konyalıları Milli Mücadele'ye karşı örgütlemeye çalışacaktır.]

28 Nisan

- İttihatçıların yargılanmasına başlanması.
- Trabzon'a 400 Rum göçmeninin daha gelmesi.

29 Nisan — Harbiye Nazırı Şakir Paşa'nın Atatürk'ü davet ederek '9. Ordu Müfettişliğine (Komutanlığına) atanmasının kararlaştırıldığını' bildirmesi.

['Atatürk'ün Anıları', s. 202-208.]

30 Nisan

- Harbiye Nezaretinin, Calthorpe'un sözünü ettiği 'şûralar' hakkında kolordulardan bilgi istemesi.
- Atatürk'ün 9. Ordu Müfettişliğine (Komutanlığına) atanması.

  [9. Ordu 15 Haziran 1919'da 3. Ordu adını alacaktır. Görevi: 'Bölgede asayişi sağlamak, silahları toplamak ve şûraları dağıtmak..'

  Bazı dinci ve Osmanlıcı yazarlar Atatürk'ü Milli Mücadele'yi başlatması için Vahidettin'in gönderdiğini, bu amaçla para ve bir de Hatt-ı Hümayun (padişah buyruğu) verdiğini vb. yazıyorlar. Bu belgesiz, tanıksız, dayanaksız, olayların gelişimine bütünüyle ters düşen iddiaların gerçekle hiçbir ilgisi yoktur. Birtakım dincilerin Vahidettin'i ve onun temsil ettiği sistemi aklamak için uydurdukları zavallı masallardır. Vahidettin'in İngilizlerle ilişkilerini ve onlara söylediklerini izleyeceksiniz. / Geniş bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 267-284.]
- İngilizlerin Kars'ın yönetimini Ermenilere devretmeleri.

2 Mayıs

ABD Başkanı Wilson'un İtalyan yayılmacılığına tepki göstermesi.

3 Mayıs

- XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Erzurum'a gelmesi.
- Emekli Yarbay Ali Galip'in Elazığ Valiliğine atanması.

6 Mayıs

- Wilson, Lloyd George ve Clemenceau'nun, İtalyan yayılmacılığına tepki olarak, Yunanlıların İzmir'i işgal etmesine karar vermeleri.
- Yüksek Komiser Calthorpe'un raporu: "Sait Molla ile görüştüm. 'İngiltere Türkiye'nin yönetimine el koysun' diyor."

1919

7 Mayıs

- Venizelos'un, Selanik'teki birliğe hazır olmasını bildirmesi.
- İtalyanların Barış Konferansına geri dönmeleri. (23 Nisana bkz.)

8 Mayıs

- Rauf Orbay'ın emeklilik isteğinin onaylanması. (27 Şubata bkz.)
- Jandarma Genel Komutanı Kemal Paşa'nın demeci: "İzmir'de ortalık süt liman."

11 Mayıs

- Fethiye, Bodrum ve Marmaris'in İtalyanlarca işgali.
- İngiliz işbirlikçisi aşiret başkanı Ali Batı'nın isyan etmesi (Mardin/Midyat).
  [18 Haziranda öldürülecek, isyan bastırılacaktır.]

13 Mayıs

- Dört Büyükler Konseyi'nde, sus payı olarak, Marmaris'ten başlayıp Mersin'in bir bölümünü ve Konya'yı kapsayan bölgenin İtalya'ya bırakılmasına karar verilmesi.
- İzmir'in işgal edileceğinin İzmir Aya Fotini Kilisesi'nde Rumlara duyurulması.
- İşgali yönetmek üzere Yüksek Komiser Calthorpe'un İzmir'e gelmesi.
- 1. Yunan Tümenini taşıyan 18 geminin Selanik'ten yola çıkması.
  [13.000 er, 4.000 hayvan.]

14 Mayıs

- Fevzi Çakmak Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığından alınarak, 1. Ordu (İstanbul) Müfettişliğine atanması.
- Fevzi Paşa'nın yerine Genelkurmay Başkanlığına Cevat Çobanlı Paşa'nın atanması.
- Amiral Calthorpe'un 'İzmir istihkâmları ile yöre-

lerinin bugün işgal edileceğini' İzmir Valisi Kambur İzzet ile XVII. Kolordu (İzmir) Komutanı Ali Nadir Paşa'ya bildirmesi (saat 09.00).

- Harbiye Nazırının XVII. Kolordu Komutanına 'işgalin mütareke hükümlerine uygun olduğunu, isteğe uyulmasını' bildirmesi.
- XVII. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'nın birliklere 'karşı konulmamasını, gerekli kolaylığın gösterilmesini' emretmesi.
- Amiral Webb'in 'İzmir istihkâmlarının işgal edileceğini' Damat Ferit'e bildirmesi (öğleye doğru).
- Foça, Karaburun, Urla ve Yenikale istihkâmlarının İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan askerlerince işgal edilmesi.
- Dört Büyükler Konseyi'nde, Trakya ve Boğazlar'ın Türk egemenliğinden alınmasına karar verilmesi.
- Gece İzmir/Maşatlık'ta Türklerin büyük protesto mitingi.
- Yüksek Komiser Amiral Calthorpe'un saat 23.30'da Valiye ve Komutana 'kentin sabahleyin İtilaf Devletleri adına Yunanlılarca işgal edileceğini, bir İngiliz birliğince telgrafhaneye el konulacağını ve yalnız resmi haberleşmeye izin verileceğini' bildirmesi.
- İzmir telgrafçılarının sabaha kadar çalışarak İzmir'in işgal edileceğini bütün telgraf merkezlerine duyurması.
- Kuşadası'nın İtalyanlar tarafından işgali.

15 Mayıs

- Yunan Tümeninin bir İngiliz savaş gemisinin koruyuculuğu altında saat 08.00'de İzmir'e çıkmaya başlaması.

  [İlk kurşunu Konak meydanında gazeteci Hasan Tahsin atar. Yakalanıp şehit edilir. Türk kıyımı başlar. Albay Fethi Bey 'zito Venizelos' diye bağırmadığı için süngülenir vb. Kambur İzzet İngiliz Elçiliğine saklanır. Ali Nadir Paşa elinde beyaz bir bayrakla kışladan çıkıp teslim olur. / Ayrıntı için: 'Yunanlıların İzmir'de Son Günleri', Bilge Umar, s.109-116; 'Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken', s. 244-270.]

- Yunanistan'da şenlikler yapılması.
- Silah fabrikatörü ve tüccarı Rum asıllı Zaharof'un mektubu: "[Bu güzel olayın] acizane çalışmalarımın eseri olduğunu sanıyorum."
- Anadolu'nun birçok yerinde protesto mitinglerinin başlaması.
- Denizli'deki mitingte yurtsever Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin konuşması: "İşgale uğrayan memleket halkının silaha sarılması ve savaşması farz-ı ayndır. Fetva veriyorum.."
- Atatürk'ün Vahidettin'le uzun konuşması.

  ['Atatürk'ün Anıları', s. 219-222.]

16 Mayıs

- Damat Ferit'in istifası.
- Protesto mitingleri artarak sürüyor.
- Atatürk'ün Fevzi ve Cevat Paşalar ve bazı nazırlarla konuşması.

  ['Atatürk'ün Anıları', s. 215 vd.]

- Atatürk'ün ve karargâhının Bandırma adlı küçük bir gemi ile akşam üzeri İstanbul'dan ayrılmaları.

['Atatürk'ün Anıları', s. 222-224; Bandırma 41 yaşında, 192 tonluk, 48 m. boyunda küçük bir gemidir. Karargâh mensuplarının listesi **Ek 7**'de.]

- Anadolu'yu paylaşmak için İtalyan ve Yunan yarışı sürüyor: Seferihisar'ın Yunanlılar, Güllük'ün İtalyanlarca işgali.
- Urla'da çarpışma.

  [Urla'daki 173. Alayda 100 kadar er vardır. Halkın da yardımı ile bugün ve bu gece Yunanlılara direnilir.]

17 Mayıs — Urla ve Çeşme'nin Yunanlılarca, Milas ve Söke'nin İtalyanlarca işgali.

18 Mayıs
- İstanbul Üniversitesi'nde yapılan toplantıda işgalin şiddetle protesto edilmesi.
- Şebinkarahisarlıların Vahidettin'e telgrafı: "Yurdun işgaline karşı susanlar ilerde lanetle anılacaktır!"

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
19 Mayıs 1919 - 22 Nisan 1920

1919

19 Mayıs

- Atatürk'ün, karargâhı ile birlikte sabah 07.00'de Samsun'a çıkması.
  [Atatürk'ün anlatımıyla o günlü genel durum: s. 1-7 ('Söylev/Nutuk', Dil Derneği yayını)]
- General Milne'in 'M.Kemal Paşa'nın niçin [Anadolu'ya] gönderildiğinin açıklanması' hakkında Harbiye Nezaretine yazısı.
- İkinci Damat Ferit hükümetinin kurulması.
- İstanbul Fatih'te ilk protesto mitingi.
- İstanbul'da dükkânların beş gün süre ile kepenklerini kapatması.
- Alaşehir'de Ulucami'de yapılan toplantıdan sonra Kuva-yı Milliye kurulmasına karar verilmesi.
- Burdur'un İtalyanlarca işgali.
- İzmit'in İngilizlerce işgali.
- Barış Konferansı'nda Yunanistan'ın işgal edeceği bölgenin İzmir ve Ayvalık'la sınırlandırılması.
  [Yunanlılar bu karara uymayacaklardır.]

- İzmir'de Yunanlıların basına sansür koyması.

20 Mayıs

- Yunanlıların Torbalı ve Seydiköy'ü işgali.
- Venizelos'un Anadolu Rumlarının silahlandırılmasını emretmesi.
- Atatürk'ün Damat Ferit'e telgrafı: "İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgali hadisesi, yakından temasta bulunduğum milleti ve orduyu tasavvur ve tasvir edilemeyecek derecede üzmüştür. Ne millet ve ne de ordu, mevcudiyetine karşı yapılan bu haksız tecavüzü kabul etmeyecektir."

  [Damat Ferit'in yakın geleceği haber veren bu uyarıdan hiçbir şey anlamadığını göreceğiz.]

- İstanbul'da İngiliz Muhipleri (dostları) Cemiyeti'nin kurulması.

  [İngiliz işbirlikçisi bir dernektir. Fiili Başkanı Sait Molla adındaki İngiliz ajanıdır. Yardımcıları: Rahip Frew, Mustafa Sabri Efendi ve Ali Kemal. Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 137-141.]

- Üsküdar'da Yunan işgalini protesto mitingi.
- Amiral Webb'in raporu: "Damat Ferit yargılanan İttihatçıların Malta'ya götürülmelerini öneriyor."
- Damat Ferit'in İngiliz yetkililere 'Ermenilere Doğuda özerklik verilebileceğini' söylemesi.
- Dahiliye Nazırı ve gazeteci Ali Kemal'in, Fransızlara 'hükümetin Fransız mandasını kabule hazır olduğunu' açıklaması.
- 56. Tümen Komutanlığının İzmir'den Bursa'ya alınması; Albay Bekir Sami Günsav'ın 56. Tümen Komutanlığına atanması.

  [Ayrıntı için: 'Yzb.Selahattin'in Romanı', 2.C., s. 47-52.]

- Refi Cevat Ulunay'ın yazısı: "Bütün dünya İngiliz adaletine hayrandır."

21 Mayıs

- Atatürk'ün Kazım Karabekir'e telgrafı: "Umumi durumumuzun almakta olduğu vahim şekilden pek elemli ve müteessirim. Millet ve memlekete borçlu olduğumuz en son vicdani vazifeyi, yakından müşterek çalışma ile en iyi yerine getirmek mümkün olacağı kanaati ile bu son memuriyeti kabul ettim."
- Menemen'in Yunanlılarca işgali.
- Albay Bekir Sami Günsav'ın Bandırma'ya gelmesi, Yunan bayraklarını toplatması, halkı silahlanmaya çağırması.

  [Ayrıntı için: 'Yzb.Selahattin'in Romanı', 2.C., s. 56-57.]
- Epir Valisi Stergiadis'in Yüksek Komiser olarak İzmir'e gelmesi.

  (Drama Mutasarrıfı ve Yunan işbirlikçisi Naipzade Ali Efendi de yardımcılığına atanacaktır.]
- Refi Cevat Ulunay'ın yazısı: "İngilizleri istiyoruz.. Bizi onlar elimizden tutarak kurtaracak."

22 Mayıs

- Kadıköy'de, Yunan işgalini protesto mitingi.
- Anadolu'nun birçok ili gibi Diyarbakır'da da Yunan işgalini protesto mitingi.
- 57. Tümen (Aydın) Komutanı Albay Şefik Aker'in silah deposunun kapısını açık bıraktırarak halkın silahlanmasını sağlaması.

23 Mayıs

- Atatürk'ün K.Karabekir'e 'mitingler yapılarak İzmir işgalinin protesto edilmesini' isteyen telgrafı.

- 200.000 kişinin katıldığı Sultanahmet mitingi.
  [Bilgi için: 'Türk'ün Ateşle İmtihanı', H. Edip Adıvar, s. 31-34.]
- 8. Girit Alayının İzmir'e gelmesi.
- 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Aker'in Harbiye Nezaretine yazısı: "Durumu düzeltmek için Kuva-yı Milliye Teşkilatı kurmanın en iyi tedbir olacağı."
- Sait Molla'nın Belediye Başkanlarına telgrafı: "İngiliz mandası istediğinizi İtilaf Devletlerine, hükümete ve gazetelere bildirin!"
  [Bunun üzerine Atatürk 25 Mayısta bir genelge yayımlar, 'kurtuluşun ancak milletin ortak direnişi ile mümkün olacağını' bildirir.]

24 Mayıs

- Rauf Orbay'ın İstanbul'dan ayrılarak Bandırma'ya geçmesi.
  [Balıkesir, Manisa ve Aydın'a uğrayarak Afyon'a gelecek, oradan Ankara'ya hareket edecek, 9 Haziranda Amasya'da Atatürk'le buluşacak. Bazı kitaplarda Rauf Orbay'ın Bandırma'da Çerkez Ethem'le buluştuğu yazılmaktadır. Bu doğru değildir.]
- Hükümetin mitingleri yasaklaması.
- İzmir işgali dolayısıyla ara verilen tutuklamaların yeniden başlaması.

25 Mayıs

- Atatürk'ün Samsun'dan Havza'ya gelmesi.
- Manisa'nın Yunanlılarca işgali ve sıkıyönetim ilan edilmesi.
- Oltu Şûra Hükümetinin kurulması.
  [17 Mayıs 1920'ye kadar bölgeyi yönetecektir.]
- Albay Şefik Aker'in Ödemiş deposundaki silahların halka dağıtılmasını emretmesi.

- Trabzon Metropoliti Hrisantos'un Lloyd George'a gönderdiği muhtıra: "Trabzon, Samsun, Sinop, Amasya ve Şebinkarahisar'ı içine alan bölgede ve tek bir devletin güdümü altında, özerk bir Pontus yönetimi kurulması.."

26 Mayıs

- 1. Saltanat Şûrası'nın toplanması.
  [130 kişinin katıldığı, hiçbir sonuç vermeyen, göstermelik bir toplantı. 22 Temmuz 1920'de bir kez daha toplanacak. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 141-147.]

- Atatürk'ün Havzalılara söyledikleri: "Hiçbir zaman ümitsiz olmayacağız, çalışacağız, memleketi kurtaracağız!"
  [Nasıl kurtaracaklar? Ordunun kolu kanadı kırılmış. On yıllık savaştan çıkan halk bitkin. Para yok. Askeri depolar ve tesisler İstanbul'da. Bütün kritik noktalar ve demiryolları işgal altında. Bu tarihteki işgal gücü, 107.900 asker. Bütün Türk ordusunun mevcudu ise, kâğıt üzerinde 40.000 görünüyor. Milli Mücadele içinde, Türkiye'nin karşısındaki kuvvet, zamanla yaklaşık 400.000 kişiye çıkacaktır (İngilizler, Fransızlar, Ermeniler, Yunanlılar, İtalyanlar, Pontus çeteleri, Rum ve Ermeni çeteleri, isyancılar, Anzavur kuvvetleri, Kuva-yı İnzibatiye). Anadolu'yu parçalamak, milleti birbirine düşürmek için de bin türlü entrika. Osmanlı yönetimi ise, Milli Mücadele'ye bütünüyle karşı çıkacak, söndürmek için çalışacaktır. Kazanmak ve kurtulmak için ardarda, bir dizi mucize yaratmak gerek. Milli Mücadele, bunca yokluğa ve engele rağmen, iç ve dış düşmanların şaşkın bakışları altında, görkemli bir zaferle sonuçlanacaktır. Bundan sonrası, bu mucizeler dizisinin özet hikâyesidir.]

- İzmir Valisi Kambur İzzet'in 'Yunan birliklerinin özel bir tören ve saygı ile kabulünü' isteyen bir genelge yayımlaması.

[Padişahtan başlayarak İstanbul yöneticilerinin hiçbirinde bağımsızlık fikri bulunmadığına, hiçbirinin milli onuru korumadığına dikkatinizi çekerim. Yenik ve ezik yılların kalıntısı olan bu aşağılık duygusunun belirtilerini sürekli göreceğiz. Şevket Süreyya Aydemir diyor ki: "Atatürk'ün başardığı en güçlü savaş, toplumu aşağılık duygusundan temizlemek ve kurtarmak savaşı olmuştur. Hele aydınları Batı karşısında daima aşağılık duygusu içinde yaşamış bir ülkede, bu öyle bir çaba ve mücadeledir ki eğer Atatürk hiçbir şey yapmasaydı, sadece bu başarısıyla gene de bir lider, bir kahraman olurdu."]

27 Mayıs

- Aydın'ın Yunanlılarca birinci işgali.
- Eski Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey ve bir Kuva-yı Milliye birliğinin gece Edremit'ten cepheye hareket etmesi.

28 Mayıs

- İngilizlerin 67 İttihatçıyı Malta'ya götürmeleri.
  ['Malta Sürgünleri', s. 106-107.]
- Atatürk'ün sivil ve askeri makamlara genelgesi (Havza genelgesi):

  "Siyasi bütünlüğümüzün muhafazası için milli gösterilerin daha canlı olarak belirtilmesi ve devamı gereklidir.. Büyük ve heyecanlı mitingler yapılmasıyla milli gösterilerde bulunulması ve bunun bütün memleketi kapsaması ve bütün büyük devletler temsilcileri ile Bâb-ı Âli'ye (İstanbul Hükümetine) etkili telgraflar verilmesi.."

29 Mayıs

- Ayvalık'a çıkarma yapan Yunan birliğine, Yarbay Ali Çetinkaya'nın komutasındaki 172. Alayın silahla karşı koyması.
- Turgutlu'nun Yunanlılarca işgali.
- Denizli'de Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.

- XVII. Kolordunun (İzmir Kolordusu) kaldırılması.

30 Mayıs

- Ayvalık sırtlarında Türk-Yunan çatışmasının sürmesi.
  [Hükümet Ayvalık'taki alayın geri çekilmesini emredecektir.]
- Yarın ramazan başlıyor.
- M.Sabri Efendi'nin yazısı: "Ordunun vazifesi oruç tutmaktır."
  [Öyle ya, ordunun başka ne vazifesi olabilir ki şu sıra? Uslu uslu oturup oruç tutmalı. Yunanlıyla filan çatışmamalı. İngiliz neylerse güzel eyler; tevekkülle onun vereceği kararı beklemeli!]

31 Mayıs

- Harbiye Nezaretinin Atatürk'e sorusu: "Diyarbakır'dan Samsun yoluyla İstanbul'a sevk edilmekte olan 31.333 sürgü kolu, 198 makineli tüfek ve 26 top kamasının nerede olduğu?"
  [Atatürk bu soruyu 3 Haziranda yanıtlayacaktır: "Sevkiyatı durdurdum!"]
- ABD Dışişleri Bakanlığının ABD elçilik ve konsolosluklarına genelgesi: "Petrol bulunan, bulunabilmesi olanağı olan her yerde, petrol kaynakları üzerindeki denetim durumu, gelişme umutları ve bu alanlardaki petrol üretimine Amerika'nın karışabilme olanaklarının bildirilmesi.."

1 Haziran

- Ödemiş'in Yunanlılarca işgal edilmesi.
- Atatürk'ün 'Saltanat Şûrası'nın büyük devletlerden birinin yardımını isteyeceği düşüncesinde olduğu' haberi üzerine Damat Ferit'e telgrafı: "Milletin milli bağımsızlığı korumaya kararlı olduğu ve bütün meşum sonuçlara karşı, en son fedakârlığı göze aldığı.."

- Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na davet edilmesi.

2 Haziran — Albay Kazım Özalp'ın 61. Tümen (Balıkesir) Komutanlığına başlaması.

3 Haziran — Albay Bekir Sami Günsav'ın, 'Yunan ordusu Padişahımızın emriyle geliyor, sakın saygıda kusur etmeyin' diye propaganda yapan dört hocayı kurşuna dizmesi.

[Ayrıntı için: 'Yzb.Selahattin'in Romanı', 2.C., s. 94-95.]

4 Haziran — Nazilli'nin Yunanlılarca ilk işgali.

[19 Haziran gecesi çekilecek, 24 Haziranda ikinci kez işgal edecek.]

5 Haziran — Akhisar ve Nif'in Yunanlılarca, Çine ve Yatağan'ın İtalyanlarca işgali.

6 Haziran

- General Milne'in Atatürk'ün geri çağrılması için Harbiye Nezaretine yazı yazması.
- Yüksek Komiser Calthorpe'un raporu: 'Damat Ferit [Türkiye için] İngiliz mandası istiyor.. **Padişah yalnız kendi kişisel güvenliğini düşünüyor.**'
- Damat Ferit'in yanındakilerle birlikte Paris'e hareket etmesi.

[12 Haziranda Paris'te olacak, Konferansa iki yazı sunacak ve onur kırıcı bir yanıt alarak 15 Temmuzda İstanbul'a dönecektir. Anadolu ve Türk tarihi hakkında zerre kadar bilgisi bulunmayan Damat Ferit'in, yazılarında Toroslar'ın güneyindeki illeri Türkiye sınırı dışında sayması büyük tepkilere yol açar.]

7 Haziran

- Alaşehir'de kurulan 68 kişilik ilk gönüllü birliğinin Salihli cephesine hareket etmesi.

- Atatürk'ün Samsun yoluyla İstanbul'a gönderilmekte olan 10.000 sürgü kolu ve 12 top kamasına da el koyması; Havza deposundaki silahları evlere taşıtması.
- Ahmet Emin Yalman'ın yazısı: "Amerikalılar bizim muallim (öğretmen) ve mürşidimiz olmalı."

8 Haziran
- Harbiye Nezaretinin Atatürk'ü geri çağırması.
- Rauf Orbay'ın Ankara'ya gelmesi.

9 Haziran
Atatürk'ün XVII. Kolordu Komutan Vekili Albay Bekir Sami Günsav'a yanıtı: "Ümitsizliğe kapılacak zaman değil. Birlikte çareler yaratmaya mecburuz."

10 Haziran
- Atatürk'ün Ali Fuat Cebesoy ve Rauf Orbay'ı yanına çağırması.
- 5. Yunan Alayının İzmir'e gelmesi.
- Calthorpe'dan Lord Curzon'a: "Kürtler henüz M.Kemal'e karşı ayaklanmadı ama Binbaşı Noel bunu sağlayacağından emin."

11 Haziran
- Demirci Mehmet Efe'nin eşkiyalığı bırakarak Kuva-yı Milliye'ye katılması.
- Times gazetesi: "Hindistan Müslümanlarını gücendirme pahasına da olsa Türkler İstanbul'dan atılmalı."

12 Haziran
- Bergama'nın Yunanlılarca işgali.
  [15 Haziranda geri alınırsa da, 19 Haziranda yeniden işgal edilecek, 80.000 Türk Bergama'dan göç edecektir.]
- Atatürk'ün Havza'dan Amasya'ya geçmesi.
  [Hükümet konağındaki konuşmasından: "Hep beraber aziz vatanımızı ve bağımsızlığımızı kurtarmak için bütün gücümüzle çalışacağız!"]

1919

13 Haziran

- Dikili'nin Yunanlılarca işgal edilmesi.
- 3.500 İtalyan askerinin daha Antalya'ya çıkması.
- Amasya Sultan Beyazıt Camisinde A.Kamil Efendi'nin vaazı: "Yegâne kurtuluş çaresi, halkın doğrudan doğruya egemenliğini eline alması ve iradesini kullanmasıdır. Hep beraber Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında toplanarak vatanı kurtaracağız."

14 Haziran

Atatürk'ün Vahidettin'e telgrafı: "Eğer zorlanırsam, görevimden istifa ederek Anadolu'da ve milletin sinesinde kalacağım ve vatani görevime bu kez daha açık adımlarla devam edeceğim."

15 Haziran

- Atatürk'e, sorması üzerine, geri çağrılmasının sebebinin açıklanması: 'İngilizlerin istemesi, hükümetin bu yolda karar almış olması.'
- Emekli ve alaylı jandarma binbaşısı Anzavur Ahmet'in, o çevredeki milli hareketi bastırmak üzere Balıkesir Mustasarrıflığına atanması.

16 Haziran

- Yörük Ali Efe müfrezesinin Malkoçoğlu köprüsüne baskın vermesi ve Yunan müfrezesini imha etmesi.
- Posta Genel Müdürü Refik Halit Karay'ın, Müdafaa-yı Hukuk derneklerinin telgraflarının çekilmemesi için emir vermesi.

  [Bu nedenle Atatürk 20 Haziranda postanelere el konulmasını emreder.]

17 Haziran

- Yunanlıların Menemen'de kıyım yapması.

  [1.000 kadar sivil Türk öldürülür.]
- İngiliz Yüksek Komiseri General Calthorpe'un da Atatürk'ün geri çağrılmasını istemesi.

- Atatürk'ün K.Karabekir'e telgrafı: "Anadolu'ya geçişimden şimdiye kadar en önem verdiğim taraf, milletin geleceğinin ve hayat hakkımızın ancak milli birlikle kurtarılacağını anlatmak ve bunun için her çeşit siyasi ve kişisel ihtiraslardan uzak ve yalnız milleti hür ve müstakil yaşatmaya yönelik örgütün, yani Müdafaa-yı Hukuk-u Milliye'nin her bucağa varıncaya kadar yayılması esaslarını hazırlamak oldu."
- Doğu İlleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesinin İl Kongresi. (3 Mart 1919'a bak.)

  [6 Doğu ili ile Trabzon temsilcilerinin katılacağı bir kongre toplanmasına karar verilir. (Erzurum Kongresi: 23 Temmuz 1919)]

18 Haziran Dahiliye Nezaretinin, Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetleri kurulmasını ve telgraflarının çekilmesini yasaklaması, milli kuvvetlerin bastırılıp dağıtılmasını istemesi.

[Atatürk 24 Haziranda Vahidettin'e bu genelge hakkında şöyle yazacaktır: "Böyle bir zihniyetin hiçbir yerde kabul ve uygulama noktası bulamadığını arz ederim."]

19 Haziran
- Ali Fuat Cebesoy ve Rauf Orbay'ın Amasya'ya gelmeleri ve Amasya görüşmelerinin başlaması.
- Bitlis Valiliğinden alınan Mazhar Müfit Kansu'nun Erzurum'a gelmesi.

20 Haziran Posta Genel Müdürü Refik Halit Karay'ın Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetlerinin telgraflarının çekilmemesi hakkındaki emri dolayısıyla Atatürk'ün bütün ilgililere genelgesi: "Milletin sesini boğarak yasal hakkını istemekten men etmeye ve vatanın mahvına sebep olmaya yönelmiş bu emri hiçbir

namuslu telgraf memurunun yerine getireceğini ümit etmem. Fakat böyle bir namussuzluğa cüret edecek olanlar olursa, derhal divan-ı harplere gönderilmesini emreylerim."

21 Haziran

- Ali Kemal'in İngiliz yetkililere söyledikleri: "M. Kemal'in telkinlerine itaat eden her memur veya subay Divan-ı Harp tarafından ceza görecek."
- Yunan Kuvvetleri Komutanının Venizelos'a raporu: "Bir tümen daha gönderilmesi.. Tam bir Türk seferberliği (!) karşısındayız."

22 Haziran

Amasya kararları/genelgesi.

['Vatanın bütünlüğü ve bağımsızlığın tehlikede olduğu, bağımsızlığı milletin kesin kararı ve direnişinin kurtaracağı' belirtilerek, 'her ilden üç temsilcinin gizlice seçilerek Sivas Kongresine' katılması istenir. Anadolu ihtilali bu genelge ile başlamıştır./ Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 175-178.]

23 Haziran

- Atatürk'ün K.Karabekir'e telgrafı:

"..İstanbul'da milli bağımsızlık zevkinden yoksun bazılarının, İngiliz esaretine girmekte sakınca görmedikleri anlaşılıyor.. Merkezi hükümet (İstanbul) milli girişimlerimize karşı her ne şekilde tecavüz elini uzatırsa, uygun şekilde hemen karşı harekete girişilerek milli gayenin gerçekleştirilmesi zorunludur."

- İstanbul hükümetinin kararı:

"M.Kemal Paşa'nın azledilerek hiçbir resmi sıfatı kalmamış olduğundan, bildiri ve emirlerinin resmi nitelik taşımadığının Dahiliye Nezaretince gereken illere duyurulması.."

- Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in genelgesi:

"Dahiliye Nezaretinin size kesin emri, artık o zatın azledilmiş olduğunu bilmek, kendisi ile hiçbir resmi muameleye girişmemek, hükümet işlerine ait hiçbir isteğini yerine getirmemektir."

- Yüksek Komiser Calthorpe'dan Dışişleri Bakan Vekili Lord Curzon'a telgraf: "M.Kemal Paşa'nın Samsun'a varışından beri kendini, milliyetçi akımın merkezi haline getirdiği."
- Bu rapora İngiliz Dışişlerinden bir yetkilinin koyduğu not: "M.Kemal Malta'ya götürülmelidir."

24 Haziran — Posta Genel Müdürü R.Halit Karay'ın, telgraf merkezlerine 'M.Kemal Paşa'nın telgraflarının da kabul edilmemesini' emretmesi.

25 Haziran

- Atatürk ve arkadaşlarının Sivas'a hareket etmeleri.
- Başkan Wilson'un demeci: "Türkler İstanbul'u terk etmelidir."
- Fransız Başbakanı Clemenceau'nun, Barış Konferansı adına Damat Ferit'e aşağılayıcı bir yanıt vermesi.

  [Delegelerden Rıza Tevfik'in özel açıklaması: "Clemenceau bizi iyi bir haşladı. Yerden göğe de hakkı var. Elimize verilen barış andlaşmasını hemen oracıkta imzalamalıydık."]

26 Haziran

- Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in, 'Milli ordu teşkil etmenin ve müdafaa-yı milliye hazırlamak gibi faaliyetlerin felaket olduğu' hakkında bir genelge yayımlaması.

  [Genelgenin sonunda şöyle demektedir: "Askerler tarafından verilecek emirleri yerine getirmeyiniz!"]

- Tartışmalar ve tepkiler üzerine Ali Kemal'in istifa etmesi.

  [Vahidettin istifa eden işbirlikçi Ali Kemal'e şöyle der: **"Saray her dakika ve kayıtsız şartsız size açıktır.. Telkinlerinizi sabırsızlıkla bekleyeceğim."**]

- Albay Bekir Sami Günsav'ın cepheye gönderdiği Çerkez Ethem'in Alaşehir'e gelmesi ve Salihli'ye gitmesi.

27 Haziran

- Atatürk ve arkadaşlarının Sivas'a gelmeleri ve törenle karşılanmaları.
- Rumeli çetecilerinden Parti Pehlivan ve dört arkadaşının Kuva-yı Milliye'ye katılması.

  [Kuva-yı Milliye, kahramanlardan ve haydutlardan oluşur. Bu yüzden kahramanlıkların yanısıra haydutluklara da rastlanacaktır.]

- Öteki görüşmelere öncelik verilerek, Türkiye ile barış görüşmelerinin ileri bir tarihe ertelenmesi.

28 Haziran

- Atatürk ve arkadaşlarının Erzurum'a hareket etmeleri.
- Milli Kuvvetlerin Aydın'ı kuşatması.

  [Savaşa çocuklar, yaşlılar ve kadınlar da katılır.]

- Birinci Balıkesir Kongresi.

  [12 Temmuz 1919'a kadar sürer. Kongre Başkanlığına Hacim Muhittin Çarıklı seçilir. Silahlı mücadele kararı alınır ve örgütlenilir. Balıkesir'de dört Kongre daha toplanacaktır: İkinci Kongre: 26 Haziran 1919; Üçüncü Kongre: 16 Eylül 1919; Dördüncü Kongre: 19 Kasım 1919. / Beşinci Kongre: 13 Mart 1920. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 172-280, 287-289, 291-293.]

- Almanlarla Versailles (Versay) Barış Antlaşmasının imzalanması.

[Barış Antlaşmaları Avusturya ile 10 Eylül 1919'da, Bulgaristan'la 27 Kasım 1919'da, Macaristan'la 4 Haziran 1920'de imzalanacak. Osmanlılar sona bırakılmıştır.]

30 Haziran
- General Milne'in, Harbiye Nezaretinden, M.Kemal Paşa ile Konya'da bulunan 2. Ordu Müfettişi Cemal (Mersinli) Paşa'nın derhal İstanbul'a çağrılmalarını istemesi.
- Harbiye Nazırının Atatürk'e, Vahidettin'in 'hava değişimi almasını, arzu edeceği bir şehir veya kasabada istirahat etmesini tavsiye ettiğini' bildirmesi.
- Milli Kuvvetlerin Aydın'ı geri alması.

  [Yunanlılar Venizelos'un emriyle 3 Temmuzda Aydın'ı yeniden işgal ederler. Aydın 7 Eylül 1922'de kurtarılacaktır.]

1 Temmuz 2. Ordu (Konya) Müfettişi Cemal Mersinli Paşa'nın İstanbul'a gitmek üzere Konya'dan ayrılması.

[Atatürk bu habersiz ve gereksiz ayrılışa tepki gösterecektir.]

2 Temmuz Amiral Calthorpe'un Osmanlı Hariciye Nezaretine notası: "M.Kemal ve Cemal Paşaların kayıtsız şartsız ve süresiz olarak geri çağrılmaları ve kanun dışı ilan edilmeleri.."

3 Temmuz Atatürk ve yanındakilerin Erzurum'a gelmesi ve törenlerle karşılanmaları.

5 Temmuz Osmanlı Harbiye Nazırı Ali Ferit Paşa'nın Atatürk'ü Padişah adına İstanbul'a çağırması.

6 Temmuz
- Atatürk'ün Harbiye Nazırına, dolayısıyla Vahidettin'e red yanıtı vermesi.
- Ali Galip'in Elazığ'da valilik görevine başlaması.

- İstanbul Hükümetinin asker ve bağış toplanmasını yasaklaması.

7 Temmuz Francalanın kilosu 21, ekmeğin kilosu 17 kuruş.

8 Temmuz
- İstanbul Hükümetinin Atatürk'ün 3. Ordu Müfettişliğinden alınmasına karar vermesi.
- Atatürk'ün Sarayla görüşmesi ve görevine son verildiğinin kendisine bildirilmesi.
- Atatürk'ün gece Harbiye Nezaretine ve Vahidettin'e, 'resmi vazifesiyle birlikte askerlikten de istifa ettiğini' bildirmesi.
- Yüksek Komiser Calthorpe'un III. Kolordu Komutanı Albay Refet Bele'nin de geri çağrılmasını istemesi.

9 Temmuz
- Atatürk'ün bir genelge ile 'istifa ettiğini, kutsal milli gaye için çalışmak üzere artık milletin sinesinde bir ferd-i mücahit olarak bulunduğunu' orduya, valilere ve millete ilan etmesi.

  [Rauf Orbay da benzer bir bildiri yayımlar.]

- Erzurum'da bulunan İngiliz Albayı Rawlinson'un Atatürk'ü ziyaret etmesi ve toplanacağını öğrendiği Erzurum Kongresinin açılmamasını istemesi, aksi halde zor kullanarak Kongreyi dağıtacaklarını bildirmesi.

  [Atatürk bu tehdidi şöyle karşılar: "O halde biz de mecburi ve zaruri olarak kuvvete kuvvetle karşı koyar ve herhalde milletin kararını yerine getiririz. Ne pahasına olursa olsun Kongre açılacaktır. Görüşmemiz bitmiştir!"]

- Kazım Karabekir'in ordudan istifa etmiş olan Atatürk'ü ziyareti ve esas duruşta söyledikleri: "Ben ve kolordum emrinizdeyiz. Bundan sonra

dahi ne emirleriniz varsa, ifayı (yerine getirmeyi) şeref bilirim."

[Öteki komutanlar da bağlılıklarını bildireceklerdir.]

- Yüksek Komiser Calthorpe'un Sadrazamlığa yazısı: "M.Kemal Paşa'nın ya İstanbul'a dönmesinin sağlanması veya aleyhinde gerekli önlemlerin alınması."

10 Temmuz

- Albay Refet Bele'nin yerine III. Kolordu Komutanlığına atanan Albay Selahattin Köseoğlu'nun bir İngiliz gemisiyle Samsun'a gelmesi.

[Köseoğlu daha sonra Sivas Milletvekili olarak TBMM'ne girecek ve muhalifler arasında yer alacaktır.]

- Trakya/Paşaeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin Birinci Kongresi. (30 Kasım 1918'e bkz.)

[Cemiyet dört kongre daha toplayacaktır: 16 Ekim 1919 (Edirne Kongresi); 15 Ocak 1920 (Edirne Kongresi); 31 Mart 1920 (Lüleburgaz Kongresi); 9 Mayıs 1920 (Büyük Edirne Kongresi) / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 295-301.]

12 Temmuz Albay Refet Bele'nin, görevi Albay Selahattin Köseoğlu'na devretmesi.

13 Temmuz Giresun'a çıkmak iseteyen bir Rum çetesinin ordu birliklerince imha edilmesi.

15 Temmuz Damat Ferit'in Paris'ten İstanbul'a dönmesi.

16 Temmuz

- Kara Vasıf'ın Amerikan mandasını önermesi.

[Atatürk'ün yanıtı: "Milli arzuya uygun olmayan kararlar hiçbir zaman millet gözünde bir değer ifade etmeyeceği için milli arzunun toplantısını beklemeden hiçbir meselede yetkili görünmek uygun değildir." (19 Temmuz 1919)]

- İtalyan ve Yunanlıların, Ege'de İtalyan-Yunan işgal hattı konusunda anlaşmaları.
  [Türk-Yunan hattını da General Milne kararlaştıracak (Milne Hattı). Türklere bir şey soran yok!]

18 Temmuz Denizli Milli Heyeti'nin Denizli'de seferberlik ilan etmesi.

19 Temmuz Batum'da Pontus Rumları Kongresi'nin toplanması.

20 Temmuz
- Atatürk'ün Mazhar Müfit Kansu'nun 'başarı takdirinde hükümet şeklinin ne olacağı' sorusuna verdiği yanıt: "Açıkça söyleyeyim, hükümet şekli zamanı gelince **cumhuriyet** olacaktır." (7 Ağustos 1919'a bkz.)
- Damat Ferit'in Erzurum Kongresi'ni yasaklaması ve Atatürk'ün tutuklanmasını istemesi.
- Damat Ferit'in istifası.

21 Temmuz
- Üçüncü Damat Ferit Hükümetinin kurulması.
  [Dahiliye Nazırlığına, Ali Kemal'den geri kalmayacak olan Adil Bey getirilecektir.]
- İngiliz Yüksek Komiserliği Müsteşarı Hohler'in notu: "Türkleri zayıflatmak için Kürtleri hareketa geçirmek iyi plandır."

22 Temmuz İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserlerinin ortak kararı: "Padişahın desteklenmesi ve her çeşit ihtilale karşı konulması."

23 Temmuz **Erzurum Kongresi**'nin açılması.
[Atatürk Kongre Başkanı seçilir. Kongre 7 Ağustosta sona erecektir.]

24 Temmuz Dahiliye Nazırı Adil'in Erzurum Kongresi'nin dağıtılmasını istemesi.

25 Temmuz
- Yüksek Komiser Calthorpe'un raporu: "Hükü-

met M.Kemal'i kanun dışı ilan edip ona göre davranmalı."

- Bekir Sami Kunduh'un Atatürk'e 'ABD mandasını yeğlediğini' bildirmesi.

29 Temmuz Hükümetin, Atatürk ve Rauf Bey'in 'derhal yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri' için Valiliklere emir vermesi.

30 Temmuz
- Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın, Atatürk'ün tutuklanması için K.Karabekir'den yardımcı olmasını istemesi.

  [Doğu illeri Ermenilere yem olma olasılığının derin kaygısı içinde, Ege Yunan işgali altında inliyor, güneyde Fransız yayılması sürüyor. İstanbul Hükümeti hiçbir şey yapmıyor ama bir şeyler yapmaya çabalayanları susturmaya çalışıyor!]

- Damat Ferit'in, İngiliz Yüksek Komiserliği Müsteşarı Tom Hohler'den, 'Lüzumu halinde Padişah ile kendisinin güvenliklerinin İngilizler tarafından korunup korunmayacağını' sorması.

  [18 Ağustosta Londra 'Padişah ve Damat Ferit'in kişisel güvenlikleri konusunda gerekli önlemlerin alınmasını' onaylar. Vahidettin ve D.Ferit, birkaç kez daha güvence isteyeceklerdir. / Bu konuya ilişkin belgeler için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 62-63.]

1 Ağustos Ankara-Yahşıhan dekovil hattının işletmeye açılması.

[Bu kısa ve dar hat, savaşlar sırasında çok işe yarayacaktır. Doğu ve İç Anadolu'dan kara yoluyla gelen silah, cephane ve öteki malzemeler, Yahşıhan'da toplanır ve ana ikmal merkezi olan Ankara'ya yollanır, Ankara'dan da cepheye.]

2 Ağustos Dahiliye Nazırı Adil'in demeci: "İzmir'de çete teşkil edenleri dağıtmak için icap ederse askeri kuvvete müracaat edeceğiz."

3 Ağustos İstanbul'dan gönderilen Jandarma Genel Komutanı Kemal Paşa'nın Denizli'ye gelmesi ve Yunanlılarla çarpışmaktan vazgeçilmesini istemesi.

[Söyledikleri: "Padişahımızın sizlere selamı var. Bu selamı tebliğ ediyorum. Rica ederim Yunanla çarpışmaktan vazgeçiniz. Zira bu teşebbüs beyhudedir (boşunadır)."]

5 Ağustos Damat Ferit'in İngilizlerden, 'bütün tutuklu Türkleri Malta'ya götürmelerini' istemesi.

6 Ağustos Birinci Nazilli Kongresi.

[9 Ağustosa kadar sürmüştür. Amaç Kuva-yı Milliye birlikleri arasında uyum sağlamak ve buna göre örgütlenmektir. Aynı amaçla 19 Eylül 1919'da İkinci Nazilli Kongresi toplanacaktır.' / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 280-281, 289-290.]

7 Ağustos
- Erzurum Kongresi'nin sona ermesi.

[Heyet-i Temsiliye üyeliklerine şu kişiler seçilir: Atatürk, Rauf Orbay, Raif Hoca, Bekir Sami Kunduh, Servet Bey, İzzet Bey, Sadullah Bey, Musa Efendi, Fevzi Efendi. / Genel bilgi ve Kongre kararları için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 205-218.]

- Atatürk'ün Heyet-i Temsiliye Başkanlığına seçilmesi.
- Gece Atatürk'ün Mazhar Müfit Kansu'nun hatıra defterine yazdırdıkları: "Zaferden sonra hükümet şekli **cumhuriyet** olacaktır. Bu bir. İki: Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince gereken işlem yapılacaktır. Üç: Örtünme ve kapanma kalkacaktır. Dört: Fes kalkacak, uygar milletler gibi **şapka** giyilecektir. Beş: **Latin harfleri** kabul edilecek."

8 Ağustos
- Veliaht Abdülmecit'in açıklaması: "Anado-

lu'daki hareket hainane, delice ve gaddarcadır.. Türkiye Amerikalılara bırakılmalıdır."

- Damat Ferit Hükümetinin, bütün illere, "Kuvayı Milliye'nin dağıtılması" emrini vermesi.

9 Ağustos — Atatürk'ün ordudan çıkarılması, nişanlarının geri alınması ve 'fahri yaverlik' unvanının kaldırılması hakkındaki hükümet kararının Vahidettin'ce onaylanması. (29 Aralık 1919'a bkz.)

10 Ağustos — Halide Edip Adıvar'ın Atatürk'e mektubundan: "Davamızda yardımcı olabilmesi için bu fırsat dakikalarını kaybetmeden, taksim ve yok olma korkusu karşısında, kendimizi Amerika'ya müracaata mecbur görüyoruz."

13 Ağustos

- Dahiliye Nazırı Adil'in, Balıkesir ve Alaşehir Kongrelerinin dağıtılmasını ve engellenmesini istemesi.
- Milli hareketi hızla dağıtacağını vaadeden Süleyman Şefik Paşa'nın Harbiye Nazırlığına getirilmesi.

14 Ağustos — İstanbul Hükümetinin 1., 2. ve 3. Ordu Müfettişliklerini kaldırması.

[Yunanlılar Anadolu'daki askeri güçlerini artırırken, İstanbul yönetimi kendi ordusunu zayıflatmak için çabalıyor!]

16 Ağustos

- Alaşehir Kongresi.

[25 Ağustosta sona erecektir. Kongre Başkanlığına H.Muhittin Çarıklı seçilmiştir. Silahlı mücadeleye devam edilmesine ve bu amaca uygun biçimde örgütlenmeye karar verilir. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 281-284.]

- Atatürk'ün Damat Ferit'e uyarı telgrafı: "..Millet her türlü iradesini gerçekleştirmeye muktedir-

dir. Girişimlerinin önüne geçebilecek hiçbir kuvvet mevcut değildir. Millet çizdiği program içinde gayet kesin ve açık adımlarla amacına yürümektedir."

18 Ağustos
- Lord Curzon'dan Amiral Webb'e: "Sultanın güvenliğini sağlayınız."
- Lloyd George'un Avam kamarasında yaptığı konuşma: "Türkiye ile yapılacak barış, İngiltere'nin hayati çıkarlarını ilgilendirmektedir. İmparatorluğun geleceği Türkiye sorununun çözümüne bağlıdır."

20 Ağustos Sivas Valisi Reşit Paşa'nın, Fransız Jandarma Müfettişi Brunot'nun Sivas Kongresi'nden vazgeçilmesini istediğini Atatürk'e bildirmesi ve Sivas'ın işgal edilmemesi için Kongrenin başka bir şehirde toplanmasını önermesi.

21 Ağustos Atatürk'ün yanıtı: "M.Brunot bilmelidir ki Fransızların Sivas'ı işgale karar vermeleri, kendilerine pek pahalıya mal olacak (..) yeni bir harbe karar vermelerine bağlıdır."

27 Ağustos Atatürk'ün arkadaşlarına söylediklerinden: "İstanbul bir Amerikan mandasıdır tutturmuş gidiyor. Bu olmayacaktır! Manda yok! Ya bağımsızlık ya ölüm var."

28 Ağustos İstanbul'un, XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy'un görevden alındığını öteki kolordulara bildirmesi.

29 Ağustos Atatürk ve arkadaşlarının Sivas'a gitmek üzere Erzurum'dan ayrılmaları.

30 Ağustos Sivas Kongresi'ni dağıtması için Elazığ Valisi Ali Galip'in, Sivas Valiliğine ve III. Kolordu Komutanlığına atanması.

31 Ağustos

- Fransızların, tutuklanmamak için saklanan eski Maliye Nazırı Cavit Bey'i, gece gizlice bir gemiye bindirip İstanbul'dan Avrupa'ya kaçırmaları.
- Refi Cevat Ulunay'ın yazısı: "İstiklal diye bağıranlar kötü niyetlidir."

  [İşbirlikçi basından örnekler için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 368-374.]

2 Eylül

Atatürk ve arkadaşlarının Sivas'a gelmeleri ve törenle karşılanmaları.

3 Eylül

- Atatürk'ün Ali Fuat Paşa'ya telgrafı: "Komutayı asla terk etmeyiniz."
- Dahiliye Nazırı Adil ile Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşaların, Vali Ali Galip'e, 'bir aşiret birliği ile Elazığ'dan hareket ederek Atatürk'ü tutuklamasını ve Sivas Kongresi'ne engel olmasını' emretmeleri.

  [Ali Galip olayı hakkında bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s.244-249.]

4 Eylül

Sivas Kongresi'nin açılması.

[Atatürk Kongre Başkanlığına seçilir. Kongre 11 Eylülde sona erer. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 219-241.]

5 Eylül

Damat Ferit'in demeci: "M.Kemal hareketi, çabuk geçen bir heyecandır; askeri bakımdan önemsizdir. Halk hükümete sadıktır."

6 Eylül

Ali Galip'in Elazığ'dan Malatya'ya gelişi ve Sivas'a doğru ilerlemesi.

9 Eylül

- Atatürk'ün Kongre'ye Ali Galip olayı hakkında bilgi vermesi.
- Ali Fuat Cebesoy'un Kongre kararıyla Batı Anadolu Genel Kuva-yı Milliye Komutanlığına getirilmesi.

10 Eylül — Üzerine asker gönderildiğini öğrenen Ali Galip'in, adamlarıyla birlikte Malatya'ya kaçması.

[D.Ferit'in bu kahraman valisi, rüzgâr gibi Malatya'dan Urfa'ya, oradan da Halep'e kaçacaktır.]

11 Eylül

- Sivas Kongresi'nin sona ermesi.

[Heyet-i Temsiliye'ye ek olarak seçilen yeni üyeler: Kara Vasıf, Hüsrev Sami, Hakkı Behiç Bayiç, Ömer Mümtaz, Mazhar Müfit Kansu ve Ratıpzade Mustafa. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 318-319.]

- Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.

[Bu kararla Milli Mücadele'den yana olan bütün örgütler bir çatı altında birleşecek, dağınık, yerel ve bölgesel etkinlikler tek merkeze bağlanacaktır.]

- Atatürk'ün Dahiliye Nazırı Adil'e telgrafı: "Alçaklar! Caniler! Düşmanlarla millet aleyhinde haincesine tertiplerde bulunuyorsunuz.. Aklınızı başınıza toplayın! Galip Bey ve yandaşları gibi akılsızların ahmakça olan boş va'adlerine kapılarak ve [İngiliz subayı] Mr.Noel gibi millet ve vatanımız için zararlı olan yabancılara vicdanınızı satarak yaptığınız alçaklıkların, milletçe tatbik olunacak mesuliyetini unutmayınız."

[Adil, Zafer'den sonra TBMM'nce, aftan yararlanamayacak olan 150 kişilik hainler listesine alınacak ve vatandaşlıktan çıkarılacaktır.]

- Yüksek Komiser Amiral Calthorpe'un yerine, 18 Mart 1915 Çanakkale deniz savaşında yenilen karma donanmanın komutanı Amiral J. de Robeck'in atanması.

12 Eylül

- Damat Ferit'in İngilizlerle gizli bir anlaşma imzalaması.

[Bu anlaşmaya göre, Boğazlar İngiliz denetiminde kalacak, Osmanlı Devleti Kuzey Irak ve Suriye'nin İngiliz egemenliği altında kalmasına gerektiğinde yardımcı olacak, hilafet gücünü İngiliz sömürgelerinde İngiltere'den yana kullanacak, İngiltere de milliyetçi akımları önlemek ve Osmanlı yönetimini desteklemek amacıyla bir güvenlik gücü oluşturmayı üstlenecek. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 256-257.]

- Sivas Kongresi kararlarının halka açık bir toplantıda açıklanması.
- Heyet-i Temsiliye'nin Atatürk'ün başkanlığında ilk toplantısını yapması.
- Kongre kararıyla Anadolu ile İstanbul arasında telgraf haberleşmesinin kesilmesi.

14 Eylül — Sivas'ta İrade-yi Milliye gazetesinin yayımlanmaya başlaması.

17 Eylül — İngiliz yeni Yüksek Komiseri J. de Robeck'in Lord Curzon'a yazısı: "M.Kemal'in hareketi, Anadolu'da müstakil bir cumhuriyete doğru gelişiyor."

19 Eylül — Konya eşrafından 53 kişinin Milli Mücadele aleyhinde bildiri yayımlaması.

20 Eylül — Vahidettin'in, Damat Ferit Hükümetine yardımcı olunmasını isteyen bir beyanname yayımlaması.

[Atatürk 22 Eylülde bu beyannameyi yanıtlayacak ve Damat Ferit Hükümetinin ihanetlerini sıralayarak derhal düşürülmesini isteyecektir. Bu arada Damat Ferit ve yandaşı hainlerin düzenledikleri kanlı olaylar patlak vermeye başlayacaktır.]

26 Eylül — İstanbul'daki Müderrisler (medrese hocaları) Cemiyeti'nin Milli Mücadele aleyhinde beyanname yayımlaması.

[Derneğin kurucuları: Mustafa Sabri Efendi, Said-i Kürdi (Nursi) vb.]

27 Eylül — Birinci Bozkır (Konya) isyanı. (20 Ekim 1919'a bkz.)
[4 Ekim 1919'da bastırılacaktır.]

29 Eylül — Damat Ferit'in J. de Robeck'ten de Vahidettin'in hayatı için güvence istemesi.

30 Eylül
- ABD Yüksek Komiseri Bristol'ün raporu: "İngilizler Kürtleri kullanarak milliyetçi akımı boğmak istiyorlar. Türkiye'de Ermenilere karşı bir hareket olduğu da İngilizlerin propagandasıdır."
- Yüksek Komiser J. de Robeck'ten Lord Curzon'a: **Sultan, İngilizlerin, kuvvet kullanarak milliyetçileri durdurmalarını istedi.'**
  [Herhalde bağımsızlık için dövüşen milletinin üzerine işgal kuvvetlerini göndermek isteyen ilk devlet başkanı, Vahidettin'dir.]
- İngilizlerin, İngiliz-Fransız anlaşması gereğince Maraş'ı boşaltması.
  [Şehir 30 Ekimde Fransızlarca işgal edilecek.]

1 Ekim — Anadolu'ya yenik düşen Damat Ferit'in istifası.

2 Ekim — Ali Rıza Paşa Hükümetinin kurulması.
[İngilizlerin baskısı sonucu 3 Mart 1920'de istifa edecektir.]

4 Ekim
- Hükümetin Heyet-i Temsiliye'ye, milli hareketi tanıdığını bildirmesi.
- Gelişimden ürken İngilizlerin Merzifon ve Samsun'daki birliklerini İstanbul'a çekmeleri.

7 Ekim
- Yunanlıların İzmir kıyımı hakkında soruşturma yapan karma kurulun raporunu Paris Barış Konferansı'na vermesi.
  [Rapor Yunanistan aleyhindedir. Bu yüzden yayımlanmaması kararlaştırılacaktır.]

- Barış Konferansı Yüksek Konseyi'nin Milne Hattını kabul etmesi.
- Yeni Harbiye Nazırı (eski 2. Ordu Müfettişi) Cemal Mersinli Paşa'nın hükümet adına Atatürk'e telgrafı: "Kabine (Nazırlar Kurulu) sizinle aynı fikirdedir ve milli iradenin egemenliğini kabul eder. Hükümet, devletin dışarıya karşı şeref ve haysiyetini iade için milli iradeye ve Heyet-i Temsiliye'ye dayanacaktır."
  (Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye, İstanbul ile haberleşmeyi serbest bırakacaktır.]
- Yeni hükümetin genel seçim yapılacağını açıklaması.

8 Ekim — Amiral Webb'in raporu: "Eski sadrazam D.Ferit, Padişahın tahtından indirileceğinden kaygı duyduğunu söyledi."

9 Ekim
- Refik Halit Karay'ın Posta Umum Müdürlüğünden uzaklaştırılması.
- Cevat Çobanlı Paşa'nın yeniden Genelkurmay Başkanlığına getirilmesi.

10 Ekim — İngiliz Yüksek Komiseri J. de Robeck'in Lord Curzon'a raporu: 'Milli hareketin baskısıyla Ferit Paşa Hükümetinin istifa ettiği. M.Kemal'in karşısında İngiliz Aslanı'nın prestijinin sarsıldığı. Mütarekeyi imzalayan Türkiye'nin yerine bugün bambaşka bir Türkiye'nin doğduğu. Bu **yeni Türkiye**'ye barış şartlarını zorla kabul ettirmenin kolay olmayacağı.'

11 Ekim
- İngiliz Muhipleri Cemiyeti yöneticisi Sait Molla'nın İngiliz ajanı Rahip Frew'a yazdığı ilk mektup.
  [Sait Molla haininin Rahip Frew'a yazdığı 12 mek-

tup ele geçirilecek ve birçok pis oyunun içyüzü anlaşılacaktır. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2. C., s. 46-47.]

- Renin gazetesi: "Bütün cihanın kuvvetine karşı milli bir hareket yaratmak! Ne çocukça bir hayal!"

17 Ekim — Rum ve Ermeni Patriklerinin, Yüksek Komiserlerden bütün Türkiye'nin işgal edilmesini istemeleri.

19 Ekim — Sivas'ta Şeyh Recep olayı.

[Olayı Sait Molla düzenlemiştir. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 18-19.]

20 Ekim

- Yeni İstanbul Hükümetinin temsilcisi Salih Paşa ile Heyet-i Temsiliye arasında Amasya görüşmeleri.

[22 Ekimde sona erecek ve ikisi gizli, beş protokol imza edilecektir. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 30-36.]

- General Milne'in raporu: "[Milliyetçilere karşı] askeri kuvvet kullanmak icap edecek. Elimde mevcut olan birlik, yalnız İstanbul Hükümetine baskı yapmaya yeterlidir."
- İkinci Bozkır ayaklanması. (27 Eylüle bkz.)

[4 Kasımda bastırılacaktır.]

24 Ekim — İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'un ayrılması üzerine Lord Curzon'un asaleten Dışişleri Bakanlığına getirilmesi.

25 Ekim

- Bozkır asilerinin esir aldıkları 3 eri parçalamaları.
- Birinci Anzavur isyanı. (İkinci isyan: 16 Şubat 1920)

[30 Kasımda bastırılacaktır. Anzavur'un amacı: "Melun Kuva-yı Milliye ileri gelenlerini yakalayıp

İngiliz ordusuna ve kanununa teslim etmek."]

26 Ekim

- Şeyh Eşref ayaklanması (Bayburt/Hart).
  [24 Aralıkta bastırılmıştır.]
- Atatürk'ün XIII. Kolorduya (Diyarbakır) emri: "Urfa, Maraş ve Antep'i Fransızlara işgal ettirmemek ve işgal etseler bile onları orada barındırmamak için her türlü tedbire hemen başvurulması.."
  [Bütün Güney Cephesi için alınan önlemler hakkında bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 59-60.]

28 Ekim

- Atatürk'ün Amasya'dan Sivas'a dönüşü.
- Hürriyet ve İtilaf Fırkası lideri Sadık Bey'in, Milli Mücadele'ye karşı olduklarını ve seçime katılmayacaklarını bildirmesi.
- Bozkır asilerinin İngilizlerden yardım istemesi.

29 Ekim — Güney Anadolu'da işgal bölgelerinin el değiştirmesi: Kilis'in Fransızlarca işgali.

30 Ekim — Maraş, Urfa ve Antep'in Fransızlarca işgali.
[Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 56-59.]

31 Ekim — Harbiye Nazırı Cemal (Mersinli) Paşa'nın Atatürk'e telgrafı: "İtilaf Devletlerinden herhangi birine karşı bugün silah kuvvetiyle bir başarı elde edilmesi düşünülemez."

3 Kasım — Milne Hattının Osmanlı Harbiye Nezaretine bildirilmesi ve Kuva-yı Milliye'nin 3 km. geri çekilmesinin istenmesi.

4 Kasım

- İngiliz Yüksek Komiserliği Müsteşarı Hohler'in raporu: "İstanbul İslamiyet için kutsal bir kent değildir.. Osmanlı Hanedanı tükenmiştir. Türkler yalnız başlarına İngiltere'ye karşı gelemez."

- J. de Robeck'in raporu: **'Vahidettin'in tahtını kaybetme korkusuyla titrediği..'**
- Suruç ve Birecik'in Fransızlarca işgali.

5 Kasım — Sivas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-yı Vatan Cemiyeti'nin kurulması.

10 Kasım — J. de Robeck'in raporu: "Duruma hâkim olabilmemiz için İstanbul'u [resmen] işgal etmemiz gereklidir."

13 Kasım — Avukat Lütfi Fikri'nin Sabah gazetesindeki yazısı: "İngiltere'ye düşmanlık, hatta çekingen davranmak bize hüsrandan başka bir şey getirmez."

14 Kasım — Ali Kemal'in yazısı: "Milli kuvvetler ateş olsalar cirimleri kadar yer yakarlar."

16 Kasım

- Atatürk'ün Heyet-i Temsiliye üyeleri ve komutanlarla Sivas'ta ortak toplantı yapması.
  [28 Kasıma kadar devam etmiştir. Birçok sakıncalarına rağmen Meclis'in İstanbul'da toplanması kabul edilir. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 42-46.]
- Balıkesir'de Mustafa Necati Bey ile Vasıf ve Esat Çınar Beyler tarafından 'İzmir'e Doğru' adlı milliyetçi gazetenin yayımına başlanması.

20 Kasım

- Paris'te, Kürtleri temsil ettiğini iddia eden Şerif Paşa ile Boğos Nubar Paşa arasında Kürt-Ermeni anlaşması.
  [Bu anlaşmanın duyulması üzerine Anadolu Kürtleri büyük tepki göstereceklerdir.]
- Çerkez Ethem ve çetesinin, Anzavur isyanının bastırılmasına katılmak için, çağrıldığı Balıkesir'e gelmesi.

21 Kasım — Kaymakçı çarpışmasında Gökçen Efe'nin şehit olması.

27 Kasım — Bulgaristan'la Neuilly Barış Antlaşması'nın imzalanması.

30 Kasım — Anzavur kuvvetlerinin dağılması ve Anzavur'un kaçması.
[Birinci isyanı sona erer. İkincisi, 16 Şubat 1920'de.]

5 Aralık — Milne'e göre Türkiye'de 7.400 İngiliz piyade eri, 6-7.000 İtalyan, 75.000 Yunan askeri var.
[30.000 kadar da Fransız askeri bulunmaktadır.]

7 Aralık
- Atatürk'ün Fransa'nın Suriye Temsilcisi M.Picot ile görüşmesi.
[Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2. C., s. 60-62.]
- Atatürk'ün Salihli Cephesine telgrafı: "Batı Anadolu milli hareketinin yönetimi, XX. Kolordu K.Ali Fuat Paşa'ya verilmiştir."

9 Aralık — Yüksek Komiser J. de Robeck'in raporu: "M.Kemal gittikçe daha tehlikeli olmaya başladı. Kürtleri M.Kemal hareketine karşı kullanmak için her parayı ödemeye hazırız."

10 Aralık — İngilizlerin Suriye'yi tamamen boşaltıp Fransızlara devretmeleri.

11 Aralık
- J. de Robeck'in raporu: "Mustafa Kemal başlıca düşmanımızdır."
- General Milne'in, Türk kuvvetlerinin 3 km. geri çekilmelerini sağlamadıkları için Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'nın görevden alınmalarını istemesi. (3 Kasıma bkz.)

12 Aralık — Anadolu Kadınları Müdafaa-yı Vatan Cemiyeti'nin Atatürk'e telgrafı: "Sizleri kendimize rehber kabul ederek Anadolu Kadınları Müdafaa-yı Vatan Ce-

miyeti adıyla bir dernek kurduk. Amaç vatan müdafaasıdır. Biz hemşireleriniz de siz muhterem kardeşlerimizle beraber olacağız ve beraber yaşamak hakkını savunacağız."

13 Aralık — Atatürk'ün yanıtı: "Anadolu'nun bilhassa pek büyük inkılaplara muhtaç olan kadınlık hayatında, gelecek için pek büyük ilerleme ve uyanış vaadeden bu takdire değer girişim, memleketin her türlü iyiliğini ve mutluluğunu amaç edinmiş olan Cemiyetimizin gerçekten teşekkürünü gerektirdi. Türk kadınlarının nezaket ve ciddiyeti, şefkat ve cömertlikle karışmış fedakârlıkları, bu gibi toplumsal vesilelerle belirdikçe, bütün cihan nazarında, özellikle Avrupa'nın bize karşı olan kamuoyuna, geleceğin **çağdaş Türkiye**'sini kuracak milli yeteneğimizi ispat edeceğinden, milli ve vatani menfaatlerde hanımefendilerin de fikri ve ruhi ortaklığı, memleket adına iftiharı gerektiren bir durumdur."

15 Aralık — Yüksek Komiser J. de Robeck'in raporu: "..Geçende Padişah benimle görüşmek istedi.. Reddettim. [Yanıt: "İyi yaptınız."] **Sultan kendisini bize teslim etti."**

18 Aralık

- Karadeniz bölgesi Rumları tarafından Batum'da Pontus Rum Hükümeti adıyla bir hükümet (!) kurulması.
- İngiliz haberalma raporu: "Hürriyet ve İtilaf Anzavur'u destekliyor."

  [Yalnız bu parti değil, hükümet, bazı dernekler ve yazarlar da, milli olan her şeye düşman, Türkiye'ye karşı kim ve ne varsa, hepsine dost. Benzerlerini günümüzde de görüyoruz.]

25 Aralık — İngiliz Yüksek Komiserliği Baştercümanı A.Ryan'ın raporu: "Amacımız bölmek ve hükmetmek ol-

malıdır. Biz, gerçek ideali dinmiş gibi davranacak çıkarcı bir grubu idareci olarak takdim etmeye çalışacağız."

[Yoruma gerek var mı? Bu yöntem açık ya da dolaylı emperyalizmin başlıca silahıdır.]

27 Aralık — Atatürk ve bir kısım Heyet-i Temsiliye üyesinin Ankara'ya gelmeleri ve büyük törenle karşılanmaları.

[Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 62-67.]

29 Aralık — Ali Rıza Paşa Hükümetinin, 'Atatürk'ün askerlikten çıkarılması ve nişanlarının geri alınması' hakkındaki eski kararı iptal etmesi.

[Utanç verici bir işlemi düzelten bu kararla, 'M.Kemal Paşa'nın askerlikten uzaklaştırılmayıp istifa etmiş olduğu, isterse aldığı nişanları (madalyaları) takabileceği' kabul edilmiştir. Vahidettin bu kararı 4 Şubatta onaylayacaktır.]

30 Aralık — Venizelos'un Paris Barış Konferansı'na muhtırası: "İstanbul'la birlikte bütün Trakya (Doğu ve Batı) Yunanistan'a verilmelidir."

* * *

1920

- İlk kez bir Türk kadınının (Afife Jale) İstanbul'da sahneye çıkması.

  [Polis koğuşturmasına uğrayacak, Dahiliye Nezareti 'Müslüman kadınların sahneye çıkmasını' yasaklayacak, Afife Jale Şehir Tiyatrosu'ndan uzaklaştırılacaktır.]
- Ömer Seyfettin'in ölümü. (16 Mart 1920)
- İlk düzenli radyo yayınının ABD/Pittsburg'da başlaması. (2 Kasım 1920)

1920

1 Ocak

- Tevfik Paşa'nın Yüksek Komiser J. de Robeck'e söylediği: "Meclisin başlıca vazifesi barışı onaylamaktır."

  [Meclis'in böyle düşünmediğini Tevfik Paşa da, İngiliz Yüksek Komiseri de kısa bir süre sonra anlayacaklardır.]

- Ermeni Mihran'ın Peyam ve Ali Kemal'in Sabah gazetelerinin Peyam-ı Sabah adıyla birleşmesi.

  [Ali Kemal, Milli Mücadele'ye karşı en şiddetli muhalefetini bu gazete ile yapacaktır.]

3 Ocak — Bazı Anadolu milletvekillerinin İstanbul'a gitmeden önce görüşmek için grup grup Ankara'ya uğramaya başlamaları.

4 Ocak — Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un muhtırası: "İstanbul Türklerden alınmalıdır." (12 Ocağa bkz.)

5 Ocak — İzmir Valisi Kambur İzzet'in ölümü.

6 Ocak — Atatürk'ün Erzurum'dan milletvekili seçilmesi.

9 Ocak — İzmit bölgesi Kuva-yı Milliye kahramanlarından Yahya Kaptan'ın vahşice şehit edilmesi.

[Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 48-49.]

10 Ocak — Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin Ankara'da yayımlanmaya başlaması. (İlerde Ulus adını alacaktır.)

11 Ocak — Anadolu'daki Yunan kuvveti: 2.400 subay, 62.743 er, 22.285 hayvan.

12 Ocak

- Curzon'un karşı çıkmasına rağmen, çeşitli sakıncaları düşünülerek, İngiliz Bakanlar Kurulunda İstanbul'un Türklere bırakılmasına karar verilmesi.

  [Lord Curzon "Avrupa'nın 500 yıldır beklediği bir fırsatı kaçırıyoruz" diyecektir.]

- İstanbul'da Mebusan Meclisi'nin açılması.
  [168 milletvekilinden 162'si açılışta bulundu. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 72-75.]
- Antep kurtuluş savaşının başlaması.

16 Ocak — ABD'de alkol yasağının başlaması.

17 Ocak — Fransa'da genel seçim sonucu: Clemenceau'nun seçimi kaybetmesi.

18 Ocak — Amasya Kadınları Müdafaa-yı Vatan Cemiyeti'nin bildirisi: "Sevgili topraklarımız için erkeklerimizin yanıbaşında öleceğiz."

20 Ocak
- İsmet İnönü'nün geçici olarak Ankara'ya gelmesi.
  [10 Şubatta İstanbul'a dönecektir.]
- İtilaf Devletleri temsilcilerinin bir ültimatom vererek, Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'nın 48 saat içinde değiştirilmelerini istemeleri.

21 Ocak
- Cemal ve Cevat Paşaların istifa etmeleri.
- Maraş direnişinin başlaması. (11 Şubat 1920'ye bkz.)
  [Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 91-93.]
- Fiyatlar (kilo/kuruş): Küp şeker 84, toz şeker 56, Trabzon yağı 160, Pirinç 44, nohut 15, mercimek 25, ekstra zeytinyağı 170, zeytin 47, sabun 70.

22 Ocak
- Atatürk'ün kolordulara emri: "İngilizler İstanbul'da nazır veya mebuslardan bazılarını tutuklarlarsa, karşılık olarak Anadolu'da bulunan İngiliz subayları tutuklanacaktır."
- Atatürk'ün milletvekillerine telgrafı: "Bağımsızlıkla bağdaşmayan İngiliz isteklerinin şiddetle protesto edilmesi.."

23 Ocak — Mehmet Akif'in Balıkesir Zağanos Paşa Camisi'nde konuşması [özet]: "Bu namert taarruza karşı koymak, kadın erkek, çoluk çocuk, genç ihtiyar, her birey için farz-ı ayn olduğu bir an hatırdan çıkarılmamalıdır."

[Bilgili ve dürüst dindarlar böyle düşünüyorlar. Din tüccarları ise emperyalizme uşaklık ediyor.]

25 Ocak — Duyun-u Umumiye'den Adam Block'un açıklaması: 'Osmanlı Devleti'nin 1878'te iflas ettiği, o günden bugüne borçla yaşadığı, Osmanlı Devleti borcunun 465 milyona vardığı...'

26 Ocak — Bir vapur dolusu Rus göçmeninin İstanbul'a gelmesi; Kızılordu önünden kaçanların İstanbul'a akınının başlaması.

[Akın dalga dalga sürecektir. Rus göçmenler, İstanbul'un toplumsal yaşayışında birçok yeniliklere yol açarlar.]

26/27 Ocak — Fransızların denetimi altındaki Aktaş (Gelibolu) cephaneliğinin Köprülülü Hamdi Bey ve arkadaşları tarafından bir baskınla boşaltılıp cephanenin Anadolu kıyısına taşınması.

[8.000 tüfek, 40 makineli tüfek, 2.000 sandık cephane; Köprülülü Hamdi Bey, Anzavur'un adamları tarafından 17 Şubatta şehit edilecektir.]

28 Ocak — Osmanlı Mebusan Meclisi'nin gizli oturumda Misak-ı Milli'yi kabul etmesi.

[Misak-ı Milli metni Ek 8'de. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarih', 2.C., s. 82-91.]

29 Ocak — Atatürk'ün Köprülülü Hamdi Bey'i kutlaması.

1 Şubat — İngilizlerin kaçırılan silahları aramak için Bandırma'ya 200 asker çıkarması.

[Kuva-yı Milliye'nin direnişi üzerine 11 Şubatta çekileceklerdir.]

1920

3 Şubat — Harbiye Nazırlığına Fevzi Çakmak Paşa'nın getirilmesi.

6 Şubat — Meclis'te milliyetçi Felah-ı Vatan grubunun kurulması.

10 Şubat — İsmet İnönü'nün Fevzi Çakmak'ın isteği üzerine İstanbul'a dönmek için Ankara'dan ayrılması.

11 Şubat — Fransızların gece Maraş'tan çekilmeye başlamaları.

12 Şubat
- Maraş'ın kurtuluşu. (21 Aralık 1920'ye bkz.)
- Birinci Londra Konferansı.

  [İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilciler Türkiye ile yapılacak barışın esaslarını görüşmeye başlarlar. Sonraki görüşmelerin tarihleri: San Remo Konferansı, 18 Nisan 1920; Hyte Konferansı, 20 Haziran 1920; Boulogne Konferansı, 21 Haziran 1920; Spa Konferansı, 11 Temmuz 1920. Sevres Andlaşması ile Üçlü Anlaşma, eski anlaşmaların da dikkate alındığı bu görüşmeler sonunda belirlenmiştir.]

13 Şubat — J. de Robeck'ten Lord Curzon'a: "Milliyetçi hareket eninde sonunda İtilaf Devletleriyle çatışacak. Maraş olayından sonra durumu tehlikeli görmeye başladım."

14 Şubat — Lloyd George'un açıklaması: "İzmir Yunanistan'a verilmeli."

16 Şubat — İkinci Anzavur ayaklanması. (Birinci ayaklanma: 25 Ekim 1919)

[16 Nisanda bastırılacaktır.]

17 Şubat
- Meclis'in, Misak-ı Milli'nin ilan edilmesine ve yabancı parlamentolara bildirilmesine karar vermesi.
- Ermenilerin Çıldır'ı ve Arpaçay'ı işgal etmeleri.

1920

21 Şubat — Akbaş'tan kaçırılan cephanenin, Anzavur'un eline geçmemesi için tahrip edilmesi. (26/27 Ocak ve 26 Marta bkz.)

23 Şubat
- Yüksek Komiser J. de Robeck'in raporu: "Bizim aldığımız kararlara hürmet etmeyen yegâne halk Türk halkıdır."
- K.Karabekir'in, Meclis açıldığı için Heyet-i Temsiliye'nin dağılmasını tavsiye etmesi!

  [Çok değil, iki hafta sonra bu kuruluşun hayati önemi anlaşılacaktır. Milli Mücadele'nin başında Atatürk gibi ileri görüşlü, sabırlı, azimli bir lider bulunmasaydı, acaba Türkiye'nin geleceği nasıl olurdu?]

3 Mart
- Salihli yöresindeki Bozdağ'ın Yunanlılarca işgali.
- Ali Rıza Paşa Hükümetinin istifa etmesi.

4 Mart
- Atatürk'ün Vahidettin'e telgrafı: "Memleketimizin, milli vicdana güven vermeyecek bir hükümet başkanına hiçbir dakika tahammül edemeyeceğini.. arz etmeyi yurtseverlik görevi sayarız."
- Başkan Reşat Hikmet Bey'in ölümü üzerine Meclis Başkanlığına Celalettin Arif Bey'in seçilmesi.

6 Mart — Celalettin Arif Bey'in, 'milli emelleri tatmin etmeyecek bir hükümetin, üzüntü verici olaylara neden olabileceğini' Vahidettin'e yazılı olarak bildirmesi.

7 Mart — J. de Robeck'ten Lord Curzon'a: "Sadrazam milliyetçi harekete karşı çaresiz olduğunu söyledi. Gelecek gittikçe karanlık görünüyor. İstanbul'u derhal işgal edip polis, jandarma, posta idaresi vb. yerleri denetim altına almak lazım."

1920

8 Mart

- Salih Paşa Hükümetinin kurulması.
  [Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 95-97.]
- Suriye Milli Kongresi'nin Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmesi. (20 Marta bkz.)
  [İngiltere ve Fransa, Suriye'nin bağımsızlığını tanımayacaktır.]

10 Mart

- Londra Konferansı'nda İstanbul'un işgaline karar verilmesi.
  [Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 98-102.]
- Venizelos'un açıklaması: "Yunan ordusu bir hafta içinde M.Kemal kuvvetlerini dağıtabilir."

13 Mart

Lord Curzon'un J. de Robeck'e, 'İstanbul'un işgal edilmesi' talimatını vermesi.

15 Mart

İşgal kuvvetlerinin, ileri gelen Türkleri tutuklamaya başlamaları ve sıkıyönetim ilan etmeleri.
[Tutuklanan 150 kişiden bazıları: Cemal Mersinli Paşa, Cevat Çobanlı Paşa, Ziya Gökalp, Esat Işık Paşa vb. Tutuklamalar sürecektir.]

16 Mart

- İstanbul'un resmen işgali.
  [İşgalciler milli hareketin ve Atatürk'ün kınanmasını isterler. İngiliz askerleri Rauf Orbay ve Kara Vasıf Bey'i Meclis'te tutuklayıp götürürler. Şehzadebaşı Karakolu'nu basıp beş eri şehit eder ve 15 erimizi yaralarlar. Genel olarak idareye el koyarlar. / Bilgi için: 'Söylev', s. 94 vd.; 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 102-108.]
- Telgrafçı Manastırlı Hamdi'nin işgali gizlice Ankara'ya bildirmesi.
- Vahidettin'in kendisini ziyarete gelen Meclis Kuruluna söyledikleri: **"Bir millet var, koyun sürüsü, bir çoban lazım, o da benim!"**
  [Bu ilginç konuşmanın tamamı **Ek. 9**'da]

- İstanbul'a vizesiz giriş çıkışın işgalcilerce yasaklanması.
- Atatürk'ün çeşitli önlemler alması ve bildiriler yayımlaması.

[Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 108-110.]

17 Mart

- Atatürk'ün emriyle İstanbul'la haberleşmenin yeniden yasaklanması.
- Üç milletvekilinin daha tutuklanması.

[Rıza Tevfik tepki gösterenlere şöyle der: "Medeniyeti temsil eden İngiltere gibi devlete itiraz etmek küstahlıktır."]

- 24. Tümen Komutanı Yarbay Mahmut Bey'in bir kısım kuvvetle Eskişehir'e hareketi.

[Kuvvetiyle Eskişehir'i saracak ve 20 Mart günü İngilizlere şehri boşaltmaları için ültimatom verecektir. İngilizler 23 Martta Eskişehir'i boşaltıp İzmit'e çekilirler.]

18 Mart

- Olaylar dolayısıyla Meclis'in çalışmasına ara vermesi.
- Bir kısım tutuklunun Malta'ya götürülmesi.

[Tutuklanıp Malta'ya sürülenlerin tam listesi için: 'Malta Sürgünleri', s. 415-420.]

- Bir kısım milletvekillerinin İstanbul'dan gizlice ayrılmaları ve Ankara'ya gelmek üzere yola çıkmaları.

[İstanbul'dan kaçanlarla Malta dönüşü Ankara'ya gelecek olan milletvekillerinin sayısı 88'dir. Yani 168 milletvekilinin ancak yarısı TBMM'ne katılacaktır.]

19 Mart

Atatürk'ün, Ankara'da bir Meclis toplamak amacıyla, bütün illerde seçim yapılmasını istemesi.

20 Mart

- İngiliz birliklerinin Eskişehir'den İzmit'e çekilmeleri.

- Atatürk'ün demiryollarına el konulması hakkında emri.
- İnönü'nün gizlice Ankara'ya hareketi.
- Lord Curzon'un açıklaması: "Türkler için askerlik mesleği tamamen kapanmıştır."(!)

26 Mart

- İşgalcilerin Salih Paşa Hükümetinden 'milli hareketi ve M.Kemal'i kınamasını' bir daha istemeleri.
- Anzavurcuların 174. Alay Komutanı Rahmi Bey'i öldürmeleri.
- J. de Robeck'in raporu: "Seyit Abdülkadir ile Paris'teki Kürt temsilcisi Şerif Paşa emrimizdedir."

28 Mart

- Geyve Boğazı'nın milli kuvvetlerce ele geçirilip İstanbul-Anadolu karayolunun denetim altına alınması.
- Antep önünde Fransızlara direnen Teğmen Şahin'in şehit olması.

30 Mart — J. de Robeck'in raporu: "Hükümetten M.Kemal hareketini kınamasını istedik."

31 Mart — Kürt Teali Cemiyeti'nin bildirgesi: "Teşkilat-ı Milliye'ye aldanmayınız. Bolşeviklerin kafasını taşıyan yurtsuz serserilerdir. Hilafet ve saltanata bağlılıktan ayrılmayınız."

2 Nisan

- Kuva-yı Milliye'yi kınamayı kabul etmeyen Salih Paşa Hükümetinin istifası.

  [Belli ki işgalciler her emirlerini yerine getirecek kukla bir hükümet istiyorlar. Böyle bir hükümeti kim kurabilir? Tabii ki Damat Ferit. Vahidettin de bütün uyarılara rağmen, İngiliz kuklası Damat Ferit'i Sadrazam seçecektir. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 113 vd.]

- Yunus Nadi, Adnan Adıvar, Halide Edip Adıvar vb.nin Ankara'ya gelmeleri.

3 Nisan — İsmet İnönü'nün Ankara'ya gelmesi.

4 Nisan — Anzavurcuların Gönen Müftüsü Şevket Efendi'yi şehit etmeleri.

5 Nisan — Dördüncü Damat Ferit Hükümetinin kurulması.

[Vahidettin'in D.Ferit'i görevlendirme yazısı **Ek 10**'da. Sait Molla da Adliye Nazırlığı Müsteşarlığına getirilir. / Genel bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 114-115.]

6 Nisan — Anadolu Ajansı'nın kurulması.

7 Nisan — Damat Ferit'in Yüksek Komiser J. de Robeck'ten 'Anzavur kuvvetleri için silah istemesi.'

8 Nisan

- D.Ferit Hükümetinin Anzavur'a mirimiranlık (paşalık) unvanı vermesi ve yeniden Balıkesir Mutasarrıflığına ataması.
- Ali Kemal'in yazısı: "Vatanını samimi sevenler Damat Ferit Hükümeti etrafında toplanmalıdır."(!)

10 Nisan

- Şeyhülislam Dürrizade Abdullah'ın Milli Mücadele aleyhindeki haince fetvaları yayımlaması.

[Fetvalar şöyle özetlenebilir: "Padişahtan izinsiz olarak istilacılara karşı direnen milliyetçileri, tek tek veya topluca öldürmek, din gereği ve görevidir. Bu uğurda ölenler şehit, öldürenler gazi sayılır." / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 115-117.]

- Vahidettin'in Meclis'i kapatması.
- Damat Ferit'in milli hareketi bir beyanname ile kınaması.

[Bu tarihlerde Anzavur'un söyledikleri: "Padişah Yunanlılara karşı harp edilmesine razı değildir.

Yunanlılar bizim dostumuzdur. Padişahın emir ve rızasına aykırı olarak onlara silah çekmek, küfürdür, isyandır."]

- Fransızların gece yarısından sonra Urfa'yı boşaltmaya başlamaları.

11 Nisan — Urfa'nın kurtuluşu.

13 Nisan — Birinci Düzce (ve Bolu) isyanı.
[31 Mayısta bastırılacaktır.]

15 Nisan — Posta Umum Müdürlüğüne Refik Halit Karay'ın yeniden atanması.

16 Nisan
- Ankara Müftüsü Rıfat Efendi'nin, Dürrizade'nin vermiş olduğu fetvaların din bakımından geçerli olmadığı hakkında karşı fetvası.
[Rıfat Efendi'nin fetvasına 150'den fazla din bilgini ve müftü katılmış, 22 Nisandan başlayarak Anadolu gazetelerinde adlarıyla birlikte yayımlanmıştır. Demek ki hem dine, hem de yurtseverliğe aykırı fetva verilebiliyor! Dini siyasete alet etmenin nelere mal olduğunu gösteren hiç unutulmayacak acı bir örnek!]
- Anzavur isyanının bastırılması. (16 Şubata bkz.)

17 Nisan
- Fevzi Çakmak Paşa'nın Ankara'ya gelmek üzere gizlice İstanbul'dan ayrılması.
- Damat Ferit'in J. de Robeck'e, 'M.Kemal'e karşı Kürtleri birlikte kullanmayı' önermesi.
- Fransızların Antep'i kuşatma altına almaları.

18 Nisan
- İstanbul Hükümetinin Milli Mücadele'yi bastırmak üzere Kuva-yı İnzibatiye adı verilen bir kuvvetin kurulmasına karar vermesi.
- Maarif Nazırı Rumbeyoğlu Fahrettin'in 'okul kitaplarında Türk sözcüğünün kullanılmasını' yasaklaması.

[Neden yalnız Türk sözcüğü? Mesela neden Rum, Ermeni, Kürt, Çerkez, Arap, Arnavut vb. sözcükler yasak değil?]

- Düzce isyancılarının Bolu'ya girmesi.
- San Remo Konferansı'nın açılması.
  [26 Nisanda sona erecek, barış andlaşmasının son esasları saptanacak ve Türkiye'yi nüfuz bölgelerine bölen Üçlü Anlaşma kabul edilecektir. Ayrıntılı bilgi **Ek 11**'de.]

19 Nisan — Anzavur'un Karabiga'dan bir gemiyle İstanbul'a kaçması.

20 Nisan
- Ankara'ya gelmek üzere yolda bulunan Fevzi (Çakmak) Paşa'ya Atatürk'ün telgrafı: "Milleti seçkin hizmetlerinize eriştireceğinizden dolayı hepimiz çok mutluyuz. Mümkün olan çabuklukla Ankara'yı şereflendirmenizi bekliyoruz." (Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, sayı 75, Belge No. 1616.)
- I. Kolordu (Trakya) K.Cafer Tayyar Bey'in İstanbul Hükümeti tarafından görevden alınması.
  [C.Tayyar Bey 2 Mayısta geri dönecek, kolorduyu resmi olmayan şekilde yönetmeye çalışacaktır.]

21 Nisan
- Atatürk'ün illere genelgesi: "Nisanın 23. Cuma günü Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır."
- Söke'nin Yunanlılarca işgal edilmesi.
- İstanbul'da bulunan 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın İngilizler tarafından tutuklanması ve 26 Mayısta Malta'ya sürülmesi.
- Lloyd George'un demeci: "M.Kemal Yunanlıları Anadolu'dan kovamaz!"
- Peyam-ı Sabah: "Anzavur Paşa'nın (!) yenildiği iddiası yalandır!"

1920

22 Nisan

- Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na çağrılması.
- Atatürk'ün genelgesi: "23 Nisandan itibaren bütün mülki ve askeri makamların ve umum milletin başvuru yeri Büyük Millet Meclisi'dir."
- 24. Tümen Komutanı Yarbay Mahmut Bey'in asilerce Hendek köprüsünde şehit edilmesi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
23 Nisan 1920 - 28 Ekim 1923

1920

23 Nisan — Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması.

[Birinci TBMM hiç tatil yapmadan 3 yıl çalışacaktır. Bilgi için: 'Söylev/Nutuk', Dil Derneği yayını, s. 103-104.]

24 Nisan — Atatürk'ün TBMM Başkanlığına, Celalettin Arif Bey'in 2. Başkanlığa seçilmesi.

[Bu sonuç, Başkanlığı bekleyen C.Arif'i muhalefete itecektir.]

25 Nisan — İnönü'nün Genelkurmay Başkanlığına getirilmesi.

26 Nisan — Fevzi Paşa'nın Lefke'ye (Osmaneli) gelmesi ve Ali Fuat Paşa ile buluşması.

[A.F.Cebesoy anılarında, bugün Atatürk'ün 'Fevzi Paşa'nın Ankara'ya gelmemesini' istediğini yazıyor. Ama yayımlanan belgeler bu iddiayı doğrulamıyor. Mesela 20 Nisana bkz.]

27 Nisan

- İstanbul'dan kaçan Fevzi (Çakmak) Paşa'nın Meclis'e katılması.
- Atatürk'ün Vahidettin'e telgrafı:

"Milli savunmamızı, düşmanların bayrakları babalarımızın ocakları üstünden çekilinceye kadar terk edemeyiz.. Kendi hükümetimizin idaresi altında bedbaht ve fakir yaşamak, yabancı esareti karşılı-

ğı kavuşacağımız huzur ve mutluluktan bin kere üstündür."

28 Nisan — Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması.

29 Nisan
- Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun kabul edilmesi.
- Kuva-yı İnzibatiye Birliğine Damat Ferit tarafından sancak (!) verilmesi ve birliğin 1. Alayının İzmit'e gönderilmesi.

30 Nisan
- TBMM'nin açıldığının, bir nota ile Avrupa ülkeleri Dışişleri Bakanlıklarına bildirilmesi.
- İngiliz istihbarat raporu: "İstanbul Hükümetinin.. Anadolu halkını [milliyetçilere karşı] ayaklandırma konusunda bir komite kurduğu."

1 Mayıs
- Tevfik Paşa başkanlığındaki kurulun Barış Konferansına katılmak üzere İstanbul'dan ayrılması.
- Sait Molla'nın demeci: "Milli hareket boşa gitmeye mahkûmdur."
  [Hepsinin ümidi bu!]

3 Mayıs — İlk Bakanlar Kurulunun seçilmesi.
[İçişleri Bakanı Cami Baykut, Adalet Bakanı Celalettin Arif Bey, Din İşleri Bakanı Mustafa Fehmi Gerçeker, Bayındırlık Bakanı İsmail Fazıl Paşa, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Kunduh, Eğitim Bakanı Dr.Rıza Nur, Maliye Bakanı Hakkı Behiç Bayiç, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Adnan Adıvar, İktisat Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk, Milli Savunma Bakanı Fevzi Çakmak Paşa, Genelkurmay Bakanı Albay İsmet İnönü.]

4 Mayıs
- Atatürk'ün genelgesi: "Milli irade fiilen vatanın mukadderatına el koymuştur."
- İngilizlerin Artvin'den çekilmeleri.
  [Artvin 23 Şubat 1921'e kadar Gürcistan idaresinde kalacaktır.]

1920

5 Mayıs — İcra Vekilleri Heyeti'nin (Bakanlar Kurulunun) Atatürk'ün başkanlığında ilk toplantısını yapması.

8 Mayıs — Anzavur'un parayla topladığı bir kuvvetle, milli kuvvetleri dağıtmak amacıyla İzmit'ten Adapazarı'na hareket etemesi.

10 Mayıs — Anzavur'un Adapazarı'nı işgal etmesi. **(22 Mayısa bkz.)**

11 Mayıs

- Galiplerin Paris Konferansı'na katılan Osmanlı delegesi Tevfik Paşa'ya barış esaslarını açıklamaları.
  [Tevfik Paşa yanıt vermek için bir ay süre ister.]
- İstanbul Divan-ı Harbinin Atatürk, Ali Fuat Cebesoy, Halide Edip vb. hakkında idam kararı vermesi.
  [Vahidettin bu kararı 24 Mayısta onaylayacaktır.]
- Kars ve Sarıkamış'ta Ermeni Sovyet yönetiminin kurulması.

13 Mayıs — Vahidettin'in 16 Kuva-yı İnzibatiye gazisini (!) ve isyan elebaşısını Mecidiye Nişanı ile ödüllendirmesi.

15 Mayıs

- Anadolu'daki Yunan kuvveti: 3.248 subay, 91.063 er, 937 otomobil ve kamyon.
- Birinci Yozgat isyanı.
  [27 Ağustosta bastırılacaktır.]

16 Mayıs — Kuva-yı Milliye'nin Savunma Bakanlığına bağlanması ve halktan para yardımı toplanmasına son verilmesi.

19 Mayıs — TBMM'nin Damat Ferit'i vatandaşlıktan çıkarması.

22 Mayıs — Anzavur kuvvetlerinin yenilip dağılması.
[Anzavur yine İstanbul'a kaçacaktır.]

23 Mayıs
- Adapazarı'nın geri alınması.
- Fransızlarla Ankara'da 20 günlük geçici bir mütareke yapılması. (19 Hazirana bkz.)

[29/30 Mayısta gece yarısı yürürlüğe girecektir.]

24 Mayıs — Wilson'ın Senato'ya, ABD'nin Ermeni mandasını üzerine almasını önermesi.

[Senato 1 Haziranda reddedecektir.]

27 Mayıs
- Vahidettin'in Fevzi (Çakmak) Paşa hakkındaki idam kararını onaylaması.
- Pozantı'dan ayrılan Binbaşı Menil komutasındaki 800 kişilik Fransız birliğinin Karboğazı'nda milli kuvvetler tarafından sarılıp esir alınması.

28 Mayıs — İstanbul yönetimi tarafından Anadolu Fevkalade Umumi Müfettişliğine atanan Müşir Zeki Paşa'nın Atatürk'e, 'memleket menfaatleri adına TBMM'ni derhal feshetmesini ve İstanbul'a görüşmelerde bulunmak üzere bir kurul göndermesini' (!) isteyen bir mektup yazması.

1 Haziran — Milli aşiretinin isyanı.

[8 Eylülde bastırılacaktır.]

2 Haziran — Fransızların Kadirli ve Kozan'ı boşaltmaları.

6 Haziran — İstanbul Divan-ı Harbinin yeni idam kararları.

[İsmet İnönü, Din İşleri Bakanı Mustafa Fehmi Gerçeker, Ankara Müftüsü M.Rıfat Börekçi, Bekir Sami Kunduh, Celalettin Arif, Yusuf Kemal Tengirşenk, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Albay Fahrettin Altay.]

7 Haziran
- TBMM'nde, İstanbul Hükümetince yapılmış ve yapılacak bütün dış anlaşmaların hükümsüz sayılacağı hakkında kanunun kabulü.

- Ankara'da Matbuat (Basın) ve İstihbarat Genel Müdürlüğü'nün kurulması.

10 Haziran

- Yüksek Komiser J. de Robeck'ten Lord Curzon'a: "Sadrazam [Damat Ferit], gelecekteki Türk Devleti için İngiliz himayesini istedi ve 'yeni yetişecek prensin (şehzadenin) tamamen İngiliz dostu olarak yetiştirileceğini' söyledi."
- İtalyanların Milas'ı boşaltmaları.
- Bir Fransız savaş gemisinin kısa süreli mütarekeye aykırı olarak Karadeniz Ereğlisi'ni bombalaması.

12 Haziran

Damat Ferit'in Paris'e hareketi.

[Barış konseyi hiçbir değişiklik önerisini kabul etmeyecektir.]

14 Haziran

Kuva-yı İnzibatiye'nin taarruza geçmesi ve yenilip İzmit İngiliz bölgesine sığınması.

[Kuva-yı İnzibatiye'nin kuvveti: 160 subay, 1.892 er. Silahlarını İngilizlere teslim edip İstanbul'a dönerler.]

15 Haziran

- Vahidettin'in İnönü ve ötekiler hakkındaki idam kararlarını onaylaması.
- XV. Kolordu Komutanlığının, Doğu Cephesi Komutanlığı adını alması.

17 Haziran

Yüksek Komiser J. de Robeck'ten Lord Curzon'a: "M.Kemal'in askerleri Gebze'ye kadar geldi. Haydarpaşa ve Üsküdar'ı Kemalistlerin basmasından korkuyoruz."

19 Haziran

- Güney Cephesinde Fransızlarla savaşın yeniden başlaması.
- Fransızların Karadeniz Ereğlisi'ni boşaltmak zorunda kalmaları.

20 Haziran
- İtilaf Devletleri temsilcilerinin katıldığı Hythe Konferansı'nda Anadolu'da asayişin Yunanlılarca sağlanmasına karar verilmesi.
- Ermenilerin Oltu'yu işgal etmesi.
- Irak'ta İngiliz mandasının ilan edilmesi.
- Lloyd George'un açıklaması: "M.Kemal'in başarısı Araplara da bulaşabilir. Bu sebeple onun mutlaka ezilmesi gerekir."

21 Haziran
- Zonguldak'ın kurtuluşu.
- İtalyanların Fethiye'yi boşaltmaları.
- Batı Cephesi'nin mevcudu: Kuva-yı Milliye: 118 subay, 5.608 er; düzenli birlik: 143 subay, 4.390 er.

22 Haziran
- Hythe Konferansı kararı uyarınca Yunanlıların Milne Hattını geçerek, Uşak ve Bursa doğrultusunda ilerlemeye başlamaları.
- Akhisar'ın Yunanlılarca ikinci işgali.

  [Kuruluşunu tamamlamamış düzenli birlikler ile Kuva-yı Milliye birlikleri, direnmeye güçleri yetmediğinden her yanda geri çekileceklerdir.]

23 Haziran Salihli'nin Yunanlılarca işgali.

24 Haziran
- Alaşehir, Kırkağaç ve Soma'nın Yunanlılarca işgali.
- Batı Cephesi Komutanlığının kurulması ve komutanlığa Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın atanması.

25 Haziran Yunan yayılmasına yardım etmek üzere İngilizlerin Bandırma'ya asker çıkarmaları.

[İngilizler halkı hükümet meydanına toplayarak 'Kuva-yı Milliye taraftarlarını cezalandıracaklarını' bildirirler.]

26 Haziran Elcezire ve Adana Cephesi Komutanlıklarının kurulması.

[Adana Cephesi Komutanlığına Albay Selahattin Adil Bey, Elcezire Cephesi (İran sınırı-Fırat arası) Komutanlığına Nihat Anılmış Paşa atanır. N.Anılmış, TBMM'ndeki eleştiriler nedeniyle 6 Kasım 1921'de Ankara'ya alınacaktır.]

28 Haziran Kula'nın Yunanlılarca işgali.

30 Haziran Eşme ve Sındırgı'dan sonra Balıkesir'in de Yunanlılarca işgali.

1 Temmuz
- Nazilli ve Edremit'in Yunanlılarca işgali.
- Ankara'da subay yetiştirmek amacıyla 'Zabit Namzetleri Talimgâhı'nın açılması. (Geçici Harp Okulu)

2 Temmuz
- Susurluk ve Bandırma'nın Yunanlılarca işgali.
- İngiliz askerlerinin Mudanya'ya çıkmaya yeltenmeleri, ateşle karşılanmaları üzerine bu girişimden vazgeçmeleri.

3 Temmuz
- Hiyanet-i Vataniye Kanunu uyarınca Damat Ferit'in idama mahkûm edilmesi.
- Atatürk'ün gizli oturumda açıklaması: "Silah ve cephane olmadığından genel seferberlik ilan edemiyoruz."

4 Temmuz Erdek'e kadarki bölgenin Yunanlılarca işgali.

5 Temmuz
- Spa Konferansı.

  [16 Temmuzda sona ermiştir. İstanbul Hükümetinin barış şartlarının yumuşatılması önerisi reddedilir ve imza için 10 gün süre daha tanınır.]
- Yunan Hükümetinin Doğu Trakya'nın işgalini kararlaştırması.

  [İşgal 20 Temmuzda başlayacak.]

6 Temmuz — Bir İngiliz filosunun Mudanya'yı 3 saat bombardıman etmesi.

7 Temmuz
- Yunan Başbakanı Venizelos'un açıklaması: "Türkleri akıllandıracak en iyi yol, Mustafa Kemal'i her cephede mağlup etmektir."
- Mudanya'nın Yunanlılarca işgali.

8 Temmuz
- Bursa'nın Yunanlılarca işgali.
- Demirci Efe'nin, bir adamının öldürülmesi üzerine Denizli'ye gelmesi ve ertesi günü misilleme olarak 60 kadar Denizliliyi öldürtmesi; zeybeklerin ve çapulcuların şehri yağmalaması.

10 Temmuz
- Ermeni Lejyonu'nun Adana'ya gelmesi.
- Meclis Başkanlık kürsüsünün siyah örtü ile örtülmesi.
  [Zaferden sonra kaldırılacaktır.]

11 Temmuz — XII. Kolordu Karargâhının Konya'dan Afyon'a alınması.

12 Temmuz — Adliye Nazırı Ali Rüşti Efendi'nin, Yunan taarruzunun 'İstanbul Hükümetinin programına uygun olduğunu' açıklaması ve 'Yunan ordusunun başarısı için dua edilmesini' istemesi.

13 Temmuz — Vahidettin'in 'Kuva-yı Milliye'ye katılan subaylara 7 yıl hapis cezası verilmesi' hakkındaki kararı onaylaması.

14 Temmuz
- Damat Ferit'in İstanbul'a dönüşü.
- Albay Refet Bele ve birçok subayın idama mahkûm edilmesi.
  [Karar Vahidettin tarafından 25 Temmuzda onaylanacaktır.]
- Bursa'nın düşmesinden sorumlu tutulan Albay

Bekir Sami Günsav'ın TBMM'nin isteğine uyularak emekli edilmesi.

16 Temmuz İtilaf Devletlerinin barış andlaşmasının 27 Temmuza kadar imzalanması için Osmanlı Devleti'ne ültimatom vermeleri.

18 Temmuz
- Yüzbaşı İ.Hakkı Tekçe'nin 83 kişiden oluşan Muhafız Takımını (Muhafız Alayının çekirdeği) kurması.
- Hürriyet ve İtilaf Fırkası lideri Sadık Bey'in, önerilen barış andlaşmasının imzalanmasında sakınca olmadığını belirtmesi.

  [Geride birkaç ilden oluşan bir Türkiye kalıyormuş. Ne gam! Padişah duruyor, şeriat yürüyor, efendisi İngilizler İstanbul'da ya, yeter!]

19 Temmuz
- Ankara Dışişleri Bakanı Bekir Sami Kunduh başkanlığındaki kurulun Moskova'ya varması.

  [Görüşmeler, Doğu sınırı konusunda anlaşma sağlanamadığı için Ağustos sonunda kesilir. Türk kurulu geri döner. Anlaşma ancak 16 Mart 1921'de imzalanabilecektir.]
- Batum'da Rum/Pontus Kongresi.
- İkinci Düzce isyanı.

  [23 Eylülde bastırılacaktır.]

20 Temmuz
- Tekirdağ'ın, bir İngiliz filosunun koruması altında, Yunanlılarca işgali.

  [İngiliz filosu: 3 savaş gemisi, 4 destroyer ve bir uçak gemisi. Trakya'nın işgali 30 Temmuzda tamamlanacaktır.]
- Barış Andlaşmasının Osmanlı Nazırlar Kurulunda görüşülüp kabul edilmesi.

22 Temmuz İkinci Saltanat Şûrası'nın toplanması. (26 Mayıs 1919'a bkz.)

[Barış Andlaşması, Saltanat Şûrası'na davet edilen 43 kişiden 42'si tarafından kabul edilir. Yalnız Topçu Feriki Rıza Paşa karşı oy verir.]

23 Temmuz Barış Andlaşmasını imzalayacak olan Osmanlı kurulunun İstanbul'dan hareket etmesi.

[Kurul, Hadi Paşa, Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Reşat Halis'ten oluşuyor. Konferans, imza törenini 10 Ağustosa erteleyecektir.]

25 Temmuz
- Kırklareli ve Edirne'nin Yunanlılarca işgali.
- Trakya Kolordusu subay ve erlerinin büyük bölümü ile kaçabilen sivillerin Bulgaristan'a sığınmaları.

[700 subay, 4.000 er ve 10.000 sivil.]

26 Temmuz Yaralanan Trakya Milli Komutanı Albay Cafer Tayyar'ın Yunanlılara esir düşmesi.

27 Temmuz Yunan Kralı Aleksandros'un törenle Edirne'ye gelmesi.

28 Temmuz Damat Ferit'in İngiliz Yüksek Komiseri J. de Robeck'e önerisi: "Kürtleri M.Kemal'e karşı birlikte kullanalım!"

30 Temmuz Damat Ferit'in istifası.

31 Temmuz Beşinci (ve son) Damat Ferit Hükümetinin kurulması.

1 Ağustos Yüksek Komiser J. de Robeck'ten Lord Curzon'a: "Güvenebileceğimiz tek sadrazam Damat Ferit yerinde kalabilirse, bize çok yararlı olabilir. Halk çok muhalefet ederse onu orada tutmanın yararı yok."

2 Ağustos Afyonkarahisar Kongresi.

[Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 1.C., s. 293-294.]

5 Ağustos
- Atatürk'ün de katıldığı Pozantı 1. Kongresi. (8 Ekim 1920'ye bkz.)

- Osmaniye Kuva-yı Milliyesinden Onbaşı Rahime Hanım'ın çarpışmada şehit olması.

8 Ağustos — Güney Cephesinde kısmi seferberlik ilan edilmesi.

9 Ağustos — Ankara'da Yeni Gün gazetesinin yayımlanmaya başlaması.

10 Ağustos — Osmanlı Kurulu tarafından Barış Andlaşmasının Sevres'de imzalanması.

[Andlaşmanın geçerli olması için Osmanlı Anayasasına göre Meclis+Ayan (senato) tarafından onaylanması da gerekiyor. İstanbul yönetimi ve işgalciler, böyle bir Andlaşmayı kabul etmeyeceği belli bir Meclis'i toplantıya çağırmayı göze alamayacaklar. İngilizler, çare olarak İstanbul'un Ankara yönetimini ikna etmesini isteyecek, bu amaçla bir kurulun (A.İzzet Paşa kurulu) Anadolu'ya yollanması için baskı yapacaklar.

Gençlere not: Sevres Andlaşmasının ve Üçlü Anlaşmanın genişçe özetleri **Ek 11**'dedir. Okumanızı tavsiye ederim. Hem böyle bir andlaşmayı kabul etmiş olan İstanbul yönetimini değerlendirmiş, hem de emperyalizmin o tarihte Türkiye hakkında ne gibi düşünceler taşıdığını öğrenmiş olursunuz.]

12 Ağustos

- İzmir'de Yunan idaresinin kurulması.

[Vahidettin Sevres'i onaylamadığını söyleyerek övüne dursun, bu kararla Yunanlılar, Sevres'in onaylanmasını beklemeden İzmir'de egemenliklerini ilan ederler. Şunu da söyleyeyim, Meclislerin kabul etmesinden önce Vahidettin'in andlaşmayı onaylamasına da yasal olarak imkân yoktur.]

- Sevres Andlaşması'nın hükümetçe imzalanması dolayısıyla İstanbul'da halkın yas ilan etmesi, dükkânların kapatılması.
- Nurettin Paşa, Kazım İnanç Paşa, Albay Behiç

Erkin vb.'nin İstanbul'ca idama mahkûm edilmesi.

16 Ağustos Genelkurmay Başkanı İnönü'nün, Milli Savunma Bakanlığına, 'gönüllü teşkilatların (Kuva-yı Milliye'nin) düzenli birlikler haline getirilmesini' bildirmesi.

[Ankara, çeteler dönemine son verme girişimlerini başlatıyor.]

17 Ağustos İstanbul Hükümeti tarafından, İngiliz ajanı Rahip Frew'un Osmanlı Nişanı ile ödüllendirilmesi.

[Hainlere nişan veriliyor, yurtseverlere idam cezası!]

19 Ağustos TBMM'nin, Sevres Andlaşması'nı Saltanat Şûrası'nda kabul edenlerle andlaşmayı imzalayanları hain ilan etmesi.

21 Ağustos Sevres Andlaşması'nın imzalanması üzerine, Yüksek Komiserlerin ilk kez Vahidettin'i ayrı ayrı ziyaret etmeleri ve milli hareketin bastırılmasını istemeleri.

22 Ağustos İstanbul Hükümetinin Sevres Andlaşması ile terk ettiği yerlerdeki memurların aylıklarını kesmesi.

[İstanbul Hükümeti de Sevres Andlaşması'nı onaylamadan uygulamaya başlıyor. Bu ne acele!]

25 Ağustos Fransız uçaklarının Antep'e, halkın teslim olması için Dürrizade Abdullah'ın fetvalarını atması.

26 Ağustos D.Ferit Hükümetine karşı olan Veliaht Abdülmecit'in oturduğu Dolmabahçe Sarayının polis gözetimi altına alınması.

[Polis gözetimi 7 Ekime kadar sürecektir.]

29 Ağustos Uşak'ın Yunanlılarca işgali.

30 Ağustos Bir Yunan uçağının Eskişehir ve çevresine İslam

Teali Cemiyeti'nin Milli Mücadele aleyhindeki bildirilerini atması.

1 Eylül — Bakû'de Doğu Halkları Kongresi.

[9 Eylülde sona erecektir. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 205-206.]

2 Eylül — D.Ferit'in J. de Robeck'e, 'Vahidettin'in, oğluna bir İngiliz vasi *(tutor)* aradığı, Anayasanın onun Veliaht sayılmasına göre değiştirilmesi' hakkında açıklaması.

[Yani Anayasa değiştirilip tahta bir gün bir İngiliz vasinin yetiştirdiği Veliaht çıkacak! Şu uzun vadeli teslimiyete bakınız.]

4 Eylül — Gediz'in Yunanlılarca işgali.

5 Eylül — İkinci Yozgat isyanı.

[30 Aralıkta bastırılacaktır.]

7 Eylül

- Atatürk'ün rütbesinin İstanbul Hükümetince yarbaylığa indirilmesi!!!
- Ankara'dan yollanan Yüzbaşı Yümmü Üresin'in, Veliaht Abdülmecit'e Atatürk'ün Ankara'ya davetini içeren mektubu gizlice vermesi.

[Abdülmecit, hanedan içinde anlaşmazlıklara yol açacağını söyleyerek Anadolu'ya geçmeyi reddedecektir. Yani önce hanedan, sonra vatan!]

8 Eylül — Refi Cevat Ulunay'ın yazısı: "Görüyoruz ki Yunanistan, kısa zamanda M.Kemal kuvvetleri denilen çapulcuları tepeleyecektir!"

9 Eylül — D.Ferit'in milliyetçilere karşı Venizelos'la anlaşmak üzere M. Paillares'i gizlice Yunanistan'a göndermesi.

11 Eylül — TBMM'nde asker kaçakları hakkında kanunun kabulü.

[Askerlik hizmetinden kaçanları yargılamak üzere

'İstiklal Mahkemeleri' kurulması öngörülmektedir. 26 Eylülde mahkemelerin yetkileri genişletilerek, Hiyanet-i Vataniye Kanunu'na aykırı hareket edenlerin yargılanması da bu mahkemelere verilecektir. İstiklal Mahkemeleri hakkında da birçok masal uydurulmuştur. / Geniş bilgi için: Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri; bu konudaki yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 647-676.]

13 Eylül — Atatürk'ün hazırladığı 'halkçılık programı'nın basılarak milletvekillerine dağıtılması.

[31 maddeden oluşan ve Cumhuriyeti hazırlayan bir belgedir.]

18 Eylül

- Halkçılık programının TBMM'nde okunması ve incelenmek üzere özel bir komisyona verilmesi.

[20 Ocak 1921 günlü Anayasa bu programa dayanmaktadır.]

- TBMM'nce yedi bölgede İstiklal Mahkemesi kurulması.

22 Eylül

- İlk Sovyet silah ve cephane yardımının bir motorla Trabzon'a gelmesi.
- D.Ferit'in İngilizlerden Milli Mücadele'yi söndürmek için 15.000 asker ve 25.000 jandarmanın silahlandırılması için izin istemesi.

[Yüksek Komiserler, 'subay ve askerlerin milli kuvvetlere katılması' olasılığı yüzünden öneriyi reddederler.]

- İngiliz Yüksek Komiserliği Baştercümanı A.Ryan'ın raporu: "Yunanlılara ölçüsüz tavizler vereceğimize, daha çok iç isyanlara güvenelim."

[Milli bir eğitimden geçmemiş olan halkı kandırmanın kolay olduğunu gördüler. Aynı yöntemi sürdürmek istemeleri doğaldır.]

24 Eylül — Kazım Karabekir Paşa komutasındaki XV. Kolordunun, Ermenilere karşı taarruza geçmesi.

25 Eylül — İşgalcilerin Ankara'ya bir kurul gönderilmesi isteğine D.Ferit'in karşı çıkması; Fransız Yüksek Komiserinin bu nedenle D.Ferit'in görevden uzaklaştırılmasını istemesi. (10 Ağustosa bkz.)

26 Eylül — Doğu Trakya'da da Yunan idaresinin kurulması.

29 Eylül
- Doğu taarruzunun sürmesi; Sarıkamış'ın geri alınması.
- Ankara'nın Yeşilordu adlı örgütü dağıtması.
  [Bilgi için: 'Söylev/Nutuk', s. 123-126.]

1 Ekim
- Kağızman'ın geri alınması.
- J. de Robeck'ten Lord Curzon'a: "Ferit Paşa çekilse iyi olacak. Yüksek Komiserler, Anadolu'ya bir kurul gönderilmesi için baskı yapacağız."

2 Ekim — Konya'da Delibaş Mehmet ayaklanması.

3 Ekim — Delibaş kuvvetlerinin Konya'ya girmesi.

4 Ekim
- Delibaş kuvvetlerinin din bilgini Sivaslı Ali Kemalî Efendi'yi Milli Mücadele'yi desteklediği için şehit etmeleri.
  [Delibaş isyanı 22 Kasımda tamamen bastırılır. Yunan bölgesine kaçan Delibaş, 1921 Ağustosunda Yunanlılara hizmet için yeniden ortaya çıkacaktır.]
- Sovyetler'in ilk elçilik kurulunun Ankara'ya gelmesi.
- D.Ferit'in J. de Robeck'e açıklaması: "Padişah, milliyetçi eğilimli bir hükümetle çalışmaya rıza göstermektense belki de tahtını bırakacaktır."
  [Curzon'un 6 Ekimde yanıtı: "Sultanın tahtı bırak-

maması için bütün kuvvetiniz!e etki ediniz." Haksız değil. Vahidettin gibi her şeye razı birini bir daha nasıl bulacaklar?]

5 Ekim — Venizelos'un Lloyd George'a 'Türkleri İstanbul'dan atmayı ve Karadeniz bölgesinde Pontus Devleti kurulmasını' önermesi.

[İngiliz Hükümeti, kendi yönetiminde tutmayı hayal ettiği İstanbul'u Yunanlılara vermemek ve iki Yunan devleti arasında sıkıştırmamak için bu öneriyi askıya alacaktır.]

7 Ekim
- Ankara İstiklal Mahkemesi'nin, Damat Ferit ile Sevres'i imzalayan Hadi Paşa, Filozof Rıza Tevfik ve Reşat Halis'i idama mahkûm etmesi.
- Yüksek Komiserlerin Ankara'yı Sevres Andlaşması'nı kabul etmesi için ikna ile görevli bir kurul göndermesi hakkında D.Ferit'e nota vermeleri.

8 Ekim — İkinci Pozantı Kongresi. (5 Ağustosa bkz.)

1 Ekim — Yüksek Komiserlerin birlikte Vahidettin'i ziyaret etmeleri ve Sevres Andlaşması'nın kabulü için Ankara'yı ikna etmek üzere bir heyetin gönderilmesini istemeleri.

15 Ekim
- Bugüne kadar gelen Sovyet yardımı silah ve cephane: 2.815 tüfek, 1.885 sandık cephane.
- Refi Cevat Ulunay'ın yazısı: "Anadolu ile değil, Yunanistan'la anlaşmalıyız."

16 Ekim — Damat Ferit'in istifa etmesi.

[Damat Ferit nihayet sahneden çekilir ve tarihin çöplüğündeki yerini alır.]

17 Ekim — Ali Kemal'in yazısı: "Demek işlemediğimiz bir hata kalmışmış. Ermenistan'a saldırarak onu da işledik."

[Kars, Artvin, Sarıkamış, Kağızman vb. Ali Kemal'in umurunda mı? Halk kendisine bu ve benzeri yazılarından dolayı 'Artin Kemal' adını takacaktır.]

18 Ekim — Türkiye Komünist Fırkası adlı danışıklı partinin kurulması.

[Üç ay sonra, Ocak 1921'de kendisini feshedecektir.]

21 Ekim — Dördüncü Tevfik Paşa Hükümetinin kurulması.

22 Ekim — Yüksek Komiser J. de Robeck'in raporu: "Padişah zayıf karakterli.. [Anadolu'ya] gönderilecek kurul başarı sağlayamazsa, İtilaf Devletlerinin yeni bir hareket planı hazırlamaları gerekecek."

24 Ekim — Batı Cephesinin Gediz taarruzu.

[Gediz geri alınır ama 31 Ekimde yine Yunanlılara bırakılır. Bu sonuçsuz ve gereksiz taarruz Ankara tarafından eleştirilecektir.]

25 Ekim
- Bir maymunun ısırdığı Yunan Kralı Aleksandros'un kan zehirlenmesinden ölümü.
- J. de Robeck'in raporu: "Tevfik Paşa Barış Andlaşması'nın onaylanması için acele olarak Meclis'i toplantıya çağırmayı vaadetti."
- Lloyd George'un açıklaması: "Sevres Andlaşması çok insaflıdır."
- Albay Refet Bele'nin açıklaması: "Konya isyanının sebebi, İngiliz entrikaları ile ahmaklıktır."

27 Ekim
- Ali Kemal'in yazısı: "Yeni hükümet, barış şartlarının aynen kabul edilmesini, Anadolu'daki idareye son verilmesini istemelidir."
- Doğu Cephesi birliklerinin Kars'ı geri almak için harekete geçmeleri.

30 Ekim — Kars'ın geri alınması.

31 Ekim — Karabekir'in rütbesinin korgeneralliğe (ferik) yükseltilmesi.

1 Kasım — Ankara subay talimgâhında eğitilen ilk subayların diploma almaları.

[Bu gençler yeni Türk Devleti'nin ilk subaylarıdır. Çoğu Kurtuluş Savaşı'nda şehit olacaktır.]

3 Kasım — Arpaçay'ın geri alınması, Türk birliklerinin ilerlemesi.

4 Kasım
- Tevfik Paşa Hükümetinin Anadolu'ya gidecek kurula verdiği talimat: "Hükümet Sevres Andlaşması'na uymakla yükümlüdür. Ankara Sevres'i kabul etmelidir."
- Enver Paşa'nın Halil Kut Paşa'ya mektubu: "İlkbaharda bir kuvvet ile Anadolu'ya geçmek gerekecek.. Anadolu'daki İttihatçıların bir teşkilat meydana getirmeleri.."

5 Kasım — İstanbul Hükümetinin Adana Valisinin demeci: "Ayaklanmak için sebep yoktur. Fransızlar bizim iyiliğimizi istiyorlar."

6 Kasım — İngilizlerin Kafkasya Temsilcisi Albay Stokes'in raporu: "Sünnilerle Şiiler (Aleviler) arasındaki zıdlık daha da geliştirilebilir."

7 Kasım
- Gümrü'nün geçici olarak işgal edilmesi.
- Ermeni Hükümetinin mütareke istemesi.

[Ermeniler mütareke şartlarını ağır buldukları için savaş yeniden başlayacak, 17 Kasımda şartları kabul ettiklerini bildireceklerdir.]

8 Kasım
- Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Cebesoy'un Moskova Büyükelçiliğine, Albay İsmet İnönü'nün Genelkurmay Başkanlığı üzerinde kalmak üzere Batı Cephesi Komutanlığına, Albay

Refet Bele'nin Güney (/Batı) Cephesi Komutanlığına atanması.

- Kızılay 2. Başkanı Hamit Hasancan'ın İstanbul'da Ankara'nın resmi olmayan temsilcisi olarak görevlendirilmesi.
- General Milne'in yerine atanan General Harrington'ın İstanbul'da göreve başlaması.

10 Kasım — İnönü'nün cepheye gelerek görevine başlaması.

12 Kasım — Iğdır'ın geri alınması.

13 Kasım — Çerkez Ethem ve kardeşlerinin, yeni Cephe Komutanları İnönü ve Refet Bele'den tedirgin olmaları.

[Çerkez Ethem sorunuyla ilgili ayrıntılı bilgi için: Zeki Sarıhan, 'Çerkez Ethem'in İhaneti'; bu konudaki yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 473-493.]

14 Kasım
- Yunanistan'da genel seçimlerin yapılması ve Venizelos'un Liberal Partisinin kaybetmesi, kral yandaşı Halkçı Partinin kazanması.
- Kırım'da Kızılordu'ya yenilen Wrangel ordusunun artıkları ile Kırım'a sığınmış bolşeviklik karşıtlarının gemilerle İstanbul'a gelmeye başlamaları.

15 Kasım — Milletler Cemiyeti'nin Cenevre'de çalışmaya başlaması ve ilk toplantısını yapması.

16 Kasım
- Venizelos'un istifa etmesi.

[Venizelos Yunanistan'ı terk edecek; Dimitrios Rallis 17 Ocakta Başbakan olacaktır.]

- Kırım'dan 5 gemi sığınmacının daha gelmesi.

[Gelenlerin sayısı yüz bini aşar.]

17 Kasım — İngiliz Yüksek Komiserliğine J. de Robeck'in yerine atanan Sir Horace Rumbold'un İstanbul'da göreve başlaması.

19 Kasım — M.Akif'in Kastamonu Nasrullah Camisi'ndeki vaazı: "Adapazarı, Düzce, Yozgat, Bozkır, Biga, Gönen, Konya isyanları hep o melun düşmanın eseridir. Artık kime hizmet ettiğimizi, kimin hesabına birbirimizin gırtlağına sarıldığımızı anlamak zamanı gelmiştir."

20 Kasım
- General Papulas'ın Anadolu/Yunan Ordusu Başkomutanlığına atanması.
- İstiklal Madalyası Kanunu'nun kabul edilmesi.

22 Kasım — General Papulas'ın İzmir'e gelmesi.

26 Kasım — Gümrü'de Ermenilerle barış görüşmelerinin başlaması.
[2/3 Aralıkta Gümrü Andlaşması imzalanacaktır.]

27 Kasım — Kuva-yı Seyyare Komutan Vekili ve Ethem'in kardeşi Yüzbaşı Tevfik'in, 'Batı Cephesi Komutanlığını üst olarak tanımadığını' açıklaması.

Kasım sonu — Atatürk'ün üvey amcasının kızı Fikriye Hanım'ın Ankara'ya gelmesi. (16 Ekim 1922'ye bkz.)

2 Aralık — Yunanistan'da kral için plebisit.
[Halkın çoğunluğu, Venizelos'un ve İtilaf Devletlerinin baskısı yüzünden tahtını bırakmış olan Konstantin'i seçecek, bu sonuç özellikle Fransızları kızdıracaktır.]

2/3 Aralık — Dağılmakta olan Ermeni Taşnak Hükümeti ile Gümrü Anlaşması'nın imzalanması.
[Taşnak Hükümetini devirecek olan Ermeni Sovyet yönetimi Gümrü Andlaşması'nı tanımaz, yeni bir andlaşma önerir.]

5 Aralık — Yüksek Komiserlerin tavsiyesi üzerine İstanbul'dan gelen A.İzzet Paşa başkanlığındaki kurul ile Atatürk'ün Bilecik'te buluşmaları.

[Atatürk kurulun İstanbul'a dönmesine izin vermez ve birlikte Ankara'ya getirir.]

7 Aralık

- Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın kurulması.

[Fırka, Ethem olayı sırasında, Ocak 1921 sonunda çalışmalarına ara verecektir.]

- Ethem'in önerileri: 'Albay Refet Bele'nin Güney Cephe Komutanlığından, Albay Fahrettin Altay'ın XII. Kolordu Komutanlığından alınması.'

8 Aralık — Hint Hilafet Komitesi üyesi sıfatını kullanan İngiliz casusu Hindistanlı Mustafa Sagir'in Ankara'ya gelmesi.

9 Aralık

- III. Kolordu'nun kaldırılarak, özellikle Pontus isyanını bastırmak üzere Merkez Ordusunun kurulması; komutanlığına Nurettin Paşa'nın getirilmesi.

[Görev alanı: Sivas, Samsun, Sinop, Amasya, Tokat, Çorum ve Yozgat. Nurettin Paşa, TBMM'ndeki eleştiriler yüzünden 8 Kasım 1921'de Ankara'ya alınacaktır.]

- Ethem'in Demirci Efe'yi birlikte isyana teşvik etmesi.

- Başkan Wilson'ın Ermenistan sınırlarını belirlemesi. [**Ek 12**]

- TBMM'nin, gazete ve dergi kâğıtlarının gümrüksüz olarak ithalini kararlaştırması.

10 Aralık — İngiliz Savaş Bakanlığına göre, İngiltere'nin Irak

ve Türkiye'deki asker mevcudu: 17.000 İngiliz, 85.000 Hintli.

12 Aralık — Ethem'in Yörük Ali Efe'ye de, birlikte davranmayı önermesi.

15 Aralık — Ethem'le işbirliği yaptığı saptanan Demirci Mehmet Efe emrindeki 800 kişilik çetenin Refet Bele komutasındaki bir birlik tarafından dağıtılması.
[Demirci Mehmet Efe, 30 Aralıkta teslim olacak ve bir köyde gözaltında tutulacaktır.]

19 Aralık — Kral Konstantin'in Atina'ya ve tahtına dönmesi.

20 Aralık — Casusluğa karşı Askeri Polis (AP) teşkilatının kurulması.

24 Aralık
- Bir öğüt kurulunun Ethem ve kardeşleriyle Kütahya'da görüşmesi.
- Yunanlıların Eskişehir doğrultusunda bir keşif taarruzu yapmaya karar vermeleri.

25 Aralık — Bakanlar Kurulunun 'hiç kimsenin gelişigüzel gönüllü er toplayamayacağı' hakkında kararı.

26 Aralık — İstanbul'da İngilizlerin denetimindeki Büyük Postane'nin alt katında, Ankara ve Anadolu ile haberleşmeyi sağlamak için gizli bir telgraf merkezinin kurulması. (Parola: Zafer)

28 Aralık — Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Kars'a gelmeleri.

29 Aralık — Ethem'in bir telgrafla TBMM'ne hakaret etmesi.
[Ethem konusu: 'Söylev/Nutuk', s. 140-149.]

30 Aralık — Ethem kuvvetlerinin savaş düzeni almaları üzerine ordu birliklerinin Kütahya'ya girmesi; Ethem'in bir kısım kuvvetiyle Gediz'e çekilmesi.

* * *

1921

2 Ocak

- Ethem'in İstanbul Hükümetine telgraf çekerek Ankara'ya karşı mücadele için yardım istemesi.
- Batı Cephesi birliklerinin Gediz'e hareket etmesi.
- Veliaht Abdülmecit'in bir İngiliz gazetesine demeci: "Bizi kendi tarafınıza çekerek, Türk Halifesinin dini nüfuzunu, imparatorluğunuz dahilinde [*yani sömürgelerde*] sulh ve sükûn lehine kazanmakta menfaatiniz vardır."

  [Geleceğin halifesi de, Vahidettin gibi, hilafet nüfuzunu İngiltere'ye kiralamaya hazır. Nitekim Abdülmecit, halife olur olmaz birtakım kuşku verici temaslara girişir ve hükümete bilgi vermez. Halifeliğin kaldırılmasında bu tutumunun da etkisi olacaktır.]

3 Ocak

- Yunanlıların Ethem'in önerdiği mütarekeyi kabul etmeleri.
- Yurtsever birliklerin Ethem'den ayrılmaya ve düzenli orduya katılmaya başlamaları.
- Malta'da bulunan Ziya Gökalp'in kızına mektubu: "Memleketimiz hiç bu kadar uyandırıcı olaylar karşısında kalmamıştı. Bugünkü uyanıklık ebedidir."

5 Ocak — Batı Cephesi birliklerinin Gediz'e girmesi.

6 Ocak — 1. İnönü Savaşı'nın başlaması: Yunan birliklerinin Eskişehir doğrultusunda ilerlemeye başlaması.

[Yeni kurulan ordu, bu olay üzerine iki ateş arasında kalır. Bazı birlikleri Yunan cephesine kaydırır. Yunanlıları yendikten sonra çekilen birlikler yeniden Ethem'in üzerine sevk edilecektir.

	Tüfek	Ağ.Mk.Tf.	Top
Türkler	5.500	47	28
Yunanlılar	12.500	120	72

1921

7 Ocak — Yunan ilerleyişinden yararlanan Ethem'in düzenli birliklere saldırması, Gediz'i topa tutması ve Kütahya'ya yürümeye çalışması.

8 Ocak — Ethem'in ağabeyi Manisa Milletvekili Reşit Bey'in milletvekilliğinin TBMM kararıyla kaldırılması.

9 Ocak

- Yunan birliklerinin İnönü mevzileri önüne gelmeleri ve saldırıya geçmeleri.
- Yunan uçaklarının Türk mevzileri üzerine Ethem'in tehdit bildirisini atmaları: "Emir kulu olmaktan kaçınınız.. Yoksa geliyorum ha!"

  [Gerçekten ordunun üzerine gelecek ve perişan olup kendini Yunanlıların kucağına atacaktır.]

10 Ocak

- Yunan taarruzunun kırılması. I. İnönü başarısı.

  [Damla damla kurulmuş olan milli ordunun ilk başarısı. Bu ufak çaplı savaşın etkisi çok büyük olur. / Bu konudaki yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 502-514. Komutanlar **Ek 13**'te.]

- Ankara'da silah onarım ve yapımı için İmalat-ı Harbiye Genel Müdürlüğünün kurulması.
- Fransız Yüksek Komiserliğine atanan General Pellé'nin İstanbul'a gelmesi.

11 Ocak — Ethem birlikleri ile 2 alaylı 61. Tümenin ve Süvari Tugayının çatışmasının sürmesi.

[Bazı yazarlar Çerkez Ethem olayı hakkında gerçek dışı birçok iddiada bulunuyorlar. Bunlardan biri de Ethem'in düzenli orduya tek kurşun bile atmadığıdır. Oysa Ethem anılarında günlerce nasıl savaştığını ayrıntılı olarak anlatmaktadır: 'Ç.E.'in Hatıraları', Dünya gazetesi y., s. 162-166.]

12 Ocak

- Batı Cephesi birliklerinin Yunanlıları takibe başlamaları.

[Askerin yorgunluğu ve donatım eksikliği dolayısıyla yeterli bir takip yapılamayacaktır.]

- Ethem'in kuvvetiyle düzenli birlikler arasında Kütahya'da çatışmaların sürmesi, düzenli birliklerin takviye edilmesi.

14 Ocak — Ethem'in Gediz'e çekilmesi.

15 Ocak — Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesi Yönetim Kurulunun, 'Ankara'nın cumhuriyete doğru gittiği' gerekçesi ile istifa etmesi ve derneğin adını Müdafaa-yı Hukuk ve Muhafaza-yı Mukaddesat Cemiyeti'ne çevirmesi.

16 Ocak

- Düzenli birliklerin yeniden Gediz'e girmesi, Ethem'in geri çekilmesi.
- Fransa'da Briand'ın başbakan olması.

17 Ocak — Ethem'in, kalan birlikleriyle geri çekilmeyi sürdürmesi.

20 Ocak — İlk Anayasanın (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) TBMM'nde kabulü.

[7 Şubat 1921'de yürürlüğe girecektir. 23 maddeden oluşmaktadır. 1. maddesi şöyledir: "Egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir. Yönetim usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır." Bu, adı konmaksızın cumhuriyet demektir.]

21 Ocak — Ethem'in kardeşi Tevfik'in Yunanlılarla bir teslim protokolü imzalaması.

[Protokolün özeti: 'Ethem, kuvvetleriyle birlikte Yunan işgal bölgesine geçecek, silahlar teslim edilecek, teslim olan subay ve erlerin aylıkları Yunan Hükümeti tarafından ödenecek.' Teslim olanlardan bir bölümü Yunan ordusunda görev alarak Türk ordusuna karşı çarpışacaktır.]

22 Ocak

- M.Suphi ve arkadaşlarının Erzurum'a gelmeleri

ve aynı gün Trabzon'a doğru yola çıkarılmaları.

- Ethem'in iki kardeşinin ve bine yakın adamının Yunanlılara teslim olması, kendisinin de birkaç adamıyla Yunan kesimine geçmesi.

  [Bir süre sonra Yunanlılara teslim olacak ve Milli Mücadele aleyhine çalışacaktır.]

23 Ocak — Ethem isyanının sona ermesi ve harekâta son verilmesi.

24 Ocak — Fevzi Çakmak Paşa'nın, yeni Anayasa gereğince Bakanlar Kurulu Başkanlığına seçilmesi. (İlk Anayasada Başbakanlık kurumu yoktur.)

25 Ocak — İtilaf Devletlerinin, Sevres'in biraz yumuşatılması için Türkleri ve Yunanlıları Londra Konferansı'na çağırması.

28 Ocak

- M. Suphi ve arkadaşlarının Trabzon'a gelmeleri, İskele Kâhyası İttihatçı Yahya'nın adamları tarafından bir motora bindirilmeleri ve bu gece denizde öldürülmeleri.
- Atatürk'ün Tevfik Paşa'ya 'Vahidettin'in TBMM'ni tanımasını' önermesi. (20 Şubat 1922'ye de bkz.)

  [Vahidettin bu öneriyi reddedecektir.]

30 Ocak — Papulas'ın yeni bir taarruz için takviye istemesi.

31 Ocak — Antep milli kuvvetlerinin Fransız kuşatmasını yarmak için yaptığı hareketin başarısızlıkla sonuçlanması.

1 Şubat — Eskişehir'de Hava Kuvvetleri Genel Müdürlüğü kurulması.

4 Şubat — Yunanistan'da Rallis'in istifa etmesi, Kalogeropulos'un başbakan olması.

1921

5 Şubat — TBMM'nin Londra'ya Osmanlı kurulundan ayrı bir kurulun gönderilmesini kararlaştırması.

6 Şubat
- Kurulun Ankara'dan hareket etmesi.
  [Kurul Başkanı, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Kunduh; üyeler: Yunus Nadi, Hüsrev Gerede, Zekai Apaydın.]
- Ali Kemal'in yazısı: "Avrupa ile başa çıkmak, asırlardan beri Asya'nın hangi milletine müyesser oldu ki bize olsun?"

8 Şubat
- 1920 Martından beri sarılı olan ve 11 aydır kahramanca direnen Antep'in açlık yüzünden Fransızlara teslim olması.
- TBMM'nce Antep'e 'Gazi' sanının verilmesi.
  [Antep direnişi sırasında 6.317 Antepli ölmüştür.]

17 Şubat
- Ankara İstiklal Mahkemesi dışındaki İstiklal Mahkemelerinin kaldırılması.
- Yusuf Kemal Tengirşenk başkanlığındaki kurul ile Büyükelçi A.F.Cebesoy ve elçilik kadrosunun Moskova'ya varmaları.

21 Şubat
- Londra Konferansı'nın açılması.
  [İngiliz entrikası halinde sürecek, bir sonuç alınamayacaktır.]
- Ardahan ve Artvin'in teslimi için Gürcistan'a nota verilmesi.

23 Şubat
- Ardahan ve Artvin'in savaşsız geri alınması.
- Londra Konferansı'nda İstanbul ve Ankara temsilcilerinin konuşmaları.

24 Şubat — Ethem'in İzmir'de Köylü gazetesine demeci: "M.Kemal cumhuriyet ilan etmek istiyor. Bu yüzden anlaşmazlığa düştük."

1921

25 Şubat — Kızılordu'nun Gürcü cephesini yararak Tiflis'e girmesi.

26 Şubat — Moskova'da Türk-Rus görüşmelerinin başlaması.

28 Şubat — Enver Paşa'nın, 'Anadolu'da duruma hâkim olabilmek için arkadaşlarına, silahlı hazırlık yapılması talimatı verdiğini' Halil Kut Paşa'ya bildirmesi.

1 Mart
- Moskova'da Türk-Afgan Andlaşması'nın imzalanması.
- İsmet İnönü'nün ve Refet Bele'nin mirlivalığa (tuğ/tümgeneral) yükseltilmeleri.
- Yunan Millet Meclisi'nin kararı: 'Sevres Andlaşması'nın hiçbir maddesi değiştirilemez.'

2 Mart — Bekir Sami-Fransız görüşmelerinden telaşa kapılan Yunan Başbakanının, Londra'dan Atina'ya, 'Türklerin Adana bölgesinden takviye almasına fırsat verilmeden önce, Türk ordusunun çabucak ezilmesi, bunun için Eskişehir ve Afyon üzerine bir askeri harekât yapılması' talimatını vermesi.

3 Mart — Bir Yunan uçağının ordu üzerine Ethem'in yeni bir bildirisini atması: "Hokkabazlara aldanmayın. Mutlaka mağlup olacaksınız!"

6 Mart
- General Papulas'ın birliklere hazırlık emrini vermesi.
- Koçgiri isyanının başlaması.

  [Merkez Ordusu tarafından 17 Haziranda tamamen bastırılacaktır. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', s. 184-185.]

7 Mart — Ankara'da misafir tutulan A.İzzet ile Salih Paşaların, 'İstanbul'da hiçbir görev kabul etmeyeceklerine' ilişkin yazılı taahhüdde bulunmaları.

[Bunun üzerine 19 Martta İstanbul'a dönmelerine izin verilmiştir.]

10 Mart — Koçgiri isyanı dolayısıyla Elazığ, Erzincan, Divriği ve Zara'da sıkıyönetim ilan edilmesi.

11 Mart
- Londra'da Lloyd George'un Yunan delegelerine 'Türklere karşı taarruza geçmekte serbest olduklarını' bildirmesi.
- Milli kuvvetlerin, Gürcülerin önerisi ve Ankara Hükümetinin kararıyla geçici olarak Batum'u işgal etmeleri.
- Ankara Dışişleri Bakanı Bekir Sami Kunduh'un Fransızlarla, kurul üyelerinden gizli bir anlaşma yapması.

  [Bu anlaşma Misak-ı Milli'ye aykırı görülerek TBMM tarafından reddedilecektir.]

12 Mart
- Bekir Sami'nin İtalyanlarla da kurul üyelerinden gizli bir anlaşma yapması.

  [Bu anlaşma da aynı gerekçe ile TBMM tarafından reddedilecektir.]
- Londra Konferansı'na, delegelerin hükümetleriyle temas etmeleri için 19 Nisana kadar ara verilmesi.
- Mehmet Akif Ersoy'un yazdığı İstiklal Marşı'nın TBMM'nde milli marş olarak kabul edilmesi.

  [Çeşitli besteleri yapılmıştır. Bugünkü beste 1930'da kabul edilmiştir. Beste: Zeki Üngör.]

15 Mart — Talat Paşa'nın Berlin'de bir Ermeni tarafından öldürülmesi.

16 Mart
- Türk-Sovyet Dostluk ve Kardeşlik Andlaşması'nın Moskova'da imzalanması.

  [Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 208-211.]
- Bekir Sami Kunduh'un Londra'da İngilizlerle

Türk-İngiliz esirlerinin değişimi hakkında bir sözleşme imzalaması.

[Bütün İngilizlere karşılık bir kısım Türklerin serbest bırakılmasını öngördüğü için TBMM'nce bu sözleşme de reddedilecektir. Ankara 'tüme tüm' bir değişim istemektedir.]

17 Mart — TBMM'ne Kürt çevrelerinden bölünmeye ve ayrılıkçılara karşı telgrafların gelmeye başlaması: "Kürtlerin kaderi Türklerle birleşmiştir."

[Bu anlamda birçok telgraf gelecektir.]

18 Mart — Batum'da Türk birliği ile Gürcü çeteleri arasında çatışmaların başlaması; akşam bir Kızılordu birliğinin Batum'a girmesi.

19 Mart — Yunan Kralının halkı orduya katılmaya çağırması.

21 Mart

- TBMM'nde Yeşilordu Cemiyeti ile ilgili görüşmeler sonunda, Tokat Milletvekili Nazım, Afyon Milletvekili Mehmet Şükrü ve Bursa Milletvekili Şeyh Servet Efendi'nin dokunulmazlıklarının kaldırılması.

  [Tokat Milletvekili **Nazım** Bey 9 Mayısta on beş yıla mahkûm edilecek, 12 Mayısta milletvekilliğinden çıkarılacak, 29 Eylülde affedilecektir. Öteki iki milletvekili beraat etmiştir.]

- Vahidettin ile Yüksek Komiser Rumbold'un görüşmesi.

  [Vahidettin, Ankara yönetimini **'bir avuç eşkıya'** diye niteler, **'kendisinin esir olduğu şeklinde yalanlar söyleyerek halkı kandırdıklarını'** söyler. Vahidettin'in esir olmadığı gerçektir. Ama Ankara, Padişah-Halife'nin gerçek tutumunu açıkça söylemeyi uygun bulmadığı için 'Padişah'ın esir olduğunu' ileri sürmek inceliğini göstermektedir.]

23 Mart — Yunan birliklerinin Uşak ve Bursa üzerinden, Afyon ve Eskişehir'e doğru iki koldan taarruza geçmeleri.

1921

26 Mart

- Adapazarı'nın Yunanlılarca işgali.
- Anadolu'ya İstanbul ve Sovyetler Birliği'nden silah ve cephane sevk edilmesini engellemek amacıyla Yunan donanmasının Türk kıyılarını ablukaya alması.

  [Bu ablukaya rağmen silah sevkiyatı güçlükle de olsa sürecektir.]

27 Mart

- Afyon'un Yunanlılarca işgali.
- Yunanlıların İnönü mevzilerine taarruz etmesi ve II. İnönü Savaşı'nın başlaması.

	Tüfek	Ağ.Mk.Tf.	Top
Türkler	13.068	96	39
Yunanlılar	18.800	224	76

- Ethem'in Yunan uçaklarıyla atılan yeni bildirisi: "Kardeşlerim! Yunanlıları pek iyi tanırım. Dinimizi, namusumuzu, hürriyetimizi ve malımızı müdafaa ediyorlar.. Yunan ordusu şehirlerinizi ve köylerinizi işgal ettiği zaman korkmayınız. İşgal edilmiş yerlerde hüküm süren asayiş ve hürriyetten siz de yararlanacaksınız.."

  [Ve günümüzde, tarihi saptırmaya meraklı bazı yazarlar Ethem'in milli kahraman (!) olduğunu ileri sürüyorlar.]

28 Mart

- Türk kuvvetlerinin Moskova Andlaşması gereğince, Gümrü hariç Batum ve civarını boşaltarak, sınır gerisine çekilmesi.
- Samsun'da Deniz Harp Okulu'nun açılması.

30 Mart

Adana'da bazı hocalar tarafından, Cemiyet-i Hayriye-yi İslamiye adında Milli Mücadele'ye karşı olan bir dernek kurulması.

31 Mart

- İnönü'de Türk karşı taarruzu.
- Ankara Dışişleri Bakanının İngilizlere verdiği protesto notası: "Bize barış umudu vererek

Londra'ya davet ederken, el altından Konstantin'i besleyip bize hücum emrini verdirdiniz. Yunanlılar sizin ücretli kölelerinizdir. Bize Batı emperyalizmini kabul ettiremeyeceksiniz vesselam.."

1 Nisan — Yunanlıların büyük kayıp vererek geri çekilmeleri ve Türk süvarilerinin Yunanlıları kovalamaları. II. İnönü zaferi.

[Türk kaybı: 3.235; Yunan kaybı: 4.559. / Bu konudaki yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 522-533, 644. Komutanlar **Ek 14**'te.]

2 Nisan

- Fevzi Çakmak Paşa'nın birinci ferik (orgeneral) rütbesine yükseltilmesi.
- Bütün Anadolu'da zafer gösterileri.
- Zafer şerefine İstanbul'da bütün camilerin ışıklandırılması.

3 Nisan — Kızılay Genel Merkezi'nin İstanbul halkını Anadolu'ya yardıma çağırması.

[27 Nisana kadar kuruş kuruş 155.000 lira toplanacaktır.]

4 Nisan — Bursa'dan yola çıkan Yunan III. Kolordusunun çıkış çizgisine dönmesi.

7 Nisan

- Güney'de Afyon'un geri alınması.
- Afyon batısında Refet Bele'nin komuta ettiği Aslıhanlar Savaşı'nın başlaması.

[Üç gün sürmüş ve Yunanlılar, önceden hazırlanmış Dumlupınar mevzilerine yerleşmeyi başarmışlardır.]

- General Papulas'ın 'Türkler daha fazla güçlenmeden taarruz edilmesi gerektiğini' ileri sürmesi ve 52.000 yeni asker istemesi.

8 Nisan — Yenilgi dolayısıyla Kalogeropulos'un istifası ve Gunaris'in başbakanlığa getirilmesi.

[Yunanistan yalnız emperyalistlerin maşası değil, emperyalistliğe de özenen bir devletçiktir. Gunaris de Venizelos'un yayılmacı ve silahlı politikasını izleyecek, Büyük Zafer'den sonra, yenilginin sorumlularından biri sayılarak kurşuna dizilecektir.]

12 Nisan — Yunanistan'da sıkıyönetim ilan edilmesi.

13 Nisan

- Dumlupınar mevzilerini geri almak için Refet Bele komutasındaki birliklerin taarruza girişmesi.

[Üç gün süren bu savaş sonunda Yunanlıların Dumlupınar mevzilerinden atılması başarılamaz. Batı Cephesinin güneyinde yapılan bu savaşların yönetimi Ankara tarafından beğenilmeyecek ve Refet Bele cephe görevinden alınacaktır.]

- Yunanistan'da General Victor Dusmanis'in Genelkurmay Başkanlığına getirilmesi.

14 Nisan — İngiltere'nin Yunanistan'a tarafsız kalacağını bildirmesi.

[Bu sahte bir tarafsızlıktır. İngiltere'nin siyasi desteği ve el altından yardımı sürecektir. İtilaf Devletleri tarafsızlık kararını ortak olarak 18 Mayısta açıklarlar.]

15 Nisan

- Anzavur'un Biga yakınlarında öldürülmesi.
- Yeni Yunan Başbakanı Gunaris ve bazı Bakanların İzmir'e gelmeleri.

[Kurul bazı mevzileri gezer, Yunan ordusunun güçlendirilmesi ve bir an önce taarruza geçmesi kararlaştırıldıktan sonra, 22 Nisanda geri döner. 625 milyon drahmilik iç borçlanma ile Yunan ordusu 1.500 yeni kamyon, 250 ambulans ve yeni toplarla takviye edilecek, ordu mevcudu 220.000 kişiye yükseltilecektir.]

19 Nisan — İngilizlerden gizli İstanbul'dan ayrılan 40 doktor ve 10 eczacının İnebolu'ya çıkmaları.

21 Nisan — Afgan Elçisi Ahmet Han'ın Ankara'ya gelmesi.

22 Nisan — İngiliz Dışişleri Bakanlığının raporu: "Yunanlılara, tarafsızlık kararı gereğince silah satışının yasaklanmış olduğu ama savaş araç ve gereçlerinin satılmasının serbest olduğu.."

23 Nisan — Gümrü'nün boşaltılması.

25 Nisan — Bekir Sami Kunduh ve kurulun Ankara'ya dönmesi.

27 Nisan

- Veliaht Abdülmecit'in oğlu Ömer Faruk ve Albay Asım Gündüz'ün bir İtalyan gemisiyle gizlice İnebolu'ya gelmeleri.

  [Atatürk'ün nazik bir telgrafla İstanbul'da kalmasının daha doğru olacağını bildirmesi üzerine, Ömer Faruk Asım Gündüz'le birlikte İstanbul'a döner. Bazı dinci yazarlar 23 yaşındaki Ömer Faruk'u 'milli hareketin başına geçmesi için' Vahidettin'in gönderdiğini yazıyorlar. Tüm iddiaları gibi bu da gerçeğe aykırı. Ömer Faruk anılarında 'Kayınpederi Vahidettin'den habersiz geldiğini, geri dönerse Vahidettin'in intikam alacağından korktuğunu' açıklamıştır.]

- Yunanistan'da 7 yeni sınıfın silah altına alınması.

28 Nisan

- İngilizlerin, işgalleri altındaki İzmit'i Yunanlılara devretmesi.

  [Hani İngiltere tarafsız kalacaktı?]

- İngilizlerin Malta'daki sürgünlerden 40'ını serbest bırakması.

  [78 tutuklu daha var.]

- Başbakan Gunaris ve bazı bakanların yeniden İzmir'e gelmeleri.

[5 Mayısta dönecekler. Yunanlıların savaş hazırlığı hızla sürüyor.]

1 Mayıs — Casus Mustafa Sagir'in yargılanmasına başlanması.

2 Mayıs — Atatürk, Fevzi Çakmak ve İnönü'nün Refet Bele'yi karargâhında ziyaret etmeleri.

[Güney ve Batı Cepheleri, Batı Cephesi adıyla birleştirilir, komutanlığa İnönü getirilir, Refet Bele izne ayrılır.]

8 Mayıs — Bekir Sami Kunduh'un, yaptığı anlaşmaların reddedilmesi yüzünden Dışişleri Bakanlığından istifası.

[İstifa 12 Mayısta kabul edilecek, yerine Yusuf Kemal Tengirşenk seçilecektir.]

9 Mayıs — Ankara İstiklal Mahkemesi'nin Ethem ve iki kardeşi ile maiyetindeki 9 kişiyi idama mahkûm etmesi.

10 Mayıs — Atatürk'ün TBMM'nde Müdafaa-yı Hukuk Grubu'nu kurması.

[Bu grup 'birinci grup' diye anılacaktır, muhaliflerin oluşturduğu grup ise 'ikinci grup'.]

11 Mayıs — Yüksek Komiser Rumbold'un raporu: "Yunanlılar Kürtleri M.Kemal'e karşı kullanma olanağını araştırıyorlar."

[Bugün de PKK ile bağlantı ve dayanışma içindeler.]

13 Mayıs — Yüksek Komiserlerin Boğazlar mıntıkasını 'tarafsız bölge' olarak ilan etmeleri.

[Ama Yunan donanmasının İstanbul'u üs olarak kullanmasına Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar göz yumacaklardır.]

16 Mayıs — Eski İttihatçılardan Küçük Talat'ın, Gürcistan'da bulunan Halil Kut Paşa'ya, 'Ankara yönetimine

karşı kanlı bir devrime hazırlanması' tavsiyesinde bulunması.

18 Mayıs — İtilaf Devletlerinin ortak tarafsızlık bildirgesini açıklamaları.

19 Mayıs — Saltanat Şûrası'nda Sevres'e tek red oyu veren Topçu Rıza Paşa'nın ölümü.

21 Mayıs — Ethem'in Kurmay Başkanı Yüzbaşı Halil'in, İstiklal Mahkemesi kararıyla Ankara'da idam edilmesi.

22 Mayıs — Atatürk'ün Kazım Karabekir'e emri: "Enver Paşa'nın Anadolu'ya gelmemesi için önlem alınması.."

23 Mayıs — Vahidettin'in Yüksek Komiser Rumbold'a söyledikleri: **"Büyük devletlerin arabuluculuk değil, baskı yapmaları.. Trakya'da bir tampon devlet kurulması."**

24 Mayıs — Ankara'ya Atatürk'ü öldürmek için geldiği kanıtlanan İngiliz casusu Mustafa Sagir'in idam edilmesi.

25 Mayıs
- Sonuç alamayacaklarını kestiren ve Türklerle savaşmayı göze alamayan İtalyanların Marmaris'i boşaltmaları.
- Yüksek Komiser Rumbold'un raporu: "Kürt ayaklanması, İngiltere ile Türkler arasındaki çatışmada düşünülebilir."

[Musul sorunu dolayısıyla düşünecek ve düşüncelerini de uygulamaya geçireceklerdir.]

26 Mayıs — Fevzi Paşa'nın K.Karabekir'e, 'Enver Paşa'nın Anadolu'ya girmek istemesi halinde tutuklanmasını' bildirmesi.

30 Mayıs — Çankaya Köşkünün Atatürk'e armağan edilmesi.

[Atatürk köşkü bir yazı ile orduya bağışlamıştır.]

1921

1 Haziran — İtalyanların Antalya ve dolaylarını boşaltmaya başlamaları.

[Boşaltma 5 Temmuzda sona erecektir.]

2 Haziran — H.Edip Adıvar'ın Eskişehir Hastanesi'nde gönüllü hastabakıcı olarak çalışmaya başlaması.

[Yenilgi üzerine 18 Temmuzda geri dönecektir.]

9 Haziran

- Fransız temsilcisi Franklin Bouillon'un Ankara'ya gelmesi.

[Görüşmelere 13 Haziranda başlanır.]

- İki Yunan savaş gemisinin, silah ve cephane yığılan İnebolu'yu bombardıman etmeleri.

[Bütün İnebolulların ortak çabası ile gelen silah ve cephane, birkaç saat içinde tepelerin gerisine taşınıp korunur. Silah ve cephanenin teslim edilmemesi üzerine Yunan gemileri İnebolu'yu bombalarlar.]

12 Haziran

- Büyük Yunan Taarruzu öncesinde Yunan Kralı, Başbakan ve yeni Genelkurmay Başkanının İzmir'e gelmeleri.

[Kralın bildirisi: "Askerler! Vatanın sesi beni yeniden sizin komutanınız olmaya çağırdı!" Ama hükümet Kralın komutanlık sorumluluğunu taşımasını uygun görmeyecek ve Kral orduyu izlemekle yetinecektir.]

- Verdikleri söze rağmen A.İzzet Paşa'nın Hariciye Nazırı, Salih Paşa'nın Bahriye Nazırı olarak hükümette görev almaları.

13 Haziran

- Türk-Fransız görüşmelerinin Ankara'da başlaması.

[Uzlaşma sağlanamaz, görüşme ertelenir.]

- Beşinci Tevfik Paşa Hükümetinin kurulması.
- Ziya Gökalp'in Malta'dan Ankara'ya gelmesi.

15 Haziran — İngiltere'nin Atina Askeri Ataşesi Albay Nairne'in

Yunan ordusu hakkında raporu "Yunan ordusu pek etkili bir savaş makinesidir."

16 Haziran — İngilizlerin ABD Dışişleri Bakanlığına başvurarak 'Ermeni kırımıyla ilgili belge ve kanıtları' istemesi.
[Yanıt: "Belgelere baktık, işe yarar hiçbir kanıt bulamadık."]

19 Haziran — General Harrington'un İşgal Kuvvetleri Başkomutanlığına getirilmesi.

20 Haziran — İtilaf Devletlerinin Türk-Yunan ilişkilerinde arabuluculuk yapmayı kararlaştırmaları ve bu kararı Yunan Hükümetine bildirmeleri.
[Harıl harıl savaşa hazırlanan Yunan Hükümeti bu öneriyi 21 Haziranda reddedecektir.]

21 Haziran — Adapazarı'nın Yunanlılardan geri alınışı.

24 Haziran — Bu tarihte Anadolu'daki Yunan kuvveti: 6.159 subay, 193.994 er, 318 top.

27 Haziran — İzmir'de Yunan Savaş Meclisi'nin toplanması ve savaşla ilgili son kararların alınması.

28 Haziran — Yunanlıların taarruza hazırlık için boşaltmaya başladığı İzmit'in bütünüyle yakılmadan geri alınması.

30 Haziran
- Ankara'da Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kurulması.
- Yunan Başbakanı Gunaris'in İzmir'de demeci: "Acı sona kadar vuruşacağız!"

4 Temmuz — İngiliz Komutanı General Harrington'un, esir değişimi konusunda Atatürk'e görüşme önerisinde bulunması.
[Ankara bu öneriyi, 'ancak Türkiye'nin tam bağımsızlığı ilkesinin tanınması şartıyla' kabul edeceğini bildirir ve görüşme bu nedenle gerçekleşmez.

İstanbul Hariciye Nazırı A.İzzet Paşa, Ankara'nın ileri sürdüğü bu şart hakkında, Ankara temsilcisi Hamit Hasancan'a şöyle diyecektir: "Ben size bu çocukça bir çılgınlıktır dememiş miydim? Bir büyük devlet böyle şeyi (şartı) nasıl kabul eder?"]

5 Temmuz
- Yunanlıların Samsun'u bombalaması.
- İtalyanların Antalya ve Muğla'dan tamamen çekilmeleri. (5 Mayıs ve 1 Hazirana bkz.)

[Pek az yerde İtalyan askeri kalacaktır.]

8 Temmuz — III. Yunan Kolordusu'nun taarruz için Bursa bölgesinden ileri yürüyüşe geçmesi.

10 Temmuz — Yunan ordusunun büyük taarruzu; Kütahya-Eskişehir Savaşı'nın başlaması.

[Komutanlar için: **Ek 15**]

11 Temmuz
- Bu kritik zamanda, K.Karabekir'in Atatürk'e telgrafı: "Cumhuriyet şeklinden katiyen sakınmak lazımdır!"
- İngilizlerin, Suriye'de istenmeyen Faysal'ı, Irak'ta kral ilan etmeleri.

13 Temmuz
- Afyon'un Yunanlılarca yeniden işgali.
- Bilecik'in Yunanlılarca işgali.

15 Temmuz
- Kütahya önünde şiddetli çarpışmalar.
- 4. Tümenin kahraman komutanı Yarbay Nazım Bey'in şehit olması; cephenin yarılması.

16 Temmuz — Atatürk'ün Ankara'da toplanan Öğretmenler Kongresi'nde konuşması.

17 Temmuz
- Kütahya'nın Yunanlılarca işgali.
- Atatürk'ün, İsmet Paşa ile Karacahisar'daki karargâhında buluşması, gerekirse orduyu Sakarya gerisine kadar geri çekmesini söylemesi.

18 Temmuz Cephe boyunca savaşın sürmesi.

19 Temmuz
- Eskişehir'in boşaltılması; akşam Yunanlılarca işgal edilmesi.
- Yunan Kralının Uşak'a gelmesi.
- Halil Kut Paşa'nın Enver Paşa'ya, 'Batum kıyılarından Anadolu'ya geçebileceklerini, Anadolu'daki silahlı örgütlerinin gücü ile istedikleri kadar tutunabileceklerini' bildirmesi.

21 Temmuz Eskişehir'i geri alabilmek için Türk karşı taarruzu.
[Taarruz başarılı olamayacaktır.]

22 Temmuz
- Türk ordusunun savaşı keserek geriye çekilmesi; Kütahya-Eskişehir Savaşı'nın sona ermesi; Türk ordusunun, geride artçılar bırakarak aşama aşama Sakarya doğusuna çekilmeye başlaması.
  [Türk kayıpları: 1.643 şehit, 4.981 yaralı. Çekiliş sırasında, 30.122 asker silahlı, 687 asker silahsız olarak kaçacaktır. Yunan Genelkurmay Başkanı Dusmanis'in raporu: "Düşman o derece rahat ve düzenli bir çekiliş yapmıştır ki, ne esir alabildik, ne de elimize silah ve cephane geçti." / Bu konudaki yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 534 vd.]
- Yunan donanmasının Sinop'u bombalaması.

23 Temmuz
- Bakanlar Kurulunun, hükümet merkezinin Kayseri'ye nakledilmesini önermesi ve Meclis'in bu öneriyi reddetmesi.
- TBMM kararıyla Kastamonu, Konya ve Samsun'da İstiklal Mahkemeleri kurulması.
- Yunan Kralının Kütahya'ya gelmesi.

24 Temmuz Batı Cephesi Komutanlığı Karargâhının Polatlı'ya yerleşmesi.

25 Temmuz Ordunun büyük kısmıyla Sakarya doğusuna çekilmesinin sona ermesi.

[Geride artçı süvari birlikleri bırakılmıştır. Sakarya doğusuna çekilen birliklerin mevcudu: 3.355 subay, 53.967 er.]

26 Temmuz
- Atatürk'ün Polatlı'ya gelmesi ve İsmet Paşa ile durumu görüşmesi.
- A.İzzet Paşa'nın Yüksek Komiser Yardımcısı Rattigan'a söyledikleri: "Anadolu'daki ordu ve Meclis'in yüzde 65'inin, M.Kemal'i devirmek için hazır olduğunu garanti ederim."(!)

28 Temmuz Kütahya'da Yunan Savaş Meclisi'nin toplanması ve Ankara'ya yürüyüş kararının alınması.

30 Temmuz Enver Paşa ve Dr.Nazım'ın, Anadolu'ya girmek amacıyla Moskova'dan Batum'a hareket etmeleri.

31 Temmuz Yunan Kralının Eskişehir'e gelmesi.

2 Ağustos Polatlı'dan dönen milletvekillerinin Meclis'e bilgi vermeleri.

[Söylenenlerin özeti: 'Ordu şaşılacak kadar yoksul. Çok hızlı önlemler alınması gerekiyor.']

3 Ağustos Albay Asım Gündüz'ün Milli Mücadele'ye katılmak üzere ikinci kez İnebolu'ya gelmesi.

[Sakarya Savaşı başlamadan önce, Batı Cephesi Kurmay Başkanlığına atanacaktır.]

4 Ağustos Meclis'te gizli görüşmelerin sürmesi, Atatürk'ün Başkomutan olmasının istenmesi.

5 Ağustos Atatürk'ün, isteği üzerine Meclis'in orduya ilişkin yetkileriyle donatılarak, 3 ay süreyle Başkomutan seçilmesi.

[Gizli oturumda 169 olumlu, 13 karşıt oyla; açık oturumda, bütün milletvekillerinin (184) oyu ile seçilecektir.

Genelkurmay Başkanlığına asaleten Fevzi Çakmak Paşa, Milli Savunma Bakanlığına Refet Bele Paşa getirilecektir. İnönü yine Batı Cephesi Komutanı.]

7 Ağustos — Atatürk'ün 1-6. Tekalif-i Milliye (milli yükümlülük) emirlerini yayımlaması.

8 Ağustos
- Atatürk'ün 7-10. Tekalif-i Milliye emirlerini yayımlaması.

  [Halkın malının %20-%40'ı istenmektedir. Halk emirlerin gereğini yerine getirir. Makbuz karşılığı alınan malların bedeli II. Meclis döneminde ödenmiştir.]

- Fethi Okyar'ın Malta'dan Ankara'ya gelmesi.

9 Ağustos — Topal Osman Ağa komutasındaki Giresun Birliğinin (42.Alay) Ankara'ya gelmesi.

10 Ağustos
- Lloyd George'un demeci: "Silah ticareti serbesttir."

  [Silah ticaretine konulmuş olan yasak bu demeçle birlikte sona erer ve tarafsızlık kararı şöyle değiştirilir: "Özel şirketler savaş halinde bulunan memleketlerle silah ticareti yapabilirler." Bu serbestlikten elbette yalnız Yunanistan yararlandırılacaktır.]

- General Papulas'ın Ankara'ya yürüyüşle ilgili emrini vermesi.

12 Ağustos
- Atatürk'ün Fevzi Paşa'yla birlikte Cepheye (Polatlı) gelmesi.
- Çerkezler arasında ayrılıkçıların belirmesi üzerine, İstanbul'da Müşir (Mareşal) Fuat Paşa başkanlığında bir Çerkez Kongresi toplanması ve Kongrenin devlete bağlılık kararı alması. (24 Ekim 1921'e bkz.)

12/13 Ağus. — Kocaeli'nde bulunan Mürettep Kolordunun

cephe sağ kanadına yetişmek üzere bu gece yarısı hareket etmesi.

13/14 Ağus. Güneyden Akşehir'e getirilmiş olan II.Kolordunun, cephe sol kanadına yetişmek üzere hareket etmesi.

14 Ağustos
- Yunan ordusunun Eskişehir ve Afyon'dan Ankara'ya doğru sabah yürüyüşe geçmesi.

	Tüfek	Hf.Mk.Tf.	Ağ.Mk.Tf.	Top
Türkler	63.416	344	524	181
Yunanlılar	75.900	2.084	684	386

- Üç uçağın, Ankara'dan Malıköy'deki toprak havaalanına gelmesi.

  [Biri keşif uçuşundan dönerken düşüp parçalanır. İkinci uçak da ertesi günü havada ateş alıp düşecek, pilot Behçet ile rasıt Yüzbaşı Sırrı şehit olacaklar. Cephede tek uçak kalır. O da sık sık arıza yapacaktır. Ne yedek parça var, ne de uçağın gövde ve kanat yüzeylerini kayganlaştıracak emayit denilen sıvı. Uçakların yüzeyi, paça ve patates kaynatılarak yapılan bir pelte sürülerek gerginleştirilmeye çalışılır.]

- Atatürk'ten geçim zorluğu çeken annesine mektup: "Bankadaki parayı harcayın. Yetişmezse, evdeki halıları satın."

15 Ağustos
- Atatürk'ün cephe sağ kanadını denetlemesi, Gencali'ye kadar gelmesi.
- Yunanlıların Sivrihisar'ı işgali.
- Bugün Kurban Bayramının birinci günü.

16 Ağustos Atatürk'ün cephe sol kanadını denetlemesi; İnler-Katrancı yakınındaki tepede (sonradan Kemalpaşa Tepesi adı verilmiş ve haritalara işlenmiştir) atına binerken, atının ürkmesi sonucu düşüp yaralanması.

[Tedavi için Ankara'ya döner. Bir kaburgasının kırık olduğu saptanır. O gece Ankara'da, Çankaya'da kalır. Refik Şevket İnce'nin günlüğü: "Paşa'nın yüzünde büyük bir acı ifadesi görülüyordu. Yarın sabah erkenden cepheye gideceğini söyledi." Kazım İnanç Paşa'nın Polatlı'ya telgrafı: "M.Kemal Paşa muayene edildi. Kaburga kemiklerinden biri kırık. Yarın karargâhta olacak."

17 Ağustos

- Atatürk'ün yeniden cepheye dönmesi.

  [Malıköy yakınındaki Alagöz'de hazırlanan karargâha gelir. Bütün orduda bir tek karpit lambası vardır, Başkomutana verilir.]

- İki Yunan kolordusunun Sakarya güney kolunu aşarak, daha güneyden gelen üçüncü kolordu ile birleşmeleri.

19 Ağustos

Ali Kemal'in yazısı: "Yunanlılar Ankara kapılarına dayandılar.. M.Kemal'e barınacak yer kalmayacak.. Hesap sormak zamanı geldi."

[Gözünüz aydın!]

20 Ağustos

- Cephede bir görev isteyen Halide Edip Adıvar'ın, Batı Cephesi Karargâhında er rütbesiyle göreve başlaması.
- Eski sadrazam Salih Paşa'nın Atatürk'e mektubu: "İngiltere'ye karşı direnip durmak, gereksiz ve tehlikelidir."
- Üç Yunan kolordusunun Türk cephesinin soluna yaklaşması.

  [Yunan planı: İki kolordu ile taarruz ederken, üçüncü kolordu ile Türk cephesinin sol kanadını kuşatmak.]

- Black Jumbo adlı İngiliz gizli örgütünün, Türk Cephe emrini ele geçirmesi.

21 Ağustos

Vahidettin'in Başyaveri Albay Naci Eldeniz'in Sa-

raydan kaçarak gizlice Anadolu'ya geçmesi.

22 Ağustos — Yunan ordusunun savaş düzeni alması.

23 Ağustos
- Sakarya Savaşı'nın başlaması.
  [Bilgi için: 'Büyük Dönemeç', İbrahim Artuç; komutanlar **Ek 16**'da.]
- Yunan Savaş Bakanı Teodakis'in, randevu isteyen İngiliz Ataşemiliteri Albay Nairne'e yanıtı: "5 Eylülde Ankara'da görüşelim."

24 Ağustos
- Sol kanat ortasındaki Mangal Dağı'nın Yunanlıların eline geçmesi.
- Bir Yunan birliğinin de, sağ kanatta, Beylikköprü yakınlarında Sakarya'nın doğusuna geçmesi.
- Muğla'da düşen bir Yunan uçağının onarılarak, Pilot Vecihi tarafından uça kona Malıköy'e getirilmesi.
  [Sakarya Savaşı boyunca biri arızalı olan iki uçakla keşif yapılabilir.]

25 Ağustos — Yunan Kralının demeci: "M.Kemal bu defa savaşı kabul ederse, ordusunu yok edeceğiz, ya da ordusunun büyük kısmını esir edeceğiz."

26 Ağustos — Türbe Tepe'nin Yunanlıların eline geçmesi ve cephenin yarılması tehlikesinin belirmesi.

26/27 Ağus. — Bu gelişim üzerine Atatürk'ün Milli Savunma Bakanlığına 'Meclis ve hükümetin ilk aşama olarak Keskin'e, zorunluk halinde Kayseri'ye nakli için' emir vermesi.
[Yunan taarruzunun kırılması üzerine 27 Ağustosta bu emir durdurulmuştur.]

27 Ağustos
- Yunan bölgesinden Konya'ya geçen Delibaş Mehmet'in Karaman'da öldürülmesi. (4 Ekim 1920'ye bkz.)

- Türk süvarilerinin, Yunan ordu karargâhı olduğunu bilmeksizin Uzunbey'e taarruzları; Papulas'ı ve ordu kurmaylarını esir etmeleri olasılığı varken, cepheden gelen bir emir üzerine taarruzu yarıda kesip ordu sol kanadına katılmak üzere geri çekilmeleri.
- Yunan ordu karargâhının apar topar İnler-Katrancı'ya taşınması.
- Atatürk'ün Haymana kesimine gelmesi, cepheyi incelemesi, özveriyle savaşan birlikleri kutlaması.

28 Ağustos

- Savaşın çok kanlı bir biçimde sürmesi, Yunan kayıplarının gittikçe çoğalması.
- Türk süvarilerinin 10 kamyonluk bir ikmal konvoyunu yakalamaları; Yunan cephane programının alt üst olması.
- II. Yunan Kolordusu Komutanı Andrea'nın güncesi: "Benzinsizlikten ambulansları öküzler çekiyor.. İnler-Katrancı'da 15.000-20.000 yaralı var."

29 Ağustos

- Çeteci Fatma Seher Hanım'ın, İznik yakınında, Yunanlılarla çarpışırken yaralanması.
- Papulas'ın raporu: "Ankara'ya yürüyoruz."
- I. Yunan Kolordusu Komutanının Papulas'a telgrafı: "En kısa zamanda cephane ikmali için Tanrı'ya ve Başkomutana yalvarıyorum!"

31 Ağustos

- Cepheye yetiştirilmeye çalışılan 120 adet cephane kamyonundan oluşan konvoyun Türk süvarilerinin hücumuna uğraması, kurtulabilen kamyonların zorlukla cepheye ulaşmaları.

- Yunanlıların Çaldağı'nın batı kısmını ele geçirmeleri.
- Ankara'ya sevk edilen yaralıların, yer kalmadığı için evlere yerleştirilmeye başlanması.
- Polatlı istasyonunun Yunanlıların top ateşiyle hasara uğraması ve Polatlı'nın boşaltılması.
- Enver Paşa'nın Batum'dan Trabzon'daki Kâhya Yahya'ya, 'Anadolu'ya geçeceğini, bunun için hazırlık yapmasını' isteyen bir mektup yazması.

2 Eylül — Yunanlıların Çaldağı'nın tamamını ele geçirmeleri, buradaki Türk birliklerinin Haymana'ya doğru çekilmeleri ve yeni savunma düzeni almaları.

[Savaş sürecince Atatürk birkaç kez cepheye gelmiş, komutanlarla konuşmuş, alan savunması anlayışını pekiştirip geliştiren yeni emirler vermiştir. Bugün de bu kesime geldiği anlaşılıyor.]

3 Eylül — II. Kolordu Kurmay Başkanı Gavallias'ın General Papulas'a özel mektubu: "Daha düşmanın birinci savunma hattının ele geçmesinden önce, Yunan ordusu mevcudunun 1/3'ünü kaybetmiştir. İkinci ve hatta üçüncü hattın zaptına kalkışılırsa, ordunun kalan kısmı da yitirilecek, sonunda Başkomutan Ankara'ya tek başına girebilecektir!"

4 Eylül — Yunan kayıplarının çok artması, ikmal zorluğu ve yağmur mevsiminin yaklaşması dolayısıyla General Papulas'ın kaygıya düşmesi ve 'harekâta devam edip etmeme konusunda karar verilmesini' isteyen bir mektubu Yunan Harbiye Nazırına göndermesi.

5 Eylül

- Batum'da Enver Paşa ve birkaç arkadaşının katılımıyla İttihat ve Terakki (Halk Şûralar Fırkası) Kongresi'nin başlaması.

[8 Eylüle kadar sürecektir]

- Yunanlıların son bir gayretle kalkıştıkları taarruzun kırılması.
- Bir Yunan uçağının Ankara istasyonunu bombalaması.

6 Eylül — Ali İhsan Paşa ve 15 kişinin Malta'dan kaçması.

7 Eylül — Türklerin keşif taarruzlarına başlamalar:

8 Eylül — Papulas'ın Harbiye Nazırına ek raporu: "Harekâtın devamı tehlikeli görülmektedir. Ordu yapabileceğini yapmıştır."

9 Eylül — Atatürk'ün bazı komutanlarla Polatlı'nın kuzeyindeki Zafertepe'ye gelişi ve Yunanlıların durumunu incelemesi.

10 Eylül — Türk karşı taarruzunun başlaması; Duatepe'nin geri alınması.

11 Eylül — Çekiliş yollarının kesileceğini kavrayan Yunanlıların toplanarak Sakarya'ya doğru geri çekilmeye başlamaları.

12 Eylül
- Kuzeyde Kartaltepe'nin, güneyde Çal Dağı ve Mangal Dağı'nın geri alınması.
- Papulas'ın 22.00'de Sakarya batısına geri çekilme emrini vermesi.

12/13 Eylül — Yunan ordusunun Sakarya'nın batısına çekilmesi.

[Yunan Genelkurmay Başkanı General Dusmanis'in görüşü: "Kaçmaktan başka bir karar verebilecek güçleri kalmamıştı."]

13 Eylül
- Sakarya Savaşı'nın sona ermesi. Sakarya Zaferi!

[Türk kayıpları: 5.713 şehit, 17.699 yaralı.
Yunan kayıpları: Yunanlıların taarruz gücünü kı-

racak kadar çok. Yunan askeri tarihi şöyle yazıyor: "Yunan ordusu kuvvetinin %50'sini savaş alanında bıraktı."

Prof. Toynbee diyor ki: "Bu savaş, içinde yaşadığımız yüzyılın en büyük savaşlarından biridir."

/ Bu konudaki yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 535-538, 539-549, 629-631, 643-644.]

- Saat 11.33'te resmi bildiri ile Türk zaferinin ilan edilmesi.
- Başkomutanlık Karargâhının akşam Polatlı'ya alınması.
- Ordunun yeniden düzenlenmesi.
- Başkomutanlık kaleminin (bürosunun) kaldırılması.
- Albay Fahrettin Altay ve Kazım Özalp'in mirlivalığa (tuğ/tümgeneral) yükselmeleri.
- Zafer üzerine Enver Paşa'nın Anadolu'ya girmekten vazgeçmesi.
- Bütün yurtta şenliklerin başlaması.

15 Eylül

- Sivrihisar'ın kurtuluşu.
- Venizelos'un evlenmesi ve balayı için eşiyle ABD'ye gitmesi.
- Yunan yenilgisinin duyulmaması için İzmir'de telgraflara sansür konması.

[Yunanlı Mihail Roda şöyle yazıyor: "Yalan içinde yüzüyoruz."]

17 Eylül

Yunan ordusunun bazı yerleri yakıp yıkarak geri çekilmesi.

[Beylikköprü-Alpu arasındaki demiryolunu ve tesisleri de tahrip ederler. Onarımı için erkekler silah altında olduğundan kadınlardan yararlanılacaktır.]

18 Eylül — Atatürk'ün Ankara'ya dönüşü.

19 Eylül
- İsmet ve Fevzi Paşaların ortak önerisi üzerine TBMM'nce Atatürk'e 'Gazi' sanı ile müşir (mareşal) rütbesinin verilmesi.
- Türk süvarilerinin Yunan çekiliş yolundaki Seyidgazi'ye girmeleri ve fırınları tahrip etmeleri, malzeme ve erzakı yakmaları.

20 Eylül — Fransa temsilcisi F.Bouillon'un yeniden Ankara'ya gelmesi.

21 Eylül — Yunan ordusunun bir sonuç alamadan ve taarruz azmi kırılmış olarak çıkış çizgisine dönmesi: Eskişehir-Seyitgazi-Afyon.

22 Eylül — II. Kolordu Komutanı General Andrea'nın notu: "Papulas, ordunun inancını bozkıra gömmüştü."

23 Eylül — Keskin'de fişek atölyesinin açılması.
[Cumhuriyetin ilk yıllarında Keskin yakınındaki Kırıkkale'de silah ve cephane fabrikaları kurulacak, ordunun birçok ihtiyacı bu fabrikalar tarafından karşılanacaktır: Top Fb., Barut Fb., Silah Fb., Mermi Fb., Çelik Fb. vb.]

24 Eylül — F.Bouillon ile görüşmelerin yeniden başlaması.

26 Eylül — Kars Konferansı'nın açılması. (13 Ekime bkz.)
[Türkiye ile Sovyetler Birliği, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan arasında.]

27 Eylül
- General Papulas'ın ordunun takviyesini istemesi.
- Bir Yunan uçağının Sarıköy yakınında zorunlu iniş yapması.
[Pilot ve rasıt esir edilir, ele geçen uçağa Sakarya adı verilir.]

29 Eylül
- TBMM'nin, Tokat Milletvekili Nazım ve bazı arkadaşlarının cezalarını affetmesi. (21 Marta bkz.)

- Yunan Kralının Atina'ya dönmesi.

1 Ekim — Afyon önünde Güzelim Dağı savaşı.
[Savaş 8 Ekimde sona erecek, Güzelim Dağı geri alınamayacaktır. Ama Büyük Taarruz'da önemli bir yeri olan Kocatepe Türklerin elinde kalır.]

6 Ekim
- Batı Cephesi Karargâhının Sivrihisar'a alınması.
- İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin fahri başkanlığına eski Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin seçilmesi.
[M.Sabri Efendi hakkında bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 298-302.]

7 Ekim — Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın 1. Ordu Komutanlığına atanması.
[İnönü'den daha kıdemli olduğunu ileri sürerek bu görevi zorlukla kabul eden Ali İhsan Paşa görevden alınana kadar İnönü ile didişip duracaktır.]

11 Ekim — Azerbaycan Elçisi İbrahim Abilof'un Ankara'ya gelmesi.

13 Ekim — Kars Andlaşması'nın imzalanması.
[Türkiye'nin doğu sınırı kesinleşir.]

19 Ekim — Anadolu'ya girmekten vazgeçen Enver Paşa'nın Buhara'ya gelmesi.

20 Ekim — Türkiye-Fransa arasında Ankara Anlaşması.
[Güney Cephesi tasfiye edilmiş olur. Hatay dışında Türkiye-Suriye sınırı da kesinleşir. Bu anlaşma ile Sevres Andlaşması yırtılır. İngiltere bu yüzden Fransa'ya ateş püskürecektir.]

23 Ekim — İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold ile Ankara'nın İstanbul'daki temsilcisi Hamit (Hasancan) arasında esirlerin değişimi konusunda yeni ve Ankara'nın isteğine uygun anlaşma yapılması.
[Böylece Anadolu'daki bütün İngiliz esirlerine kar-

şılık Malta'daki bütün Türkler serbest bırakılacaktır.]

24 Ekim — İzmir'de, Yunanlılarca teşvik edilen Yakın Doğu Çerkezleri Temin-i Hukuk Cemiyeti Kongresi'nin toplanması.

[Yunan işgal idaresi altında yaşamak, ayrıca Karadeniz kıyısında ve İngiliz koruması altında bir Çerkez bölgesi kurulmasını istediklerini açıklarlar. Yunanlılar, bu uydurma kongreye karşı çıkan Çerkezleri Yunanistan'a sürgün ederler. Türkiye'deki Çerkezler alınan kararlara büyük tepki göstereceklerdir.]

25 Ekim — Türk sürgünlerin iki gemi ile Malta'dan yola çıkmaları.

28 Ekim — Halide Edip Adıvar'ın onbaşılığa yükselmesi.

29 Ekim — TBMM'nde eleştirilen Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'nın, sert uygulamaları nedeniyle görevden alınması.

31 Ekim — Atatürk'ün Başkomutanlığının ve yetkilerinin 3 ay daha uzatılması (birinci uzatma).

1 Kasım — Anadolu'ya geçecek Malta sürgünlerinin İnebolu'ya inmeleri.

[Bugün ve daha sonra Anadolu'ya geçen Malta sürgünleri: Rauf Orbay, Ali Çetinkaya, Ali Cenani Bey, Kara Vasıf Bey, Y.Şevki Paşa, Celal Nuri İleri, Numan Usta, Cemal Mersinli Paşa, Cevat Çobanlı Paşa, Albay Mürsel Baku vb.]

2 Kasım — Lloyd George'un Londra'ya gelen Yunan Başbakanı Gunaris'e, "Barış konferansına kadar Yunan ordusunun Anadolu'dan geri çekilmemesini" tavsiye etmesi.

4 Kasım — Fransızların Çukurova'yı boşaltmaya başlaması.

[Fransızların 17 Kasım 1921 tarihli yazısına göre bu tarihte Güney Anadolu'da 100.000 Fransız askeri bulunmaktadır.]

5 Kasım — Lord Curzon'un Türk-Fransız Andlaşması'nı protesto etmesi.

11 Kasım — Ali Kemal'in yazısı: "Ankara bu memlekete ve millete henüz bir yararlık gösteremedi."

[Ermeni sorunu çözülüp Doğu illerimiz geri alındı, Güney illerimiz kurtarıldı, İtalyanlar Anadolu'yu boşalttı, Yunanlılar üç kez yenildi ve taarruz gücü çökertildi ama Ali Kemal memnun değil. Çünkü Ankara, İstanbul gibi boynunu İngiliz boyunduruğuna uzatmıyor, İstanbul yönetiminin onursuzluğunu ve teslimiyetçiliğini paylaşmıyor, Sevres'i reddediyor ve tam bağımsızlık istiyor.]

15 Kasım — TBMM'nde bucak ve köylerin yönetimi ile ilgili kanun tasarısı görüşülürken, 'kadınlara da seçme hakkı verilmesi'nin önerilmesi.

[Öneri, tepkilerle karşılanacak, kadınların oy kullanmasının şeriata aykırı olduğu ileri sürülecek ve bu yüzden dikkate alınmayacaktır.]

18 Kasım — Y.Şevki Paşa'nın 2. Ordu Komutanlığına getirilmesi.

[Y.Şevki Paşa, yalnız İnönü'den değil, Atatürk'ten de kıdemlidir. Ama verilen görevi, itirazsız kabul eder.]

22 Kasım — İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un A.İzzet Paşa'ya açıklaması: "Misak-ı Milli kabul edilemez."

28 Kasım — Şeyh Şamil'in torunu Hamza Bey'in açıklaması: "Türkiye içinde Çerkez istiklalini düşünmek kadar gülünç bir şey düşünülemez." (24 Ekim 1921'e bkz.)

6 Aralık — Eski Sadrazam Sait Halim Paşa'nın Roma'da bir Ermeni tarafından öldürülmesi.

1921

10 Aralık — Batı Cephesince yapılması düşünülen taarruzun bahara ertelenmesi.

[Batı Cephesince bu taarruz için hazırlanan plan (Sad Planı), Büyük Taarruz planının çekirdeğidir.]

11 Aralık — İstanbul'da kurulan Anadolu Cemiyeti'nin Yunanlılara önerileri.

[Özet: Ankara'ya karşı, Padişahın sembolik vesayeti altında, Yunanlılar ve Rumlarla birlikte, bir Batı Anadolu Devleti kurulacak. Oluşturulacak gönüllü ordu, Yunan Başkomutanına bağlı olacak ve Kemalistleri tepeleyecek vb. Bu cemiyetin lideri de Şeyhülislam M.Sabri Efendi'dir. Nerede Türklük aleyhine bir düzen var, Efendi ya içinde, ya başında.]

13 Aralık — General Frunze başkanlığındaki Ukrayna kurulunun Ankara'ya gelmesi.

24 Aralık — Eski Dışişleri Bakanı Bekir Sami Kunduh'un Atatürk'e, bir mektupla 'savaşa son verilmesini' tavsiye etmesi.

25 Aralık
- Antep'in kurtuluşu.

[Şehire TBMM'nce Gazi sanı verilecektir.]

- Ali Kemal'in yazısı: "Ankara Türklüğe ne hizmet yaptı, hâlâ anlayamadık."

27 Aralık — Tarsus'un kurtuluşu.

31 Aralık — Buhara Cumhuriyeti temsilcilerinin Ankara'ya gelmeleri.

* * *

1922

- Ankara'da Ordu Film Merkezi'nin kurulması.
- Reşat Nuri Güntekin'in 'Çalıkuşu' romanının yayımlanması.

- H.Edip Adıvar'ın ilk Kurtuluş Savaşı romanı olan 'Ateşten Gömlek' romanının yayımlanması.
- Peyami Safa'nın mütareke dönemi İstanbul'unu işleyen 'Sözde Kızlar' romanının yayımlanması.

2 Ocak — Ankara'da Türkiye-Ukrayna arasında Dostluk Andlaşmasının imzalanması.

3 Ocak — Mersin'in kurtuluşu.

4 Ocak — Dörtyol'un kurtuluşu.

5 Ocak
- Adana ve Ceyhan'ın kurtuluşu.
- General Frunze'nin Ankara'dan ayrılması.

6 Ocak — Fransa'da Başbakan Briand'ın istifası.
[Hükümeti 12 Ocakta Poincaré kuracak.]

7 Ocak — Rumbold'un Lord Curzon'a raporu: "..Kemalistlerle anlaşmaya varılamaz; çünkü Anadolu'nun tam bağımsızlığını istiyorlar."
[Öyle ya, Türklerin tam bağımsız olmaya ne hakları var?]

14 Ocak
- Kazım Özalp Paşa'nın Milli Savunma Bakanlığına seçilmesi.
- Ali Kemal'in yazısı: "Yunan'ı tek başımıza kovmamız mümkün değildir."

27 Ocak — Sovyet Büyükelçisi Aralof'un Ankara'ya gelmesi.

28 Ocak — Tevfik Paşa'nın oğlu ve Vahidettin'in damadı İsmail Hakkı Okday'ın, Anadolu'ya geçmek için İstanbul'dan gizlice ayrılması.
[Büyük Taarruz'da 16. Tümenin Kurmay Başkanlığını yapacaktır.]

29 Ocak — Pontus sorununa son vermek amacıyla Kuzeydo-

ğu Karadeniz'de kapsamlı bir askeri harekâta geçilmesi.

4 Şubat — Atatürk'ün Başkomutanlığının ve yetkilerinin 3 ay daha uzatılması (ikinci uzatma).

7 Şubat — Dışişleri Bakanı Y.K.Tengirşenk başkanlığındaki bir kurulun Paris ve Londra'ya gitmek üzere İstanbul'a hareketi.

9 Şubat
- Cevat Çobanlı Paşa'nın, Nihat Anılmış Paşa yerine, Elcezire (Güneydoğu) Cephesi Komutanlığına atanması.
- Sovyetler'in bugüne kadar yaptığı para yardımı: 6 milyon 160 bin ruble (yaklaşık 616.000 Türk lirası).

12 Şubat — İstanbul'da 2.125 vesikalı fahişe bulunduğu.
[774 Müslüman, 691 Rum, 194 Ermeni, 171 Rus, 124 Musevi vb.]

15 Şubat — Merkez Ordusu'nun kaldırılması. (9 Aralık 1920'ye bkz.)

20 Şubat — Y.Kemal Tengirşenk'in, Tevfik Paşa'nın bir düzeni sonucu, Vahidettin'le görüşmesi; Tengirşenk'in Vahidettin'den TBMM'ni tanımasını istemesi, Vahidettin'in ikinci kez reddetmesi. (28 Ocak 1921'e bkz.)

[Vahidettin, İstanbul'dayken Y.Kemal Tengirşenk'in çantasındaki 6 gizli belgenin fotoğrafını aldıracak, bir saray görevlisi ile İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'a ulaştıracaktır. / Bu utanç verici olay hakkında daha geniş bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 407.]

1 Mart
- Y.K.Tengirşenk'in İstanbul'dan ayrılması.
- Atatürk'ün TBMM'nin üçüncü toplantı yılını açış konuşması: "Türkiye'nin hakiki sahibi ve

efendisi, hakiki müstahsil (üretici) olan köylüdür."

4 Mart — Osmanlı Hariciye Nazırı A.İzzet Paşa'nın, Y.K. Tengirşenk'in arkasından, Paris'e hareketi.

8 Mart — İstanbul'daki son iki aylık olayların dökümü: 8 cinayet, 509 hırsızlık, 117 yankesicilik, 69 dolandırıcılık, 63 trafik kazası, 16 intihar, 25 yangın.

22 Mart — İngiltere, Fransa ve İtalya arasında, Türkiye hakkında Paris Toplantısı.

23 Mart — İtilaf Devletlerinin Türklere ve Yunanlılara 3 ay süreli mütareke önerisinde bulunmaları.

24 Mart — Le Temps gazetesinin yazısı: "Gerçekte savaş İngiltere ile Türkiye arasındadır.. Bütün dünya Müslümanları Türkiye'den yanadır."

25 Mart — Tevfik Paşa'nın İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'la görüşmesi ve Vahidettin'in çok gizli bir projesini iletmesi.

[Önerinin özeti: **'Boğazlar bölgesinin idaresi İngiltere'ye bırakılacak; İngiltere isterse kendi askerini, isterse Türk jandarmasını kullanabilecek; gerekli toprak şeridinin yönetimi de İngiltere'ye verilecek, böylece İngiltere'nin hilafetin koruyucusu ve ortağı olduğu İslam dünyasına açıklanmış olacak.'** (Bilâl Şimşir, 'Sakarya'dan İzmir'e', s. 388 vd.) Birtakım şeriatçılar, Osmanlıcılar filan Vahidettin'i aklamak için bin dereden su getiriyor, türlü yalanlar uyduruyorlar ama hiçbiri, hilafeti peşkeş çektiğini, Türkiye'yi İngiliz sömürgesi yapmak istediğini kanıtlayan bu ve benzeri belgeler hakkında tek bir sözcük bile etmiyorlar.]

26 Mart — Cepheyi denetleyen Atatürk'ün Sivrihisar'da Bakanlar Kurulu üyeleri ile buluşması ve mütareke önerisine verilecek yanıtı kararlaştırmaları.

[Ankara, öneriyi doğrudan reddetmez, Yunanlıların önce Anadolu'yu boşaltmaları şartıyla kabul ettiğini bildirir.]

28 Mart — Mütareke önerisine yanıtları beklenmeden, İtilaf Devletlerince belirlenmiş barış şartlarının Türkiye ve Yunanistan'a bildirilmesi.

[Karşılıklı yazışmalar sürer, bir sonuca varılamaz, barış konusu sürüncemede kalır.]

30 Mart

- Lord Curzon'un açıklaması: "Yunanlılar Edirne'yi alakoymalıdır."

[Yeni barış şartları arasında Edirne ve Kırklareli'nin Yunanistan'a katılması öngörülmektedir.]

- Üniversite grevi (boykotu). (Sonuç için 29 Temmuz 1922'ye bkz.)

[Rıza Tevfik'in bugün verdiği konferansta, 'Fuzuli'nin Türk değil Acem olduğunu' ileri sürmesi, "Türk'ün kılıcından başka nesi var? Hâlâ İstanbul'da oturabiliyorsanız, bunu büyük devletlerin İslam âlemine duyduğu saygıya borçlusunuz" demesi olaylara yol açar. Sarıklılar ile milliyetçi tıbbıyeliler birbirlerine girerler. Bardağı taşıran bu olaydan sonra toplanan Edebiyat Fakültesi öğrencileri 'bağımsızlık, kutsallık ve milliyet duygularına yabancı' şu beş hocanın istifa etmelerini isterler: Rıza Tevfik, Ali Kemal, Cenap Şahabettin, Hüseyin Daniş ve Barsamyan.]

1 Nisan

- Atatürk'ün Süvari Kolordusunu teftiş etmesi.
- Öğrencilerin, söz konusu hocalar istifa edene kadar dersleri boykot edeceklerini açıklamaları.

2 Nisan — Y.K.Tengirşenk'in Ankara'ya dönmesi.

[16 ve 18 Martta, Sevres anlayışını sürdüren Lord Curzon'la görüşmüş, bir sonuç elde edememiştir.]

3 Nisan — Fen ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri öğrencilerinin, Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin kararını desteklediklerini açıklamaları.

[Rıza Tevfik ve Hüseyin Daniş 4 Nisanda istifa ederler.]

4 Nisan — Rumbold'un raporu: "Peyam-ı Sabah dışındaki bütün gazeteler, Yunan işgali altındaki bütün topraklar boşaltılmadan kılıcın elden bırakılmayacağını belirtiyorlar."

5 Nisan — Yunanistan'ın bir buçuk milyar liralık iç borçlanmaya gitme kararı alması.

6 Nisan — Vahidettin ile Rumbold'un görüşmesi.

[Vahidettin, **barışın İstanbul Hükümetiyle yapılmasını, boşaltılacak (!) toprakların İstanbul Hükümetine devredilmesini ister, İngiltere ile 'özel bir uzlaşmaya' hazır olduğunu belirtir.**]

8 Nisan — Üniversite boykotunun, Eczacılık ve Dişçilik Fakültesi öğrencilerinin de katılımıyla genişlemesi.

9 Nisan — Bütün fakülte ve yüksek okul öğrencilerinin temsilcilerinin, beş hocanın üniversiteden çıkarılmalarını istemeleri.

12 Nisan — Hukuk Fakültesi öğrencilerinin de boykota katılmaları; İstanbul Üniversite'sinin geçici olarak tatil edilmesi.

14 Nisan — Sakarya Savaşı komutanlarından Yusuf İzzet (Met) Paşa'nın ölümü.

17 Nisan — Bir buçuk aydır birlikleri teftiş eden Atatürk'ün Ankara'ya dönmesi.

20 Nisan — Sovyet Büyükelçisi Aralof'un demeci: "Türk ordusu bütün Doğunun kurtuluş öncüsüdür."

21 Nisan
- İtalyanların Söke'yi boşaltmaları; aynı gün Yunanlıların işgal etmesi.
- Moskova'da Türk Elçiliği ataşemiliterlik dairesi-

nin Sovyet gizli örgütü Çeka tarafından basılıp aranması.

22 Nisan — Büyükelçi A.F.Cebesoy'un ataşemiliterliğe yapılan tecavüzü protesto etmesi.

[10 Mayısta yurda dönmek üzere Moskova'dan ayrılacaktır.]

23 Nisan — Afgan Elçisi Ahmet Han'ın TBMM'ne yolladığı 23 Nisanı kutlama yazısı: "Bu Büyük Meclis Anadolu ufuklarından doğdu. Mahzun Doğunun ve İslam'ın gönüllerine taze hayat bahşetti. Siz 350 milyonluk İslam âlemini temsil ediyorsunuz."

24 Nisan — İngiltere'nin Atina Ataşemiliteri Albay Nairne'in raporu: "Türklerin saldırıya kalkışması, boyunlarını kemente uzatmaları demektir."

27 Nisan — İtalyanların Kuşadası'ndan çekilmesi.

[30 Nisanda Yunanlılar işgal edecektir.]

29 Nisan
- Bir İngiliz lirasının bugünkü değeri: 623-703 kuruş.
- Albay Nairne'in raporu: "Anadolu'daki Yunan ordusu, Yunanlıların şimdiye kadar sahip oldukları en kuvvetli teşkilattır."

1 Mayıs
- Ankara'da İşçi Bayramının kutlanması.
- Türkiye'deki sanayi işçisi sayısı: 75.000. Sanayi dallarına göre işçi sayısı: Dokuma 35.300, dericilik 18.000, madencilik 8.000, ağaç işçiliği 6.000, besin 4.500, çömlek 3.600.

3 Mayıs — İngiliz Hint birliklerinin İstanbul'dan ayrılmaları.

6 Mayıs — Atatürk'ün Başkomutanlığının ve yetkilerinin 3 ay daha uzatılması (üçüncü uzatma).

[Süresi 4 Mayısta biten kanun uzatılmaz. Bugün Atatürk uzun bir konuşma ile eleştirileri ve iddia-

ları yanıtlar; kanunun 3 ay daha uzatılması 11 red, 11 çekimser oya karşı, 177 oyla kabul edilir.]

8 Mayıs — Batı Cephesinin bugünkü mevcudu: 181.000 asker.

[Birlikler aralıksız taarruz eğitimi yapmakta, çeşitli kurslar açılmaktadır.]

12 Mayıs — Yunanistan'da Gunaris Hükümetinin istifası.

[21 Mayısta Protopapadakis başbakan olacak.]

15 Mayıs — 76 siyasetçi, şeyh ve tarikatçinin İngiliz Yüksek Komiserliğine bir dilekçe vermesi.

[Dilekçenin özeti: 'Ankara yönetiminin saf dışı edilmesi.']

16 Mayıs — İngiliz Başkonsolosu Lamb'ın İzmir'den raporu: "Yunan ordusu Anadolu'da İyonya Devleti kurmak isteyenlerin programını uygulamaya başladı. Kurulacak bu yeni devletin ordusunu hazırlıyor. İşgal altındaki her kasaba ve şehirde silahlı sivil muhafız teşkilatı kuruldu."

21 Mayıs
- General Hacianesti'nin Trakya Ordusu Komutanlığına atanması.
- Ali Kemal'in yazısı: "Ankara'nın Yunanı denize dökeceği, bir kuru vaattir."

25 Mayıs — General Papulas'ın istifası.

[1 Haziranda Hacianesti, Trakya Ordusu Komutanlığı ile birlikte Anadolu Ordusu Başkomutanlığına getirilir.]

30 Mayıs — General Tawnshend'in Avam Kamarası'nda Türkiye lehinde konuşması.

2 Haziran
- A.F.Cebesoy'un Ankara'ya dönmesi. (22 Nisana bkz.)
- Ali Kemal'in yazısı: "Ankara'nın tuttuğu yol çıkmaz, çıkmaz, çıkmaz!"

3 Haziran — General Harrington'un raporu: "Yunan ordusu daha bir yıl dayanabilir."

4 Haziran — Yeni Başkomutan Hacianesti'nin İzmir'e gelmesi.

7 Haziran
- Yunan savaş gemilerinin Samsun'u bombalaması.

  [4 Türk ölür, birçok ev yıkılır, on bin tenekeden fazla gazyağı yanar.]

- Hacianesti'nin cepheyi teftişe çıkması.

  [Teftişten memnun ve güven içinde döner. Şöyle bir demeç verir: "Cepheden geliyorum. Her yanı dolaştım. M.Kemal adında bir komutana rastlamadım!" Yanıtını 26 Ağustosta alacaktır.]

13 Haziran
- Zübeyde Hanım ve Makbule Hanım'ın Adapazarı'na gelmeleri.
- Atatürk'ün Sarıköy istasyonunda İnönü ile buluşması.

  [Taarruzun Ağustos sonunda yapılması kararlaştırılır.]

14 Haziran — Atatürk'ün Adapazarı'na gelişi ve annesiyle buluşması.

["Zübeyde Hanım bir gün evvelsi gelmişler, Askerlik Şubesi Reisi Binbaşı Baha Bey'in istasyondaki evine misafir edilmişlerdi. Evin önü mahşerden bir örnekti. Paşa otomobilden inmek ve eve kadar yaya yürümek zorunda kaldı. Annesi dışarı çıkmış, oğlunun kendine doğru güçlükle ilerlemesini seyrediyor, bir yandan da mendille gözlerini siliyordu. Nihayet Paşa annesinin kolları arasına atıldı. Kalabalık, 'Allah ayırmasın!' diye gök gürültüsü gibi bağırıyor, bütün kadınlar ağlayarak dua ediyorlardı." (Aktaran Muharrem Giray, 'Yakın Tarihimiz', 2.C., s. 358.)]

17 Haziran — Cephe Komutanı İnönü'nün, Ali İhsan Sabis Paşa'nın 1. Ordu Komutanlığından alınmasını istemesi.

18 Haziran
- Atatürk'ün Fransız yazar Claude Farrére ile İzmit'te buluşması.
- Genelkurmay Başkanlığının Ali İhsan Sabis Paşa'yı 1. Ordu Komutanlığından alarak Milli Savunma Bakanlığı emrine vermesi.

19 Haziran Sovyet Büyükelçisi Aralof'un Moskova Büyükelçiliğindeki olaydan dolayı özür dilemesi.

21 Haziran TBMM'nin Yunan zulümlerini protesto etmesi.

23 Haziran İran Elçisi Mümtazüddevle İsmail Han'ın Ankara'ya gelmesi.

24 Haziran Atatürk'ün, Kocaeli Grubu'nu teftişten sonra, annesiyle birlikte Ankara'ya dönmesi.

29 Haziran A.Fuat Cebesoy ve Refet Bele'nin 1. Ordu Komutanlığını kabul etmemeleri üzerine, Nurettin Paşa'nın 1. Ordu Komutanlığına atanması.

1 Temmuz Ali Kemal'in yazısı: "İtilaf Devletlerinin kararlarına karşı gelmek yerine, itaat etmek lazımdır."

[Vahidettin de böyle düşünüyor. Haziran ayı içinde yeğeni Sami'yle Yüzbaşı Armstrong'a bir mesaj gönderir. Mesajın özeti: **"M.Kemal ve adamları İngilizlerin düşmanıdır. Bense dostuyum. Ne isterseniz vermeye hazırım.. Halife olmak haysiyetiyle daima sizin tarafınızı tutarım.."** (S.R.Sonyel, 'Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika', 2.C., s. 229.)]

3 Temmuz İttihatçı İskele Kâhyası Yahya'nın Trabzon'da öldürülmesi.

5 Temmuz Fethi Okyar'ın, Atatürk'ün isteği üzerine, son bir barış girişiminde bulunmak ve bu amaçla Fransız ve İngiliz yetkililerle görüşmek için Ankara'dan ayrılması.

[23 Temmuzda Paris'te Poincaré ile görüşecek; 1

Ağustosta Londra'ya gelecek, uzun süre beklemesine rağmen ancak Dışişleri Müsteşarı ile görüşebilecektir. İngilizler bu girişimi Ankara'nın güçsüzlüğünün belirtisi olarak yorumlarlar.]

8 Temmuz TBMM'nde, Bakanların Meclis Başkanının göstereceği adaylar arasından seçilmesi usulüne son veren kanunun kabulü.

[Muhalefetin oylarıyla kabul edilen bu değişiklik Ankara'da bunalıma yol açar. Taarruz kararı eşiğinde Bakanlar Kurulu'nun uyumlu olmasına önem veren Atatürk, ilk kez Başkanlıktan ve Başkomutanlıktan istifayı düşünür. Çeşitli görüşmelerden sonra uzlaşım sağlanıp bunalım yatışacaktır.]

10 Temmuz Fevzi Çakmak Paşa'nın Bakanlar Kurulu Başkanlığından istifası.

12 Temmuz Yeni yasa gereğince yeni Bakanlar Kurulu Başkanı ve Bakanların seçilmesi.

[Bakanlar Kurulu Başkanlığına Rauf Orbay seçilir.]

13 Temmuz Albay Nairne'in raporu: "Yunan askerlerinin durumu umduğumdan iyi.. İstihkâmlar çok iyi.. Askeri ve manevi bakımdan Türklere üstünler."

14 Temmuz
- İngiltere'nin Atina Elçisi Lindley'in raporu: "Yunan ordusu hiç bu kadar sağlıklı ve etkili durumda olmamıştır."
- Yunan Hükümetinin, Anadolu'dan çekilmeyeceklerini İngiliz Elçisine bildirmesi.

20 Temmuz Atatürk'ün Başkomutanlığının süresiz olarak uzatılması (dördüncü ve son uzatma).

[Atatürk bir konuşma yaparak olağanüstü yetkilere gerek kalmadığını açıklar, Başkomutanlığı tartışmasız ve süresiz olarak uzatılır.]

21 Temmuz İttihatçıların üç liderinden biri olan Cemal Paşa'nın da Ermenilerce Tiflis'te öldürülmesi.

25 Temmuz Atatürk ile General Townshend'in gece Konya'da görüşmeleri.

["Ben şimdiye kadar 15 hükümdar ve cumhurbaşkanı ile hususi ve resmi konuşmalar yaptım. Bu geceki kadar ezildiğimi hatırlamıyorum. Mustafa Kemal'de büyük bir ruh kudretinin esrarı var." (General Townshend)]

27 Temmuz
- Akşehir toplantısı.

[Atatürk ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Karargâhında (Akşehir), bir futbol maçını vesile ederek İsmet Paşa ve komutanlarla buluşurlar. Taarruz planı incelenir. Y.Şevki Paşa itiraz ederse de planın uygulanmasına karar verilir.]

- General Townshend'in İngiltere'ye gönderdiği rapor: "Türk ordusu güçlü ve etkindir. İngiliz Hükümeti bunu kavrayabilmiş değildir. Yepyeni bir Türkiye doğmuştur. Bu da İngiltere'de henüz anlaşılmış değildir. Türk'ü Avrupa dışına, Anadolu'ya itmeye çalışmak çılgınlıktır."

28 Temmuz Yunanistan'ın İtilaf Devletlerine, 'Ankara yönetimini barışa zorlayacak tek çarenin İstanbul'un Yunan ordusu tarafından işgal edilmesi olduğunu' bildirmesi.

[Yunan çılgınlığının yeni bir örneği. Hareket 29 Temmuzda başlayacaktır. İngiltere, Fransa ve İtalya Yunan kararına karşı çıkar, silahla karşı konulacağını bildirirler.]

29 Temmuz
- İlerleyen Yunan birliklerinin, İtilaf kuvvetleriyle çatışmamak için Çatalca önünde durmaları.
- Üniversite yönetiminin, öğrencilerin isteklerini kabul etmesi. (Olayın başlangıcı için 30 Mart 1922'ye bkz.)

[Beş hocanın yerine yenileri atanır. Üniversite 25 Ağustos 1922'de açılacak ve eğitim başlayacaktır.]

30 Temmuz — Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis'in, Ege'de İyonya Özerk Bölgesini (Devletini) ilan etmesi.

[Batı Anadolu'yu bırakmamak için Yunanlıların sahneye koydukları bu son oyun, zaferle birlikte tarihe gömülecektir.]

31 Temmuz
- Yeniden düzenlenen İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun TBMM'nde kabul edilmesi.
- Türk sporunun ilk örgütü olan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın kurulması.

4 Ağustos
- Enver Paşa'nın, Pamir eteklerinde, bir Kızılordu müfrezesi ile çarpışırken şehit olması.
- Lloyd George'un Avam Kamarası'nda konuşması.

[Yunanistan'ı ve İyonya özerk bölgesini destekleyen konuşma, Yunanistan'da sevinç gösterilerine, Türkiye'de tepkilere yol açacaktır.]

6 Ağustos
- İsmet Paşa'nın gizli olarak ordu komutanlarına taarruza hazırlık emrini vermesi.
- Ankara'ya dönen Atatürk'ün, taarruz kararını Bakanlar Kuruluna açıklaması ve Bakanlar Kurulunca uygun bulunması.
- Le Temps gazetesinde L.George'un demeci: "İzmir ilinde artık Türk egemenliği kurulamaz."

7 Ağustos — Vahidettin-Rumbold görüşmesi.

[Vahidettin, **'Ankara yönetiminin ve milli ordunun yok edilmesi için İstanbul Hükümetinin desteklenmesini'** ister.]

8 Ağustos — İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa'nın, özerk İyonya projesini uygun bulduğunu açıklaması.

1922

9 Ağustos — Ali Kemal'in yazısı: "Yunanlıları denize dökmek bir rüya idi, hülya oldu. Vaatlere rağmen Eskişehir bile kurtarılamadı."

12 Ağustos — İzmir'deki Yunan yönetiminin, özerklik ilan edilen bölgedeki işbirlikçileri dışındaki bütün Türk memurlarının görevlerine son vermesi.

13 Ağustos — Fevzi Paşa'nın ve karargâhının sessizce cepheye gitmesi.

14 Ağustos — Birliklerin güneye ve cepheye doğru kaydırılmasının başlaması.

[Bu geniş ve çok ayrıntılı hareket, büyük bir gizlilik içinde ve birçok önlemle başarılacak, yaklaşık 100.000 kişinin yer değiştirip Afyon güneyinde toplandığını Yunan ordusunun ruhu bile duymayacaktır.]

15 Ağustos — Atatürk'ün Hindistan Müslümanlarından gelmiş olan altı yüz küsur bin lirayı taarruz gereksinimleri için Maliye Bakanlığı emrine vermesi.

17 Ağustos — Atatürk'ün gece gizli olarak Ankara'dan cepheye hareket etmesi.

18 Ağustos — Ali Kemal'in yazısı: "Milli hâkimiyeti TBMM değil, ancak hilafet ve saltanat temsil edebilir."(!)

19 Ağustos — Yunan ordusunu taarruzun yönü bakımından yanıltmak amacıyla bir Türk birliğinin güneybatıda Ortanca'ya taarruz etmesi.

20 Ağustos

- Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin yanıltıcı haberi: "M.Kemal Paşa, 21 Ağustos Pazartesi öğleden sonra saat dörtte, Çankaya'daki köşklerinde, şehrimiz siyasi ileri gelenlerine bir çay ziyafeti vereceklerdir."
- Akşehir'de, Ordu Komutanlarıyla saat 23.00'te

son toplantı; Atatürk'ün toplantıya mareşal üniformasıyla katılması, taarruz emrini vermesi.

21 Ağustos
- Fethi Okyar'ın Londra'dan bir sonuç alamadan ayrılarak Paris'e dönmesi.
- Atatürk'ün ve İnönü'nün Maruf köyündeki havaalanını ziyaret etmeleri.
- Refakat Subayı Mahmut Soydan'ın günlüğünden: "İki gündür Paşa, Çalıkuşu romanını okuyor. Öyle beğendi ve sevdi ki."

23 Ağustos Yunan ordusunu şaşırtmak için Kocaeli Grubu'nun da Bilecik doğusuna hücum etmesi.

24 Ağustos
- Başkomutanlık, Genelkurmay Başkanlığı ve Batı Cephesi Komutanlığı Karargâhlarının Afyon güneyindeki Şuhut'a gelmeleri.
- İtalyanlardan satın alınan Spat XIII uçaklarıyla devriye uçuşlarının başlaması; hava egemenliğinin Türklere geçmesi.
- Gece, Afyon Orduevinde I. Yunan Kolordusundan yüksek rütbeli subayların katıldığı bir balo verilmesi.
- Türk birliklerinin, derin bir sessizlik ve gizlilik içinde cepheye yaklaşmaları.

25 Ağustos
- Karargâhların Kocatepe güneyindeki çadırlı ordugâha geçmeleri.
- Başkomutan Atatürk'ün emriyle İstanbul ve dış dünya ile her türlü haberleşmenin kesilmesi ve sınırların kapatılması.
- İstanbul'da boykotun yurtsever öğrencilerin zaferiyle sona ermesi ve üniversitenin açılması.

26 Ağustos
- Bütün taarruz birliklerinin ve topçuların gece

taarruz ve atış mevzilerine yerleşmeleri ve savaş düzeni almaları.

- 04.00'te Başkomutan, Fevzi ve İsmet Paşa ile karargâhlarının atlı olarak, Kocatepe'ye hareket etmeleri; saat 05.00'te gözetleme yerine varmaları.
- Sabah 05.30'da top atışı ile Büyük Taarruz'un başlaması.

	Tüfek	Hf.Mk.Tf.	Ağ.Mk.Tf.	Top
Türkler	92.000	2.025	839	323
Yunanlılar	90.000	3.139	1.280	418

[Bilgi için: 'Büyük Taarruz', İbrahim Artuç. Komutanlar: **Ek 17;** bu konudaki yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 549-551, 556-557, 560-563, 631-634.]

- Gece Ahır Dağını geçen Süvari Kolordusunun gün ağarırken Yunan Cephesi gerisine akması.
- 06.55'te Kalecik Sivrisi, 07.00'de Tınaz Tepe, 08.35'te Kırca Aslan, 10.30'da Belen Tepe'nin düşmesi.
- Rauf Orbay'ın taarruzun başladığını gizli oturumda TBMM üyelerine bildirmesi.

  [İngiliz gizli örgütü Black Jumbo bu kez hiçbir haber alamamıştır. Bu yüzden İngilizler olup biteni çok geç kavrayacaklardır.]

- Ali Kemal'in yazısı: "Ankara başımızda oldukça, bu kargaşalıktan bir hayır doğarsa, mesela İzmir, Edirne kurtulursa seviniriz, çıldırırız, fakat akılca, irfanca bu derece yanıldığımız için yalnız kalemimizi kırmak değil, insanlığımızdan bile istifa ederiz."

27 Ağustos

- 57. Tümen Komutanı Albay Reşat Çiğiltepe'nin, söz verdiği saatte Çiğil Tepe'yi alamadığı için intihar etmesi.
- Yunanlıların bir yıldır berkittikleri ve güvendikleri Afyon cephesinin öğleye doğru yarılması, Trikupis'in Afyon'un boşaltılmasını emretmesi; I. Yunan Kolordusu Karargâhı ile 4. ve 12. Tümenin kuzeye çekilmeye başlaması.

  [Cephenin solundaki 1. ve 7. Yunan Tümenleri (Frangu Grubu) ise, Batıya (Dumlupınar'a) çekilmeye başlar.]

- Hacianesti'nin emri: "I. Kolordu kaybettiği yerleri geri alacak, II. Kolordu (5., 9. ve 13. Tümenler) karşı taarruza geçecektir."
- Afyon'un kurtuluşu (saat 17.30).

28 Ağustos

- Sabah 4. Yunan Tümeninin imha edilmesi.
- Akşam Atatürk'ün ve yüksek komutanların Afyon'a gelmesi.
- Gelişen durum dolayısıyla, II. Yunan Kolordusunun, taarruzdan vazgeçerek geriye çekilmeye başlaması.
- 2. Türk Süvari Tümeninin, çekilişi 6 saat geciktirmesi.

  [13. Süvari Alayına 'intihar alayı' adı verilir. Çevre köylüleri, bazı geceler şehit süvarilerin at koşturduklarını, aralarında cirit oynadıklarını söyleyeceklerdir.]

- İzmir Ordu Karargâhında, Yüzbaşı Kazanidis'in yabancı gazetecilere açıklaması: "M.Kemal perişan olan itibarını pekiştirmek için bir harp oyununa başvurmuştur.. Belki de iki gün sonra, esir M.Kemal'i size burada takdim ederim."

- Ali Kemal'in yazısı: "Ankara efendileri akıllarınca, bütün işgal edilmiş arazinin boşaltılmasını istiyorlar."

29 Ağustos

- I. Kolordu birlikleri ile II. Yunan Kolordusunun bütün tümenlerinin, Frangu Grubu ile birleşebilmek için eriye eriye Dumlupınar'a çekilmeye çalışmaları. (Beş tümen+kolordu bağlı birlikleri, toplar, cephane ve erzak kamyonları, ambulanslar, askeri öğrenciler vb. Yunan ordusunun büyük bölümü.)
- 23. Türk Tümeninin Dumlupınar'daki Frangu Grubu ile çekilen Yunan kolordularının arasına girmesi ve çekiliş yolunu kapaması, birleşmeyi önlemesi.

  [23. Tümenin raporu 02.00'de cephe karargâhına ulaşır. Düşman sarılmış, istenilen sonuç beş günde elde edilmiştir. Atatürk 1. Ordu, Çakmak 2. Ordu ile Süvari Kolordusu karargâhlarına hareket eder.]

30 Ağustos

- Dumlupınar/30 Ağustos Savaşı.

  [Atatürk ordu karargâhından, 11. Türk Tümeninin savaş idare yerine gelir (Çalköy güneyi). Yunan yığını top ateşi altında erimeye başlamıştır. Bu cehennemden sadece, cepheyi erkenden bırakıp Kızıltaş Vadisi yoluyla Murat Dağına kaçan ilk kaçak kafilesi kurtulacaktır. Ama savaşacak halleri kalmadığı için bu kılıç artıkları cephe gerisine gönderilir. Hava kararıktan sonra aynı yoldan Murat Dağına kaçabilenlerin tümü ise, iki gün içinde yakalanıp esir edilir. (Trikupis ve Dimaras kolları)]

- Kütahya'nın kurtuluşu.
- İngiliz lirasının değerinin 765'ten 740 kuruşa düşmesi.

- Ali Kemal'in yazısı: "Anadolu'da harp ve ateş yeniden tutuştu. Bu milletin varlığı ile böyle oynamak en büyük siyasetsizliktir."
- Falih Rıfkı Atay'ın yazısı: "Nemiz varsa, eğer bağımsız bir devlet kurmuşsak, hür vatandaşlar olmuşsak, şerefli insanlar gibi dolaşıyorsak, yurdumuzu Batının pençesinden, vicdanımızı ve düşüncemizi Doğunun pençesinden kurtarmışsak, şu denizlere bizim diye bakıyor, bu topraklarda ana bağrının sıcaklığını duyuyorsak, belki nefes alıyorsak, hepsini, her şeyi 30 Ağustos Zaferine borçluyuz."

31 Ağustos

- Atatürk'ün sabah savaş alanını gezmesi ve bir Yunan sancağını yerden kaldırtması.
  [Ölüler, yaralılar, esir kafileleri, yanmış araçlar, terk edilmiş toplar, silahlar..]
- Uşak'ın çekilen Yunanlılarca yakılması.
- Eskişehir ve çevresinde bulunan III. Yunan Kolordusunun, sağ yanının açılması üzerine, Bursa üzerine çekilmeye başlaması.
- M.Şevki Yazman'ın notları: "En ağırbaşlı, en yaşlı köylü bile yerinde duramıyor, hepsi, hepimiz, sevinçten çılgın gibiyiz."
- Musul/Revandiz'de İngilizler'e karşı Özdemir Bey grubunun Derbent zaferini kazanması.

1 Eylül

- Atatürk'ün "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" cümlesiyle biten ünlü emrini vermesi.
- Uşak'ın kurtuluşu.
- Atina'da paniğin başlaması.
- Halkın ve Yunan cephesi gerisinde kalmış çetelerin (akıncıların) Yunan birlikleriyle çatışmaya başlamaları.

- Ali Kemal'in yazısı: "Belki taarruz yine neticesizdir."

2 Eylül

- Yunan Ordusu yeni Başkomutanı Trikupis'in esir edilmesi.

  [Öteki esir komutanlar: II. Kolordu Komutanı General Digenis, 4. Tümen Komutanı .General Dimaras, 12. Tümen Komutanı Albay Kallidopulos, 13. Tümen Komutanı Albay Kaibalis.]

- Atina'nın Hacianesti'yi görevden almayı ve yerine Trikupis'i getirmeyi kararlaştırması, bilgi vermek için telsizle Trikupis'in aranması.

  [Türk telsizleri bu telsiz haberini yakalar ve durum Başkomutanlığa bildirilir.]

- Eskişehir'in kurtuluşu.
- Yunanlıların Aydın'ı yakmaları.
- Atatürk'ün Uşak'a gelmesi.
- İstanbul'da ve Anadolu'da büyük zafer şenliklerinin başlaması.
- Yunanistan'ın İtilaf Devletlerinden mütareke için aracılık etmelerini istemesi.
- Rumbold'un raporu: 'Kemalistlerin taarruzundan İstanbul Hükümetinin rahatsız olduğu.. Bu başarıya her Türk'ün tabii olarak sevinmesi gerekirken, Padişah ve bazı nazırların, M.Kemal'in prestijinin yükselmesinden kaygı duydukları..'
- Ali Kemal'in yazısı: "Üç seneden beri Anadolu'yu al kanlara boyayan bu mücadeleden, hiçbir zaman mülken, fiilen bir fayda göreceğimizden emin değiliz."

3 Eylül

- General Trikupis'in ve General Digenis'in Atatürk'ün huzuruna getirilmeleri.

[Atatürk görüşme sırasında Trikupis'e Başkomutanlığa atandığını bildirecektir.]

- Birçok komutanın birer rütbe yükseltilmesi; Fevzi Paşa'nın mareşal olması.
- Ankara'da TBMM önünde büyük gösteri, gece fener alayı.

4 Eylül

- Türk ordusunun, şehirleri teker teker geri alarak İzmir'e doğru ilerlemeyi sürdürmesi.
- Atatürk'ün Eşme'ye gelmesi.
  [Y.Şevki Paşa, Eşme'de buluştuğu Atatürk'ten, taarruz planına karşı çıktığı için özür diler.]
- Anadolu ile İstanbul arasında telgraf haberleşmesinin ve kapatılmış olan sınırların açılması.
- Anadolu Rumlarının kaçmak için İzmir'e yığılmaya başlamaları.
- TBMM'nde, Türk ordusunun taarruz edemeyeceğini iddia eden, zaferi kuşku ile karşılamış olan muhalefetin, bu kez de rütbelerin yükseltilmesine karşı çıkması.

5 Eylül

- Takviye için İzmir'e getirilen Yunan tümeninin (Edirne Tümeni), karaya çıkmayı reddetmesi.
- Cepheye gelen İngiliz askeri temsilcisinin, İzmir'e çekilen Frangu Grubunun 'darmadağınık bir şekilde kaçan 15.000 kişi olduğunu' bildirmesi.

6 Eylül

- Yunanlıların ve Batı dünyasının, yeni Başkomutan Trikupis'in esir düştüğünü öğrenmesi; General Polimenakos'un Başkomutanlığa getirilmesi.
- Balıkesir'in kurtuluşu.

- TBMM Başkanlık kürsüsündeki siyah örtünün kaldırılması.
- Yunanlıların Manisa'yı yakmaları.
- Times gazetesinde İngiliz Milletvekili Herbert'in mektubu: "Yunanlılar Lloyd George'un ahmaklığının cezasını çekmektedir."

6/7 Eylül — General Harrington'un telgrafı: "Durum vahim."

7 Eylül

- Aydın'ın kurtuluşu.
- Atatürk'ün Alaşehir ve Salihli'ye gelmesi.
- Cephanesi tükenen süvarilere Fahrettin Altay Paşa'nın emri: "Kılıca kuvvet!"
- Fevzi Çakmak Paşa'nın Doğu ve Elcezire Cephesi komutanlarına talimatı: "Musul'un gerekirse silahla kurtarılması için hazırlık yapılması."
- Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis'in İzmir'den kaçması.
- Yunan Hükümetinin istifa etmesi.
- İtilaf Devletlerinin mütareke önerisini Ankara'nın İstanbul temsilcisi Hamit Hasancan'a bildirmeleri.

8 Eylül

- Manisa'nın kurtuluşu.
- Yakılmasını önlemek için üç İtilaf subayının Bursa'ya gönderilmesi.
- Yunanlı asker ve sivil yöneticilerin, 18.30'da gemiyle İzmir'den ayrılmaları.

  [Telaştan geride birçok personeli unuturlar. Bunlar esir edilecektir.]
- Ali Kemal'in yazısı: "Yunan ordusu yenildi ama kurtulduk mu? Büyük devletlere barış şartlarını dilediğimiz gibi kabul ettirebildik mi?"

9 Eylül

- Türk süvarisinin saat 10.00'da, salâ sesleri içinde İzmir'e girmesi.

  [2. Süvari Tümeni Komutanı Yarbay Zeki Soydemir anlatıyor: "Kordondaki Rumlar 'Zito Mustafa Kemal!' diye bağırıyor, gemiler düdük çalarak girişimizi selamlıyordu. Türkler sevinçten çılgına dönmüşlerdi. Atlarımızı, üzengilerimizi öpüyor, dizlerimize sarılıyorlardı. Kalabalık içinde birbirimizi kaybettik.. Hükümet alanı mahşer yerine dönmüştü."]

- ABD Konsolosunun raporu: "Türk süvarileri mükemmel bir düzen içinde İzmir'e girdiler."
- Kuva-yı Milliye öncülerinin Bursa'ya girmesi.
- Atatürk'ün saat 15.00'te Nif'e (şimdiki adıyla Mustafakemalpaşa'ya) gelmesi, Belkahve'den İzmir'i seyretmesi.
- Bütün Türkiye'de şenliklerin, gösterilerin artarak sürmesi.
- General Harrington'un Çanakkale'yi korumak için hazırlık yapması.

  [Çanakkale olayı hakkında ayrıntılı bilgi için: 'Çanakkale Olayı', David Walder, s. 217 vd.]

10 Eylül

- Atatürk ve büyük komutanların İzmir'e gelerek, hükümet konağına inmeleri.

  [On binlerce insan toplanmıştır konağın önünde. Atatürk halkı selamlamak için balkona çıkar. Devamını R.Eşref Ünaydın şöyle anlatıyor: "..Kuzuyu fark edince bana döndü, 'Aman, çabuk gidin, söyleyin, şu kuzuyu kesmesinler!' diye buyurdu. Aşağıya koştum. Fakat kapının önüne varınca gördüm ki beyaz mermere al kanlar yayılmış. Vaktinde yetişemediğimi arz için başımı ve ellerimi kaldırıp yukarı doğru baktım. Gördüm ki balkondan çekilmişti. Koskoca bir saldırgan ordusunu yok etmiş bir muzaffer başkumandan, bir

kuzu kanı dökülmesine bakamayacak derecede insan yüreği taşıyordu."]

- Metropolit Hrisostomos'un linç edilmesi.
- Akşam gazetesinin manşeti: "Elhamdülillah İzmir'deyiz!"
- Amiral Bristol'ün raporu: "İstanbul'da bugün muazzam bir gösteri yapıldı."
- Ordunun Bursa'ya girmesi ve Bursa'nın kurtuluşu.
- Damat Ferit'in Avrupa'dan İstanbul'a gelmesi.
- İstanbul Hükümetinin Atatürk'ü kutlamayı kararlaştırması; **Vahidettin'in kutlamayı reddetmesi.**
- Curzon'un Fransız ve İtalyanları Boğazları savunmaya çağırması.
- Ali Kemal'in son yazısı: "Gayeler bir idi ve birdir."(!)
- Bütün İslam ülkelerinde şenliklerin ve çeşitli ülkelerden Ankara'ya kutlama telgraflarının yağmaya başlaması.

11 Eylül

- İtilaf Devletlerinin Çanakkale'ye asker göndermeleri.
- Ortağı Mihran'ın Ali Kemal'i gazeteden uzaklaştırması.
- Filistin'de İngiliz mandasının başlaması.
- Kastamonu'da namazgâhta yapılan toplantıda, İsmail Habib Sevük'ün konuşması: "Mesut kardeşlerim! Bahtiyar milletim! Bu zafer yalnız bizim değil, bütün İslamiyetin de zaferidir. Çünkü bu zaferle İslam âleminde ve Asya'da yeni bir

devir açıldı. Bu zafer bütün gadre ve zulme uğramış milletlerin zaferidir."

- Nehru'nun notları: "M.Kemal'in zaferini duyunca, bunu büyük bir neşeyle kutladık. Pek çoğumuz hapisanedeydik. Hapisane barakalarını süsledik."

12 Eylül

- Atatürk'ün beyannamesi: "Türk milleti! Anadolu'nun kurtuluşu zaferini kutlarken, sana İzmir'den, Bursa'dan, Akdeniz ufuklarından, ordularının selamını da sunuyorum."
- Geri çekilmeye çalışan 11. Yunan Tümeninin esir edilmesi.
  [Tümen Komutanı General Kladas'la birlikte 200 subay, 6.750 er esir alınmıştır.]

13 Eylül

İzmir yangınının başlaması.

14 Eylül

- Atatürk'ün ve karargâhının, Latife Hanım'ın daveti üzerine Göztepe'deki Uşaklıgiller Köşküne geçmesi.
- A.İzzet Paşa'nın Rumbold'a açıklaması: "Vahidettin kabinenin M.Kemal'e gönderdiği tebrik telgrafını ayıpladı."
- Gaziemir'de 7 Yunan uçağının ele geçirilmesi.

16 Eylül

- Gece yarısı son Yunan birliğinin Çeşme'den ayrılmak üzere gemiye binmesi (saat 01.15).
- Midilli'ye gelen kılıç artıklarının feci halini gören Yarbay Yanis Papadimas'ın intihar etmesi.
- İngiltere'nin, İtilaf Devletlerini, dominyonlarını ve Balkan Devletlerini, Türklere karşı Çanakkale'yi korumaya çağırması.

17 Eylül

- General Harrington'un Yunan yenilgisini değerlendirmesi: "Tarihin en büyük çöküntülerinden biri."
- Atatürk'ün Y.Kadri Karaosmanoğlu'na söyledikleri: "Milli Mücadelemizin bu safhası (evresi) kapanmıştır. Şimdi ikinci safhasını açmamız gerekiyor." (Bu, Cumhuriyet, çağdaşlık ve aydınlanma demektir.)

18 Eylül

- Fransız Yüksek Komiseri General Pellé'nin İzmir'e gelmesi ve Çanakkale üzerine yürümeyi durdurması için Atatürk'le görüşmesi.
- Latife Hanım'ın zafer şerefine Atatürk ve bazı arkadaşlarına ziyafet vermesi.
- III. Yunan Kolordusundan arta kalanların Erdek/Gonya'dan gemilere binerek Tekirdağ'a kaçmaları.
- Sonuç: Yunanlılardan 20.826 esir, 365 top, pek çok cephane alındı. Kayıplar: Türkler: 2.543 şehit, 9.855 yaralı; Yunanlılar: En azından 121.500 ölü.

  [Ayrıntılı bilgi için: 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 554 vd.]

19 Eylül

- Fransız ve İtalyan birliklerinin Çanakkale'den çekilmeleri.
- Türk birliklerinin Çanakkale'ye doğru yürüyüşe geçmeleri.
- Yunan Savaş Bakanlığının Trakya Ordusunu kurması.
- H.Edip Adıvar'ın çavuşluğa yükseltilmesi.

21 Eylül

- Rauf Orbay, Y.Kemal Tengirşenk ve Ali Fuat Paşa'nın İzmir'e gelmeleri.

- Curzon, Poincaré ve Sforza'nın Paris buluşması.

22 Eylül — Damat Ferit'in İstanbul'dan gizlice kaçması.

23 Eylül — İtilaf Devletlerinin, barışa ilişkin bazı esasları da içeren mütareke önerisinde bulunmaları.

23/24 Eylül — Albay Plastiras ve Albay Gonatas'ın öncülüğünde Yunan ihtilalinin başlaması.

24 Eylül
- İngilizlerin Çanakkale'de geri çekilerek daha dar bir bölgeye yerleşmeleri.
- Esir Yunan komutan ve subaylarının Ankara'ya getirilmesi.
- Hürriyet ve İtilafçıların, işbirlikçilerin, bazı Rumların ve Ermenilerin, suçluların telaşı içinde İstanbul'dan kaçmaya başlamaları.

25 Eylül — General Trikupis'in Yenigün gazetesine demeci: "Ordunuz müthiş! Müthiş!"

27 Eylül
- İhtilalcilerin dayatması üzerine, Kral Konstantin'in tahtını oğlu Yorgi'ye bırakarak Yunanistan'dan ayrılması.
  [11 Ocak 1923'te Palermo'da ölür.]
- Atina'da General Pangalos başkanlığında İhtilal Mahkemesi kurulması.

28 Eylül — Mussolini'nin Roma yürüyüşü.
[30 Eylülde ilk faşist hükümeti kuracaktır.]

29 Eylül — Mütareke önerisinin kabul edilmesi.
[Milli Mücadele'nin askeri evresinin sona ermesi.]

2 Ekim — Atatürk'ün Ankara'ya dönmesi.
[Çok büyük ve coşkun bir törenle karşılanır.]

3 Ekim — Mütareke anlaşması için Mudanya Konferansı'nın açılışı.

5 Ekim — Cavit Bey'in not defterinden: "Ahmet Rıza Bey Padişahla olan görüşmesini anlattı. **Padişah çok şaşkın bir halde imiş."**

6 Ekim — Atatürk'ün İnönü'ye talimatı: "Trakya'nın TBMM Hükümetine geri verilmesi kabul edilmediği takdirde, 6/7 Ekimde İstanbul üzerine harekete geçiniz."

9 Ekim — K.Karabekir'in Doğu Cephesi Komutanlığından ayrılarak Ankara'ya gelmek üzere yola çıkması.

11 Ekim — Mudanya Mütareke Anlaşması'nın imzalanması.

[Kaybedilmiş büyük bir toprak parçası (Doğu Trakya, Gelibolu) yüzyıllardan sonra ilk kez savaşmadan, masa başında geri alınır.]

13 Ekim — Yunanistan'ın da Mudanya Anlaşması'nı imzalamaya karar vermesi.

[Yunanistan bu ağır yenilgiden sonra 14 yıl çalkalanacak, 19 kez hükümet, 3 kez rejim değişecek, 7 askeri darbe yaşayacaktır.]

15 Ekim
- Mütareke Anlaşmasının yürürlüğe girmesi.
- Karabekir Paşa'nın 50 şehit çocuğu ile Ankara'ya gelmesi.

16 Ekim
- Atatürk'ün, Kazım Özalp, K.Karabekir ve Refet Bele'yle birlikte Bursa'ya gelmesi.
- Hastalanan Fikriye Hanım'ın Münih'te bir sanatoryuma gönderilmesi. (1920 Kasım sonuna bkz.)

[Atatürk'ün Latife Hanım'la evlendiğini öğrenince sanatoryumdan kaçarak 6 Mart 1923'te İstanbul'a gelir. İstanbul'da bulunan Dr.Adnan Adıvar'ın 'Ankara'ya gitmesinin doğru olmayacağını' söylemesi üzerine, tanıdığı bir aile ile Gelibolu'ya gider. Mayıs 1924'e kadar onlarla birlikte kalır. Bir yıl kadar sonra aileye haber vermeden Gelibolu'dan ayrılır ve 30 Mayıs 1924'te Ankara'ya gelip Çankaya'ya çıkar. 30 Mayıs 1924'e bkz.]

1922

17 Ekim
- İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'un raporu: "Türkiye'de esaslı bir devrim beklenmektedir."
- Tevfik Paşa'nın Atatürk'e, 'Barış Konferansına birlikte gidilmesinin uygun olacağını' bildiren telgrafı göndermesi.

18 Ekim
Atatürk'ün Tevfik Paşa'ya yanıtı: "Barış Konferansında Türkiye'yi ancak TBMM Hükümeti temsil edebilir."

19 Ekim
- Refet Bele Paşa'nın Trakya'yı teslim almak üzere İstanbul'a gelmesi ve büyük gösterilerle karşılanması.
  [Törenler ve şenlikler günlerce sürecektir.]
- İngiltere Başbakanı Lloyd George'un iktidardan düşmesi.
  [23 Ekimde Başbakanlığa Muhafazakâr Parti lideri Bonar Law gelir.]
- Yunan ordusunun ve Rumların Doğu Trakya'yı boşaltmaya başlamaları.

26 Ekim
İnönü'nün Dışişleri Bakanlığına seçilmesi.

27 Ekim
- Müttefiklerin Lozan Barış Konferansı'na Ankara'yla birlikte İstanbul Hükümetini de çağırmaları.
- Atatürk'ün Bursa'da öğretmenlere seslenmesi: "Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için zemin hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacak ve devam ettireceksiniz."

28 Ekim
İnönü'nün Batı Cephesi Komutanlığından ayrılması.

29 Ekim
Tevfik Paşa'nın TBMM Başkanlığına Barış Konferansına birlikte gidilmesi hakkında yeni bir yazı yollaması.

30 Ekim
- Son Yunan birliğinin de Trakya'dan ayrılması.
- K.Karabekir'in TBMM'ne katılması.

31 Ekim — Türk memurların Trakya'da idareyi devralmaya başlamaları.

1 Kasım — TBMM'nce saltanatın kaldırılması.

[600 yıldan beri süren ve artık çağdışı olan rejim sona erer. Vahidettin bugünden sonra sadece halifedir. TBMM görüşmelerinde özellikle din bilginleri Vahidettin aleyhinde çok ağır sözler söylemişlerdir. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 276 vd.; 'Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 52-55.]

4 Kasım
- Tevfik Paşa Hükümetinin istifa etmesi; İstanbul'un TBMM idaresine geçmesi.
- Halkın İstanbul'da üç gün sürecek 'milli saltanat' bayramını başlatması.

5 Kasım
- İnönü'nün başkanlığındaki Lozan Kurulu'nun Ankara'dan ayrılması.

[Öteki delegeler: Dr.Rıza Nur, Hasan Saka.]

- Gazeteci ve eski Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in sivil polislerce yakalanıp Ankara'ya gönderilmek üzere İzmit'e kaçırılması.

[İzmit'te linç edilecektir.]

6 Kasım
- Vahidettin-Rumbold görüşmesi.

[Vahidettin, korunup korunmayacağını, bir yere gitmek isterse, nereye götürüleceğini sorar. İngilizler Malta'yı uygun bulacaklardır.]

- Ali Kemal olayının duyulması üzerine, daha kaçmamış olan Milli Mücadele karşıtlarının da zillet içinde İngiliz Elçiliğine sığınmaya başlamaları.

[Sığınanlar: Şeyhülislam M.Sabri, Rıza Tevfik, Zeynel Abidin, Dahiliye Nazırı Artin Cemal vb. İn-

gilizler bunları Mısır'a götürürler. Refik Halit Karay da 9 Kasım günü kaçacaktır.]

8 Kasım — Saltanatın kaldırılması dolayısıyla TBMM'ne kutlama telgrafları yağması.

9 Kasım
- Lozan Kurulu'nun İstanbul'dan Lozan'a hareket etmesi.
- Fiyatlar (kilo/kuruş): Yerli un 25, toz şeker 51, beyaz peynir 120, kıvırcık et 82, kuru odun 3.

10 Kasım — Kırklareli'nin Türklere devredilmesi.

11 Kasım — Türk Kurulu Lozan'da.

[13 Kasımda açılması gereken Konferans, İngiliz seçimleri dolayısıyla 20 Kasıma ertelenir. İnönü bu aradan yararlanarak Paris'e gidecek ve Poincaré ile görüşecektir.]

13 Kasım — Tekirdağ'ın Türklere devredilmesi.

15 Kasım — İngiltere'de genel seçim.

[Lloyd George'un Liberal Parti'si 61 milletvekilliği kaybeder, sayısı 57'ye düşer; Muhafazakâr Parti'nin milletvekili sayısı 333'ten 344'e yükselir.]

16 Kasım — **Vahidettin'in İngilizlere sığınmak için yazıyla başvuruda bulunması.**

[Sığınma yazısı: "İstanbul'da hayatımı tehlikede gördüğümden, İngiltere devlet-i fehimesine iltica ve bir an evvel İstanbul'dan mahall-i ahara naklimi (başka bir yere götürülmemi) talep ederim efendim."]

17 Kasım — Vahidettin'in İngilizlere sığınarak, Malaya adlı zırhlı ile sabah yurt dışına kaçması.

[Vahidettin bir süre Malta'da kalır, Mekke'ye gelir, ayrılmadan önce bir beyanname yayımlayarak politikasını savunur. Mayıs 1923'te İtalya'nın San Remo adlı sayfiye kentine yerleşir.]

18 Kasım — TBMM'nde Vahidettin'in halifelikten de düşürülmesi ve Abdülmecit'in halife seçilmesi.

19 Kasım — İstanbul'da işgalcilerin sansürünün sona ermesi.

20 Kasım
- Lozan Barış Konferansı'nın açılış töreni.
- Hint Hilafet Komitesi Başkanı Chotani'nin, 'Vahidettin'in, M.Sabri Efendi'nin İngilizler tarafından Hindistan'a getirilip propaganda için kullanılmalarına Hind Müslümanlarının izin vermeyeceğini, İslamiyete ve vatanseverliğe aykırı davranan bu kişlerin bir saygınlığının bulunmadığını' bildirmesi.

21 Kasım — Lozan'da görüşmelerin başlaması.
[Genel bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s.283-291.]

25 Kasım — Edirne'nin Türklere devredilmesi.

26 Kasım — Çanakkale ve Gelibolu'nun Türklere devredilmesi.

28 Kasım — Yunanistan'da idam kararları.
[İdam edilenler: Başbakan Gunaris, Başkomutan Hacianesti, Teodakis, Baltacis, Stratos ve Protopapadakis adlı bakanlar. General Papulas bu sefer canını kurtarır ama bir hükümet darbesi girişimine katıldığı gerekçesiyle 1935'te kurşuna dizilecektir.]

30 Kasım — Doğu Trakya'nın Türkiye'ye tesliminin tamamlanması.

2 Aralık
- Milletvekili seçilmesini önleyecek hükümler taşıyan kanun önerisi dolayısıyla Atatürk'ün TBMM'nde konuşması; öneriyi yapanların, önerilerinin Atatürk'ü kapsamadığını söylemeleri.
[Öneri bütün yurtta büyük tepkilere yol açacaktır.]

- Yunanistan'da idam kararlarının yerine getirilmesi.

6 Aralık — Atatürk'ün Halk Fırkası'nı (Halk Partisi) kurma kararını açıklaması.

14 Aralık — Zübeyde Hanım'ın Salih Bozok ve eşiyle birlikte İzmir'e gelmesi; Karşıyaka'da Uşaklıgillere ait olan bir eve yerleşmesi.

26 Aralık — İzmir ve İzmit limanlarına yabancı savaş gemilerinin girmesinin yasak edilmesi.

* * *

1923

- Selahattin Enis'in mütareke dönemi İstanbul'unu anlatan 'Zaniyeler' adlı romanının yayımlanması.
- İlk Kurtuluş Savaşı filmi olan 'Ateşten Gömlek'in çevrilmesi (Yönetmen: M.Ertuğrul).
- Türk kadınlarının ilk kez bir filmde oynamaları (Neyyire Neyyir, Bedia Muvahhit).
- Antalya Müzesi'nin açılışı.
- Montesquieu'nün 'Kanunların Ruhu' adlı kitabının, Atatürk'ün talimatıyla Eğitim Bakanlığınca Türkçeye çevirtilip yayımlanması.
- Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun kurulması.

4 Ocak — Atatürk'ün arkadaşlarına evleneceğini söylemesi.
[Sebebini şöyle açıklar: "Vatanımızda yeni bir aile hayatı yaratmak için önce kendim örnek olmalıyım. Kadın öyle umacı gibi kalır mı?"]

1923

9 Ocak — Curzon'un Anadolu'da Ermeniler için bir 'yurt' istemesi.

14 Ocak
- Atatürk'ün, Lozan görüşmelerinin kesilmesi ve savaşın başlaması olasılığı dolayısıyla orduyu denetlemeye çıkması.
- Zübeyde Hanım'ın İzmir/Karşıyaka'da ölümü.

16/17 Ocak — Atatürk'ün İzmit'te İstanbul gazetecileri ile görüşmesi.

[Konuşmasının özeti: "TBMM'nin bütün programlarının özü şudur: Tam bağımsızlık, kayıtsız ve şartsız milli egemenlik."]

22 Ocak — Atatürk'ün Bursa'da konuşması: "Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki tekniğin gerektirdiği şeyleri yapmaz, itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur."

25 Ocak — Atatürk'ün Alaşehir'de konuşması: "Bundan sonra çok önemli zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler, süngü zaferleri değil, iktisat, ilim ve irfan zaferleri olacaktır."

26 Ocak — Salihli konuşması: "Memleketimizi kesin kurtuluşa kavuşturmak için pek kuvvetli ve esaslı önlemler almak gerekir. Bu önlemlerin en önemlisi ve en birincisi ilimdir."

27 Ocak — Karşıyaka'da annesinin mezarını ziyaret etmesi ve bir konuşma yapması.

29 Ocak — İzmir'de Latife (Uşaklıgil) Hanım ile evlenmesi.

31 Ocak — İzmir konuşması: "Bugünün gereklerinden biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağlamaktır. Kadınlarımız da ilim ve fen insanı olacaklar, erkeklerin geçtikleri bütün eğitim derecelerinden geçeceklerdir. Bundan sonra kadınlar, top-

lum hayatında erkeklerle birlikte yürüyerek, birbirlerinin yardımcısı olacaklardır."

4 Şubat

- Atatürk'ün Akhisar konuşması: "Zamanın gereklerine göre, ilim ve teknik ve her türlü uygar buluşlardan azami derecede yararlanmak zorunluktur."
- Lozan Konferansı'na, bazı konularda anlaşma sağlanamaması yüzünden ara verilmesi.

[Birinci dönem 76 gün sürmüştür.]

6 Şubat

Atatürk'ün, Sovyet Büyükelçisi Aralof'un yazısına yanıtı: "Ben en büyük ve gerçek mutluluğu, mazlumlar âleminin kurtuluş gününde idrak edeceğime kaniim."

9 Şubat

Atatürk'ün, Hindistan Hilafet Komitesi Başkanına mektubu: "Bizim bu büyük zaferimizin doğurduğu büyük sonuç, yalnız Türkiye'nin mukadderatı üzerinde etki yapmakla kalmayacak, aynı zamanda bütün zulüm gören milletleri, kendi hayat ve bağımsızlıklarını baskı altında tutan zalimler aleyhine hareket için gayrete de getirecektir."

[• "[M. Kemal'in] seçtiği yol, aynı zamanda, özgürlüklerine henüz kavuşmakta olan Hindistanlılar da dahil olmak üzere, birçok halka ilham kaynağı olmuştur. Hindistanlı aydınlar, özellikle laik alanda, M. Kemal'in sosyo-politik reformlarının büyüsüne kapıldılar. Hind Ulusal Kongresi'nin kırk üçüncü oturumundaki konuşmasında J.M. Sengupta, Türkiye'yi bir ideal gösterdi. Bununla birlikte M. Kemal örneğine hiç kimse, Nehru kadar inançla ve kuvvetle sarılmadı."

(Prof. Dr. Muhammed Sadık)

• "Mustafa Kemal, bizim ana-babalarımız ve onların ana-babaları için İslam'ın gerçek kahramanıydı. Tüm Mağrıp'da, bedevi düğünlerinde halk

ozanları M. Kemal için heyecanlı türküler yakmaktaydı. Benim doğduğum evde, M. Kemal'in İllustration dergisinden kesilmiş güzel bir fotoğrafı özenle çerçevelenmiş, asılı dururdu. [..] Atatürk örneği bizi başka türlü düşünmeye ve başka türlü davranmaya yöneltti. Böylece birçok şey önemli ölçüde aydınlığa kavuştu."

(Prof. Dr. Abdülvahap Boudhiba)]

17 Şubat — İzmir İktisat Kongresi'nin Atatürk'ün konuşmasıyla açılması.

[Kongre 4 Marta kadar sürmüştür.]

19 Şubat — Atatürk, İnönü ve Fevzi Çakmak'ın Eskişehir'de trende buluşmaları ve durumu değerlendirmeleri.

27 Şubat — TBMM'nde Lozan Konferansı hakkında gizli görüşmelerin başlaması.

[Görüşmeler 6 Martta sona erecektir.]

1 Mart

- Atatürk'ün TBMM'nde çalışma dönemini açış konuşmasından: "Pratik ve kapsamlı bir eğitim için önemli merkezlerde çağdaş kitaplıklar, botanik ve hayvanat bahçeleri, konservatuarlar, işlikler, müzeler ve sergi evleri kurmak gerektiği gibi ilçe merkezlerine kadar bütün memleketin basımevleriyle donatılması da gerekmektedir."
- Latife Hanım'ın Meclis'e gelen ilk kadın olarak Atatürk'ün bu konuşmasını dinleyiciler balkonundan izlemesi.

21 Mart — Atatürk'ün Konya konuşması: "Dünyada hiçbir milletin kadını, 'milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştım' diyemez."

27 Mart — Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in Ankara'da Topal Osman Ağa tarafından öldürülmesi.

1923

31 Mart — İtilaf Devletlerinin, Türkiye'yi barış görüşmelerini sürdürmek üzere yeniden Lozan'a davet etmeleri.

1 Nisan — TBMM'nin seçimlerin yenilenmesine karar vermesi.

[Meclis çalışmaları, 16 Nisana kadar devam edecek, çoğunluğun sağlanamaması üzerine 21 Mayısta sona erecektir.]

2 Nisan — Topal Osman Ağa'nın ele geçirilmesi ve cesedinin, TBMM'ndeki muhaliflerin baskısı sonucu alınan insanlık dışı bir kararla Meclis'in önünde asılarak teşhir edilmesi.

8 Nisan — Atatürk'ün Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuku Milliye Cemiyeti adına seçim programı niteliğindeki 9 umdeyi (ilkeyi) ilan etmesi.

11 Nisan — Esirlikten kurtulan Cafer Tayyar Bey'in TBMM'ne katılması.

18 Nisan — Lozan Kurulunun İstanbul'dan Lozan'a hareket etmesi.

[İnönü bu kez eşi Mevhibe Hanım'ı da birlikte götürür. Kapalı bir çevreden gelen Mevhibe Hanım, çağdaş hayatın gereklerine adım adım uyar, bilinçli ve aydınlık Cumhuriyet kadınlarının öncülerinden biri olur. / Ayrıntılı bilgi için: 'Mevhibe', Gülsün Bilgehan, 1. C., s. 109-156.]

23 Nisan — Lozan Konferansı'nın ikinci döneminin başlaması.

[Bu dönem 97 gün sürecek, ilk dönemden daha çetin geçecektir. Bu dönemde İngiltere'yi H. Rumbold, Fransa'yı General Pellé temsil etmektedir.]

13 Mayıs — İzmir Harp Divanı'nın Ali İhsan Sabis'i emekliye ayırması.

26 Haziran — Lozan'da İnönü ile Rumbold'un anlaşması: "Irak sınırına dair görüşmeler, Barış Andlaşmasının yü-

rürlüğe girmesinden sonra dokuz ay içinde bitirilecek." (19 Mayıs 1924'e bkz.)

29 Haziran Fenerbahçe futbol takımının, İngilizlerin takviyeli 'Gardler Karması'nı 2-1 yenerek Harrington kupasını kazanması.

23 Temmuz Atatürk'ün Latife Hanım'la İzmir'e hareketi.

24 Temmuz Lozan Barış Andlaşması'nın törenle imzalanması.

[Andlaşmanın 17 eki vardır. Ne kapitülasyonlar söz konusudur artık, ne nüfuz bölgeleri. Tam bağımsızlık sağlanır. Hatay ve Boğazların statüsü ilerde çözülecek, Musul Irak'a bırakılacaktır.

Atatürk'ün değerlendirmesi: "Bu Andlaşma, Türk milleti aleyhine, yüzyıldan beri hazırlanmış ve Sevres Andlaşması'yla tamamlandığı zannedilmiş bir büyük suikastin yıkılışını ifade eden bir belgedir." / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s.283-291; Lozan hakkında yalanlar ve yanlışlar için: 'Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele', s.565-596.]

26 Temmuz Atatürk'ün Şehir Tiyatrosu temsilcilerini İzmir'de kabul etmesi ve Türk kadınlarının sahneye çıkmasını teşvik etmesi.

2 Ağustos Atatürk'ün ve Latife Hanım'ın Ankara'ya dönmesi.

4 Ağustos İnönü'ye kırgınlığı dolayısıyla, Rauf Orbay'ın Bakanlar Kurulu Başkanlığından istifa etmesi.

11 Ağustos TBMM II. Döneminin başlaması.

13 Ağustos
- Atatürk'ün ikinci defa TBMM Başkanlığına seçilmesi.
- Lozan Kurulu'nun Ankara'ya dönmesi.

14 Ağustos
- Fethi Okyar Hükümetinin kurulması.
- Atatürk'ün akşam Türk Ocağı'nda konuşması:

"Şimdiye kadar askerlik ve siyaset alanında kazanılan zaferin, kültür ve bilim alanında da sağlanacağını ümit ederim."

23 Ağustos — Lozan Andlaşması'nın TBMM'nce kabul edilmesi.

25 Ağustos — Lozan Andlaşması'nın Yunanistan tarafından onaylanması.

[Onay tarihleri: İtalya, 11 Ocak 1924; İngiltere, 10 Nisan 1924; Japonya, 6 Haziran 1924; Fransa, 27 Ağustos 1924 vb.]

1 Eylüi — Batı Cephesi Karargâhının kaldırılması.

5 Eylül — Atatürk'ün bir gazeteye verdiği demeç: "Ordu vazifesini yaptı. Memleketin bilim ve kültür sahipleri, memurları, milletvekilleri, iş adamları devleti idare mevkiine geçtiler. Kendilerini göstersinler, bu vatanı hür ve mutlu bir hale getirsinler."

11 Eylül — Halk Fırkası'nın kurulması.

[10 Kasım 1924'te 'Cumhuriyet Halk Fırkası', 1937'de 'Cumhuriyet Halk Partisi' adını alacaktır.]

20 Eylül — İstanbul'da kapitülasyonlar gereği açılmış yabancı postanelerin kapatılması.

21 Eylül — Bozcaada'nın teslim alınması.

22 Eylül — İmroz Adasının teslim alınması.

2 Ekim — Lozan Andlaşması gereğince, son işgal kuvvetlerinin de İstanbul'dan ayrılması.

6 Ekim
- Şükrü Naili Gökberk Paşa komutasındaki Türk birliğinin büyük gösteriler arasında İstanbul'a girmesi.
- Damat Ferit'in Nice şehrinde ölmesi.

7 Ekim — İstanbul'da sansürün ve sıkıyönetimin kaldırılması.

1923

13 Ekim — TBMM'nce Ankara'nın başkent ilan edilmesi.

21 Ekim — Doğu Cephesi Karargâhının kaldırılması.

24 Ekim — K. Karabekir'in 1. Ordu (İstanbul), Ali Fuat Cebesoy'un 2. Ordu (Konya) ve Cevat Çobanlı'nın 3. Ordu (Diyarbakır) Müfettişliklerine atanmaları. (O zamanki yasalara göre milletvekillikleri sürüyor.)

26 Ekim
- Atatürk'ün, her bakanın ayrı ayrı Meclis'ce seçilmesi sisteminden yakınan Fethi Okyar'a, işi kökten çözmek için istifa etmesini önermesi.
- Türk Milli Futbol Takımının ilk maçını yapması. [Milli Takım Romen Milli Takımı ile 2-2 berabere kalmıştır.]

27 Ekim
- Fethi Okyar Hükümetinin istifa etmesi.
- Çeşitli grupların, seçilebilecek bir Bakanlar Kurulu listesi oluşturmayı başaramamaları.

28 Ekim
- Hükümet krizinin sürmesi.
- Atatürk ve İnönü'nün gece Çankaya'da, Cumhuriyet rejiminin kabul edilmesini sağlamak amacıyla, anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesini öngören bir öneri hazırlamaları.

  ["Eğer isteseydi her şey olabilirdi. Mesela istilacılarla birlikte memleketi terk edip giden son Osmanlı Padişahının yerine geçmek, kendisi için işten bile değildi. Bu suretle kalan ömrünü, halkın muhabbet ve minnettarlık halesiyle çevrili olarak, büyük bir ihtişam ve rahatlık içinde tamamlayabilirdi. Fakat istemedi. Bu yoldaki teşvik ve tekliflere iltifat etmedi. (..) Çetin, aşılması güç ve bilhassa şahsı için çok büyük tehlikelerle dolu bir yola girmekten çekinmedi." (H. Rıza Soyak, 'Atatürk'ten Hatıralar', s.54.)]

BEŞİNCİ BÖLÜM
29 Ekim 1923 - 21 Kasım 1938

1923

29 Ekim

- Atatürk'ün Halk Fırkası grubunda, krizin çözümü için hazırladığı öneriyi açıklaması: Cumhuriyet rejimini ve onun gereklerini kabul etmek.
- TBMM'nin, Cumhuriyeti coşku içinde kabul etmesi (saat 20.30).

  [Cumhuriyet, bir akşam karar verilerek ilan edilmiş değildir. Amasya Genelgesi, Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi, Misak-ı Milli, TBMM'nin kurulması, Halkçılık Programı, 1921 Anayasası, saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet sürecinin aşamalarıdır.]
- Atatürk'ün oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçilmesi.
- Atatürk'ün Cumhurbaşkanı olarak yaptığı ilk konuşmanın sonu: "Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır."
- Gece bütün Türkiye'de 101 pare top atışıyla Cumhuriyetin ilan edildiğinin duyurulması ve selamlanması.

  [Cumhuriyet nasıl bir miras devraldı? Birkaç sayı ve notla durum şu:

  Yaklaşık 13 milyon nüfus, ilkel bir tarım, sıfıra ya-

kın bir sanayi; madenlerin büyük çoğunluğu, limanlar ve yetersiz demiryolları yabancıların elinde. 153 ortaokul ve lise, sadece bir üniversite var. Halkın %7'si okur-yazar. Ortaokullarda yalnız 543, liselerde 230 kız öğrenci okuyor. Ekonomik bakımdan yarı-sömürge; kişi başına gelir 4 lira. Dolaşımdaki para y. 158 milyon kâğıt para. Alt yapı yetersiz. Bilim hayatı ve düşüncesi yok sayılacak düzeyde.. Anadolu, araştırmayan, nakilci ve yetersiz medreselerin elinde. Kanunlar çağın gereklerinin çok gerisinde. İnsanlar Padişahın kulu.

Ya toplumun yarısını oluşturan kadınlar? İlke olarak hiçbir sosyal hayatları ve hakları yok. Bir gün kadınların da erkekler gibi mesela doktor, mühendis, hâkim, avukat, üniversite hocası, pilot, vali, polis, asker, belediye başkanı, milletvekili, bakan, başbakan olabileceklerini hayal etmek bile zor. Ne seçme hakları bulunuyor, ne seçilme. Yani vatandaş sayılmıyorlar. Ülke neredeyse bütünüyle ve pek çok alanda ortaçağı yaşıyor. İrtica/karşıdevrim harekete geçmek için fırsat kollamakta. Oysa hızla çözüm bekleyen pek çok sorun var. Yaşayabilmek, çağa ayak uydurabilmek, hem maddi alanda, hem toplumsal ve kültürel alanda kalkınabilmek için bir dizi mucize gerekli. Şimdi de bu mucizelerin öyküsünü okuyacaksınız.]

30 Ekim Cumhuriyetin ilk Başbakanı İsmet İnönü'nün oluşturduğu Bakanlar Kurulu.

[Adalet Bakanı Seyid Bey, İçişleri Bakanı Ferit Tek, Genelkurmay Bakanı Fevzi Çakmak, Dışişleri Bakanı V.İnönü, İktisat Bakanı Hasan Saka, Eğitim Bakanı İsmail Safa Bey, Maliye Bakanı Hasan Fehmi Ataç, Mübadele, İmar ve İskan Bakanı Mustafa Necati Bey, Milli Savunma Bakanı Kazım Özalp, Bayındırlık Bakanı Muhtar Bey, Sağlık Bakanı Dr.Refik Saydam, Din İşleri ve Evkaf Bakanı Mustafa Fevzi Efendi.]

31 Ekim Seferberliğin sona erdirilmesi.

1923

1 Kasım — Fethi Okyar'ın TBMM Başkanlığına seçilmesi.

10 Kasım — Bazı İstanbul gazetelerinde hilafeti savunan ya da gereksizliğini ileri süren yazıların yayımlanmaya başlaması.

22 Kasım — Halk Fırkası grubunda Rauf Orbay'ın 'Cumhuriyetin ilanını erken bulduğu hakkındaki demeci' dolayısıyla görüşme açılması.

24 Kasım — Ağa Han ile Emir Ali'nin, İnönü'ye hilafetin korunması ve güçlendirilmesini isteyen bir mektup yollamaları.

5 Aralık — Mektubun İnönü'nün eline geçmeden İstanbul'da 3 gazetede yayımlanması.

8 Aralık — Olayın TBMM'nde görüşülmesi; İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi yollanmasına karar verilmesi.

9 Aralık — Mektubu yayımlayan gazetelerin sahipleri ile sorumlu müdürlerinin tutuklanmaları.

16 Aralık — Yunanistan'da seçimi yeniden Venizeloscuların kazanması.

26 Aralık — Genel af ilan edilmesi.

[150 kişi dışında. Bunlar 150'likler diye anılacaktır. 150 kişilik liste 16 Nisan 1924'te TBMM'nce kabul edilir, söz konusu 150 kişi 21 Mayıs 1927'de vatandaşlıktan çıkarılırlar. **Ek 19**]

* * *

1924

° **Ankara'da ilk Cumhuriyet okulları olan Gazi M.Kemal ve Latife Gazi İlkokulları hizmete girer. (Mimar: Mukbil Kemal Taş)**

[Yapılacak eğitim kurumları binalarının mimari değer taşımasına çok özen gösterilecektir.]

- Ankara'da Türk Tiyatrosunu Himayet (Koruma) Derneği kurulur.
  [Genel Başkan Şükrü Saracoğlu, kuruculardan bazıları: Vasıf Çınar, Yunus Nadi, Aka Gündüz, Mahmut Soydan..]
- Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Encümeni (Kurulu) kurulur. (1927'de Türk Güzel Sanatlar Birliği adını alır.)
- İleri sanat eğitimi görmeleri için birçok genç yurtdışına gönderilmeye başlanır.
- Mızıka-yı Hümayun kaldırılır, elemanları Ankara'ya alınır (Nisan 1924).
  [Topluluk Cumhurbaşkanlığı Orkestrası adını alır; saray bandosu Cumhurbaşkanlığı Armoni Mızıkası adıyla Milli Savunma Bakanlığına bağlanır.]
- Ankara'da Musiki Muallim Mektebi kurulur.(1 Eylül 1924).
  [6 Mayıs 1935'te konservatuara dönüştürülecektir.]
- Adana ve Bergama Müzeleri açılır.
- Bu yılki büyüme hızı: %14,8.

2 Ocak
- Atatürk'ün Latife Hanım'la birlikte İzmir'e gelmesi.
- Gazetecilerin beraat etmesi.

11 Ocak Venizelos'un yeniden başbakan olması.

14 Ocak Askerlik süresinin bir buçuk yıla indirilmesi.

21 Ocak Lenin'in ölümü.

22 Ocak Atatürk'ün hilafet konusunda İsmet Paşa'ya yazısı: "Var olan ve korunan halife ve halife makamının, hakikatte ne dinen ve ne de siyaseten hiçbir mana ve hikmet-i mevcudiyeti yoktur."

1924

7 Şubat — İstanbul'da Kadınlar Birliği'nin kurulması.

15 Şubat — İzmir'de büyük komutanların katıldığı harp oyunlarının başlaması.
[22 Şubatta sona erecektir.]

1 Mart
- Atatürk'ün TBMM yeni dönemini açış konuşması.
[Özeti: Demiryolu yapımına önem vermek, eğitimi birleştirmek ve milli olmasını sağlamak, dini siyasetten ayırmak.]
- İlk Cumhuriyet bütçesinin yürürlüğe girmesi.
[Bütçe yaklaşık 120 milyon lira.]

3 Mart
- Halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı Hanedanının yurt dışına çıkarılması hakkında kanunun kabulü.
[Kanunu Şeyh Saffet Efendi ve arkadaşları önermişlerdir.]
- Tevhid-i Tedrisat (Eğitimi Birleştirme) Kanunu'nun kabulü.
[Şeriye ve Evkaf Vekâletine bağlı medreseler Eğitim Bakanlığına devredilir. Kanun metni: **Ek 18**]
- Şeriye (Din İşleri) ve Vakıflar Bakanlığı ile Genelkurmay Bakanlıklarının kaldırılması.
[Din ve ordunun siyasetle ilişkisi kesilir.]
- Diyanet İşleri Başkanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kurulması.

3/4 Mart — Son Halife Abdülmecit'in yurt dışına çıkarılması.

9 Mart — Yeni Anayasa tasarısının TBMM'nde görüşülmeye başlanması.

30 Mart — Ankara Müftüsü M.Rıfat Börekçi'nin Diyanet İşleri Başkanlığına getirilmesi.

1 Nisan
- Ergani Bakır İşletmesi'nin millileştirilmesi.

- Darülfünun'a ilk kez tüzel kişilik verilmesi.

8 Nisan — Dinî mahkemelerin (şeriye mahkemelerinin) kaldırılması ve yargıda da birliğin sağlanması.

20 Nisan — Yeni Anayasanın (1924 Anayasası diye anılır) kabul edilmesi.

[24 Mayıs 1924'te yürürlüğe girecektir. 105 maddeden oluşmaktadır.]

22 Nisan — Anadolu demiryollarının devletleştirilmesi hakkındaki kanunun kabul edilmesi.

7 Mayıs — İstanbul'da Cumhuriyet gazetesinin yayımlanmaya başlaması.

11 Mayıs — Atatürk'ün Ankara'da bir çiftlik kurmak istemesinin sebebini açıklaması: "Bu çiftliğin faydası, memlekette çağdaş ziraat usulünü yerleştirmek için bir örnek teşkil etmesi olacaktır."

[102.000 dekar kurak, bataklık, sıtma yuvası araziyi satın alır. Kuruluş çalışmalarına 1925 Mayısında başlanır. Bataklıklar kurutulur, arazi ıslah edilir, sulama tesisleri yapılır, çevre ağaçlandırılır, meyve bahçeleri kurulur. Modern tarım yöntemlerini yaygınlaştırmak için köylü çocukları çiftlikte kurs görürler. 2.325 dekarlık bölümü orman ve parktır. Atatürk çiftliği 11 Haziran 1937'de devlete bağışlamıştır. Gazi Çiftliği diye anılan çiftliğe 1950'de Atatürk Orman Çiftliği adı verilecektir.]

19 Mayıs — Musul sorunuyla ilgili Türk-İngiliz görüşmelerinin İstanbul'da başlaması (Haliç Konferansı).

[9 Hazirana kadar sürer, uzlaşma olmadığından konu Milletler Cemiyeti'ne götürülür.]

30 Mayıs — Bugün Ankara'ya gelen Fikriye Hanım'ı Latife Hanım'ın tepkiyle karşılaması ve Fikriye Hanım'ın Çankaya Köşkünden dönerken, intihar etmesi.

[Genişçe bilgi için: 'Fikriye', Şemsi Belli.]

1924

3 Ağustos — İstanbul Darphanesinde 10 kuruşluk ilk madeni paranın basılması.

7 Ağustos — Güneydoğu sınırında Nasturi ayaklanması.

25 Ağustos — Atatürk'ün öğretmenlere seslenmesi: "Öğretmenler! Yeni kuşağı sizler yetiştireceksiniz. Yeni kuşak sizin eseriniz olacaktır."

26 Ağustos — Türkiye İş Bankası'nın kurulması.

30 Ağustos — Atatürk'ün Dumlupınar'daki törende Büyük Taarruz'u anlatması.

11 Eylül — Türk Medeni Kanunu'nu hazırlamak üzere 24 hukukçudan oluşan bir kurulun kurulması. (17 Şubat 1926'ya bkz.)

20 Eylül — Milletler Cemiyeti'nde Türkiye-Irak sınırı (Musul) konusunun görüşülmeye başlanması.

[Sınırı saptamak üzere bir komisyon kurulmasına karar verilecektir.]

22 Eylül — Atatürk'ün Samsun'da yaptığı konuşma: "Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit (yol gösterici), ilimdir, fendir."

16 Ekim — Topkapı Sarayı'nın müze olarak halka açılması.

17 Ekim — Atatürk'ün ünlü Fransız yazarı Anatole France'ın ölümü dolayısıyla Fransız Cumhurbaşkanına başsağlığı dilemesi.

18 Ekim

- TBMM'inin yeni binaya taşınması. (Mimar: Vedat Tek)

  [Bahçesi halka açıktır. Cumhurbaşkanlığı orkestrası bahçede halka açık konserler verir. Şimdi Cumhuriyet Müzesi.]

- Atatürk'ün ve Latife Hanım'ın uzun süren Doğu gezisinden Ankara'ya dönmeleri.

1924

25 Ekim — Ziya Gökalp'in ölümü.

26 Ekim — K.Karabekir'in 1. Ordu Müfettişliğinden istifa ederek, TBMM'ne dönmesi.

29 Ekim — Milletler Cemiyeti'nin Türk-Irak sınırını geçici olarak saptaması (Brüksel hattı).

30 Ekim

- Ali Fuat Cebesoy'un 2. Ordu Müfettişliğinden istifa ederek, TBMM'ne dönmesi.

  [İnönü diyor ki: "Bir sene evvel siyasette çalışma hevesleri olmayıp orduya gitmiş olan Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar, bu sefer Meclis'te çalışmak istediklerini söyleyerek Meclis'e geldiler.. Aynı zamanda milletvekili olan ordu müfettişlerinin ve kolordu kumandanlarının, istedikleri zaman Meclis'e gelip politika yapmak ve istedikleri zaman ordunun başına geçerek kumandanlık etmek gibi bir vaziyette bulunmalarının çok tehlikeli bir tatbikat gösterdiği meydana çıkmıştı."]

- Bu oldu bittiyi kuşku ile karşılayan Atatürk'ün, aynı zamanda milletvekili olan komutanlardan, ya askerliği, ya milletvekilliğini tercih etmelerini istemesi.

  [Cevat Çobanlı Paşa ile Cafer Tayyar Paşa milletvekilliğini, öteki bütün komutanlar askerliği tercih edeceklerdir.]

1 Kasım — TBMM'nin yeni döneme girişi.

[Dönem başı 1 Kasıma alınmıştır.]

9 Kasım — Rauf Orbay, Refet Bele ve Dr.Adnan Adıvar'ın Halk Fırkası'ndan ayrılmaları.

10 Kasım — Halk Fırkası'nın Cumhuriyet Halk Fırkası adını alması.

17 Kasım — Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması.

[Kurucular: K.Karabekir (Başkan), Ali Fuat Cebesoy (Genel Sekreter), Rauf Orbay, Refet Bele, Dr.Adnan Adıvar, Cafer Tayyar Paşa, Bekir Sami

Kunduh vb. Tarihte, bir devrimden hemen sonra, çok partili sisteme geçmiş hiçbir ülke yoktur. Her yeni rejim kökleşene kadar kendini korur. Atatürk bu girişimi herhalde erken bulmakla birlikte Ali Fuat Cebesoy'a şöyle diyecektir: "Türkiye'de de partiler ve parlamento hayatının başlamasından memnuniyet duyuyorum."

Hiçbir particilik deneyi olmayan TCF yöneticileri, çok partili hayatı başlatmış olmanın sevinci içindeyken, eski düzen taraftarları, karşı-devrimciler bu yeni partinin alt kademelerine sızmaya başlarlar.]

20 Kasım İnönü'nün Suriye savaşından kalma dizanteri hastalığı dolayısıyla Başbakanlıktan çekilmesi.

21 Kasım Atatürk'ün Halk Fırkası Grup İdare Heyetinde konuşması: "Büyük bir inkılap yaptık. Memleketi bir çağdan alıp yeni bir çağa götürdük. Birçok eski müesseseyi yıktık. Bunların binlerce taraftarı vardır. Fırsat beklediklerini unutmamak lazım."

22 Kasım Fethi Okyar'ın başbakan olması.

25 Kasım Atatürk'ün Le Matin gazetesi yazarına demeci: "Hilafet mazinin bir rüyası olup zamanımızda bir yeri yoktu."

26 Kasım Kazım Özalp'in TBMM Başkanlığına seçilmesi.

* * *

1925

- İlk Başbakanlık binası (Bugün Maliye Bakanlığı) hizmete girer. (Mimarlar: Y.Ahmet-İrfan Bey; binanın arkasında Çankırı Caddesine kadar inen çok güzel bir park vardı.)

- Eski Ankara için Heussler firmasına, Yenişehir için Karl Lörch'e kent planı yaptırılır.
- Sıhhıye'den Kocatepe'ye doğru uzanan alanda ilk sosyal konutların yapımına başlanır.
- Edirne Müzesi açılır.
- Etnografya Müzesi'nin temeli atılır. (25 Eylül 1925)
  [Mimar: A.Hikmet Koyunoğlu; 1930'da ziyarete açılacaktır.]
- Bu yılkı büyüme hızı: %12,9.

7 Ocak — Atatürk'ün günlük notlarından: "Ankara hükümet merkezidir ve ebediyen hükümet merkezi kalacaktır."

9 Şubat — Ardahan Milletvekili (Deli) Halit Paşa'nın Meclis'te kaza kurşunu ile vurulması.
[Ölümü: 14 Şubat.]

13 Şubat — Şeyh Sait isyanının başlaması.
[31 Mayısta bastırılacaktır. / Bilgi için: 'Kürt-İslam Ayaklanması', Uğur Mumcu; 'Şeyh Sait ve İsyanı', Metin Toker.]

16 Şubat — Türk Tayyare Cemiyeti'nin (Türk Hava Kurumu) kurulması.

16/17 Şubat — Asilerin, Genç (Bingöl) ilinin merkezini alması ve yağma etmesi.

17 Şubat — Aşar vergisinin kaldırılması.
[Mültezimlerin topladığı, onda bir ölçüsünde olan ve devlet gelirinin büyükçe bir bölümünü teşkil eden (%20'den fazla) bu verginin kaldırılması çok ciddi bir olaydır.]

21 Şubat — Bir kısım Doğu illerinde sıkıyönetim ilan edilmesi.

24 Şubat — Asilerin Elazığ'a girmesi ve şehri yağma etmesi.

1925

25 Şubat — TBMM'nin 'dinin politikaya alet edilemeyeceği, bu suçun vatan ihaneti sayılacağı' hakkında Hiyanet-i Vataniye Kanunu'na bir madde eklenmesini kabul etmesi.

26 Şubat — Asilerin Hani'yi işgal etmeleri.

1 Mart — Tütün tekelinin devlete geçmesi.
[Tütün tekeli (reji) bir Fransız şirketine aitti.]

2 Mart — Fethi Okyar'ın başbakanlıktan istifa etmesi.

3 Mart — İnönü'nün başbakanlığa atanması.
[25 Ekim 1937'ye kadar başbakanlık görevini sürdürecektir.]

4 Mart
- Takrir-i Sükûn Kanunu'nun iki yıl için kabulü.
[2 Mart 1927'de iki yıl daha uzatılacak ve 4 Mart 1929'da yürürlükten kaldırılacaktır. Kanun metni: **Ek 20**]
- TBMM'nin iki İstiklal Mahkemesinin kurulmasını kabul etmesi.

6 Mart — Bakanlar Kurulu kararı ile altı gazetenin kapatılması.

7 Mart — Asilerin Diyarbakır'a hücuma geçmeleri.

7/8 Mart — Asi kuvvetlerin Diyarbakır önünden defedilmeleri.

9 Mart — Dört gazetenin daha kapatılması.

11 Mart — Fethi Okyar'ın, isteği üzerine Paris Büyükelçiliğine atanması.

20 Mart — Lord Curzon'un ölümü.

23 Mart — Doğu illerinin bir kısmında ilan edilen sıkıyönetimin bir ay daha uzatılması.

25 Mart — Asilerin Silvan'ı işgal etmeleri.

26 Mart — Ordu birliklerinin asileri sarmaya ve tepelemeye başlaması.

1925

14 Nisan — Ankara İstiklal Mahkemesi'nin kararı ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın İstanbul şubelerinde arama yapılması.

15 Nisan — Şeyh Sait ve bir kısım elebaşıların yakalanması ve Varto'ya getirilmeleri.

17 Nisan — Ankara-Yahşihan geniş demiryolunun işletmeye açılması.

20 Nisan — Doğu illerinin bir kısmında ilan edilen sıkıyönetimin 7 ay daha uzatılması.

22 Nisan — Kadastro Kanunu'nun kabul edilmesi.

25 Nisan — Hindenburg'un Almanya Cumhurbaşkanı olması.

5 Mayıs — Şeyh Sait ve bir kısım elebaşlarının yargılanmak üzere Diyarbakır'a getirilmeleri. (Bilgi **Ek 21**'de)

14 Mayıs — Şeyh Sait ve isyan elebaşlarının yargılanmalarının başlaması.

[Yargılama 27 Haziranа kadar sürer. Karar 28 Haziranda açıklanır. Mahkeme, Doğu bölgesindeki tekkeler ile bu bölgedeki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası şubelerinin de kapatılmasına karar verir.]

31 Mayıs — Şeyh Sait isyanı dolayısıyla ilan edilen kısmi seferberliğin kaldırılması.

3 Haziran — İrticayı yüreklendirdiği gerekçesi ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın hükümet tarafından kapatılması.

20 Haziran — İstanbul'da bazı gazetecilerin tutuklanmaları ve yargılanmak üzere Diyarbakır'a gönderilmeleri.

28/29 Haz. — Şeyh Sait ve 47 asinin idam edilmesi.

5 Ağustos — Atatürk'le Latife Hanım'ın ayrılmaları.

11 Ağustos
- Kastamonuluların Atatürk'ü Kastamonu'ya davet etmesi.

- Beş gazetecinin daha tutuklanarak Diyarbakır'a gönderilmesi.

23 Ağustos — Atatürk'ün, elinde yazlık bir şapkayla Kastamonu'ya gelişi.

24 Ağustos — Kastamonu belediye salonundaki konuşması: "Uygarlık öyle kuvvetli bir ateştir ki ona yabancı kalanları yakar, mahveder."

27 Ağustos — İnebolu Türk Ocağı'nda konuşması.
[Ünlü şapka söylevi.]

30 Ağustos — Kastamonu'da ikinci konuşması: "Efendiler ve ey millet! İyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru ve gerçek tarikat, uygarlık tarikatıdır."

31 Ağustos — Çankırı konuşması: "Hiçbirimiz tekkelerin uyarmasına muhtaç değiliz.. [Bunların] amacı, halkı kendinden geçmiş ve aptal yapmaktır."

1 Eylül
- Atatürk'ün Ankara'ya dönüşü ve şapka giymiş olan ileri gelenlerce karşılanması.
- Ankara'da 1. Tıp Kongresi'nin toplanması.

2 Eylül — Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, din görevlilerinin kıyafetleri ile memurların şapka giymeleri hakkında Bakanlar Kurulu kararnamesinin kabulü.

11 Eylül — Resmi törenlerde giyilecek elbise hakkında talimatname.
[Kadınların kıyafeti hakkında herhangi bir yasa çıkarılmamıştır. Kadın kıyafetleri zaten 1900'lerin başından beri değişip çağdaşlaşmaktadır. Çarşaf giderek azalacak ve bu çağdışı, ilkel kıyafet, bir süre sonra kendiliğinden yok olacaktır; 70'li yıllarda yeniden belirir.]

13 Eylül — Yargılanan gazetecilerden bir kısmının beraat et-

mesi, bir kısmı hakkında takipsizlik kararı verilmesi.

22 Eylül — Atatürk'ün Bursa'ya gelmesi.
[12 yaşındaki Sabiha Gökçen'i manevi evlat edinir.]

5 Ekim — İstanbul darphanesinde ilk Cumhuriyet altınının basılması.

10 Ekim — Atatürk'ün Akhisar'daki konuşması: "Efendiler! Uygar olmayan insanlar, uygar olanların ayakları altında kalmaya mahkûmdur."

14 Ekim — İzmir Kız Öğretmen Okulu'ndaki konuşması: "Cumhuriyet fazilete dayanan bir idaredir."

21 Ekim — Afyon'daki konuşması: "Ben vazifemin bitmediğini, yüklendiğim sorumluluğun da yüksek ve çetin olduğunu idrak ediyorum. Bu vazife bitmeyecektir. Ben toprak olduktan sonra da devam edecektir.. Çünkü büyük milletimizin kalp ve vicdanında, bana karşı sarsılmaz bir emniyet ve itimat taşımakta olduğunu görüyorum."

1 Kasım — TBMM II. Dönem 3. toplantı yılının açılması.

2 Kasım — Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi'nin açıklaması: "Şapka giymekte dini ve vicdani sakınca yoktur."

5 Kasım — Ankara'da Hukuk Mektebi'nin açılması.
[1927'de fakülte olur.]

14 Kasım — Sivas'ta şapka aleyhine duvarlara beyannameler asılması.
[Kayseri, Erzurum, Rize, Maraş ve Giresun'da da şapka vesile edilerek bazı gerici gösteriler yapılır. Sanıklar İstiklal Mahkemelerine verilir.]

22 Kasım — İstanbul Darülfünunu (Üniversitesi) İnkılap Tarihi

Kürsüsünün (bölümü) kurulmasını kararlaştırması.

25 Kasım — Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun'un kabul edilmesi.
[Kanun metni: **Ek 22**]

30 Kasım — Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, türbedarlıklarla birtakım unvanların men ve ilgasına dair kanunun kabulü.
[Kanun metni: **Ek 23**]

16 Aralık — Milletler Cemiyeti Konseyi'nin, Brüksel hattını, Türkiye-Irak sürekli sınırı olarak kabul etmesi.
[Bu kararla Musul Irak'ta kalmıştır.]

26 Aralık — Milletlerarası saat düzeni ile milletlerarası takvimin kabulü.

* * *

1926

- İlk Türk kadın atletleri bu yıl yarışmalara katılmaya başlarlar.
- H.E.Adıvar'ın 'Vurun Kahpeye' adlı Kurtuluş Savaşı ile ilgili romanı yayımlanır.
- Tokat ve Amasya müzeleri açılır.
- Halk ezgilerinin derlemesine başlanır.
  [1926-1929 arasında dört derleme yapılır. Derleme çalışmalarına, 1937'de yeniden başlanır ve 1952'ye kadar sürdürülür. Bu çalışmaları izleyen iki büyük derleme 60'lı yıllarda TRT tarafından yaptırılacaktır.]

1 Şubat — Ankara'da Gazi İstasyonu'nun açılışı.

11 Şubat — İstanbul'da Milliyet gazetesinin yayımlanmaya başlaması.

[Sonra Tan adını alacaktır. Bugünkü Milliyet 3 Mayıs 1950'de kurulmuştur.]

13 Şubat — Konya Mevlana Türbesinin müze yapılması.

17 Şubat — Medeni Kanun'un kabulü.
[4 Ekim 1926'da yürürlüğe girecektir.]

1 Mart
- Yeni Türk Ceza Kanunu'nun kabulü.
[1 Temmuzda yürürlüğe girecektir. Bazılarının iddia ettiği gibi Mussolini dönemi ceza kanunu değil, 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu esas alınmıştır.]
- Atatürk'ün Ankara'da açılan ilk Devlet Resim Sergisi'ni ziyareti.

13/14 Mart — Atatürk'ün anılarının Hâkimiyet-i Milliye, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yayımlanmaya başlaması.
[Dr.İsmet Görgülü'nün yayına hazırladığı Atatürk'ün Anıları'nda, kişiler ve olaylar hakkında açıklamalar da var.]

24 Mart — TBMM'nin petrol arama ve işletmesinin devletçe yürütülmesine karar vermesi.

10 Nisan — Türk uyrukluğunda bulunan bütün iktisadi ve ticari kurum ve şirketlerde işlem ve kayıtların Türkçe olması hakkında kanunun kabulü.

11 Nisan — Mussolini'nin Doğu Akdeniz'de hak iddia etmesi üzerine, kısmi sefereberlik ilan edilmesi.

22 Nisan — Borçlar Kanunu'nun kabulü.

23 Nisan — Samsun-Kavak demiryolunun işletmeye açılması.

13 Mayıs — Sıtma Mücadele Kanunu'nun kabul edilmesi.

15/16 Mayıs — Vahidettin'in San Remo'da ölümü.

5 Haziran — Türkiye, İngiltere ve Irak arasında, Milletler Cemiyeti kararına uygun olarak Türkiye-Irak sınırını

belirleyen anlaşmanın Ankara'da imzalanması.
[TBMM Anlaşmayı 7 Haziranda onaylayacaktır.]

11 Haziran Ziya Hurşit ve arkadaşlarının, Atatürk'e suikast yapmak üzere İzmir'e gelmeleri.
[Duruşmalar sırasında daha önce Ankara ve Bursa'da suikast yapmayı planladıkları da anlaşılacaktır.]

14 Haziran Giritli Şevki'nin Atatürk'e suikast yapılacağını ihbar etmesi.

14/15 Haz. Ziya Hurşit ve suç ortaklarının tutuklanmaları.

16 Haziran Atatürk'ün Balıkesir'den İzmir'e gelmesi.

18 Haziran İstiklal Mahkemesi'nin İzmir'e gelmesi.
[İstiklal Mahkemesi soruşturmayı eski Terakkiperver Cumhuriyet Partisi yöneticileri ile bazı eski İttihat ve Terakki Partisi mensuplarını kapsayacak şekilde genişletmiştir.]

26 Haziran İstiklal Mahkemesi'nde duruşmaların başlaması.
[İstiklal Mahkemesi 13 Temmuza kadar sürecek, Ziya Hurşit her şeyi ayrıntılı olarak açıklayacaktır. / İzmir suikasti hakkında bilgi için: 'Gazi Paşa'ya Suikast', Uğur Mumcu.]

28 Haziran Ticaret Kanunu'nun kabul edilmesi.

1 Temmuz 815 sayılı Kabotaj Kanunu'nun yürürlüğe girmesi.

10 Temmuz Atatürk'ün Ankara'ya dönüşü.

13 Temmuz İzmir suikastı sanıkları hakkında kararın açıklanması.
[13 idam.]

20 Temmuz İlk kadın diş doktoru: Şaziye Yusuf Hanım.

27 Temmuz İzmir suikastı sanıklarından Kara Kemal'in saklandığı evin sarılması üzerine intihar etmesi.

2 Ağustos Suikast davasının ikinci bölümünün Ankara'da başlaması.

1926

19 Ağustos — Yokluğunda idama mahkûm edilmiş olan eski Ankara Valisi Abdülkadir'in Trakya sınırında yakalanması.
[Yeniden yargılanacak ve idama mahkûm edilecektir.]

26 Ağustos — Ankara İstiklal Mahkemesi'nin kararını açıklaması.
[Verilen 4 idam kararı aynı gece yerine getirilmiştir. İdam edilenlerden biri de eski Maliye Nazırı Cavit Bey'dir.]

30 Ağustos — İnönü'nün 1. Ferikliğe (orgeneralliğe) yükselmesi.

11 Eylül — Ankara otomatik telefon santralinin işletmeye açılması.

3 Ekim — Atatürk'ün ilk heykelinin İstanbul Sarayburnu'nda açılışı.
[Sanatçı: Krippel.]

6 Ekim — Kayseri Uçak Fabrikası'nın açılması.

10 Kasım — İstanbul'a gelen ünlü Hind şairi Tagor'un demeci: "Yaptığınız inkılaplar yalnız Türkiye için değil, bütün Doğu için de parlak bir gelecek hazırlamaktadır."

26 Kasım — Alpullu (Kırklareli) Şeker Fabrikası'nın açılması.

5 Aralık — K.Karabekir, A.F.Cebesoy, Cafer Tayyar ve Cemal Mersinli Paşaların emekli edilmeleri.

17 Aralık — Uşak Şeker Fabrikası'nın açılması.

* * *

1927

- Dünyada ilk sesli film bu yıl çekilir.
- Yüksek Mühendis Mektebi öğrencisi Sabiha Gürey-

man, bayanlar voleybol takımı olmadığı için Fenerbahçe erkek voleybol takımında oynamaya başlar ve karşılaşmalara katılır.

- Dışişleri Bakanlığı (bugün Kültür Bakanlığı) binası hizmete girer. (Mimar: Arif Hikmet Koyunoğlu.)
- Sağlık Bakanlığı binası hizmete girer. (Mimar: Teodor Post.)
- İzmir Müzesi açılır.
- Ankara'nın nüfusu: 74.553.

18 Şubat — ABD Senatosu'nun Lozan Andlaşması'nı reddetmesi.

[ABD Senatosu, Avrupa içi anlaşmaların ABD'yi ilgilendirmediği gerekçesi ile Versailles Andlaşmasını da reddetmiştir.]

2 Mart — Takrir-i Sükûn Kanunu'nun iki yıl daha uzatılması.

3 Mart — Ankara'da Çocuk Sarayı'nın açılması.

6 Mart — 5 Kw.lık İstanbul Radyosu'nun yayına başlaması.

[Ankara Radyosu da 17 Kasımda yayına geçecektir.]

7 Mart — İstiklal Mahkemelerinin kaldırılması.

10 Nisan — Sokaklara ad verilmesi ve binaların numaralanması hakkında kanunun kabulü.

28 Mayıs — Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun kabulü.

29 Mayıs — Ankara-Kayseri demiryolunun İnönü tarafından işletmeye açılması.

18 Haziran — Hukuk Muhakeme Usulleri Kanunu'nun kabul edilmesi.

26 Haziran — TBMM'nde yeni seçim kararı alınması.

30 Haziran — Atatürk, İnönü ve Kazım Özalp'in askerlikten emekli olmaları.

1927

1 Temmuz — Atatürk'ün 16 Mayıs 1919'dan sonra ilk kez İstanbul'a gelişi ve büyük gösterilerle karşılanması.

5 Ağustos — Atatürk'ün Moda'da deniz yarışlarını izlemesi.

27 Ağustos — Atatürk'e suikast için Sisam Adası'ndan Anadolu'ya geçen Hacı Sami'nin ölü, arkadaşlarının yaralı olarak ele geçirilmeleri.

9 Eylül — Samsun-Havza demiryolunun işletmeye açılması.

15 Ekim — Atatürk'ün CHP II. Kurultayı'nda Nutuk'u okuması.

[CHP, Sivas Kongresi'ni I. Kurultayı kabul etmektedir. Nutuk'un (Söylev'in) okunuşu 6 gün sürmüş, 20 Ekimde sona ermiştir. İlk baskılar: 1927 (eski yazı), 1934 (yeni yazı), 1963 (sadeleştirilmiş baskı/TDK); 1962-63'te Ankara Radyosu'nda sadeleştirilerek okunmuştur. Bu kronolojide, Dil Derneği'nin yayımladığı Söylev/Nutuk adlı kısaltılmış ve sadeleştirilmiş baskıya gönderme yapılmaktadır.]

23 Ekim — CHP II. Kurultayı'nın kapanması.

28 Ekim — İlk nüfus sayımı.

[13.648.270; %52 kadın, %48 erkek.]

1 Kasım
- TBMM III. Döneminin açılışı; Atatürk'ün ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmesi.
- Ankara'da Anadolu Halk Bilgisi Derneği'nin kurulması.

4 Kasım — Etnografya Müzesi önündeki Atatürk heykelinin açılışı.

[Sanatçı: Canonica.]

6 Kasım — Bünyan Mensucat Fabrikası'nın açılması.

17 Kasım — Beş Kw.lık Ankara Radyosu'nun yayına başlaması.

21 Kasım — Samsun-Amasya demiryolunun işletmeye açılması.

1927

24 Kasım — Ankara Ulus Meydanı'ndaki Zafer Anıtı'nın açılması.
[Sanatçı: Krippel.]

25 Aralık — İlk kadın avukat: Süreyya Ağaoğlu.

* * *

1928

- Cemal Nadir Güler'in ilk karikatürleri Akşam gazetesinde yayımlanmaya başlar.
- Y.K.Karaosmanoğlu'nun mütareke dönemi İstanbul'unu anlatan 'Sodom ve Gomore' romanı yayımlanır.
- R.N.Güntekin'in 'Yeşil Gece' romanı yayımlanır.
- Descartes'ın 'Discours sur la Methode'u Atatürk'ün talimatıyla Türkçeye çevrilip yayımlanır ('Usul Hakkında Nutuk').
- Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü binası (Ankara Garı'nın yanındaki 4 katlı bina) hizmete girer. (Mimar: Kemalettin Bey)
- Ankara kent planı için uluslararası yarışma açılır.
  [Yarışmayı H.Jansen kazanır. Jansen'in hazırladığı plan 1932'de onaylanarak yürürlüğe konulacaktır.]
- İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi'nin yeniden kurulması, yeni kuruluşa tüzel kişilik ve yönetsel özerklik tanınması.
  [Bu kuruluş 1944'te İstanbul Teknik Üniversitesi adını alacaktır.]
- Ankara'da ünlü Karpiç lokantasının açılışı.

1928

26 Ocak — Bahriye (Deniz İşleri) Bakanı (Topçu) İhsan Bey'in dokunulmazlığının kaldırılması ve ilk kez bir Bakanın Yüce Divan'a verilmesi.

31 Ocak — Türk Eğitim Derneği'nin kurulması.

2 Şubat — Ankara Çimento Fabrikası'nın açılması.

3 Şubat — Hutbenin Türkçe okunmaya başlanması.
[Bu tarihe kadar Arapça okunur, halk hiçbir şey anlamazdı. Hutbenin Türkçe okunması gerektiğini Atatürk Balıkesir Zağanos Paşa Camisinde söylemiştir (7 Şubat 1923).]

5 Nisan — CHP'nin laiklik ilkesini kabul etmesi.

10 Nisan — Anayasa'dan dinle ilgili madde ve deyimlerin çıkarılması.

14 Nisan — Eski Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey'in dokunulmazlığının kaldırılması ve Yüce Divan'a verilmesi.

16 Nisan — Yüce Divan'ın (Topçu) İhsan Bey ve Bilecik Milletvekili Dr. Fikret Bey'i suçlu bulması; her ikisinin milletvekilliklerinin sona ermesi.

17 Nisan — Ankara Palas'ın açılması.
[Mimarlar: Kemalettin Bey-Vedat Tek; bugün Devlet Konuk Evi.]

7 Mayıs — Musiki Muallim Mektebi'nin (sonra Konservatuar) Cebeci'deki yeni binasının temelinin atılması.
[Mimarı: E.Egli.]

14 Mayıs — Yüce Divan'ın Ali Cenani Bey'i suçlu bulması.

17 Mayıs — T.C. Hıfzısıhha Müessesesi'nin kurulması hakkında kanunun kabulü.

20 Mayıs
- Milletlerarası rakamların kullanılmasının kabulü.

[Kanun Metni: **Ek 24.**]

- Afgan Kralı Emnullah Han'ın Ankara'ya gelmesi.

23 Mayıs — Türk Vatandaşlığı Kanunu'nun kabulü.

28 Mayıs — Millet Mektepleri açılması hakkında Bakanlar Kurulu kararı.

26 Haziran — Yeni Türk alfabesini hazırlamak amacıyla kurulan Dil Encümeni'nin (Kurulunun) ilk toplantısını yapması.

8 Temmuz — Ankara Hukuk Mektebi'nin ilk mezunlarını vermesi.

15 Temmuz — Malatya elektrik santralinin açılması.

26 Temmuz — Tunalı Hilmi Bey'in ölümü.

8 Ağustos — İstanbul Taksim Meydanı'ndaki Cumhuriyet Anıtı'nın açılması.
[Sanatçı: Canonica.]

9 Ağustos — Atatürk'ün yeni Türk harfleri hakkında Sarayburnu'nda konuşması: "Bir milletin yüzde onu, yüzde yirmisi okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmezse, bu ayıptır. Bundan insan olanlar utanmak lazımdır."

11 Ağustos — İbrahim Necmi Dilmen'in, Dolmabahçe Sarayı'nda yeni Türk alfabesi hakkında katılanlara bilgi vermesi.

23 Ağustos — Atatürk'ün Latin harfleri esaslı yeni Türk alfabesini tanıtmak amacıyla yurt gezisine çıkması (bugün Tekirdağ'da).
[Daha sonra aynı amaçla Çanakkale, Gelibolu, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri'ye gidecektir.]

29 Ağustos — Dolmabahçe Sarayı'nda yeni Türk harfleriyle ilgili ve geniş katılımlı bir toplantı daha yapılması.

1928

3 Eylül — Kütahya-Tavşanlı demiryolunun açılması.

22 Eylül — Cumhuriyet gazetesinin, dört bayanın daha İstanbul barosuna avukatlık yapmak için başvuracaklarını açıklaması.

29 Eylül — Yeni Türk harfleri marşının gazetelerde yayımlanması.
[Beste: Zeki Üngör.]

1 Ekim — Tamamen yeni Türk harfleriyle basılan Türkçe Gazete adlı derginin ilk sayısının yayımlanması.

19 Ekim — Atatürk'ün Ankara'da at yarışlarını izlemesi.

1 Kasım — TBMM'nin yeni Türk alfabesini kabul etmesi.
[Kanun metni: **Ek 25.**]

1 Aralık — Bütün süreli yayınların yeni Türk harfleriyle yayımlanmaya başlaması.

* * *

1929

- Ziraat Bankası (23 Kasım) ve T.İş Bankası Genel Müdürlük binaları hizmete girer. (Mimar: Guilio Mongeri)
- Hıfzısıhha Enstitüsü Kimyahane-Bakterioloji binası hizmete girer.
- Ankara'da II. Vakıf Apartmanı (Küçük Tiyatro'nun bulunduğu bina) hizmete girer. (Mimar: Kemalettin Bey.)
- Kızılay Merkez binası ile Kızılay Parkı açılır.
- Çubuk Barajı'nın yapımına başlanır. (3 Kasım 1936'da hizmete girecektir.)

- Bursa Müzesi açılır.
- Bu yılki büyüme hızı: %21,6.

1 Ocak
- Millet Mekteplerinin açılması.
  [Yetişkinlerin eğitimi ve yeni Türk alfabesini öğretmek için kurulan bu okullar 1936'ya kadar sürecek, bu okullardan 2.546.051 kişi diploma alacaktır.]
- Millet Mekteplerinin kurucusu Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin ölümü.
  ["Atatürk, Necati öldüğü vakit arkasından hüngür hüngür ağlamıştı." (F.R.Atay, Çankaya)]

5 Ocak — Haydarpaşa-Eskişehir-Ankara, Eskişehir-Konya, Yenice-Mersin-Adana, Arifiye-Adapazarı, Alayund-Kütahya demiryollarının satın alınması hakkında kanunun kabul edilmesi.

31 Ocak — Troçki'nin SSCB'den sürülmesi.
[Bir süre İstanbul'da kalacak, gittiği Meksika'da öldürülecektir. Sovyetler Birliği'nde büyük temizlik hareketleri başlar ve aşamalı olarak sürdürülür.]

4 Mart — Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükten kalkması.
[4 yıl yürürlükte kalmış, bazı devrimler bu dönemde yapılmıştır.]

9 Mart — İstanbul'da Matbaacılık Mektebi'nin açılması.

4 Nisan
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun kabul edilmesi.
- Yerli Mallar Haftası'nın ilk kez ilan edilmesi.

14 Nisan — İcra ve İflas Kanunu'nun kabul edilmesi.

15 Mayıs — Deniz Ticaret Kanunu'nun kabul edilmesi, İstanbul'da Terzilik Mektebi'nin açılması.

28 Mayıs — Tarım Kredi Kooperatifleri Kurulması Hakkında Kanun'un kabul edilmesi.

1929

30 Mayıs — İngiltere'de İşçi Partisi'nin seçimleri kazanması.

1 Haziran — İstanbul'da Kimsesiz Çocuklar Yurdu'nun açılması.

2 Haziran — Doğu Anadolu'da muhtaç çiftçilere toprak dağıtımı hakkında kanunun kabulü.

8 Haziran — Milli Sanayii Teşvik Kanunu'nun kabul edilmesi.

1 Temmuz — Ankara-İstanbul arasında telefon konuşmasının başlaması.

8 Temmuz — İnönü'nün Ankara Hukuk Mektebi'ndeki törende konuşması: "Bir toplumda en zararlı adam, ehliyetsiz olduğu halde yetki sahibi olandır."

19 Ağustos — İstanbul'da doktorların, sağlık bakımından pencerelerdeki kafeslerin kaldırılmasını istemeleri.

1 Eylül — Okullardan Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılması.

3 Ekim — Sırp, Hırvat ve Slovak Krallığı'nın adının Yugoslavya olarak değiştirilmesi.

11 Ekim — Yavuz zırhlısının onarımının bitmesi ve donanmaya katılması.

24 Ekim — ABD'de büyük ekonomik krizin başlaması.
[Kriz giderek yayılacak, birçok ülke gibi Türkiye'yi de etkileyecektir.]

25 Ekim — İstanbul-Berlin arasında tarifeli uçak seferlerinin başlaması.

30 Kasım — Atatürk'ün Emil Ludwig'e söyledikleri: "Korku üzerine egemenlik kurulamaz. Toplara dayalı egemenlik yaşamaz."

* * *

1930

Dünya ekonomik krizine rağmen imar etkinlikleri sürdürülüyor. Bu yıl hizmete giren başlıca binalar:

- Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı binaları (Mimar: C.Holzmeister).
- Türk Ocağı binası (Mimar: Arif Hikmet Koyunoğlu).
- Gazi Eğitim Enstitüsü/Fakültesi (Mimar: Kemalettin Bey).
- Sayıştay binası (Mimar: E.Egli).
- Ankara Kız Lisesi (Mimar: E.Egli).
- Kayseri Müzesi açılır.
- 1924'ten beri Ali Rıfat Çağatay'ın bestesiyle söylenen İstiklal Marşı, bu yıldan başlayarak bugünkü beste ile (Zeki Üngör) söylenmeye başlar.

1 Şubat

- Kayseri-Şarkışla demiryolunun işletmeye açılması.
- İstatistik Genel Müdürlüğü'nün kurulması.

20 Şubat — Ekonomik krize karşı önlem olarak, Türk Parasını Koruma Kanunu'nun kabul edilmesi.

9 Mart — Atatürk'ün Aspendos antik tiyatrosunu ziyaret etmesi.

3 Nisan

- Belediyeler Kanunu'nun kabulü.
  [Bu kanunla kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.]
- Afet (İnan) Hanım'ın, Atatürk'ün teşvikiyle, Türk Ocağı'nın salonunda kadınların siyasal hakları konusunda bir konferans vermesi.

12 Nisan — Atatürk'ün gece Şehir Tiyatrosu sanatçılarını kabul etmesi.

[• Muhsin Ertuğrul anlatıyor: "..Atatürk sordu,' 'Ne istersiniz benden?' diye. O zamanlar biz binbir yokluk içinde kıvranıyorduk. Atatürk'ten istenecek neler vardı neler. Fakat bence tiyatronun en önemli sorunu, gelecek kuşaklar davasıydı. Kendilerine, 'Bir tiyatro okulu açalım, onu istiyoruz,'

dedim ve aradan çok geçmeden tiyatro okulu, Devlet Konservatuarı açıldı." (M.Ertuğrul, 'İnsan ve Tiyatro Üzerine Gördüklerim', s. 75.)

• Sanatçılar ayrılırken Dr.Reşit Galip, "Veda ederken elinizi öpmek istiyorlar.." deyince Atatürk şöyle konuşur: "Hayır, el öpemezler. Efendiler! Biz hepimiz mebus oluruz, vekil oluruz, hatta reisicumhur olabiliriz ama hiçbirimiz sanatkâr olamayız. Böyle olunca da sanatkâr el öpmez, sanatkârın eli öpülür." (V.Rıza Zobu, 'O Günden Bugüne', s. 323-324.)]

29 Nisan — İlk kadın yargıçlar: Nezahat Güreli, Beyhan Hanım.

4 Haziran — Türk Tarihini Tetkik Heyeti'nin ilk toplantısını yapması.

11 Haziran — T.C. Merkez Bankası'nın kurulması hakkında kanunun kabulü.

[3 Ekim 1931'de hizmete girecektir.]

15 Haziran — Türkiye'ye ilk dış kredinin açılması.

[Kredi, kibrit fabrikası kuracak bir firma tarafından verilmiştir.]

9 Ağustos — Atatürk'ün teşviki üzerine bir parti kurmaya karar veren Fethi Okyar'ın kararını bir mektupla Atatürk'e bildirmesi.

10 Ağustos — F.Okyar'ın mektubuna Atatürk'ün yanıtı: "TBMM'nde ve millet karşısında, millet işlerinin serbest münakaşası ve iyi niyet sahibi kişilerin ve partilerin, düşüncelerini ortaya koyarak, milletin yüksek menfaatlerini aramaları, benim gençliğimden beri âşık ve taraftarı olduğum bir sistemdir. Mennuniyetle tekrar görüyorum ki laik cumhuriyet esasında beraberiz. Zaten benim siyasi hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur."

1930

12 Ağustos — Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu.

[Başkan Fethi Okyar, Genel Sekreter Nuri Conker. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', III.C., 1. Bölüm, s. 288-310.]

30 Ağustos — Ankara-Sivas demiryolunun İnönü tarafından açılması.

2 Eylül — Atatürk'ün Sadri Maksudi Arsal'ın kitabına yazdıkları: "Ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır."

4 Eylül — SCF lideri Fethi Okyar'ın İzmir'e gelmesi.

5 Eylül — SCF yandaşlarının İzmir CHF binasını taşlamaları, Anadolu gazetesine hücum etmeleri, çatışma çıkması, 2 kişinin ölmesi, 4 jandarma eriyle 10 kadar kişinin yaralanması.

7 Eylül — SCF'nin mitinginde, bazı kimselerin Okyar'ın konuşmasındaki bir cümleyi yanlış anlayarak, şapkalarını çıkarıp yerlere atmaları.

[F.Okyar, Balıkesir'de de yeşil bayraklar ve tekbirlerle karşılanır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nda olduğu gibi, bu partinin alt kademelerine de birçok gerici ve karşı-devrimci kişi sızmıştır; bunlar el altından, vergilerin, yeni Türk harflerinin ve şapkanın kaldırılacağını, medreselerin açılacağını, hatta halifenin geri getirileceğini yayarlar. Bu ilkel oy avcılığına Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan bile aklı oranında katılacaktır.]

12 Eylül — Fethi Okyar'ın Balıkesir'e gelmesi.

5 Ekim — Belediye seçimlerinin başlaması.

[CHF 480, SCF 22 belediye seçimini kazanmıştır.]

27 Ekim — Venizelos'un Ankara'ya gelmesi ve Atatürk'le görüşmesi.

["Mustafa Kemal ile konuştuktan sonra odasından ağzı açık çıkan Venizelos, bana 'Çok büyük bir insan! Hayatımda, böylesine geniş görüşlü, böylesine hükümet yönetimini bilen bir komutan görmedim!' dedi." (Aktaran Fransız Büyükelçisi Kont de Chambrun.)]

31 Ekim — Atatürk'ün Musiki Muallim Mektebi'nde verilen konseri izlemesi.

15 Kasım — TBMM'nde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın, seçimde yolsuzluk yapıldığı iddiası ile İçişleri Bakanı hakkında verdiği gensorunun görüşülmesi.

[Gensoru görüşmeleri sırasında CHF sözcüleri, SCF yöneticilerinin, gerici etkinlik ve eylemlere göz yumduğunu örneklerle açıklarlar. SCF yöneticileri, partinin dağıtılmasına karar verirler.]

17 Kasım — Fethi Okyar'ın, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı dağıttığını açıklaması.

[Yeniden tek partili sisteme dönülür.]

18 Aralık — Atatürk'ün gençlere seslenişi: "Cumhuriyeti, onun gereklerini yüksek sesle anlatınız! Cumhuriyet ilkelerini sevdiriniz! Bunu kalplere yerleştirmek için hiçbir fırsatı ihmal etmeyiniz!"

20 Aralık — Atatürk'ün Kırklareli'ndeki konuşması: "Cumhuriyetin temelinin laik bir dünya görüşüne dayalı olduğu hiçbir zaman unutulmamalı ve bu gerçek gözden kaçmamalıdır."

23 Aralık — Menemen'de gerici ayaklanma.

[Derviş Mehmet adlı bir meczup ile birkaç yardakçısı sabah Menemen'e gelirler; Derviş Mehmet Mehdi olduğunu iddia eder, 'yetmiş bin kişilik halife ordusunun da yakında geleceğini' bildirir, camideki yeşil bayrağı alarak halkı ayaklanmaya çağırır. Engel olmaya çalışan, öğretmen/yedek asteğmen Kubilay'ı ve iki bekçiyi öldürürler. Derviş Mehmet, Kubilay'ın başını kesip bir sırığa takar,

bununla da yetinmez, kanını içer. Güvenlik güçleri yetişir, direnen Derviş Mehmet ve iki adamı öldür, iki adamı yakalanır. / Bilgi için: 'Türk Devrim Tarihi', III.C., s. 310-314.]

31 Aralık Menemen, Manisa ve Balıkesir'de sıkıyönetim ilan edilmesi.

[Menemen'de 7 Mart 1931'de; Manisa ve Balıkesir'de 28 Şubat 1931'de kaldırılmıştır.]

* * *

1931

- Balkan şampiyonasında Türk atletleri 4x100'de Balkan şampiyonu olurlar.
  [Hakkı Süslüay, E.Aziz Göknil, Semih Türkdoğan, M.Ali Aybar.]
- İlk sesli Türk filminin (M. Ertuğrul / İstanbul Sokaklarında) gösterime girmesi. (1 Aralık)
- Naşide Saffet ilk Türkiye güzeli seçilir (18 Ocak 1931).
- Altın rezervi 6 ton 127 kiloya çıkmıştır.
- Afyon Müzesi açılır.
- Bu yılki büyüme hızı: %8.

5 Ocak Ankara'da Ziraat Kongresi'nin toplanması.

15 Ocak Menemen olayı sanıklarının yargılanmasına başlanması.

[28 kişiye idam cezası verilecek, TBMM'nin onayından sonra 3 Şubatta yerine getirilecektir.]

30 Ocak Atatürk'ün İzmir'de Elhamra sinemasında halkla birlikte film izlemesi.

7 Şubat Atatürk'ün Balıkesir'deki konuşması: "Halkın saflığından faydalanarak, milletin maneviyatına saldıran kimseler ile onların ardından gidenler, elbet-

teki birtakım cahillerden ibarettir. Bunlar Türk milleti için yüzkarası oluşturacak vaziyetlerin meydana gelmesinde daima etken olmuşlardır. Milletimizin önünde açılan kurtuluş ufuklarında aralıksız yol almasına mani olmaya çalışanlar, hep bu müesseseler (tekkeler) ve bu müesseselerin mensupları olmuştur.. Bu gibilerin mevcudiyetini müsamaha ile karşılayanlar, Menemen'de, Kubilay'ın başı kesilirken kayıtsızca seyretmeye tahammül ve hatta alkışlamaya cesaret edenlerle birdir."

21 Şubat — Atatürk'ün Mevlana Müzesi'ni ziyaret etmesi.

5 Mart — TBMM'nin seçim kararı vermesi.

16 Mart — İlk kadın operatör: Dr.Suat Hanım.

26 Mart — Milletlerarası ölçülerin (metre/litre/kilo) kabul edilmesi.

12 Nisan — Atatürk'ün isteği üzerine Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulması.

[1935'te Türk Tarih Kurumu adını alacaktır. 12 Temmuz 1932'ye bkz.]

24 Nisan — Üçüncü genel seçimlerin yapılması.

4 Mayıs
- TBMM IV. Döneminin açılması.
- Atatürk'ün üçüncü kez Cumhurbaşkanı seçilmesi.

17 Mayıs — Cumhuriyet Halk Fırkası'nın III. Kurultayının toplanması, 'altı ok'un CHP programına alınması.

15 Temmuz — İlk Sağlık Şûrası'nın toplanması.

23 Ağustos — Atatürk'ün Türk Tarih Kurumu'na gönderdiği mektup: "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtan bir mahiyet alır."

1931

18 Eylül — Atatürk'ün, Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitabı hakkında İnönü'ye mektup yazması ve kitabın okullarda okutulmasını istemesi.

[Afet Hanım'ın imzasıyla yayımlanan kitabın, partiler, çok partili rejim, demokrasi gibi bölümleri Atatürk tarafından dikte edilmiştir. Prof. Dr.Ahmet Mumcu diyor ki: "Atatürk tek tek, bütün belli başlı özgürlükleri tanımlamış ve anlatmıştır. Kitabın başka yerlerinde, siyasal partilerin nasıl kurulup çalışacağı ve seçim gibi demokrasinin temeli olan kurumlar üzerine de bilgi verilmektedir. Tek partili bir rejimde, çok partili bir rejimi anlatmak, siyasal partilerin nasıl kurulacağını göstermek ve bütün bunları gençlere okulda öğretmek, Atatürk dönemi Türkiye'sinde demokrasiye geçiş için son derece ciddi çabalar sarf edildiğinin kesin kanıtlarıdır. Başka hiçbir tek partili rejimde, böyle bir gelişme görülmemiştir." Bu konudaki başka açıklamalar, **Ek 26**'da.]

12 Kasım — Atatürk'ün Kurtdereli Mehmet Pehlivan'a mektubu: "..Parlak başarılarını şu sözlerle açıkladığını öğrendim: 'Ben her güreşte arkamda Türk milletinin olduğunu düşünürüm.' Bu dediğini, en az yaptıkların kadar beğendim. Onun için senin bu değerli sözünü Türk sporcularına bir meslek ilkesi olarak kaydediyorum."

* * *

1932

- 'Bir Millet Uyamıyor' (M.Ertuğrul) filmi çekilir.
- Y.K.Karaosmanoğlu'nun 'Yaban' romanı yayımlanır.
- Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Resim Bölümü açılır.

- Yeni Cumhurbaşkanlığı Köşkünün yapımı biter. (Mimar: C. Holzmeister.)
- Kadro dergisi (Ocak 1932) yayımlanmaya başlar.
  [36 sayı yayımlanacak, 1936 Ocak ayında yayımına son verecektir.]
- Çanakkale Müzesi açılır.
- Bu yılki büyüme hızı: %10,7.

4 Ocak — Atatürk'ün Ankara Türk Ocağı'nda F.N.Çamlıbel'in yazdığı Akın oyununu izlemesi.
[Atatürk, birçok sanatla olduğu gibi tiyatro sanatı ile de yakından ilgilenmiş, birçok oyunun yazılmasını teşvik etmiş, bazılarını düzeltmiş, provalara katılmış, ilk Türk operasının bestelenmesini sağlayarak Türk operasının kurulmasına da öncülük etmiştir. / Ayrıntılı bilgi için: 'Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu', Metin And.]

15 Ocak — Samsun'daki Atatürk heykelinin açılışı.
[Sanatçı: Krippel.]

17 Ocak — Kurtuluş Savaşı kahramanlarından Derviş Paşa'nın ölümü.
[Büyük Taarruz'da 11. Tümen Komutanı.]

22 Ocak
- Yerebatan Camisi'nde ilk Türkçe Kuran'ın Hafız Yaşar (Okur) tarafından okunması.
- Atatürk'ün İstanbul'da Opera Sineması'nda Çanakkale filmini izlemesi.

29 Ocak — Sekiz hafızın Sultanahmet Camisi'nde Türkçe Kuran okuması.

30 Ocak — İlk Türkçe ezanın Hafız Rıfat Bey tarafından Fatih Camisi'nde okunması.

3 Şubat — Ayasofya Camisi'nde Türkçe Kuran okunması.

1932

11 Şubat — Atatürk'ün İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda F.N.Çamlıbel'in Akın oyununu bir kez daha izlemesi.

18 Şubat — Büyük Taarruz'da 1. Ordu Komutanı olan Nuretttin Paşa'nın ölümü.

19 Şubat — Halkevlerinin kuruluşu.

[Çok yönlü, çok yararlı, Türkiye'ye özgü kültür merkezleri. Pek çok sanatçı bu ocaklarda yetişmiştir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra, 8 Ağustos 1951'de kapatıldı. Kapatıldığı zaman 474 Halkevi, 4.306 Halkodası vardı. Halkevlerinin kapatılması, Türk eğitim, kültür ve sanat hayatına çok büyük ve zararı giderilmez bir darbe olmuştur. 1954'te de Köy Enstitüleri kapatılacaktır.

• "Son yirmi beş yıldır tiyatroyu yurt yüzeyine yaymak için bölge tiyatroları tartışılıyor. Fransa'da çok amaçlı Kültür Evleri kuruldu. Aslında tüm bunlar Atatürk eliyle, Halkevleri ve Halkodaları ile en yetkin ve özgün biçimde gerçekleştirilmişti. Hem tiyatro gösterimi, hem tiyatro eğitimi için. Bir Türk buluşu olan Halkevlerinin, bu alanda kültürün yayılmasında ve yurdun kültürel kalkınmasında çok önemli payı olmuştur." (Metin And, 'Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu'.)

• "Halkevleri koroları, orkestraları, bandoları gittikçe gelişir olmuştu. Bunlardan başka gerçek, bozulmamış halk musikisi ve oyunları, Halkevlerinde, halk kültürünün örneklerini en temiz haliyle verirlerdi. Kuruluşundan kapanışına kadar içinde bulunduğum bu kuruluşların çalışmaları, gerçekten heyecan verici idi.. Halkevleri 18 yıllık ömürleri içinde yurt insanlarının gönüllerine ve kafalarına ışık götüren bir kaynak olmuştu." (A.Adnan Saygun, 'Atatürk ve Musiki'.)]

3 Nisan — Atatürk'ün Ankara Halkevi'nde B.K.Çağlar'ın yazdığı Çoban oyununu izlemesi.

[Oyundan sonra yaptığı konuşmadan: "Tiyatro bir memleketin kültür seviyesinin aynasıdır."]

1932

9 Nisan — İlk kadın hâkimlerden Mürüvvet Hanım'ın Adana'da göreve başlaması.

23 Nisan — Kütahya-Balıkesir demiryolunun işletmeye açılması.

1 Mayıs — Ankara'da Milli Sanayi Sergisi'nin açılması.

21 Mayıs — İngiliz Büyükelçisi'nin, General Aspinall-Oglander'in yazdığı Gelibolu Savaşı'nın Resmi Tarihi adlı kitabı Atatürk'e sunması.

11 Haziran — Atatürk'ün Ankara Halkevi'nde Aka Gündüz'ün yazdığı Mavi Yıldırım adlı oyunu izlemesi.

12 Haziran — Irak Kralı Faysal'ın Ankara'ya gelmesi.

21 Haziran — Atatürk'ün Ankara Halkevi'nde Bulgar Bale Topluluğu'nun gösterisini izlemesi.

2 Temmuz — Birinci Türk Tarih Kongresi'nin Ankara Halkevi salonunda toplanması.

5 Temmuz — Portekiz'de Salazar'ın diktatör olması ve faşist bir yönetim kurması.

12 Temmuz — Atatürk'ün isteği üzerine Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması.

[İlk Başkanı Samih Rıfat. 31 Ağustos 1936'da Türk Dil Kurumu adını alır. Atatürk'ün vasiyetine rağmen, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu, 12 Eylül yönetimi tarafından devlet kuruluşuna dönüştürülmüştür. Atatürk'le ilgili birçok yalan ve yanlış yazılar, kitaplar yazılıyor ama Atatürk'ün kurduğu Türk Tarih Kurumu, 12 Eylülden beri azimle susuyor.]

17 Temmuz — İlk kez düzenlenen otomobil yarışının İstanbul'da, İstinye-Zincirlikuyu arasında yapılması.

18 Temmuz — • Diyanet İşleri Başkanlığının, ezan ve kametin Türkçe okunacağını bildirmesi.

[Türkçe ezan hızla yaygınlaşacak, halk ibadete ana diliyle davet edilecektir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden hemen sonra, 16 Haziran 1950'de, Arapça ezan okuma serbest bırakılır.]

- Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olması.

22 Temmuz — Atatürk'ün Çınarcık'ta Çoban Mehmet ve öteki güreşçilerin güreşlerini seyretmesi.

31 Temmuz — Keriman Halis Ece'nin dünya güzeli seçilmesi.

2 Ağustos — Atatürk'ün Keriman Halis Ece'nin dünya güzeli seçilmesi dolayısıyla demeci: "Türk gençlerine bu münasebetle şunu hatırlatmayı gerekli görüyorum.. Asıl uğraşmaya mecbur olduğunuz şey, yüksek kültürde ve yüksek fazilette, dünya birinciliğini tutmaktır."

26 Eylül — Birinci Türk Dil Kurultayı'nın Dolmabahçe Sarayı'nda başlaması.

[4 Ekime kadar sürmüştür.]

27 Eylül — Atatürk'ün ABD Genelkurmay Başkanı General McArthur'la görüşmesi.

[Atatürk bu sohbette, çıkması olası İkinci Dünya Savaşı ve sonrası hakkında görüş ve tahminlerini açıklamış, bunların hepsi gerçekleşmiştir.]

31 Ekim — Son sadrazamlardan Ali Rıza Paşa'nın ölümü.

30 Kasım — Ulukışla-Niğde demiryolunun açılması.

1 Aralık — Demiryolunun Malatya'ya ulaşması.

12 Aralık — İlk kadın dışişleri memuru: Adile Maksudi Arsal (Ayda).

16 Aralık — Samsun-Sivas demiryolunun açılması.

* * *

- Dünya'da ilk renkli film çekilir.
- Cumhuriyetin 10. yıldönümü dolayısıyla Sovyet sinemacıları Sergey Yutkeviç ve Lev Arnştam, Türkiye'nin Kalbi Ankara adlı belgesel filmi çekerler.
- Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü kurulur.
- T.C. Merkez Bankası binası hizmete girer. (Mimar: C. Holzmeister.)
- Bu yılki büyüme hızı: %15,8.

16 Ocak — Bekir Sami Kunduh'un ölümü.

30 Ocak — Devlet Başkanı Hindenburg'un Hitler'i başbakanlığa getirmesi.

[Naziler hızla devleti ele geçireceklerdir.]

1 Şubat — Bursa'da ezanın Türkçe okunmasına karşı olan bir grubun halkı kışkırtması ve Valilik binası önünde gösteri yapılması.

[Önayak olanlar tutuklanacak, 19 kişi ağır hapse mahkûm edilecektir. (1 Mayıs 1933).]

2 Şubat — Atatürk'ün Bornova'da yeni yapılan Ziraat Mektebini ziyaret etmesi.

5 Şubat — Atatürk'ün Ege gezisini yarıda keserek Bursa'ya gelmesi.

6 Şubat — Atatürk'ün Anadolu Ajansı aracılığı ile yaptığı açıklama: "Hadiseye dikkatimizi bilhassa çevirmemizin sebebi, dini siyasete ve herhangi bir tahrike vesile etmeye asla müsamaha etmeyeceğimizin bir daha anlaşılmasıdır.. Kesin olarak bilinmelidir ki Türk milletinin milli dili ve milli benliği, bütün hayatında hâkim ve esas kalacaktır."

1933

8 Mart — Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Atatürk'ün başkanlığında toplanması.

27 Mart — Japonya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi.

[1937'de Almanya ile Japonya anlaşacak, bu anlaşmaya 1937'de İtalya da katılacaktır. İkinci Dünya Savaşı'nın tarafları belirmeye başlar.]

1 Nisan — Almanya'da Yahudilerin ve Nazi karşıtlarının temizlenmesine başlanması.

[Bu kanlı temizlik dolayısıyla birçok Alman bilim adamı ve sanatçı, Türkiye'ye gelecek ve çeşitli fakülte ve eğitim kurumlarında görev alacaklardır.]

13 Nisan — İlk kadın mühendisler Sabiha ve Melek Hanımların diplomalarını almaları.

15 Nisan

- Samsun-Çarşamba demiryolunun satın alınması.
- Ankara-İstanbul arasındaki tarifeli uçuşların başlaması.

[Ankara havaalanı bugünkü Tandoğan alanı-Fen Fakültesi arasındaydı.]

17 Nisan — Çankaya'da, tarihçilerin hazırlamış olduğu Türk Tarihinin Ana Hatları adlı tasarının okunup tartışılması.

[Bu toplantılar 4 gün sürmüş, daha sonra 22 Nisan - 13 Mayıs tarihleri arasında Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti'nde tasarının okunup tartışılması tamamlanmıştır.]

27 Nisan — Adana-Fevzipaşa demiryolunun satın alınıp devletçe işletilmeye başlanması.

5 Mayıs — Atatürk'ün Ankara yakınındaki Ahlatlıbel'de yapılan arkeoloji çalışmalarını izlemesi.

1933

23 Mayıs — PTT Genel Müdürlüğü'nün kurulması.

31 Mayıs — İstanbul Darülfünunu'nun kaldırılması ve yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulması hakkında kanunun kabulü.

[İstanbul Üniversitesi 1 Ağustosta çalışmaya başlayacaktır. Yalnız Türkiye'nin değil, Müslüman ülkelerin de ilk üniversitesidir. Atatürk, bu reform için 'hiçbir özveriden kaçınılmamasını' ister. Birçok uzman getirtilir.]

3 Haziran — Sümerbank'ın kurulması hakkında kanunun kabulü.

4 Haziran — Atatürk'ün misafirlerine söyledikleri: "Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir.. Demokrasinin bütün gereklerini sırası geldikçe uygulamaya koymalıdır. Kadın haklarını tanımak da bunun bir gereği olacaktır."

8 Haziran — Halk Bankası'nın kurulması hakkında kanunun kabulü.

10 Haziran
- Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulması hakkında kanunun kabulü.

  [Özerk bir kurum olarak kurulmuştur.]
- Ali Fuat Cebesoy'un Atatürk'ün uygun görmesi ile Konya Milletvekili seçilmesi.

  [Atatürk'le eski dostlukları canlanır. Refet Bele de 1935'te milletvekili seçilerek TBMM'ne girecektir.]

20 Haziran
- Üniversitede İnkılap Enstitüsü'nün açılmasına karar verilmesi.
- Türk Hava Yolları'nın çekirdeği olan İşletme İdaresi'nin kurulması.

  [3 Haziran 1938'de Devlet Hava Yolları Genel Müdürlüğü adını alacaktır.]

22 Haziran — Atatürk'ün Ankara yakınındaki Yalıncak köyünde incelemede bulunması, köylülerle yemek yemesi.

28 Haziran
- Anıtları Koruma Kurulu'nun kurulmasının kararlaştırılması.
- Atatürk'ün Ankara Erkek Lisesi'ni (Atatürk Lisesi) ziyareti ve sınavlarda bulunması.
  [Atatürk birçok okulu ziyaret etmiş ve sınavlarda bulunmuştur. Bu olay bir örnek olarak kaydedildi.]

1 Temmuz — Denizyolları İşletmesi'nin kurulması.

11 Temmuz — Sümerbank'ın faaliyete geçmesi.
[1934'te, Birinci Beş Yıllık Planı'nın uygulanmasıyla da görevlendirilecektir.]

24 Ağustos — Eski Fransız Başbakanı Herriot'nun, Atatürk'le görüştükten sonra, İstanbul'dan ayrılırken verdiği demeç: "Gazi'nin eseri, çeşitleri içindeki yekpareliği (bütünselliği) ile şayan-ı hayrettir."

29 Ağustos — Almanya'da Yahudilerin toplama kamplarına gönderilmeye başlanması.

2 Eylül — Ulukışla-Kayseri demiryolunun açılması.

9 Eylül — İzmir Fuarı'nın çekirdeği olan 9 Eylül İzmir Panayırı'nın açılması.

19 Eylül — Atatürk'ün İstanbul Maksim salonunda Türk-İtalyan milli güreş karşılaşmalarını izlemesi.
[Türk Milli Takımı galip gelmiştir.]

20 Eylül — Ulukışla-Kayseri demiryolunun tamamlanıp işletmeye açılması.

4 Ekim — Yugoslavya Kralı I. Aleksandr'ın Atatürk'ü İstanbul'da ziyaret etmesi.

6 Ekim — Turhal Şeker Fabrikası'nın temelinin atılması.

14 Ekim — Almanya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi.

26 Ekim
- Cumhuriyetin 10. Yıldönümü dolayısıyla genel af ilan edilmesi.

- Köy Kanunu'nda değişiklik yapılarak, kadınlara köy ihtiyar heyetleri için seçme ve seçilme hakkının kabul edilmesi.

29 Ekim

- Cumhuriyetin onuncu yılı.

  [Atatürk'ün TBMM'ndeki kutlama töreninde diplomatlara hitabı: "Türk inkılabı kurucudur. Yüksek bir insani ülkü ile birleşmiş vatanseverlik eseridir. Çocuklarına, bütün güzellikleri ve bütün büyüklükleri görmek ve aynı zamanda bütün sefaletlere acımak sanatını öğretmektedir." Atatürk'ün 10. yıl konuşması, **Ek 27**'de.]

- Selanik Belediyesi'nin, Atatürk'ün doğduğu evin satın alınıp anahtarının Türk Konsolosluğuna teslim edilmesine ve bir hatıra levhası konmasına karar vermesi.

  [Levha şöyledir: "Türk milletinin büyük inkılapçısı ve Balkan Birliği'nin koruyucusu Gazi Mustafa Kemal bu evde dünyaya gelmiştir." Satın alma ve evi boşaltma işlemi uzun sürer, ev ancak 13 Şubat 1937'de teslim edilebilir.]

30 Ekim — Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün büyük törenle açılışı.

8 Kasım — ABD'de Roosevelt'in Başkan seçilmesi.

5 Aralık — Eskişehir Şeker Fabrikası'nın açılışı.

[Bu dördüncü şeker fabrikasıdır. Şeker fabrikaları, çevreleri için bir kültür ve toplumsal etkinlikler merkezi de olmuşlardır.]

* * *

1934

- Y.K.Karaosmanoğlu'nun 'Ankara' romanı yayımlanır.

- Memduh Şevket Esendal'ın 'Ayaşlı ve Kiracıları' romanı yayımlanır.
- İçişleri Bakanlığı, Yargıtay, Emlak Bankası Genel Müdürlüğü binaları hizmete girer. (Üçünün de mimarı: C.Holzmeister.)
- Ankara Sergi Evi binası açılır. (Kasım 1934; Mimar: Şevki Balmumcu; Bina 1948'de Paul Bonatz tarafından Büyük Tiyatro/Opera binasına dönüştürülür, 2 Nisan 1948'de açılır.)
- Sivas Müzesi açılır.

5 Ocak — İlk Avukatlar Birliği Kongresi (İzmir).

12 Ocak — Venizelos'un, Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermesi.

8 Şubat — Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında 'Balkan Antantı'nın Atina'da imzalanması.

[Bulgaristan da 31 Temmuz 1938'de katılır.]

26 Şubat — İstanbul Belediyesi'nin pencerelerdeki kafeslerin kaldırılmasını kararlaştırması.

4 Mart — Üniversitede ve yüksek okullarda Devrim Tarihi dersinin okutulmasına başlanması.

5 Mart — Milli Eğitim Bakanı Dr.Reşit Galip'in ölümü.

9 Nisan — Türk Hukuk Kurumu'nun kurulması.

11 Nisan — İstanbul Üniversitesi'nde İktisadi ve İçtimai İlimler Enstitüsü'nün açılması.

15 Nisan — Kurtuluş Savaşı komutanlarından Kemalettin Sami Paşa'nın ölümü. (Büyük Taarruz'da IV. Kolordu Komutanı.)

17 Nisan — Birinci Beş Yıllık Plan'ın kabul edilmesi.

[Sanayi yatırımlarının toplam yatırım içindeki payı

%30'a yükselir. 18 Eylül 1938'e ve 9 Ekim 1938'e bkz.]

20 Nisan — Ankara, Konya, Eskişehir ve Sivas'ta, buğday silolarının yapımına başlanması.

27 Nisan — Menemen-Manisa-Bandırma demiryolunun satın alınması.

3 Mayıs — Kayseri Uçak Fabrikası'nda yapılan 6 avcı uçağından birinin Kayseri'den Ankara'ya deneme uçuşu yapması.

15 Mayıs — Lüferin kilosu 4 kuruş.

20 Mayıs — Kayseri Bez ve İplik Fabrikası'nın temelinin atılması.

[16 Eylül 1935'te açılacaktır.]

27 Mayıs — Basmane (İzmir)-Afyon demiryolunun satın alınması.

14 Haziran — Yeni bir toprak dağıtım kanununun kabul edilmesi.

16 Haziran — İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Ankara'ya gelmesi.

[6 Temmuz 1934'te Türkiye'den İran'a dönecektir.]

19 Haziran — Atatürk'ün İran Şahı Rıza Pehlevi ile birlikte Özsoy operasını izlemesi.

[Beste: Adnan Saygun.]

21 Haziran
- Soyadı Kanunu'nun kabulü.
- Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'nun kabul edilmesi.

25 Haziran — Milli Musiki ve Temsil Akademisi Teşkilat Kanunu'nun kabul edilmesi.

[Çok kapsamlı olduğundan uygulanamayacaktır.]

30 Haziran — Demiryolunun Elazığ'a ulaşması.

1934

13 Temmuz — Taksim stadında atletizm yarışmaları yapılması.

16 Temmuz — İlk süt tozu fabrikasının Bursa'da açılması.

1 Ağustos — Hindenburg'un ölümü.
[Hitler 19 Ağustosta 'Führer' unvanı ile Almanya'nın mutlak diktatörü olur.]

13 Ağustos — Bakırköy Bez Fabrikası'nın açılışı.

15 Ağustos — Zonguldak Kok Fabrikası'nın temelinin atılması.

18 Ağustos — İkinci Türk Dil Kurultayı.

17 Eylül — Türkiye'nin Milletler Cemiyeti Konseyi üyeliğine seçilmesi.

24 Eylül — İstanbul'da Uluslararası Parlamentolar Konferansı'nın toplanması.

30 Eylül — Keçiborlu'da Kükürt Fabrikası'nın açılması.

19 Ekim — Turhal Şeker Fabrikası'nın açılması.

26 Ekim — İstanbul'da Diş Hekimliği Kurultayı'nın toplanması.

1 Kasım

- Atatürk'ün Meclis'in IV. dönem IV. toplantı yılını açış konuşmasından: "Türk tarihini doğru temeller üstüne kurmak, öz Türk diline, değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim. Güzel sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır. Ancak bunda en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir. Bugün dinletmeye yeltenilen musiki, yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal, ince duyguları, düşünceleri anlatan, yüksek deyişleri, söy-

leyişleri toplamak, onları bir gün önce genel, son musiki kurallarına göre işlemek gerekir."

- Ankara'da Güven Parkı'nın ve Anıtı'nın açılması.

  [Sanatçılar: C.Holzmeister / Anton Hanak-Jozef Thorak.]

20 Kasım — Konya Ereğlisi Bez Fabrikası'nın açılması.

24 Kasım

- TBMM'nin Atatürk'e 'Atatürk' soyadını vermesi.
- Ayasofya Camisi'nin anıt-müze olması hakkında Bakanlar Kurulu kararı.

  [Ayasofya Müzesi, 1 Şubat 1935'te ziyarete açılacaktır.]

25 Kasım — İsmet Paşa'nın, Atatürk'ün verdiği İnönü soyadını alması.

26 Kasım — Bazı Lakap ve Unvanların Kaldırılması Hakkında Kanun'un kabul edilmesi.

[Savaş madalyaları dışındaki madalya/nişanlar ve sivil rütbeler de kaldırılmış; bu kanuna dayanılarak, eski askeri rütbe adları da 9 Nisan 1935 tarihli karamame ile değiştirilmiştir. Kanun metni: **Ek 28**]

28 Kasım — Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin adının Ulus'a çevrilmesi.

3 Aralık — Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceği Hakkında Kanun'un kabulü.

[Bazı istisnalar dışında, hangi dine mensup olursa olsun din adamlarının mabet ve ayin dışında dini kıyafet taşımaları yasaklanır. Kanun metni: **Ek 29**]

5 Aralık

- Kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkını tanıyan Anayasa değişikliğinin kabul edilmesi.

  [Atatürk'ün notu: "Uygar memleketlerin birçoğunda kadından esirgenen bu hak, bugün Türk kadı-

nının elindedir ve onu selahiyet ve liyakatla kullanacaktır."]

- TBMM'nin yeni seçim kararı alması.

7 Aralık — Seçme ve seçilme hakkının verilmesi dolayısıyla İstanbul'da pek çok kadının katıldığı bir miting yapılması.

26 Aralık — Menemen'de Kubilay Anıtı'nın açılışı.
[Sanatçı: Ratıp Aşir.]

27 Aralık — Bayönder (N.Kazım Akses) ve Taşbebek (Adnan Saygun) operalarının Ankara Halkevinde ilk temsilleri.

* * *

1935

- Varlık dergisinin yayımlanmaya başlaması. (15 Temmuz 1933).
- İlk çocuk oyunu (Kemal Küçük, 'Çocuklara İlk Tiyatro Dersi') İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda oynanır (1 Ekim 1935).
- İlk köy filmi 'Aysel, Bataklı Damın Kızı' filmi çekilir (M.Ertuğrul).
- Ernst Praetorius, Cumhurbaşkanlığı Orkestrası şefliğine getirilir (Ekim).
- Ulus Meydanındaki Sümerbank binası hizmete girer. (Mimarı: Martin Elasser.)
- Manisa Müzesi açılır.

1 Ocak — İstanbul Rıhtım Şirketi'nin satın alınması.

1 Şubat — Ayasofya Müzesi'nin ziyarete açılması.

4 Şubat — Atatürk'ün bildirgesi: "Müspet bilimlerin temelleri-

ne dayanan, güzel sanatları seven, fikir eğitiminde olduğu kadar beden eğitiminde de kabiliyeti artmış ve yükselmiş olan erdemli, kudretli bir kuşak yetiştirmek, ana siyasamızın açık dileğidir."

[Milli Nizam Partisi'nin lideri Necmettin Erbakan 9 Ekim 1970'te 'iktidara geldikleri zaman önce sinema, tiyatro, bale okullarını ve eğlence yerlerini kapatacaklarını, daha sonra futbol maçlarını kaldıracaklarını' söylemiş. Necmettin Erbakan ve birçok benzerinin II. Abdülhamit'ten bile geri oldukları anlaşılıyor. (M.And, 'Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu', s. 27.)]

8 Şubat — Genel seçim.

[TBMM'ne ilk kez 18 kadın milletvekili girer.]

1 Mart
- TBMM V. Döneminin başlaması.
- Atatürk'ün dördüncü kez Cumhurbaşkanı seçilmesi.
- TBMM Başkanlığına Abdülhalik Renda'nın seçilmesi.

16 Mart — Almanya'nın, Versailles Andlaşması'nın askeri hükümlerini geçersiz saydığını açıklaması.

25 Mart — Afet İnan'ın Türk Tarih Kurumu Asbaşkanlığına seçilmesi.

9 Nisan — İstanbul Telefon Şirketi'nin satın alınması.

17 Nisan — Atatürk'ün Ankara Halkevi'nde Moskova Devlet Tiyatrosu'nun konserini ve bale gösterisini izlemesi.

22 Nisan — İstanbul'da Milletlerarası Kadınlar Kongresi'nin toplanması.

25 Nisan — Vasfi Rıza Zobu'nun güncesinden: "17.30'da An-

kara'ya indim. Ankara başka bir âlem olmuş.. Adeta yabancı bir memlekete gelmiş kadar yadırgadım. Bu ne kalabalık, bu ne inşaat!.. Herkes ayakta, herkes sokakta.."

3 Mayıs — Türkkuşu'nun kurulması.

9 Mayıs — CHP'nin IV. Kurultayı'nın toplanması.

[• Atatürk'ün konuşması: "Uçurum kenarında yıkık bir ülke. Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar. Yıllarca süren savaş. Ondan sonra, içerde ve dışarda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni toplum, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız devrimler. İşte Türk genel devriminin kısa bir ifadesi."

• Bu Kurultay'da ilköğretimin yaygınlaştırılması amacıyla bazı kararlar alınır. En önemlisi, askerliğini çavuş ve onbaşı olarak yapanların, kısa bir eğitimden geçirilerek, kendi köylerinde öğretmen olarak görevlendirilmesidir (köy eğitmeni). İlk uygulama 1936'da başlar, başarılı sonuç alınınca 1937'de genişletilir. Türkiye'ye özgü ve çok yararlı bir eğitim kurumu olan Köy Enstitüleri (1940), bu gelişimin bir ürünüdür. 1954'te Demokrat Parti iktidarınca, Halk Evleri gibi kapatılacaktır.]

25 Mayıs — Birinci Türk Basın Kongresi'nin toplanması.

27 Mayıs

- Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkında Kanun'un kabul edilmesi.

  [Hafta tatili, cumartesi 13.00'ten başlamak üzere pazar gününe alınmıştır.]

- Alsancak-Aydın-Eğirdir demiryolunun satın alınmasının TBMM'nce kabul edilmesi.

14 Haziran

- Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulmasının TBMM'nce kabul edilmesi.

  [Milli tarihi ve kültürü ilgilendiren bütün dalların bulunduğu böylesi çok yönlü bir fakültenin benzeri dünyada yoktur.]

- Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nün (MTA) Kurulması Hakkında Kanun'un kabul edilmesi.
- Etibank'ın Kurulması Hakkında Kanun'un kabul edilmesi.
- Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nin Kurulması Hakkında Kanun'un kabul edilmesi.

17 Haziran — Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü'nün kurulması.

5 Temmuz — 1926'dan beri yurt dışında bulunan Rauf Orbay'ın İstanbul'a dönmesi.

[Özet: "Atatürk İstanbul'a dönen Rauf Bey'den birkaç defa sitayişle bahsetmişti. Rauf'a karşı bir özlem duyduğunu hissettim. Ertesi sabah İstanbul'a hareket ettim ve Rauf Bey'le buluştum. Bana, 'Atatürk büyük adamdır. Allah onu memleketin başından ayırmasın. Ben ona derhal mülaki olmak isterdim. Fakat etrafındakilerin bir oyun yapmasından çekinirim,' demişti. Nihayet birkaç gün sonra benimle Ankara'ya kadar seyahate razı olmuştu. Arzumuz, Atatürk'le aramızda en küçük bir gücenik halin kalmaması idi. Fakat Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep Peker ve arkadaşlarının araya girerek, Rauf Orbay'ın vaktiyle verdiği istifa yazısını geri almasını şart koşmaları yüzünden, buluşma gerçekleşmedi." (A.F.Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 243-246.)]

5 Ağustos — H.Edip Adıvar'ın bir ay için İstanbul'a gelmesi.

23 Ağustos — Nazilli Basma Fabrikası'nın temel atma töreni.

9 Eylül — Ankara-Zonguldak telefon hattının açılması.

16 Eylül — Kayseri Bez Fabrikası'nın açılması.

3 Ekim — İtalya'nın Habeşistan'a saldırması.

[Bu sömürge savaşı 5 Mayıs 1936'da sona erer, Habeşistan İtalya'nın egemenliği altına girer.]

1935

20 Ekim — İkinci nüfus sayımının yapılması.
[Türkiye nüfusu: 16.188.767.]

21 Ekim — Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin kurulması.

23 Ekim — Etibank'ın faaliyete başlaması.

24 Ekim — Ankara'da Birinci Belediyeler Kongresi'nin toplanması.

31 Ekim — Mamak Gaz Maskesi Fabrikası'nın açılışı.

12 Kasım — Irmak-Filyos demiryolunun açılması.

22 Kasım — Fevzipaşa-Diyarbakır demiryolunun açılması.
[Demiryolu 29 Ekim 1944'te Kurtalan'a ulaşacaktır.]

26 Kasım — Demiryolunun Isparta'ya gelmesi.

29 Kasım — Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası'nın açılması.

10 Aralık — Zonguldak'ta Antrasit Fabrikası'nın açılması.

* * *

1936

- İlk düzenli televizyon yayını başlar (İngiltere, BBC).
- Sait Faik'in ilk hikâye kitabı 'Semaver' yayımlanır.
- Bu yıl yayımlanan kitap sayısı: 1.618.
- Berlin Olimpiyatlarında Yaşar Erkan 61 kilo/Greko-Romen olimpiyat şampiyonu olur.
- Ankara Gençlik Parkı'nın planının yapılması ve inşaata başlanması.
- Florya Cumhurbaşkanlığı Deniz Köşkünün yapımı biter. (Mimar: Seyfi Arkan.)

- İkinci Beş Yıllık Plan'ın hazırlıklarına başlanır.
- Niğde Müzesi açılır.
- Bu yılki büyüme hızı: %23,2.

1 Ocak — İzmir'de Kültür Park'ın temelinin atılması.

9 Ocak — Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin, Ankara Halkevi salonunda Atatürk'ün de katıldığı bir törenle eğitime başlaması.

[Dersler Küçük Tiyatro'nun bulunduğu II. Vakıf Apartmanında verilir. Bugünkü bina 4 Ekim 1940'ta bitecektir. (Mimar: Bruno Taut.)]

20 Ocak — Ankara'da ilk Sanayi Kongresi'nin toplanması.

21 Şubat — İzmir Havagazı Şirketi'nin satın alınması.

7 Mart — Almanya'nın Versailles Andlaşması'nı hiçe sayarak, Ren bölgesini işgal etmesi.

18 Mart — Venizelos'un ölümü.

24 Mart — Afyon Zafer Anıtı'nın İnönü tarafından açılması.

[Sanatçı: Krippel.]

13 Nisan — Ankara'da ilk Spor Kongresi'nin toplanması.

6 Mayıs — Musiki Muallim Mektebi'nin Devlet Konservatuarı'na dönüştürülmesi, konservatuara giriş sınavlarının yapılması.

[Dersler 1 Kasım 1936'da başlar. Opera bölümünde 12, tiyatro bölümünde 7 öğrenci var. Müzik bölümünü Paul Hindemit kurmuş, tiyatro bölümünü Carl Ebert yönetmiştir. İlk mezunlarını 1941'de verecektir. Tiyatro bölümünden mezun olan ilk kız öğrenciler: Muazzez Yücesoy (Kurdoğlu), Melek Saltukalp (Ökte), Nermin Elgün (Akagündüz). Konservatuar Kanunu 20 Mayıs1940'ta kabul edilecektir.]

9 Mayıs — Mussoli'nin 'İtalya Faşist İmparatorluğu'nun kurulduğunu ilan etmesi.

[Mussolini, 28 Nisan 1945 günü İtalya'dan kaçarken yakalanıp kurşuna dizilecek, cesedi ayaklarından asılarak teşhir edilecektir.]

18 Mayıs Sivas-Erzurum demiryolunun temel atma töreni.

29 Mayıs Bayrak Kanunu'nun kabul edilmesi.

8 Haziran İş Kanunu'nun kabul edilmesi.

9 Haziran Atatürk'ün Eskişehir Tayyare Mektebi'nde konuşması: "Geleceğin en kıymetli silahı da hiç kuşkunuz olmasın, uçaklardır. Bir gün insanoğlu uçaksız da göklerde yürüyecek, gezegenlere gidecek, belki de bize aydan mesajlar yollayacaktır. Bu mucizenin gerçekleşmesi için iki bin yılını beklemeye gerek kalmayacaktır. Gelişen teklonoji bize şimdiden bunu müjdeliyor. Bize düşen görev ise, Batıdan bu konuda fazla geri kalmamayı temindir."

24 Haziran Basketbol Milli Takımının ilk milli maçını yapması.

[Yunan Milli Takımını 49-12 yener.]

28 Haziran Atatürk ve İnönü'nün, Sabiha Gökçen'in uçuş gösterisini izlemeleri.

17 Temmuz İspanya'da iç savaşın başlaması.

[Cumhuriyetçilerle cumhuriyet karşıtı Franco'cular arasındaki savaş üç yıl sürecek, gönüllü yabancılar ve dış yardımlar dolayısıyla milletlerarası bir nitelik alacak, on binlerce insan ölecek, ülke yakılıp yıkılacaktır. Almanya ve İtalya General Franco'yu destekler. Savaş 1 Nisan 1939 günü General Franco'nun galibiyeti ile sona erer ve İspanya'da faşist bir dönem başlar.]

20 Temmuz Boğazlar'ın bütünüyle Türk egemenliğine geçmesini sağlayan Montreux Sözleşmesi'nin imzalanması.

[Sözleşme 9 Kasımda yürürlüğe girecektir.]

1936

24 Ağustos — Dolmabahçe Sarayı'nda Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nın toplanması.

[Atatürk, özel bir davetiye ile K.Karabekir'i davet eder. Karabekir Kurultaya katılır ama erken ayrıldığı için Atatürk'le görüşmeleri mümkün olmaz. (A.F.Cebesoy, Siyasi Hatıralar, s. 246.)]

4 Eylül — İngiliz Kralı VIII. Edvard'ın eşiyle birlikte Atatürk'ü İstanbul'da özel olarak ziyaret etmesi.

[6 Eylülde İstanbul'dan ayrılırlar.]

25 Eylül — Harp Okulu'nun İstanbul'dan Ankara'ya taşınması ve yeni binasına yerleşmesi.

29 Eylül — Bir sterlin = 620-623 kuruş.

8 Ekim — Son Osmanlı Sadrazamı Tevfik Okday Paşa'nın İstanbul'da ölümü.

9 Ekim — Türk Hükümetinin, Fransa'ya Antakya-İskenderun sancağına bağımsızlık tanınmasını isteyen nota vermesi.

29 Ekim — Cumhuriyet Bayramı töreninde, paraşütçü Eribe adlı genç kızın yere çakılarak şehit olması.

1 Kasım

- TBMM V. Dönem, 2. toplantı yılının açılması.
- Atatürk'ün açış konuşmasında Hatay sorununa da değinmesi: "Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz. Fransa ile aramızdaki tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alâkamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler."

2 Kasım — Ankara'da Hıfzısıhha Mektebi'nin açılması.

1936

3 Kasım — Ankara I. Çubuk Barajı'nın açılması.

6 Kasım — İzmit Birinci Kâğıt ve Karton Fabrikası'nın açılışı; ikinci kâğıt fabrikasının temelinin atılması.

12 Kasım — Ankara'da Birinci Küçük Sanatlar ve Elişleri Kongresi'nin toplanması.

18 Kasım — Filyos-Çatalağzı demiryolunun açılması ve Ankara'ya ilk kömürün taşınması.

[Ereğli Kömür Şirketi de bu yıl içinde satın alınmıştır.]

25 Kasım — Kurtuluş Savaşı kahramanlarından General Şükrü Naili Gökberk'in ölümü. (Büyük Taarruz'da III. Kolordu Komutanı.)

3 Aralık — Atatürk'ün Büyük Taarruz'da refakat subayı ve Milliyet gazetesi sahibi Mahmut Soydan'ın ölümü.

4 Aralık — Siyasal Bilgiler Okulu'nun 60. kuruluş yıldönümü dolayısıyla İnönü'nün konuşması: "Mülkiyeliler! Kurulmakta olan Türkiye'nin ikbali, sevketi, sizin aşkla, idealle vücudunuzu memlekete vakfetmenize bağlıdır."

15 Aralık — Ankara'da 19 Mayıs Stadyumu'nun açılması. (Mimarlar: Vietti-Violi.)

25 Aralık — Sirkeci-Edirne demiryolunun satın alınması.

27 Aralık — M.Akif Ersoy'un ölümü.

* * *

1937

- Sabahattin Ali'nin 'Kuyucaklı Yusuf' romanı yayımlanır.

- Müzik öğretmeni yetiştirmek amacıyla Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Müzik Bölümü kurulur.
- İlk resim galerisi İstanbul'da açılır. (20 Eylül)
- Radyo istasyonlarının işletilmesi PTT'ye devredilir.
- İsmet Paşa Kız Enstitüsü açılır. (Mimarı: E.Egli)
- İller Bankası binası hizmete girer. (Mimarı: Seyfi Arkan.)
- Bugünkü Ankara Radyosu binasının yapımına başlanır.

11 Ocak — Atatürk'ün çocukluk ve askerlik arkadaşı, Milletvekili Nuri Conker'in ölümü.

21 Ocak — Milletler Cemiyeti'nde Hatay sorununun görüşülmeye başlanması.

22 Ocak — Hatay konusunda Atatürk tarafından dikte edilen Asım Us imzalı ilk makalenin Kurun gazetesinde yayımlanması.

[Arka arkaya dört makale daha yayımlanacaktır.]

27 Ocak — Milletler Cemiyeti'nin Hatay'ın bağımsızlığını kabul etmesi.

[Bağımsızlık rejimi 29 Kasım 1937'de yürürlüğe girecektir.]

31 Ocak — Hatay'ın bağımsızlığa kavuşması dolayısıyla Ankara ve İstanbul'da büyük mitingler yapılması.

2 Şubat — Öğretici ve Teknik Filmler Hakkında Kanun'un kabul edilmesi.

4 Şubat — İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin açılması.

5 Şubat — Anayasa'nın ikinci maddesinin değiştirilerek 6 ilkenin eklenmesi: "Türkiye Devleti cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır."

1937

10 Şubat — Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Kanunu'nun kabul edilmesi.

26 Mart — Atatürk'ün Ankara Halkevi'ndeki bir toplantıda gençlere seslenişi: "Gençler! Bir gün bu memleketi sizin gibi beni anlamış bir gençliğe bırakacağımdan dolayı çok memnun ve mesudum."

31 Mart — Eski sadrazam ve son Osmanlı Hariciye Nazırı A.İzzet Paşa'nın İstanbul'da ölümü.

3 Nisan — Karabük Demir-Çelik Fabrikalarının temel atma töreni.

[1939'da faaliyete geçecektir.]

4 Nisan — Ereğli Bez Fabrikası'nın açılması.

26 Mayıs
- Atatürk'ün Ankara Halkevi'nde oynanan Ayışığı adlı çocuk operetini izlemesi.
- Ürdün Emiri Abdullah'ın Atatürk'ü ziyaret etmesi.

9 Haziran — Ankara'da Tıp Fakültesi kurulması hakkında kanunun kabulü.

11 Haziran — Atatürk'ün 'bütün mallarını hazineye bıraktığını' bildirmesi ve hükümetten 'gerekli işlemin yapılmasını' istemesi.

[Resmi işlemler 11 Mayıs 1938 günü tamamlanacaktır.]

1 Temmuz — Fevzipaşa-Sınır, Toprakkale-İskenderun demiryollarının satın alınması.

8 Temmuz
- Japonya'nın, Çin'i işgale başlaması.
- Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sadabat Paktı'nın imzalanması.

19 Temmuz — Atatürk'ün ünlü bilgin Marconi'nin ölümü dolayısıyla ailesine başsağlığı telgrafı göndermesi.

1937

14 Ağustos — Haliç Tersanesi'nde yapılacak ilk Türk denizaltısının omurgasının kızağa konması.

16 Ağustos — Malatya-Çetinkaya demiryolunun açılması.

30 Ağustos — İlk kadın havacımız Sabiha Gökçen'e Eskişehir Tayyare Mektebi'nde törenle pilot diplomasının verilmesi.

19 Eylül — İzmir'de düzenlenen Beşinci Balkan Güreş Şampiyonasında Türk takımının birinci olması.

20 Eylül
- İkinci Türk Tarih Kongresi'nin açılışı.
- İnönü'nün bir buçuk ay izin alarak Başbakanlıktan ayrılması, Celal Bayar'ın Başbakanlık Vekilliğine atanması.

7 Ekim — Ankara-Adana telefon hattının açılması.

9 Ekim — Nazilli Basma Fabrikası'nın Atatürk tarafından işletmeye açılması.

25 Ekim — İsmet İnönü'nün Başbakanlıktan ayrılması.
[Yerine atanan Celal Bayar 3 Ocak 1939'a kadar bu görevde kalacaktır.]

28 Ekim — Ankara Paraşüt Kulesinin açılması.

29 Ekim — Atatürk'ün Cumhuriyet balosunda Fransız Büyükelçisine Hatay sorunu dolayısıyla söyledikleri: "Ben toprak büyütme delisi değilim. Barış bozma alışkanlığım yoktur. Ancak anlaşmaya dayalı hakkımızın isteyicisiyim. Onu almazsam edemem. Büyük Millet Meclisi'nin kürsüsünden milletime söz verdim: Hatay'ı alacağım! Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getiremezsem, onun huzuruna çıkamam, yerimde kalamam. Ben şimdiye kadar yenilmedim, yenilemem, yenilirsem bir dakika yaşayamam."

1937

30 Ekim — Ankara Garı'nın hizmete açılması.
[Mimar: Ş.Sabri Akalın.]

1 Kasım
- TBMM'nin V. Dönem, 3. toplantı yılının açılması.
- Atatürk'ün açış konuşmasından: "Memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır.. Tüccar, milletin emeği ve üretimini değerlendirebilmek için, eline ve zekâsına güvenilen ve bu güvene yaraşır olması gereken adamdır.. İleri ve refahlı Türkiye idealine erişmek için sanayileşmek bir zorunluktur.. Denizciliği Türk'ün büyük milli ülküsü olarak düşünmeli ve onu az zamanda başarmalıyız."

6 Kasım — Polis Enstitüsü'nün açılışı.

11 Aralık — İtalya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi.

16 Aralık — Diyarbakır-Cizre demiryolunun temel atma töreni.

17 Aralık — Türkiye'nin baskısı sonucu, Türk-Fransız askeri kurulları arasında Hatay'la ilgili sorunların görüşülmesi.

* * *

1938

- Mithat Cemal Kuntay'ın 'Üç İstanbul' romanı yayımlanır.
- Cemal Nadir Güler ve Ramiz, ilk kişisel karikatür sergilerini açarlar.
- Ressamlar illerin resimlerini yapmak üzere Anadolu'ya dağılırlar (19 Ağustos).

- Ankara'da Askeri Müzik Okulu kurulur.
- Ankara Hipodrumu açılır. (Mimarlar: Vietti-Violi.)
- Son TBMM binasının Mimar C.Hozmeister tarafından tasarlanması.

  [Yapımı 1960'da bitecektir. F.R.Atay diyor ki: "Yeni bir Meclis yapısının ilk taslağı Atatürk'e gösterildiği zaman, (parti) İdare Meclisi üyesi idim.. Taslakta.. çok parti ve iki meclis ihtimali hesaba katılmıştır."]
- İstanbul-Edirne turistik kara yolunun ikinci kısmının yapımına başlanır.
- Hatay Müzesi açılır.

  [Bugün Türkiye'de 100'den fazla müze bulunuyor.]
- Bu yılki büyüme hızı: %9,5.

1 Ocak	Denizbank'ın kurulması.
22 Ocak	Atatürk'ün Dr.Nihat Reşat Belger tarafından Yalova'da muayenesi ve ilk kez siroz başlangıcı teşhisi konulması.
25 Ocak	İzmir Telefon Şirketi'nin satın alınması hakkında sözleşme imzalanması.
1 Şubat	Gemlik Suni İpek Fabrikası'nın açılışı.
2 Şubat	Atatürk'ün Bursa Merinos Fabrikası'nı işletmeye açması.
7 Şubat	Atatürk'ün Bursa dönüşü zatürree olması.
10 Şubat	Gölcük'te yeni bir tersane yapılmasına karar verilmesi.
19 Şubat	Atatürk'ün Dolmabahçe'de İnönü'yü kabulü ve 24 Şubata kadar misafir etmesi.
25 Şubat	Atatürk'ün İnönü ile beraber Ankara'ya dönmesi.

6 Mart — Atatürk'e konsültasyon yapılması.

12 Mart — Almanya'nın Avusturya'yı işgal etmesi.

[Bunu 19 Ağustos 1938'de Südetlerin, 15 Mart 1939'da Çekoslavakya'nın işgali izler. 23 Ağustos 1939' da Almanya-Sovyetler Birliği arasında saldırmazlık anlaşması imzalanır. Anlaşmaya bağlı gizli bir protokole göre Polonya, bu iki devlet arasında paylaşılacaktır. Almanya 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgale başlayacak ve İkinci Dünya Savaşı patlayacaktır. Alman orduları dört bir yana saldırır ve sonunda yenilirler. Arkasında yanmış, yıkılmış bir Almanya ve Avrupa bırakan Hitler, 30 Nisan 1945 günü intihar edecektir.]

13 Mart — 18 Mart Çanakkale zaferinin kahramanı Orgeneral Cevat Çobanlı'nın ölümü.

30 Mart — Prof.Dr.Fissenger'in birinci gelişi ve Atatürk'ü Ankara'da muayene etmesi.

11 Nisan — Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketlerinin satın alınması.

2 Mayıs — Ordu süvari ekibinin Roma'da Milletler Kupası'nı kazanması.

[Cevat Kula, Cevat Gürkan, Salim Polatkan ve Eyüp Öncü.]

11 Mayıs — Atatürk'ün satın aldığı ya da kendisine armağan edilmiş bütün çiftliklerin, taşınmazların hazineye devri ile ilgili resmi işlemlerinin bitirilmesi.

17 Mayıs — Divriği Demir Madenleri İşletmesi'nin faaliyete geçmesi.

19 Mayıs — Atatürk'ün son kez 19 Mayıs törenini izlemesi ve akşam Hatay sorunu dolayısıyla Mersin'e hareketi.

20 Mayıs — Atatürk'ün Mersin'e gelmesi ve uyarı niteliğindeki geçit törenini izlemesi.

[Bu gezi 24 Mayısa kadar sürmüş ve Atatürk'ün hastalığının hızla ilerlemesine yol açmıştır.]

23 Mayıs — İstanbul Elektrik Şirketi'nin satın alınması.

24 Mayıs — Atatürk'ün Adana'da yine uyarı niteliğindeki askeri geçit törenini izlemesi; akşam trenle Ankara'ya hareketi.

25 Mayıs — Atatürk'ün Ankara'da son gecesi.

26 Mayıs — Ankara'dan İstanbul'a hareketi.

27 Mayıs — İngiltere ile 16 milyon sterlinlik kredi anlaşmasının imzalanması.

1 Haziran — Atatürk'ün Savarona yatına geçmesi.
[25 Temmuza kadar Savarona'da kalır.]

8 Haziran — Dr.Fissenger'in İstanbul'a ikinci gelişi.

9 Haziran — Dr.Fissenger'in Atatürk'ün isteği ile Ankara'ya gelerek İnönü'yü de muayene etmesi.

14 Haziran — Orgeneral Asım Gündüz başkanlığındaki Türk askeri kurulu ile Fransız askeri kurulu arasında Antakya'da görüşmelerin başlaması.

16 Haziran
- Sabiha Gökçen'in tek başına Balkan turu için Yeşilköy'den Atina'ya uçuşu.
[Oradan Selanik, Sofya, Belgrad ve Bükreş'e uçar, 21 Haziran 1938'de İstanbul'a döner.]
- Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün kurulması.

18 Haziran — Romanya Kralı II. Karol'un Atatürk'ü Savarona'da ziyareti.

20 Haziran
- Atatürk'ün Hatay sorunu nedeniyle Savarona'da toplanan Bakanlar Kuruluna başkanlık etmesi.
- 'Dağ başını duman almış' marşının gençlik marşı olarak kabul edilmesi.

29 Haziran 150'likler ile İstiklal Mahkemeleri kararıyla mahkûm olanların affı hakkında kanunun TBMM'nde kabul edilmesi.

[150'liklerden R.Halit Karay şöyle yazıyor: "Yüz elliliklerin affı, Atatürk'ün değme yiğite nasip olmamış, çok yüksek ve çok insanca hareketlerinden, unutulmaması ve misal olarak daima tekrarlanması lazım gelen bir tanesidir."]

4 Temmuz Anlaşma gereğince, yapılacak seçimin güvenliği için bir Türk askeri öncü birliğinin Hatay'a girmesi.

5 Temmuz Albay Şükrü Kanatlı komutasındaki Türk birliğinin Hatay'a girmesi.

9 Temmuz Atatürk'ün Savarona'da Bakanlar Kuruluna başkanlık etmesi.

10 Temmuz İzmit'te Klor Fabrikası'nın temelinin atılması.

13 Temmuz Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulması.

15 Temmuz Hatay'da seçimin başlaması.

[Seçim Ağustos sonunda tamamlanır. 2 Eylülde bağımsız Hatay Devletinin Millet Meclisi ilk toplantısını yapar ve Devlet Başkanlığına Tayfur Sökmen'i seçer; Abdurrahman Melek Başbakan olur. Böylece Atatürk gözlerini kapamadan önce, açıkta kalan Boğazlar sorunu ile Hatay sorununun çözüldüğünü görür. Hatay Devleti, 30 Haziran 1939'da Türkiye'ye katılma kararı alacak, TBMM'nde 7 Temmuz 1939'da kabul edilen bir kanunla Hatay bir Türk ili olacaktır.]

16 Temmuz Dr.Fissenger'in üçüncü gelişi.

[Atatürk'ün son Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak anılarında şöyle yazıyor: "Dr.Fissenger bana, 'bu hastalığın sırf içkiden ileri geldiği hakkındaki düşünce doğru değildir; benim Fas, Tunus ve Cezayir'den gelen birçok Müslüman hastalarım var ki, ömürlerinde ağızlarına herhangi ispirtolu içki

koymamışlardır. Binaenaleyh hastalığın daha başka ve mühim amilleri olduğunu kabul etmek lazımdır. Bence bunlar arasında bilhassa tegaddi (beslenme) tarzı ve daimi kostipasyon (peklik) gibi amiller başlı başına yer tutmaktadırlar' dedi." (Atatürk'ten Hatıralar, s. 745.)]

25 Temmuz Atatürk'ün Savarona'dan Dolmabahçe'ye geçmesi.
[Hastalığı iyice ilerlemiştir.]

31 Temmuz Viyana'dan çağrılan Prof.Dr.Eppinger'in Atatürk'ün muayene etmesi.

1 Ağustos Almanya'dan çağrılan Prof.Dr.Bergmann'ın Atatürk'ü muayene etmesi.
[Aynı gün sürekli ve danışman hekimler ile Dr.Eppinger ve Dr.Bergmann'ın da katılımıyla konsültasyon yapılır. Atatürk'ün ölümüne kadar birçok konsültasyon yapılacaktır.]

5 Eylül Atatürk'ün vasiyetini yazması.
[Vasiyetname 28 Kasım 1938'de açılacaktır. **Ek 30**]

6 Eylül Dr.Fissenger'in dördüncü gelişi.

7 Eylül Hatay Millet Meclisi Başkanı Abdülgani Türkmen'in Atatürk'e Hatay halkının minnet ve bağlılıklarını bildirmesi.

18 Eylül C. Bayar'ın Atatürk'e İkinci Dört Yıllık Plan hakkında bilgi sunması.
[Bu tarihte nüfus yaklaşık 17.000.000; bütçe artık açık değil, gelir fazlası veriyor; Merkez Bankası'ndaki döviz miktarı 36 milyon dolar, ayrıca 26 ton altın bulunuyor; bir cumhuriyet altınının değeri 11 lira 12 kuruş; şeker, çimento, kereste ve deri ürünlerinde milli ihtiyacın tümü, yünlü dokumada %83'ü, pamuklu dokumada %43'ü, kâğıtta %32'si, cam ve cam eşyada %63'ü milli sanayi ile karşılanıyor. Demir-çelik sanayii kurulmuş.]

21 Eylül — Kurtuluş Savaşı kahramanlarından General Kazım İnanç'ın ölümü. (Büyük Taarruz'da VI. Kolordu Komutanı.)

9 Ekim — Demiryolunun Erzincan'a ulaşması.
[1938 yılına kadar bütün demiryolları millileştirilmiş, 2.954 km. yeni demiryolu yapılmış, demiryollarımız 7.132 km.'ye çıkarılmıştır. Erzincan-Erzurum demiryolu da 20 Ekim 1939'da tamamlanır.]

16 Ekim — Atatürk'ün ilk komaya girişi.
[19 Ekimde komadan çıkacaktır.]

17 Ekim — Atatürk'ün hastalığı hakkında resmi bildirilerin yayımlanmaya başlaması.
[Günlük bildiriler 22 Ekime kadar sürecektir.]

28 Ekim — Uzun dalga Ankara Radyosu ile yurtdışına yayın yapan kısa dalga Ankara Radyosu'nun yayına başlamaları.

29 Ekim — Atatürk'ün 25 Ekimde bizzat yazdırdığı orduya mesajın Başbakan tarafından 29 Ekim töreninde okuması.

1 Kasım — TBMM'nin V. Dönem 4. Toplantı yılının başlaması.
[Atatürk'ün açış konuşmasını Başbakan Bayar okumuştur.]

8 Kasım — Atatürk'ün saat 19.00'da son komaya girmesi.

10 Kasım — Atatürk'ün saat 09.05'te ölümü.
[Doktorların raporu: **Ek 31**]

11 Kasım — İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi.
[Ne iktidar çatışması olur, ne bazılarının beklediği karışıklık. Rejim sükûnetle işler. Y.K.Karaosmanoğlu diyor ki: "Yalnız düşmanlarımız değil, dostlarımız bile, 'o gidince ne yapacaksınız?' diyorlardı. Bu endişenin sebebini, Kemalist rejimin diktatör-

lüklerle karıştırılmış olmasında aramalıdır. Bütün diktatörlükler şahsi idarelerdir ve başa geçen insanların kuvvetinden başka bir kanuna veya müesseseye dayanmadıkları için diktatörlerin ömrüyle birlikte nihayet bulurlar. Halbuki Atatürk bir diktatör değil, inkılapçı bir devlet kurucusu idi." (Atatürk, s. 76.)]

16 Kasım — Atatürk'ün Türk bayrağına sarılı tabutunun Dolmabahçe Sarayı'nın büyük tören salonundaki katafalka yerleştirilmesi ve halkın ziyaretine açılması.

19 Kasım — Sabah Atatürk'ün cenaze namazının kılınması ve tabutunun top arabasına konularak, yüz binlerin gözyaşları içinde Sarayburnu'na getirilmesi.

[Nâşı buradan Zafer torpidosuyla Yavuz'a nakledilir, İzmit'e getirilir ve özel bir katarla Ankara'ya yolcu edilir. Halk gece boyunca istasyonlara ve yollara akın ederek Atatürk'ü selamlar.]

20 Kasım — Atatürk'ün nâşının Ankara'ya getirilmesi, törenle karşılanması ve kurduğu TBMM'nin önünde hazırlanan görkemli katafalka yerleştirilmesi.

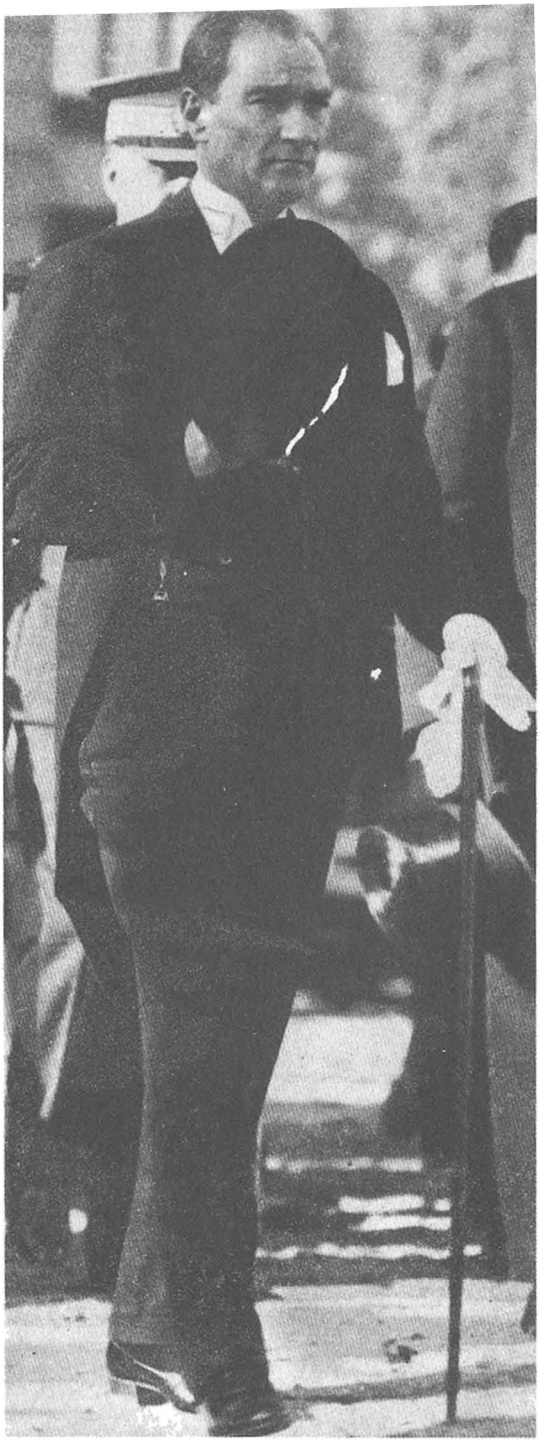
[Halkın saygı geçişi bütün gün ve gece sürer.]

21 Kasım

- Atatürk'ün nâşının geçici kabire (Etnografya Müzesi) konulması.

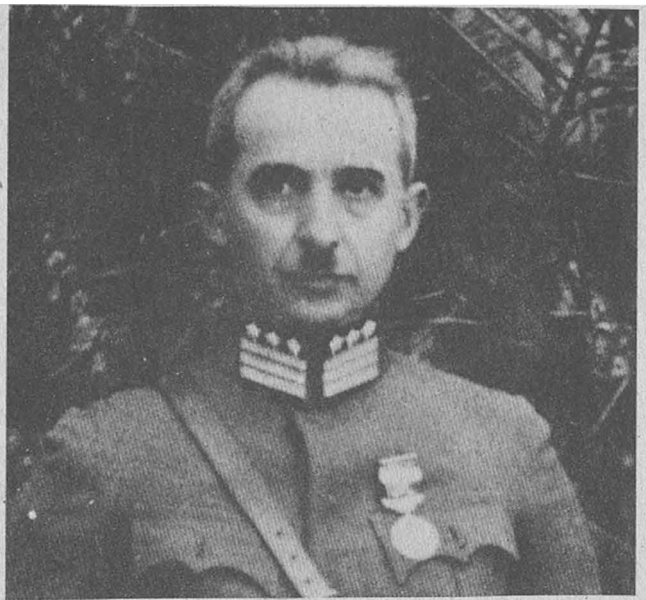
  [10 Kasım 1953'te çok büyük bir törenle Anıt-Kabir'e nakledilecek ve mozolenin altındaki özel yerde toprağa verilecektir. (Anıt-Kabir'in projesi Prof.Emin Onat ve Doç.Orhan Arda tarafından çizilmiştir.)]

- İkinci Cumhurbaşkanı İnönü'nün Atatürk hakkındaki beyannamesi. [**Ek 32**]

İzmir'de Kurtuluş Savaşı'nın öncülerinden Hasan Tahsin Recep ve kullandığı son kartvizi.

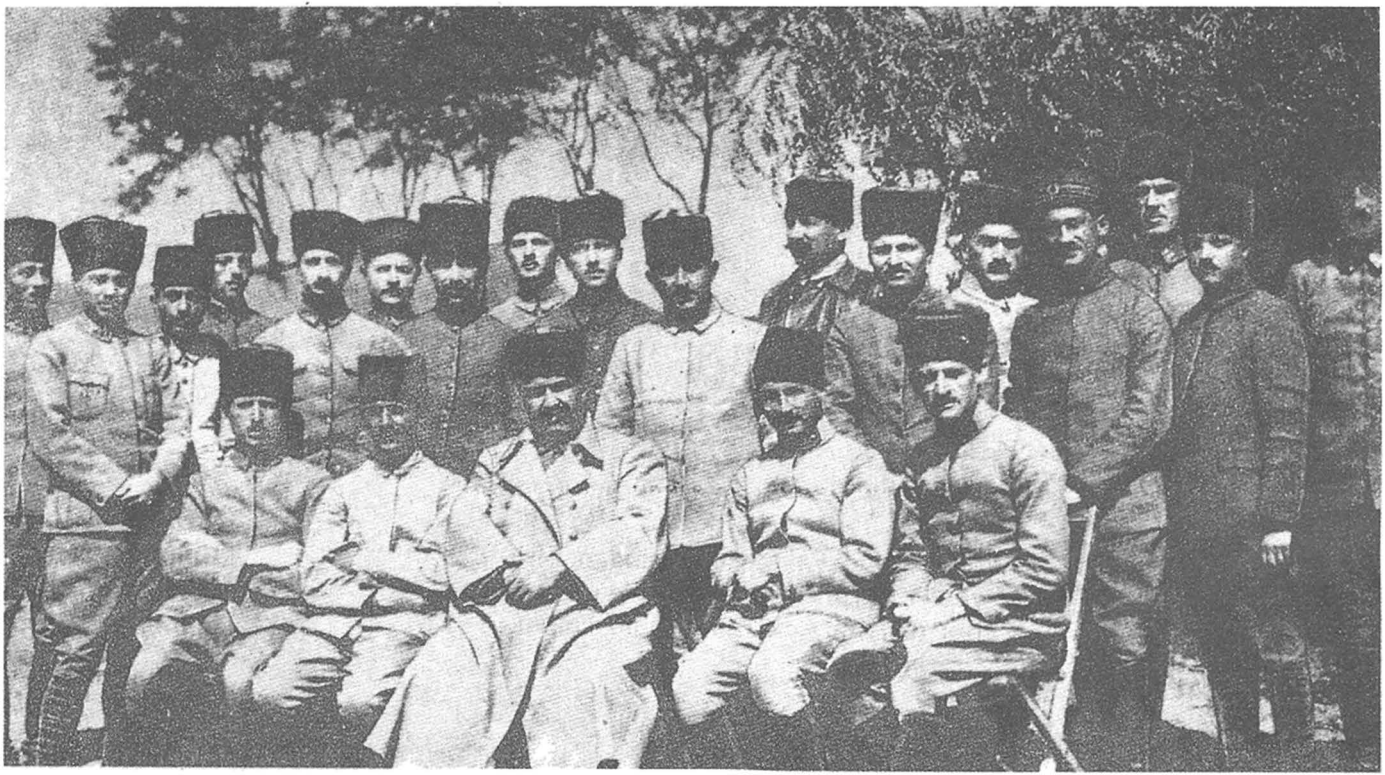
Orgeneral İsmet İnönü

Mareşal Fevzi Çakmak

61. Tümen Komutanı
Alb. Kâzım (Özalp) Bey.

Sakarya Meydan Savaşı öncesi Genelkurmay grubu. Oturanlar, soldan sağa; Kur. Yb. Ali Rıza Erem, Kur. Yb. Şemsettin, Korg. Fevzi Çakmak, Kur. Bnb. Salih Omurtak, Kur. Bnb. Şükrü Ali Özel.

Zübeyde Hanım

Giyimi, kuşamı ve batı kültürünü özümsemiş kişiliği ile Fikriye Hanım, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmeye hazırlandığı günlerde.

Modern Türk kadınlarının öncülerinden Atatürk'ün eşi Latife Mustafa Kemal.

III

ÖZET KRONOLOJİ
(1911 - 1938)

Trablusgarp Savaşı (1911)

1911

29 Eylül — İtalyanların Trablus'a saldırmaları.

• • •

1912

18 Ekim — İtalyanlarla Uşi Antlaşması (Trablus ve Bingazi İtalyanlara bırakılır).

Balkan Savaşları (1912-1913)

1912

8 Ekim — **1. Balkan Savaşı**'nın başlaması (Osmanlılar ile Karadağ, Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan arasında).

3 Aralık — Mütareke (Yunanistan ve Karadağ katılmamıştır).

16 Aralık — Londra'da barış görüşmelerine başlanması.

• • •

1913

6 Ocak	Barış görüşmelerinin kesilmesi.
3 Şubat	Bulgarların savaşı yeniden başlatması.
6 Mart	Yanya'nın Yunan kuvvetlerine teslim olması.
26 Mart	Edirne'nin Bulgar kuvvetlerine teslim olması.
22 Nisan	İşkodra'nın Karadağlıların eline geçmesi.
30 Mayıs	Londra Antlaşması (Midye-Enez çizgisi batısındaki tüm topraklar söz konusu devletlere bırakılır).
29 Haziran	Bulgaristan'la öteki Balkan Devletleri arasındaki anlaşmazlığın büyümesi sonucu, **2. Balkan Savaşı**'nın başlaması (Bulgaristan ile Sırplar-Yunanlılar ve Romanya arasında).
21 Temmuz	Bu savaştan yararlanan Osmanlı Devleti'nin orduyu harekete geçirmesi, Edirne ve Kırklareli'nin geri alınması.
10 Ağustos	Balkan Devletleri arasında Bükreş Barış Antlaşması.
29 Eylül	Osmanlı-Bulgar İstanbul Barış Antlaşması.
14 Kasım	Osmanlı-Yunanistan Atina Barış Antlaşması.

• • •

1914

14 Mart	Osmanlı-Sırbistan İstanbul Barış Antlaşması.

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)

1914

28 Haziran	Avusturya Veliahtı ile eşinin bir Sırplı tarafından öldürülmesi.
28 Temmuz	Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'a savaş ilan etmesi.
31 Temmuz	Fransa ve Rusya'nın genel seferberlik ilan etmesi.
1 Ağustos	Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan etmesi.

1914

2 Ağustos	Osmanlı Devleti'nin genel seferberlik ilan etmesi, Almanya ile gizli anlaşma yapması.
3 Ağustos	Almanya'nın Fransa'ya savaş ilan etmesi.
4 Ağustos	Almanya'nın Belçika'ya, İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi (bir yanda Almanya, Avusturya-Macaristan, karşı yanda İngiltere, Fransa, Rusya).
11 Ağustos	Goeben ve Breslau adlı Alman savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan içeri alınmaları.
4 Eylül	Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırdığını ilan etmesi.
27 Eylül	Çanakkale Boğazı'nın kapatılması.
29 Ekim	Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı donanmasının Rus limanlarına ve Rus donanmasına ateş açması.
1 Kasım	Rus ordusunun Doğu sınırımızı geçmesi, İngiliz donanmasının Akabe'yi (Basra) topa tutması.
3 Kasım	İngilizlerin Basra Körfezine asker çıkarması, İngiliz-Fransız donanmasının Çanakkale Boğazı giriş tahkimatını bombardıman etmesi.
7 Kasım	İtilaf Devletlerine karşı cihat ilan edilmesi.

* * *

1915

18 Mart	İtilaf Devletleri donanmasının Çanakkale Boğazı'nı geçmeye çalışmaları ve yenilmeleri.
23 Mayıs	İtalya'nın İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesi.
10 Nisan	İtilaf Devletleri arasında **birinci gizli anlaşma** (İstanbul Anlaşması).
25 Nisan	İtilaf Devletleri kuvvetlerinin Arıburnu, Seddülbahir ve Kumkale'ye asker çıkarmaları ve durdurulmaları (• Çanakkale kara savaşının başlaması).
26 Nisan	İtilaf Devletleri arasında **ikinci gizli anlaşma** (Londra).
10 Ağustos	1. Anafartalar zaferi.

1915

21/22 Ağus.	2. Anafartalar zaferi.
12 Ekim	Bulgaristan'ın, Almanya, Osmanlı Devleti vb. yanında savaşa katılması.
21 Kasım	Irak cephesinde Selman-ı Pak zaferi.
10 Aralık	Atatürk'ün Çanakkale cephesinden ayrılması.
19/20 Aralık	İngilizlerin Anafartalar-Arıburnu bölgesinden gizlice çekilmeleri.

• • •

1916

8/9 Ocak	İngilizlerin Seddülbahir'den gizlice çekilmeleri (• Çanakkale kara savaşının sonu).
15 Ocak	Doğu cephesinin yarılması ve ordunun geri çekilmesi.
1 Şubat	Veliaht Y.İzzettin Efendi'nin intihar etmesi üzerine, Vahidettin'in Veliaht olması.
26 Nisan	İtilaf Devletleri arasında **üçüncü gizli anlaşma** (Sykes-Picot).
29 Nisan	Irak cephesinde Kut-ül Amare zaferi.
Haziran	Hicaz isyanının başlaması.
25 Temmuz	Doğu cephesinde Erzincan'ın düşmesi.
17 Ağustos	Romanya'nın İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesi.
7 Aralık	Lloyd George'un İngiltere'de başbakanlığa gelmesi.

• • •

1917

6 Ocak	Yunanistan'ın İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesi.
11 Mart	Irak cephesinde Bağdat'ın düşmesi.
6 Nisan	Çar Nikola'nın tahttan çekilmesi, ABD'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi.
17 Nisan	İtilaf Devletleri arasında **dördüncü ve son gizli anlaşma** (Saint Jean de Maurienne).

1917

7 Kasım	Rusya'da Bolşeviklerin iktidara gelmesi.
8 Aralık	Filistin cephesinde Kudüs'ün düşmesi, Erzincan'da Rus-larla mütareke yapılması, Rusya'nın savaştan çekilmesi.

* * *

1918

8 Ocak	Wilson'ın '14 İlke'yi açıklaması (**Ek 2**).
12 Şubat	Rusların çekilmesi üzerine Doğu cephesinde ordunun harekete geçmesi.
3 Mart	Almanya ve yandaşları ile Bolşevikler arasında Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nın yapılması.
4 Temmuz	Vahidettin'in Padişah olması.
16 Eylül	Türk birliklerinin Bakû'ye girmesi.
18 Eylül	Bulgar cephesinin yarılması.
19 Eylül	İngiliz ordusunun Filistin cephesinde taarruza geçmesi ve cepheyi yarması, ordunun geri çekilmesi.
29 Eylül	Bulgaristan'ın mütareke imzalaması ve savaştan çekil-mesi.
1 Ekim	Şam'ın düşmesi.
27 Ekim	Atatürk'ün İngiliz ve Arap birliklerini Halep'in kuzeyinde durdurması.
30 Ekim	Mondros Mütareke Anlaşması'nın imzalanması (**Ek 3**).

Mütareke dönemi

1918

31 Ekim	Mütarekenin bugün öğleden başlayarak yürürlüğe gir-mesi.
2/3 Kasım	İttihatçı liderlerin (Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa vb.) İstanbul'dan kaçmaları.
3 Kasım	İngilizlerin Mütareke Anlaşmasına aykırı olarak Musul'a girmeye başlamaları.

1918

5 Kasım	Askerlerin terhis edilmesine emir verilmesi.
6 Kasım	İngiliz ve Fransızların Çanakkale Boğazı'nı işgal etmeleri.
7 Kasım	Atatürk'ün İstanbul'a çağrılması.
8 Kasım	Fransızların Doğu Trakya'yı işgale başlamaları; 6. Ordu'nun Musul'u boşaltmaya başlaması.
9 Kasım	İngilizlerin Antakya ve İskenderun'u işgal etmeleri.
13 Kasım	Karma İtilaf donanmasının İstanbul'a gelmesi; Atatürk'ün İstanbul'a dönmesi.
14 Kasım	Birinci **Kars** Şûrası.
16 Kasım	İstanbul'un resmi olmaksızın işgaline başlanması.
17 Kasım	Osmanlı birliklerinin Bakû'yü boşaltması.
20 Kasım	Donanmanın gözaltına alınması.
22 Kasım	Atatürk'ün Vahidettin'le görüşmesi; işgalcilerin basına sansür koyması.
29 Kasım	**İstanbul**'da Milli Kongre'nin kurulması.
30 Kasım	**Edirne**'de Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin kurulması.
1 Aralık	**İzmir**'de Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.
3 Aralık	**Urfa**'da Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.
4 Aralık	İstanbul'da, **Doğu İlleri** Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.
11 Aralık	Fransızların Dörtyol'u işgal etmesi (işgaller devam edecektir).
19 Aralık	Dörtyol'un Karaköse köylüleri ile Fransızlar arasında çarpışma (ilk çarpışma).
21 Aralık	Vahidettin'in Meclis'i kapatması.
30 Aralık	Venizelos'un Yunan isteklerini belirlemesi.

• • •

1919

5 Ocak	İstanbul'da tutuklamaların başlaması.

1919

18 Ocak	Paris'te Barış Konferansı'nın açılması (**Ek 5**).
12 Şubat	**Trabzon** Muhafaza-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.
23 Şubat	Karadeniz Rumlarının, Rum Karadeniz Cumhuriyeti adıyla bir devlet kurmaya karar vermeleri (Pontus olayı).
26 Şubat	Barış Konferansı'nda Ermeni isteklerinin açıklanması.
3 Mart	**Erzurum**'da, Doğu İlleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin şubesinin açılması.
4 Mart	1. D.Ferit Hükümetinin kurulması.
30 Mart	Vahidettin'le D.Ferit'in İngilizlere bir manda projesi vermeleri (**Ek 6**).
30 Nisan	Atatürk'ün 9. Ordu Müfettişliğine atanması.
3 Mayıs	XV. Kolordu Komutanı K.Karabekir'in Erzurum'a gelmesi.
6 Mayıs	ABD, İngiltere ve Fransa'nın Yunanlıların İzmir'e çıkmalarına karar vermeleri.
14 Mayıs	İzmir istihkâmlarının Yunanlılarca işgal edileceğinin bildirilmesi, İzmir'de büyük protesto mitingi, telgrafçıların İzmir'in işgal edileceğini bütün telgraf merkezlerine duyurması.
15 Mayıs	Bir Yunan tümeninin İzmir'e çıkması, Hasan Tahsin'in ilk kurşunu atması, İzmir'de Türk kıyımı, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'nin, halkı savaşmaya davet etmesi, Atatürk'ün Vahidettin'le uzun görüşmesi.
16 Mayıs	Atatürk'ün ve karargâh mensuplarının Bandırma adlı bir gemiyle İstanbul'dan ayrılması (**Ek 7**), Yunanlıların İzmir çevresini işgale başlamaları.
18 Mayıs	İstanbul Üniversitesi'nde işgali protesto toplantısı.

Milli Mücadele dönemi

1919

19 Mayıs	**Atatürk ve karargâh mensuplarının Samsun'a çıkmaları.**
23 Mayıs	Büyük Sultanahmet mitingi.

1919

25 Mayıs	Atatürk'ün Havza'ya gelmesi.
26 Mayıs	Birinci Saltanat Şûrası.
28 Mayıs	**Atatürk'ün Havza Genelgesi.**
29 Mayıs	Ayvalık'a çıkarma yapan Yunan birliğine 172. Alayın silahla karşı koyması.
8 Haziran	İngilizlerin isteği üzerine Harbiye Nezaretinin Atatürk'ü geri çağırması.
12 Haziran	Atatürk'ün Amasya'ya gelmesi.
19 Haziran	Ali Fuat Cebesoy Paşa ile Rauf Orbay'ın Amasya'ya gelmeleri.
22 Haziran	**Amasya Genelgesi.**
25 Haziran	Atatürk ve arkadaşlarının Amasya'dan ayrılmaları.
28 Haziran	Birinci Balıkesir Kongresi (dört kongre daha toplanacaktır).
2 Temmuz	İngilizlerin, Atatürk'ün geri çağrılması için baskıyı sürdürmeleri.
3 Temmuz	Atatürk ve arkadaşlarının Erzurum'a gelmeleri.
8 Temmuz	İstanbul Hükümetinin Atatürk'ü görevden alması, Atatürk'ün askerlikten istifa etmesi.
9 Temmuz	Atatürk'ün bir genelge ile istifa ettiğini ilan etmesi.
10 Temmuz	Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin birinci kongresi (dört kongre daha toplanacaktır).
20 Temmuz	Atatürk'ün M.Müfit Kansu'ya 'zamanı gelince cumhuriyet ilan edileceğini' söylemesi.
23 Temmuz	**Erzurum Kongresi**'nin açılması, Atatürk'ün başkan seçilmesi.
6 Ağustos	Birinci Nazilli Kongresi (bir kongre daha toplanacaktır).
7 Ağustos	Erzurum Kongresi'nin sona ermesi, Heyet-i Temsiliye seçilmesi, Atatürk'ün Heyet-i Temsiliye Başkanlığına seçilmesi, M.Müfit Kansu'ya gelecek için düşüncelerini açıklaması.
16 Ağustos	Alaşehir Kongresi.
2 Eylül	Atatürk ve arkadaşlarının Sivas'a gelmeleri.
3 Eylül	İstanbul Hükümetinin Atatürk'ün yakalanması ve Sivas Kongresi'nin dağıtılması için Ali Galip'e emir vermesi.

1919

4 Eylül	**Sivas Kongresi**'nin açılması, Atatürk'ün Kongre Başkanlığına seçilmesi.
9 Eylül	Ali Fuat Cebesoy Paşa'nın Batı Anadolu Genel Kuva-yı Milliye Komutanlığına seçilmesi.
10 Eylül	Üzerine asker gönderildiğini öğrenen Ali Galip'in Malatya'ya, oradan Halep'e kaçması.
11 Eylül	Sivas Kongresi'nin sona ermesi, Heyet-i Temsiliye'ye yeni ek üyeler seçilmesi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması.
12 Eylül	D.Ferit'in İngilizlerle gizli bir anlaşma imzalaması (**Ek 6**).
27 Eylül	Birinci Bozkır (Konya) isyanı. (İstanbul Hükümetinin ve İngilizlerin yönlendirmesi ile 20 isyan daha olur. Yalnız belli başlılar belirtilecektir.)
1 Ekim	D.Ferit'in istifası.
2 Ekim	Ali Rıza Paşa Hükümetinin kurulması.
7 Ekim	Hükümetin genel seçim yapılacağını açıklaması.
20 Ekim	Yeni hükümetin temsilcisi Salih Paşa ile **Amasya görüşmelerinin** başlaması, ikinci Bozkır isyanı.
22 Ekim	Görüşmelerin sona ermesi, 5 protokol imzalanması.
25 Ekim	Birinci Anzavur isyanı.
30 Ekim	Maraş, Urfa ve Antep'in Fransızlarca işgal edilmesi.
16 Kasım	Sivas'ta Heyet-i Temsiliye ve komutanlar toplantısı.
28 Kasım	Toplantının sona ermesi.
27 Aralık	**Atatürk ve Heyet-i Temsiliye üyelerinin Ankara'ya gelmeleri.**

• • •

1920

12 Ocak	İstanbul'da Mebusan Meclisi'nin açılması.
28 Ocak	Meclis'in gizli oturumda **Misak-ı Milli**'nin kabul edilmesi (**Ek 8**).

1920

12 Şubat	Maraş'ın kurtuluşu.
16 Şubat	İkinci Anzavur isyanı.
17 Şubat	Meclis'in Misak-ı Milli'yi ilan etmesi ve bütün parlamentolara bildirilmesine karar vermesi.
3 Mart	Ali Rıza Paşa Hükümetinin istifa etmesi.
8 Mart	Salih Paşa Hükümetinin kurulması.
16 Mart	**İstanbul'un resmen işgal edilmesi,** Rauf Orbay ve bazı milletvekillerinin tutuklanması.
18 Mart	Meclis'in, bu durumu protesto için çalışmasına ara vermesi.
19 Mart	Atatürk'ün Ankara'da bir Meclis toplamak için bütün illerde seçim yapılmasını istemesi.
2 Nisan	Milli hareketi kınamayı kabul etmeyen Salih Paşa Hükümetinin istifa etmesi, İstanbul'dan kaçan milletvekillerinin Ankara'ya gelmeye başlamaları.
3 Nisan	İsmet İnönü'nün Ankara'ya gelmesi.
5 Nisan	Dördüncü Damat Ferit Hükümetinin kurulması (**Ek 10**).
6 Nisan	Anadolu Ajansı'nın kurulması.
10 Nisan	Dürrizade Abdullah'ın Milli Mücadele aleyhindeki fetvaları yayımlaması, Vahidettin'in Meclis'i kapatması, D.Ferit'in Milli Mücadele'yi kınayan bir beyanname yayımlaması.
11 Nisan	Urfa'nın kurtuluşu.
13 Nisan	Birinci Düzce isyanı.
16 Nisan	Ankara Müftüsü Rıfat Efendi'nin, Dürrizade'nin verdiği fetvaların geçersiz olduğu hakkında karşı fetva yayımlaması (150'den fazla din bilgini ve müftü bu karşı fetvaya katılacaktır).
18 Nisan	İstanbul Hükümetinin Milli Mücadele'yi bastırmak üzere Kuva-yı İnzibatiye adlı bir kuvvet kurulmasına karar vermesi.
23 Nisan	**Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı.**
24 Nisan	Atatürk'ün Meclis Başkanlığına seçilmesi.
25 Nisan	İnönü'nün Genelkurmay Başkanlığına getirilmesi.

1920

27 Nisan	İstanbul'dan kaçan Fevzi Çakmak Paşa'nın Meclis'e katılması.
29 Nisan	Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun kabul edilmesi.
3 Mayıs	İlk Bakanlar Kurulu'nun seçilmesi.
11 Mayıs	Barış Konferansı'nın Barış Anlaşmasını Osmanlı delegesine tebliğ etmesi, İstanbul Divan-ı Harbi'nin Atatürk ve bazı arkadaşları hakkında idam kararı vermesi.
23 Mayıs	Fransızlarla 20 günlük geçici bir mütareke yapılması.
24 Mayıs	Vahidettin'in Atatürk ve arkadaşları hakkında idam kararını onaylaması.
14 Haziran	Kuva-yı İnzibatiye'nin milli kuvvetlere saldırması, yenilip İzmit'teki İngiliz bölgesine sığınması.
19 Haziran	Güney Cephesinde Fransızlarla savaşların yeniden başlaması.
22 Haziran	Yunanlıların, Hythe Konferansı'nda verilen karar uyarınca Uşak ve Bursa doğrultusunda ileri harekete geçmesi.
24 Haziran	Batı Cephesi Komutanlığı kurulması ve komutanlığa Ali Fuat Cebesoy Paşa'nın atanması.
3 Temmuz	Atatürk'ün gizli oturumda açıklaması: "Silah ve cephane olmadığı için genel seferberlik ilan edemiyoruz."
8 Temmuz	Bursa'nın Yunanlılarca işgal edilmesi.
19 Temmuz	İkinci Düzce isyanı, Ankara Dışişleri Bakanı B.Sami Kunduh başkanlığındaki kurulun Moskova'ya varması. (Doğu sınırı konusunda anlaşmaya varılamaz ve görüşmeler kesilir, Türk kurulu geri döner.)
20 Temmuz	Yunanlıların Doğu Trakya'yı da işgale başlamaları.
22 Temmuz	İkinci Saltanat Şûrası.
30 Temmuz	D.Ferit'in istifası.
31 Temmuz	D.Ferit'in beşinci ve sonuncu hükümetinin kurulması.
10 Ağustos	**Sevres Andlaşması**'nın imzalanması (**Ek 11**).
29 Ağustos	Uşak'ın Yunanlılarca işgal edilmesi.
7 Eylül	Veliaht Abdülmecit'in Ankara'ya davet edilmesi (reddedecektir).
11 Eylül	İstiklal Mahkemelerinin kurulmasını öngören kanunun kabul edilmesi.

1920

22 Eylül	İlk Sovyet silah ve cephane yardımının Trabzon'a gelmesi.
24 Eylül	**Doğu cephesinde Türk kuvvetlerinin Ermenilere karşı harekete geçmesi.**
29 Eylül	Sarıkamış'ın geri alınması.
2 Ekim	Konya'da Delibaş isyanının başlaması.
16 Ekim	D.Ferit'in istifa etmesi.
21 Ekim	Dördüncü Tevfik Paşa Hükümetinin kurulması.
25 Ekim	Yunan Kralı Aleksandros'un ölümü.
30 Ekim	Kars'ın geri alınışı.
8 Kasım	Ali Fuat Cebesoy Paşa'nın Moskova Büyükelçiliğine, İnönü'nün Batı Cephesi Komutanlığına, Refet Bele Paşa'nın Güney Cephesi Komutanlığına atanmaları. (Bu atamalar Çerkez Ethem ve kardeşlerinin tedirginliğine yol açar.)
14 Kasım	Yunanistan'da genel seçimlerin yapılması, Venizelos'un kaybetmesi.
20 Kasım	General Papulas'ın Yunan ordusu komutanlığına atanması.
27 Kasım	Ethem sorununun gelişmesi.
2/3 Aralık	Ermenilerle Gümrü Andlaşması'nın imzalanması.
2 Aralık	Yunanistan'da kral için plebisit yapılması (halk Kral Konstantin'i ister).
5 Aralık	Ankara'nın da Sevres'i kabul etmesini isteyen A.İzzet Paşa kurulu ile Atatürk'ün Bilecik'te buluşması. (Atatürk kurul üyelerini Ankara'ya getirir; 19 Mart 1921'de İstanbul'a dönmelerine izin verilecektir.)
9 Aralık	Özellikle Pontus isyanını bastırmak üzere Merkez Ordusu'nun kurulması, Ethem'in Demirci Efe'yi birlikte isyana teşvik etmesi.
12 Aralık	Ethem'in Yörük Ali Efe'yi birlikte isyana teşvik etmesi.
15 Aralık	Demirci Efe birliğinin dağıtılması.
19 Aralık	Kral Konstantin'in Atina'ya dönmesi.
29 Aralık	Ethem'in bir telgrafla TBMM'ne hakaret etmesi.

1920

30 Aralık	Ethem kuvvetlerinin savaş düzeni alması üzerine ordu birliklerinin Kütahya'ya girmesi, Ethem'in Gediz'e çekilmesi.

* * *

1921

2 Ocak	Ethem'in İstanbul Hükümetinden Ankara'ya karşı mücadele için yardım istemesi.
6 Ocak	III. Yunan Kolordusu'nun Bursa'dan hareket ederek Eskişehir doğrultusunda ilerlemeye başlaması. (**1. İnönü Savaşı**)
7 Ocak	Yunan ilerleyişinden yararlanan Ethem'in ordu birliklerine saldırıya geçmesi.
9 Ocak	Yunan birliklerinin İnönü mevzileri önüne gelmesi ve saldırıya geçmesi.
10 Ocak	Yunan saldırısının kırılması (1. İnönü başarısı, **Ek 13**)
14 Ocak	Ethem'in Gediz'e çekilmesi.
20 Ocak	İlk **Anayasa**'nın TBMM'nde kabul edilmesi.
21 Ocak	Ethem'in kardeşi Tevfik'in Yunanlılarla bir teslim protokolü imzalaması.
22 Ocak	Ethem'in iki kardeşi ile bine yakın adamının Yunanlılara teslim olması.
23 Ocak	Ethem isyanının sona ermesi.
25 Ocak	İtilaf Devletlerinin, Türkleri ve Yunanlıları Londra Konferansı'na çağırmaları.
28 Ocak	M.Suphi ve arkadaşlarının Trabzon açıklarında öldürülmeleri.
8 Şubat	On bir aydır direnen Antep'in açlık yüzünden Fransızlara teslim olması.
17 Şubat	Türk kurulunun ve A.F.Cebesoy'un Moskova'ya gelmeleri.
21 Şubat	**Londra Konferansı**'nın açılması.
23 Şubat	Ardahan ve Artvin'in Gürcülerden savaşsız geri alınması.

1921

1 Mart	Moskova'da **Türk-Afgan Andlaşması**'nın imzalanması.
6 Mart	Koçgiri isyanının başlaması.
11 Mart	Ankara Dışişleri Bakanı B.Sami Kunduh'un Fransızlarla gizli bir anlaşma yapması.
12 Mart	B.Sami Kunduh'un İtalyanlarla gizli bir anlaşma yapması, bir sonuca ulaşılamayan Londra Konferansı'na ara verilmesi.
16 Mart	Moskova'da **Türk-Sovyet Andlaşması**'nın imzalanması, B.Sami Kunduh'un esirlerin değişimi için İngilizlerle bir sözleşme yapması. (İki anlaşma da, bu sözleşme de TBMM tarafından reddedilecektir.)
23 Mart	Yunan ordusunun Uşak ve Bursa'dan Afyon ve Eskişehir'e doğru iki koldan saldırıya geçmesi.
27 Mart	Güneyde Afyon'un düşmesi, kuzeyde İkinci İnönü Savaşı'nın başlaması.
31 Mart	Türk karşı taarruzu.
1 Nisan	Yunanlıların büyük kayıp vererek çekilmeleri. (**İkinci İnönü Zaferi, Ek 14**)
7 Nisan	Güneyde Aslıhanlar Savaşı. (Yunanlılar çevrilmeden Dumlupınar mevzilerine geri çekilmeyi başarır.)
13 Nisan	Dumlupınar Savaşı (Dumlupınar mevzileri geri alınamaz).
15 Nisan	Yeni ve kesin sonuçlu bir taarruz için Yunan ordusunun insan ve malzemece takviye edilmesine başlanması.
27 Nisan	Yunanistan'da 7 sınıfın silah altına alınması.
2 Mayıs	Batı ve Güney cephelerinin birleştirilip komutanlığa İnönü'nün getirilmesi.
10 Mayıs	Atatürk'ün Meclis'te Müdafaa-yı Hukuk Grubu'nu kurması.
24 Mayıs	Ankara'ya Atatürk'ü öldürmek için geldiği kanıtlanan İngiliz casusu Hintli Mustafa Sagir'in idam edilmesi.
25 Mayıs	İtalyanların, işgal ettikleri yerleri boşaltmaya başlamaları.

1921

12 Haziran	Yunan Kralı ve Başbakanının İzmir'e gelmeleri.
13 Haziran	Ankara'da Türk-Fransız görüşmelerinin başlaması (sonuçsuz kalacaktır).
10 Temmuz	Yunan büyük taarruzu, **Kütahya-Eskişehir** savaşlarının başlaması (**Ek 15**).
13 Temmuz	Afyon'un düşmesi.
15 Temmuz	Yarbay Nazım'ın şehit olması ve cephenin yarılması.
17 Temmuz	Kütahya'nın düşmesi, Atatürk'le İnönü'nün Karacahisar'da buluşmaları, Atatürk'ün geri çekilmeyi tavsiye etmesi.
19 Temmuz	Eskişehir'in düşmesi.
22 Temmuz	Türk ordusunun savaşı keserek Sakarya doğusuna çekilmeye başlaması.
23 Temmuz	Hükümetin, merkezin Kayseri'ye taşınmasını önermesi, Meclis'in reddetmesi.
25 Temmuz	Çekilişin sona ermesi.
4 Ağustos	Atatürk'ün Başkomutan olmasının istenmesi.
5 Ağustos	Atatürk'ün üç ay süre ile Meclis'e ait bazı yetkilerle donatılarak **Başkomutan** olması.
7/8 Ağustos	Atatürk'ün **Tekalif-i Milliye** emirlerini yayımlaması.
12 Ağustos	Atatürk ve Fevzi Çakmak Paşa'nın Polatlı'ya gelmeleri.
14 Ağustos	Yunan ordusunun üç kol halinde Ankara'ya doğru yürüyüşe geçmesi.
16 Ağustos	Atatürk'ün cephe sol kanadını incelediği sırada, atına binmek isterken düşüp yaralanması, Ankara'ya dönmesi.
17 Ağustos	Bir kaburgası kırık olduğu halde, cepheye dönmesi (Alagöz karargâhı).
22 Ağustos	Yunan ordusunun (üç kolordu) Beylik Köprü-Mangaldağı arasında savaş düzeni alması.
23 Ağustos	**Sakarya Savaşı**'nın başlaması (**Ek 16**).
10 Eylül	Türk karşı taarruzunun başlaması.
12/13 Eylül	Yunan ordusunun Sakarya'nın batısına çekilmesi.
13 Eylül	**Sakarya Zaferi.**

1921

19 Eylül	TBMM'nin Atatürk'e Gazi sanı ile Mareşal rütbesi vermesi.
21 Eylül	Yunan ordusunun, üçte birini yitirmiş ve taarruz azmi kırılmış olarak çıkış çizgisine dönmesi.
13 Ekim	**Kars Andlaşması'**nın imzalanması (Türkiye'nin Doğu sınırı kesinleşir).
20 Ekim	Ankara'da **Türk-Fransız Anlaşması'**nın imzalanması. (Hatay dışında Türkiye-Suriye sınırı kesinleşir, Fransa Anadolu'dan çekilir, böylece Sevres Andlaşması yırtılmış olur.)
23 Ekim	İstanbul'da İngiliz ve Türk temsilcilerinin, esir değişimi konusunda, Ankara'nın isteğine uygun bir anlaşma imzalamaları.
1 Kasım	Serbest bırakılan Malta sürgünlerinin İnebolu'ya gelmeleri.
11 Aralık	Ethem kuvvetleriyle ordu birlikleri arasındaki çatışmanın sürmesi.
25 Aralık	Antep'in kurtuluşu.

• • •

1922

2 Ocak	**Türkiye-Ukrayna Dostluk Anlaşması'**nın imzalanması.
20 Şubat	Avrupa'ya gitmek üzere İstanbul'a gelen Dışişleri Bakanı Y.Kemal Tengirşenk'in Vahidettin'le görüşmesi. (Vahidettin'in Y.K.Tengirşenk'in çantasındaki gizli belgeleri çaldırıp İngilizlere ulaştırması.)
23 Mart	İtilaf Devletlerinin Türkiye ve Yunanistan'a mütareke önerisinde bulunmaları.
25 Mart	Tevfik Paşa'nın Vahidettin'in gizli bir önerisini İngiliz Yüksek Komiserine iletmesi. (Bilgi için ayrıntılı kronolojiye bkz.)
28 Mart	İtilaf Devletlerince belirlenmiş barış şartlarının Türkiye ve Yunanistan'a bildirilmesi (Yazışmalar sürecek, barış konusu sürüncemede kalacaktır).

1922

2 Nisan	Y.K.Tengirşenk'in bir sonuç alamadan Ankara'ya dönmesi.
1 Haziran	General Hacianesti'nin Yunan Ordusu Komutanlığına getirilmesi.
5 Temmuz	Atatürk'ün, son bir barış girişimi için Fethi Okyar'ı Paris ve Londra'ya göndermesi. (Bir sonuç alamaz.)
12 Temmuz	Rauf Orbay'ın Bakanlar Kurulu Başkanı olması.
27 Temmuz	Atatürk ve Fevzi Çakmak Paşa'nın, bir futbol karşılaşmasını vesile ederek Akşehir'de İnönü ve Komutanlarla görüşmeleri, taarruz planını açıklamaları.
6 Ağustos	Atatürk'ün Bakanlar Kurulu'na taarruz kararını bildirmesi.
14 Ağustos	Birliklerin, taarruz planına göre gizlice Afyon güneyine kaydırılmaya başlanmaları.
17 Ağustos	Atatürk'ün gizlice Ankara'dan cepheye hareket etmesi.
25 Ağustos	Atatürk'ün emri ile İstanbul ve dünya ile haberleşmenin kesilmesi ve sınırların kapatılması.
26 Ağustos	Sabah 05.30'da **Büyük Taarruz**'un başlaması (**Ek 17**).
27 Ağustos	Yunan cephesinin yarılması.
30 Ağustos	Dumlupınar önünde çevrilen I. ve II. Yunan Kolordularının imha ve esir edilmeleri (30 Ağustos Savaşı).
2 Eylül	Yunan ordusunun yeni komutanı General Trikupis'in esir edilmesi.
9 Eylül	Türk süvarilerinin İzmir'e girmeleri.
10 Eylül	Atatürk'ün İzmir'e gelmesi, Bursa'nın geri alınışı.
16 Eylül	İzmir'e çekilen Yunan ordusu artıklarının Çeşme'den gemilerle ayrılmaları.
18 Eylül	Erdek'e çekilen III. Yunan Kolordusu artıklarının Erdek/Gonya'dan gemilerle ayrılmaları (Yunan kaybı: 21.000 esir, 121.500 ölü).
19 Eylül	Türk birliklerinin, İngilizlerce tutulan Çanakkale'ye doğru yürüyüşe geçmeleri (Çanakkale olayı; mütarekenin kabulü üzerine son dakikada savaşın eşiğinden dönülür).
22 Eylül	D.Ferit'in İstanbul'dan kaçması.

1922

23/24 Eylül	Yunanistan'da ihtilalin başlaması.
27 Eylül	Yunan Kralının tahtını oğlu Yorgi'ye bırakarak Yunanistan'dan ayrılması.
3 Ekim	Mütareke esaslarının saptanması için Mudanya Konferansı'nın başlaması.
11 Ekim	**Mudanya Mütareke Anlaşması**'nın imzalanması.
19 Ekim	Refet Bele Paşa'nın Doğu Trakya'yı teslim almak üzere İstanbul'a gelmesi, Lloyd George'un iktidardan düşmesi.
27 Ekim	İtilaf Devletlerinin ilgili ülkeleri Lozan Barış Konferansı'na davet etmeleri.
1 Kasım	TBMM'nce **saltanatın kaldırılması.**
4 Kasım	İstanbul'un TBMM yönetimine geçmesi.
5 Kasım	İnönü başkanlığındaki Lozan Kurulu'nun Ankaradan ayrılması.
10 Kasım	Türk kurulunun Lozan'a gelmesi.
16 Kasım	Vahidettin'in İngilizlere sığınmak için yazıyla başvuruda bulunması.
17 Kasım	**Vahidettin'in bir İngiliz savaş gemisiyle gizlice İstanbul'dan kaçması.**
18 Kasım	TBMM'nin Veliaht Abdülmecit'i Halife seçmesi.
20 Kasım	**Lozan Konferansı**'nın açılması.
2 Aralık	Yunanistan'da, yenilgiden sorumlu tutulan Başbakan Gunaris, General Hacianesti ve dört bakanın kurşuna dizilmesi.
6 Aralık	Atatürk'ün Halk Fırkası'nı kurma kararını açıklaması.

* * *

1923

29 Ocak	Atatürk'ün İzmir'de Latife Uşaklıgil ile evlenmesi.
4 Şubat	Lozan Konferansı'na, bazı konularda anlaşma sağlanamaması yüzünden ara verilmesi. (1. dönem 76 gün sürmüştür; görüşmelerin kesilmesi üzerine ordu savaş düzeni alır.)

1923

17 Şubat	İzmir **İktisat Kongresi**'nin Atatürk'ün konuşmasıyla açılması.
31 Mart	Türkiye'nin yeniden Lozan'a davet edilmesi.
1 Nisan	TBMM'nin seçimlerin yenilenmesine karar vermesi.
23 Nisan	Lozan Konferansı ikinci döneminin başlaması (Bu dönem 97 gün sürecektir).
24 Temmuz	**Lozan Andlaşması'nın imza edilmesi.**
11 Ağustos	TBMM'nin II. Dönem çalışmalarının başlaması.
13 Ağustos	Atatürk'ün ikinci kez Meclis Başkanlığına seçilmesi.
23 Ağustos	Lozan Andlaşması'nın TBMM'nce kabul edilmesi.
11 Eylül	Halk Fırkası'nın kurulması.
2 Ekim	Son işgal kuvvetlerinin de İstanbul'dan ayrılması.
13 Ekim	TBMM'nin Ankara'nın **başkent** olmasına karar vermesi.
29 Ekim	**Cumhuriyet'in ilan edilmesi,** Atatürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesi.

Cumhuriyet Dönemi

1923

30 Ekim	Atatürk'ün Başbakanlığa atadığı İnönü'nün ilk Cumhuriyet hükümetini kurması.
31 Ekim	Seferberliğin sona erdirilmesi.
26 Aralık	Genel af ilan edilmesi (150 kişi dışında).

* * *

1924

3 Mart	**Halifeliğin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu**'nun kabul edilmesi (**Ek 18**).
8 Nisan	**Dini mahkemelerin kaldırılması** ve yargıda da birliğin sağlanması.

1924

16 Nisan	Af dışı bırakılan 150 kişinin listesinin TBMM'nde kabulü (**Ek 19**)0
20 Nisan	**Yeni Anayasa'nın kabulü.**
1 Eylül	**Musiki Muallim Mektebi'nin kurulması.**
16 Ekim	Topkapı Sarayı'nın müze olarak halka açılması.
17 Kasım	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması.

* * *

1925

13 Şubat	Şeyh Sait isyanının başlaması.
16 Şubat	Türk Hava Kurumu'nun kurulması.
17 Şubat	**Aşar vergisinin kaldırılması.**
4 Mart	Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kabul edilmesi. (4 Mart 1929'a bkz.)
15 Nisan	Şeyh Sait ile bazı elebaşlarının yakalanması.
14 Mayıs	Yargılamanın başlaması.
28 Haziran	Şeyh Sait ve 47 asinin idam edilmesi.
5 Ağustos	Atatürk'ün Latife Hanım'dan ayrılması.
23 Ağustos	Atatürk'ün, elinde yazlık bir şapkayla Kastamonu'ya gelmesi.
27 Ağustos	İnebolu Türk Ocağı salonunda şapka konuşmasını yapması.
5 Kasım	**Ankara Hukuk Mektebi**'nin açılması.
25 Kasım	**Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun**'un kabul edilmesi. (**Ek 22**).
30 Kasım	**Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması, Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun**'un kabulü (**Ek 23**).
26 Aralık	**Milletlerarası saat ve takvimin kabulü.**

* * *

1926

17 Şubat	**Medeni Kanun**'un kabulü.
1 Mart	**Türk Ceza Kanunu**'nun kabulü.
22 Nisan	**Borçlar Kanunu**'nun kabulü.
15 Mayıs	Vahidettin'in ölümü.
5 Haziran	Türkiye-Irak sınırını belirleyen anlaşmanın imzalanması (Musul Irak'a bırakılır).
14 Haziran	Giritli Şevki'nin, Ziya Hurşit ve arkadaşlarının Atatürk'e İzmir'de suikast yapacaklarını ihbar etmesi.
14/15 Haz.	Ziya Hurşit ve arkadaşlarının tutuklanmaları.
26 Haziran	Yargılamanın başlaması.
1 Temmuz	**Kabotaj Kanunu**'nun yürürlüğe girmesi.
13 Temmuz	Suikast sanıkları hakkında kararın açıklanması (13 idam).
2 Ağustos	Suikast davasının ikinci bölümünün Ankara'da başlaması.
26 Ağustos	Kararın açıklanması (4 idam).
6 Ekim	Kayseri Uçak Fabrikası'nın açılışı.
26 Kasım	Alpullu Şeker Fabrikası'nın açılışı.
17 Aralık	Uşak Şeker Fabrikası'nın açılışı.

• • •

1927

6 Mart	İstanbul Radyosu'nun yayına başlaması.
7 Mart	İstiklal Mahkemelerinin kaldırılması.
28 Mayıs	**Teşvik-i Sanayi Kanunu**'nun kabulü.
1 Temmuz	Atatürk'ün İstanbul'a gelişi.
27 Ağustos	Atatürk'e suikast için Sisam Adası'ndan Anadolu'ya geçen Hacı Sami'nin ölü, arkadaşlarının yaralı olarak ele geçirilmesi.
15 Ekim	Atatürk'ün CHP II. Kurultayı'nda **Nutuk**'u okuması.
28 Ekim	İlk nüfus sayımı (13.648.270).

1927

1 Kasım	Atatürk'ün ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmesi.
6 Kasım	Bünyan Mensucat Fabrikası'nın açılışı.
17 Kasım	Ankara Radyosu'nun yayına başlaması.

• • •

1928

2 Şubat	Ankara Çimento Fabrikası'nın açılışı.
3 Şubat	**Hutbenin Türkçe okunmaya başlanması.**
10 Nisan	**Anayasa'dan dinle ilgili madde ve fıkraların çıkarılması.**
20 Mayıs	**Milletlerarası Rakamların Kullanılması Hakkında Kanun**'un kabulü (**Ek 24**).
9 Ağustos	Atatürk'ün **yeni Türk harfleri** hakkında Sarayburnu'nda konuşması.
23 Ağustos	Atatürk'ün yeni Türk harflerini tanıtmak amacıyla yurt gezisine çıkması.
1 Kasım	**Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun**'un kabul edilmesi (**Ek 25**).

• • •

1929

1 Ocak	**Millet Mekteplerinin açılması.**
4 Mart	Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükten kalkması. (4 Mart 1925'e bkz.)
2 Haziran	Doğu Anadolu'da muhtaç çiftçilere **toprak dağıtımıyla** ilgili kanunun kabulü.
1 Eylül	Okullardan Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılması.

1929

24 Ekim	ABD'de büyük ekonomik krizin başlaması ve dünyayı etkilemesi.

* * *

1930

1 Şubat	İstatistik Genel Müdürlüğü'nün kurulması.
3 Nisan	Belediye seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması, Afet İnan'ın kadınların siyasi hakları konusunda konferans vermesi.
11 Haziran	**T.C. Merkez Bankası**'nın kurulması hakkında kanunun kabulü.
12 Ağustos	Atatürk'ün ve İnönü'nün teşvikiyle Fethi Okyar'ın **Serbest Cumhuriyet Fırkası**'nı kurması.
5 Ekim	Belediye seçimleri.
15 Kasım	TBMM'nde belediye seçimleriyle ilgili gensorunun görüşülmesi.
17 Kasım	Fethi Okyar'ın Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı dağıttığını açıklaması.
23 Kasım	Menemen'de gerici ayaklanma.

* * *

1931

15 Ocak	Menemen sanıklarının yargılanmasına başlanması (28 idam).
26 Mart	**Milletlerarası ölçülerin** kabul edilmesi.
12 Nisan	Atatürk'ün isteği üzerine **Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti**'nin kurulması (Türk Tarih Kurumu).
4 Mayıs	Atatürk'ün üçüncü kez Cumhurbaşkanı seçilmesi.
18 Eylül	Atatürk'ün **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler** adlı kitabın okullarda okutulmasını istemesi.

* * *

1932

22 Ocak	İlk kez **Kur'an'ın Türkçe okunması.**
19 Şubat	**Halkevlerinin kuruluşu.**
2 Temmuz	Birinci Türk Tarih Kongresi.
12 Temmuz	Atatürk'ün isteği üzerine **Türk Dilini Tetkik Cemiyeti**'nin kurulması (Türk Dil Kurumu).
18 Temmuz	Diyanet İşleri Başkanlığı'nın **ezanın Türkçe okunacağını** bildirmesi.
26 Eylül	Birinci Türk Dil Kurultayı.

• • •

1933

15 Nisan	Ankara-İstanbul arasında tarifeli uçuşların başlaması.
20 Mayıs	Devlet Hava Yolları İşletmesi'nin kurulması.
31 Mayıs	İstanbul Darülfünunu yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulması hakkında kanunun kabul edilmesi (**Üniversite reformu**).
4 Haziran	Sümerbank'ın kurulması hakkında kanunun kabulü (11 Temmuz 1933'te faaliyete geçer).
8 Haziran	Halkbankası'nın kurulması hakkında kanunun kabulü.
10 Haziran	Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulması hakkında kanunun kabulü.
28 Haziran	Anıtları Koruma Kurulu'nun kurulmasının kararlaştırılması.
1 Temmuz	Denizyolları İşletmesi'nin kurulması.
26 Ekim	Genel af ilan edilmesi, Köy Kanunu'nda yapılan değişiklikle kadınlara köy ihtiyar heyetleri için seçme ve seçilme hakkının verilmesi.
29 Ekim	Cumhuriyet'in onuncu yılı (**Ek 27**).
30 Ekim	Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün açılışı.
5 Aralık	Eskişehir Şeker Fabrikası'nın açılışı.

• • •

1934

12 Ocak	Venizelos'un Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermesi.
8 Şubat	Balkan Antantı'nın imzalanması.
9 Nisan	Türk Hukuk Kurumu'nun kurulması.
17 Nisan	Birinci Beş Yıllık Plan'ın kabul edilmesi.
14 Haziran	Yeni bir toprak dağıtım kanununun kabul edilmesi.
21 Haziran	Soyadı Kanunu ile Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'nun kabul edilmesi.
13 Ağustos	Bakırköy Bez Fabrikası'nın açılışı.
18 Ağustos	İkinci Dil Kurultayı.
30 Eylül	Keçiborlu Kükürt Fabrikası'nın açılışı.
19 Ekim	Turhal Şeker Fabrikası'nın açılışı.
20 Kasım	Konya Ereğlisi Bez Fabrikası'nın açılışı.
24 Kasım	Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya, bir kanunla "Atatürk" soyadının verilmesi, Ayasofya'nın anıt-müze olması hakkında Bakanlar Kurulu kararı.
26 Kasım	**Bazı Lakap ve Unvanların Kaldırılması Hakkında Kanun**'un kabul edilmesi (**Ek 28**).
3 Aralık	**Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceği Hakkında Kanun**'un kabul edilmesi (**Ek 29**).
5 Aralık	**Kadınlara seçme ve seçilme hakkını** tanıyan Anayasa değişikliğinin kabul edilmesi.

• • •

1935

1 Mart	Atatürk'ün dördüncü kez Cumhurbaşkanı seçilmesi.
3 Mayıs	Türkkuşu'nun kurulması.
27 Mayıs	**Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkında Kanun**'un kabul edilmesi (Cuma tatili pazar gününe alınır).
14 Haziran	Maden Tetkik-Arama Enstitüsü (MTA), Etibank ve Elektrik İşleri Etüd İdaresi'nin kurulmaları.
17 Haziran	Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü'nün kurulması.

1935

16 Eylül	Kayseri Bez ve İplik Fabrikası'nın açılışı.
20 Ekim	İkinci nüfus sayımı (16.188.767).
29 Kasım	Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası'nın açılışı.
10 Aralık	Zonguldak'ta Antrasit Fabrikası'nın açılışı.

* * *

1936

1 Ocak	İzmir'de Kültür Park'ın temelinin atılması.
9 Ocak	**Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi**'nin açılışı.
6 Mayıs	Musiki Muallim Mektebi'nin **konservatuara** dönüştürülmesi.
20 Temmuz	Boğazların bütünüyle Türk egemenliğine geçmesini sağlayan **Montreux Sözleşmesi**'nin imzalanması.
24 Ağustos	Üçüncü Türk Dil Kurultayı.
3 Kasım	Ankara'da 1. Çubuk Barajı'nın açılışı.
6 Kasım	İzmit Birinci Kâğıt ve Karton Fabrikası'nın açılışı.

* * *

1937

27 Ocak	Türkiye'nin çeşitli girişimleri sonucu, Milletler Cemiyeti'nde **Hatay'ın bağımsızlığının** kabul edilmesi.
4 Şubat	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin açılışı.
5 Şubat	Anayasa'nın ikinci maddesinin değiştirilerek 6 ilkenin eklenmesi (**'Türkiye Devleti cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır'**).
10 Şubat	Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün kurulması.
3 Nisan	Karabük Demir-Çelik Fabrikalarının temel atma töreni.
9 Haziran	Ankara'da **Tıp Fakültesi** kurulması hakkında kanunun kabul edilmesi.

1937

11 Haziran	Atatürk'ün 'bütün mallarını hazineye bıraktığını' bildirmesi.
8 Temmuz	Sadabat Paktı'nın imzalanması.
14 Ağustos	İlk Türk denizaltısının omurgasının kızağa konması.
20 Eylül	İkinci Türk Tarih Kongresi, İnönü'nün izne ayrılması, Celal Bayar'ın Başbakan Vekili olması.
9 Ekim	Nazilli Basma Fabrikası'nın açılışı.

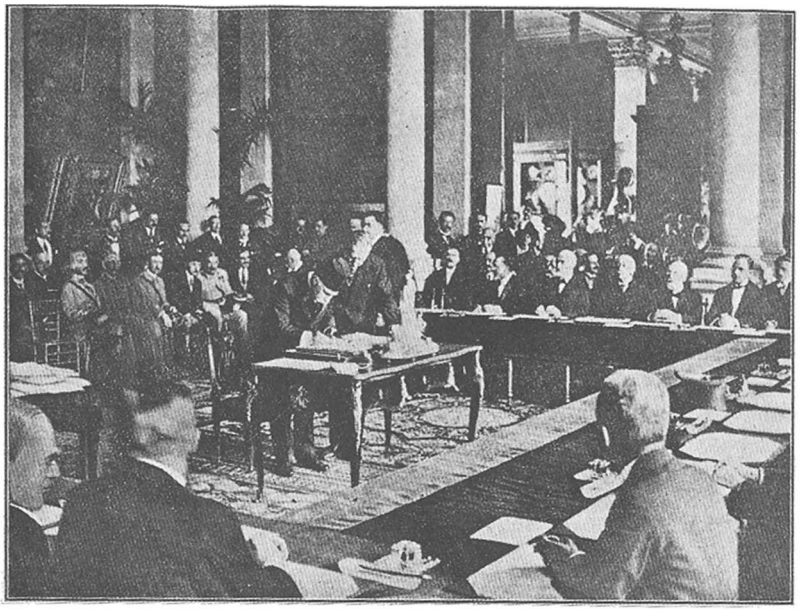
* * *

1938

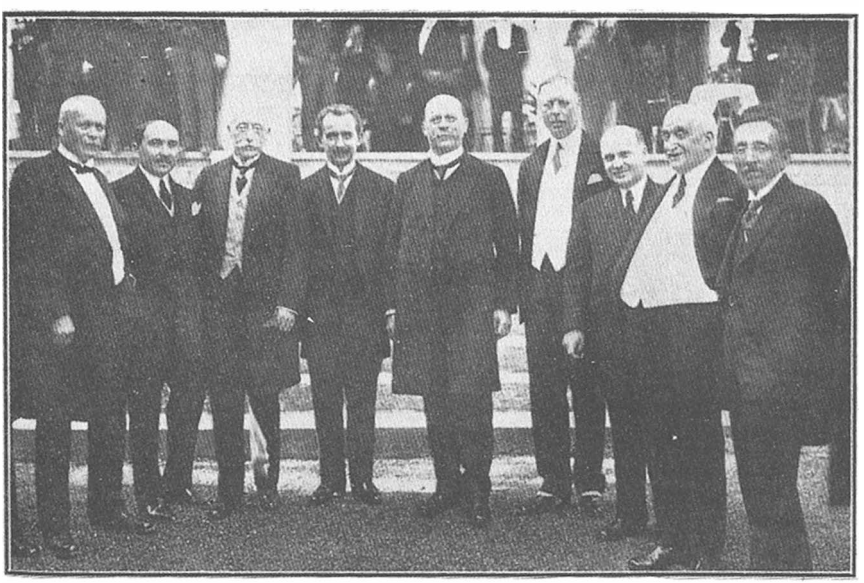
1 Ocak	Denizbank'ın kurulması.
1 Şubat	Gemlik Suni İpek Fabrikası'nın açılışı.
2 Şubat	Bursa Merinos Fabrikası'nın açılışı.
17 Mayıs	Divriği Demir Madenleri İşletmesi'nin faaliyete geçmesi.
20 Mayıs	Atatürk'ün Mersin'e gelmesi, geçit törenini izlemesi.
24 Mayıs	Adana'da geçit törenini izlemesi, Ankara'ya dönmesi.
26 Mayıs	İstanbul'a gelmesi.
16 Haziran	Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün kurulması.
20 Haziran	'Dağ başını duman almış' marşının gençlik marşı olarak kabul edilmesi.
29 Haziran	150'liklerin affı ile ilgili kanunun kabul edilmesi.
5 Temmuz	Türk birliğinin seçim güvenliğini sağlamak için Hatay'a girmesi.
13 Temmuz	Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kurulması.
15 Temmuz	Hatay'da seçimin başlaması.
2 Eylül	Bağımsız Hatay Devleti Millet Meclisi'nin ilk toplantısını yapması, Tayfur Sökmen'in Devlet Başkanlığına seçilmesi, Abdurrahman Melek'in Başbakan olması (Meclis, 30 Haziran 1939'da Türkiye'ye katılma kararı alacak ve Hatay bir Türk ili olacaktır).
5 Eylül	Atatürk'ün vasiyetini yazması (**Ek 30**).

1938

28 Ekim	Uzun Dalga Ankara Radyosu ile Kısa Dalga Ankara Radyosu'nun yayına başlamaları.
10 Kasım	Atatürk'ün 09.05'te ölümü (**Ek 31**).
11 Kasım	İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi.
20 Kasım	Nâşının Ankara'ya getirilmesi.
21 Kasım	Nâşının geçici kabire (Etnografya Müzesi) konulması (10 Kasım 1953'te Anıt-Kabir'e nakledilecektir), İnönü'nün beyannamesi (**Ek 32**).

Osmanlı Başdelegesi Sevr Andlaşması'nı imzalıyor (10 Ağustos 1920).

İsmet Paşa ve İtilaf Devletleri Başdelegeleri, Lozan Andlaşması'nın imzasından sonra İsviçre Cumhurbaşkanı ile (24 Temmuz 1923). Soldan sıra ile; İsviçre, Yugoslavya, Fransa, Türkiye, İsviçre (Cumhurbaşkanı), İngiltere, Romanya, İtalya, Japonya.

21 Şubat - 12 Mart 1921 tarihleri arasında toplanan II. Londra Konferansı'na katılan TBMM Heyeti, Fransız delegelerle. Soldan sağa, oturanlar; Bekir Sami (Kunduh), Fransız delege, Zekâi (Apaydın) Bey. Solda ayakta Hüsrev (Gerede) Bey, sağda ayakta Fr. Alb. Sarou.

15 Haziran 1922 tarihinde Azarıköy dekovil hattının açılış töreninde, soldan sağa; Demiryolları Gn. Md. Kur. Alb. Behiç (Erkin) Bey, Alb. Asım (Gündüz), Kâzım (Özalp) Paşa, İsmet (İnönü) Paşa, Fahrettin (Altay) Paşa.

IV

EKLER

Ek 1
Atatürk'ün Enver Paşa'ya raporu
20 Eylül 1917, Halep

"4. Madde: Bu muhtasar nazar-ı umumiden netice-yi istidlalim, artık her şey bitmiştir ve bulunacak bir çare kalmamıştır zemininde asla değildir... İmkân-ı halas ve hayat, katiyen mevcut olup ancak tedabir-i saibeyi bulmak ve ahvali, hayalsiz ve yaldızsız, olduğu gibi görmek lazımdır. Acizlerine göre bugün takip olunacak kararlar, berveçh-i ati olmalıdır:

a. Dahilen takviye-yi hükümet ve temin-i hayat (Jandarmayı kuvvetli yapmak, memurları ve mümkün olduğu kadar umur-u adliyeyi, herhalde iaşe-yi umumiye ile umur-u ticariye ve iktisadiye-yi tanzim etmek), hiç olmazsa su-i istimalatı hadd-i asgariye ve kaabil-i tahammül bir dereceye indirmek. O suretle ki memleket, sağlam bir üss-ül hareke halinde bulunmalı ve imtidad-ı harp, mazallah yeni ziyanlara ve felaketlere sebeb olsa da elimizde ve gerimizde kalacak menatık ve ahaliyi, herhalde dayanmaz, çürük bir kütle halinde bulmayalım.

b. Siyaset-i askeriyemiz, bir müdafaa siyaseti ve eli-

mizde bulunan kuvvetleri ve bir tek neferi, son âna kadar saklamak siyaseti olmalıdır. Bu siyaset, memleketimiz haricinde bir tek Osmanlı neferi kalmasına mutehammil olamaz.[..]

5. Madde: [..] Elyevm içinde bulunduğumuz bataklıktan, nihayetine kadar Almanlarla birlikte bulunarak kurtulmak zaruri olduğu müsellemdir. Fakat Almanların, bu zaruretten ve imtidad-ı harpten istifade ederek bizi, müstemleke şekline sokmak ve memleketimizin bütün menabiini kendi ellerine almak siyasetine muarızım ve rical-i devletin, bu hususta hiç olmazsa Bulgarlar kadar müstakil ve kıskanç olmalarını lüzumlu görürüm."

['Hayatı ve Eseri', Hikmet Bayur, s. 125, 126.]

Sözlük

Muhtasar: Özetlenmiş; Nazar-ı umumi: Genel bakış; Netice-yi istidlal: Çıkarılan sonuç; Zeminde: Anlamda; Kanaat-i bedbinane: Karamsar kanı; İmkân-ı halas ve hayat: Hayat ve kurtuluş imkânı; Tedabir-i saibe: Doğru önlemler; Ahval: Haller, durumlar; Acizleri: [Nezaket deyimi] Ben; Berveçh-i ati: Şimdi açıklanacağı şekilde; Takviye-yi hükümet: Hükümeti güçlendirme; Temin-i hayat: Hayatı güven altına alma; Umur; İşler; Umur-u adliye: Adalet işleri; Tanzim etmek: Düzenlemek; Su-i istimal: Kötüye kullanma, hırsızlık, rüşvet vb.; Hadd-i asgari: En az; Kaabil-i tahammül: Dayanılabilir; Üss-ül hareke: Hareket/dayanak üssü/merkezi; İmtidad-ı harp: Savaşın uzaması; Maazallah: Allah korusun; Menatık: Mıntıkalar; Müsellem: Bellidir; Mütehammil: Katlanılır, dayanıklı; Müstemleke: Sömürge; Menabi: Kaynaklar; Muarız: İtirazcı, karşı; Rical-ı devlet: Devlet adamları, ileri gelenler, yetkililer; Müstakil: Bağımsız.

* * *

Ek 2

Wilson İlkeleri
8 Ocak 1918

"1. Madde: Tam bir açıklık içinde varılmış barış anlaşmalarından sonra hiçbir özel uluslararası anlaşmaya gidilmemeli ve diplomatik etkinlik, her zaman içtenlikle ve kamuoyunun gözü önünde yürütülmelidir.

2. Madde: Denizlerin, uluslararası sözleşmeler gereğince bütünüyle ya da kısmen kapatılabilmesi dışında, savaşta ve barışta karasuları dışındaki bütün denizlerde mutlak seyrüsefer serbestliği sağlanmalıdır.

3. Madde: Barışı onaylayan ve korumak için anlaşan ülkeler arasındaki bütün ekonomik engeller, olabildiğince kaldırılmalı ve ticaretin, eşitlik temelinde yürütülmesi sağlanmalıdır.

4. Madde: Her ülkede silah gücünün, iç güvenliği sağlamaya yetecek en düşük düzeye indirilmesi için yeterli güvenceler karşılıklı verilmelidir.

5. Madde: Sömürgelerin bütün talepleri serbest, açıkgörüşlü ve tümüyle tarafsız bir yaklaşımla ele alınmalı; bu tür egemenlik sorunlarının çözümünde, ilgili halkların çıkarları ile egemenliği tartışılan devletin adil taleplerinin eşit ağırlık taşıması ilkesine, kesinlikle uyulmalıdır.

6. Madde: Rus Çarlığı'na ait bütün topraklardan yabancı askerler çekilmeli, Rusya'yı ilgilendiren bütün sorunlar, kendi siyasal gelişimini ve ulusal politikalarını bağımsızca belirlemesine olanak verecek biçimde dünyanın öbür uluslarının en uygun ve özgür işbirliği ile çözülmeli; Rusya'nın kendi belirleyeceği kurumsal yapıyla özgür uluslar topluluğuna içtenlikle

kabul edilmesi hatta gereksinim duyabileceği ya da isteyebileceği her türlü yardımın yapılması sağlanmalıdır. Gelecek birkaç ay içinde öbür ulusların Rusya'ya karşı tutumları, iyi niyetlerinin, Rusya'nın gereksinimlerinin kendi çıkarlarından farklılığını kavrayıp kavramadıklarının ve bencillikten uzak, akıllı bir yaklaşımla onun sorunlarına yakınlık duyup duymadıklarının kesin göstergesi olacaktır.

7. Madde: Yabancı askerler Belçika'dan çekilmeli ve bu ülke, hiçbir kısıtlama olmaksızın bütün öbür ulusların sahip olduğu egemenlik haklarına yeniden kavuşmalıdır. Bunun gerçekleşmesi, ulusların birbirleriyle ilişkilerini düzenlemek amacıyla koydukları kurallara duydukları güvenin yeniden sağlanmasında en önemli rolü oynayacaktır. Bu düzeltme yapılmadan, uluslararası hukukun yapısı ve geçerliliği örselenmiş kalacaktır.

8. Madde: Bütün Fransız toprakları özgürlüğüne kavuşmalı ve işgal edilen kesimler geri verilmelidir. 1871'de Alsace-Lorraine konusunda Fransa'ya Prusya tarafından yapılan ve yaklaşık elli yıldır dünyada istikrarlı bir barışın kurulmasını önleyen haksızlık, herkesin çıkarlarına [uygun] olan barışın yeniden sağlanabilmesi için düzeltilmelidir.

9. Madde: İtalya'nın sınırları, açıkça belirlenmiş ulusal sınırlar temelinde yeniden çizilmelidir.

10. Madde: Avusturya-Macaristan halklarının, uluslar arasındaki yeri korunmalı ve güvence altına alınmalı, bu halklara özerk gelişme olanağı tanınmalıdır.

11. Madde: Yabancı askerler Romanya, Sırbistan ve Karadağ'dan çekilmeli, işgal edilen topraklar geri verilmelidir. Sırbistan'a denize serbest ve güvenli çıkış sağlanmalıdır. Çeşitli Balkan Devletleri arasındaki

ilişkiler, tarihsel bağlılık ve ulusal sınırlar temelinde, dostça görüşmeler yoluyla yürütülmelidir. Balkan Devletlerinin siyasal ve ekonomik bağımsızlığı ile toprak bütünlüğüne ilişkin uluslararası güvenceler, anlaşmada yer almalıdır.

12. Madde: Bugünkü Osmanlı Devleti'ndeki Türk kesimlerine güvenli bir egemenlik tanınmalı, Osmanlı yönetimindeki öbür uluslara da her türlü kuşkudan uzak yaşam güvenliği ile özerk gelişmeleri için tam bir özgürlük sağlanmalıdır. Ayrıca Çanakkale Boğazı, uluslararası güvencelerle gemilerin özgürce geçişine ve uluslararası ticarete sürekli açık tutulmalıdır.

13. Madde: Polonyalıların yaşadığı tartışmasız olan toprakları içine alacak bağımsız bir Polonya Devleti kurulmalı, bu devletin denize serbest ve güvenli çıkışı sağlanmalı, siyasal ve ekonomik bağımsızlığı ile toprak bütünlüğü de uluslararası sözleşmeyle güvence altına alınmalıdır.

14. Madde: Büyük küçük bütün devletlerin siyasal bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü konusunda karşılıklı güvence vermek üzere özel sözleşmelerle bütün ulusları içine alan bir birlik oluşturulmalıdır."

[AnaBritannica, 17. C., s. 108.]

* * *

Ek 3

Mondros Mütareke Anlaşması

30 Ekim 1918

1) Karadeniz'e geçiş için Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının

açılması ve Karadeniz'e geçişin sağlanması, Çanakkale ve Karadeniz istihkâmlarının Müttefikler tarafından işgali.

2) Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlaları ile torpido ve kovan mevzileri ve öteki engellerin yerleri gösterilecek ve bunları taramak ya da kaldırmak için istekte bulunulduğunda yardım edilecektir.
3) Karadeniz'de bulunan torpil yerleri hakkında gerekli bilgiler verilecektir.
4) Anlaşma Devletlerine mensup savaş tutsakları ile Ermeni tutukluları İstanbul'da toplanacak, koşulsuz sınırsız Anlaşma Devletlerine teslim olunacaktır.
5) Sınırların korunması ve iç güvenliğin sürdürülmesi için gerekli görülecek askeri kuvvetlerin dışındakilerin hemen terhis edilmesi (söz konusu askeri kuvvetlerin sayısı ve durumu Anlaşma Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yapılacak görüşmeden sonra kararlaştırılacaktır).
6) Osmanlı karasularında güvenlik ve buna benzer işler için kullanılacak küçük gemiler dışında, Osmanlı sularında ya da Osmanlı Devleti'nce işgal edilen sularda bulunan bütün savaş gemileri teslim olunup, gösterilecek Osmanlı limanlarında tutuklu bulundurulacaktır.
7) Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek durum başgösterdiğinde herhangi stratejik noktayı işgal etme hakkına olacaklardır.
8) Bugün Osmanlı işgali altında bulunan bütün liman ve demiratma yerlerinden Anlaşma Devletlerince yararlanılması ve Anlaşma Devletleriyle savaş halinde bulunanlara karşı kapalı bulundurulması. Osmanlı gemileri de ticaret ve ordunun terhisi hususlarında benzer koşullardan yararlanacaklardır.
9) Anlaşma Devletleri, Osmanlı tersane ve limanlarındaki bütün gemi onarımını kolaylaştırıcı araçları kullanacaklardır.
10) Toros tünellerinin Müttefikler tarafından işgali.
11) İran'ın kuzeybatı kısmındaki Osmanlı kuvvetlerinin hemen

savaştan önceki sınır gerisine çekilmesi konusunda önceden verilen emir yerine getirilecektir. Kafkaslar ötesinin daha önce Osmanlı kuvvetleri tarafından kısmen boşaltılması emredildiğinden, geri kalan kısmı, Müttefiklerce yerel durum incelenerek istekte bulunulursa boşaltılacaktır.

12) Hükümet haberleşmeleri dışta kalmak üzere, telsiz telgraf ve kabloların Anlaşma Devletleri memmurlarınca denetlenmesi.
13) Denizciliğe, askerliğe ve ticarete ait maddelerin ve malzemenin tahrip edilmesinin önlenmesi.
14) Memleketin gereksinimi karşılandıktan sonra artakalan kömür, akaryakıt ve denizcilik malzemesinin üretim kaynaklarından satın alınması için kolaylık gösterilmesi (söz konusu maddelerin hiçbiri ihraç olunmayacaktır).
15) Bütün demiryollarına Anlaşma Devletlerinin denetim subayları memur edilecektir. Bunlar arasında, bugün Osmanlı hükümetinin denetimi altında bulunan Kafkas ötesi demiryolu kesimleri de bulunmaktadır; söz konusu Kafkas demiryolları serbest ve tam olarak Anlaşma Devletleri memurlarının yönetimi altına konulacaktır. Halkın gereksiniminin karşılanması dikkate alınacaktır. Bu maddeye Batum'un işgali de dahildir. Osmanlı hükümeti Bakû'nün işgaline itiraz etmeyecektir.
16) Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız kıtalar, en yakın Anlaşma Devleti komutanına teslim olunacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin düzeni korumak için gerekli miktarından fazlası, beşinci maddedeki koşullar uyarınca kararlaştırılacak biçimde geri çekilecektir.
17) Trablus'ta ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları en yakın İtalyan koruma kıtalarına teslim olacaktır. Osmanlı hükümeti, teslim emrine uymadıkları takdirde, haberleşmeyi ve yardımını kesmeyi yükümlenir.
18) Mısrata'yı da içermek koşuluyla Trablus ve Bingazi'de işgal

edilen limanların en yakın Anlaşma Devleti kıtasına teslim edilmesi.

19) Alman ve Avusturya deniz, kara askerleri ve sivil memurları ile uyruklarının bir ay içinde ve uzak yerlerde bulunanların bir aydan sonra mümkün olan en kısa zamanda Osmanlı memleketlerinden ayrılmaları.
20) Beşinci madde gereğince terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait donatım eşyası, silahlar, cephane ve taşıma araçlarının ne şekilde kullanılacağı hakkında verilecek yönergeye uyulacaktır.
21) Müttefiklerin yararlarını korumak için gıda işleriyle görevli bakanlıkta Anlaşma Devletleri temsilcileri bulundurulacaktır, onlara bu konuda gerekli bütün bilgiler verilecektir.
22) Osmanlı savaş tutsakları Anlaşma Devletlerinin elinde korunacaktır. Sivil savaş tutsakları ile askerlik çağı dışında olanların serbest bırakılması dikkate alınacaktır.
23) Osmanlı hükümeti, merkezi hükümetlerle bütün ilişkilerini kesecektir.
24) "Ermeni illerinde" karışıklık başgösterdiğinde bu illerin herhangi bir kısmının işgali hakkını Anlaşma Devletleri saklı tutarlar.
25) Müttefiklerle Osmanlı Hükümeti arasında düşmanlık, 1918 yılı Ekiminin 31. günü yerel saatle öğlen vakti sona erecektir.

Arthur Calthorpe, Hüseyin Rauf, Reşat Hikmet, Sadullah

['Türk Devrim Tarihi', Ş.Turan, 1.C., s.310-311.]

• Amiral Calthorpe'un Rauf Orbay'a verdiği mektup:

"Ekselans,

Türkiye ile müttefikler arasında akdedilmiş bulunan mütareke şartlarının birinci maddesine göre, Britanya hükümetince sizi

temine mezun kılınmış bulunuyorum ki Çanakkale ve İstanbul'daki Boğazlar müstahkem mevkilerinin işgalinde, yalnız İngiliz ve Fransız askerleri kullanılacaktır.

Müstahkem mevkiler işgal edildiğinde, buralarda çok küçük sayıda Türk askerinin kalmasına müsaade edilmesi hususunu hükümetime şiddetle tavsiye ettim.

Hiçbir Yunan askerinin, bugünkü şartlar altında, İstanbul veya İzmir'e girmemesinin temini konusunda Ekselansınızın ısrarlı arzusunu da bildirerek bunun, bana izah ettiğiniz şekilde sebeblerini anlattım.

Türk hükümetinin, nizamı ve Müttefik (galipler) şahıs ve menfaatlerini korumakta acze düşmesi gibi mücbir ve belirli sebebler tahakkuk etmedikçe, İstanbul'un işgalinin bahis konusu olmaması şeklindeki kesin talebinizden de hükümetimi haberdar ettim.

Yukarki teminatın, yalnızca Padişah Hazretleri ile Sadrazama duyurulacağı konusundaki teminatınızı alırsam memnun olacağım."

['Atatürk, Hayatı ve Eseri', Hikmet Bayur, s. 175.]

* * *

Ek 4

Atatürk'ün A.İzzet Paşa'ya yolladığı yazılardan bazı bölümler

6/7 Kasım 1918

"..İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak İngilizlerin ihtiraslarının önüne geçmeye imkan olmayacaktır."

"İngiliz murahhasının centilmenliğini ve buna mukabil bu tarzda cemile ibrazını idrak ve takdir nezaketinden muarra bulunduğumu arz ederim."

"..İskenderun'a her ne sebeb ve bahane ile asker ihracına teşebbüs edecek İngilizlere, ateşle mümanaat edilmesini [..] emrettim."

"..İngilizlerin tekalifine, bugüne kadar olduğu tarzda mukabelede devam edildiği takdirde, bugün Payas-Kilis hattına kadar olan araziyi isteyen İngilizlerin, yarın Toros'a kadar olan Kilikya mıntıkasını ve sonra Konya-İzmir hattının lüzum-u işgali tekalifinin yekdiğerini vel' edeceği ve binnetice **ordumuzun, kendileri tarafından sevk ve idaresi ve hatta heyet-i vükela-yı Osmaniye'nin, Britanya hükümeti tarafından lüzum-u intihabı gibi tekalifin karşısında kalmak müstebat değildir.** Acz ve zaafımız derecesini pek âlâ bilirim. **Bununla beraber devletin, yapmağa mecbur olduğu fedakârlığın derecesini de tayin ve tahdit etmek lazım geleceği kanaatini muhafaza ederim.** [..] Bilhassa zat-ı samilerince yakinen malum bulunmuştur ki acizleri, her ne hal ve vaziyette bulunursam bulunayım, doğru olduğuna kani bulunduğum ve icap edenlere arz ve iblağını selamet-i memleket icabı kabul ettiğim içtihatıma tebaiyetten men-i nefse kadir değilim."

['Atatürk, Hayatı ve Eseri', H.Bayur, s. 182, 187.]

Sözlük

Mukabil: Karşı; Cemile: İyilik, yaranmaya çalışma; İbraz etmek: Göstermek; Muarra: Yoksun; Delalet: Aracı olma; Mümanaat etmek: Engel olmak; Tekalif: Teklifler; Yekdiğerini vel' etmek: İzlemek; Heyet-i Vükela'yı Osmanniye: Osmanlı Bakanlar Kurulu; Binnetice: Sonuç olarak, sonuçta; Lüzum-u intihap: Seçilmesi gereği; Müstebat: Uzak; Tahdit etmek: Sınırlamak; Zat-ı samilerince: [Nezaket ifadesi] Sizin tarafınızdan; Yakinen: Yakından, yakın olarak; İblağ: Bildirme; Selamet-i memleket: Memleketin esenliği; Tebaiyet: Bağlılık; Men-i nefs: Kendini engelleme; Kadir: Kudretli, güçlü.

* * *

Ek 5

Barış Konferansı
18 Ocak 1919

Barış andlaşmalarının düzenlenmesi için şöyle bir örgüt kuruldu:

a. İngiltere, Fransa, İtalya, ABD ve Japonya'yı temsil eden ikişer üyeden oluşan Yüksek Meclis (Konsey). Bu kurula, 'Onlar Meclisi', Beş Büyükler Meclisi, birinin katılmaması halinde 'Dörtler Meclisi' (Konseyi) de denilmektedir.
b. Özel komisyonlar.
c. Uzmanlık komisyonları.
d. 32 devletin delegelerinden oluşan Genel Kurul: ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Belçika, Sırbistan, Brezilya, Kanada, Avustralya, Güney Afrika, Hindistan, Çin, Çekoslavakya, Polonya, Yunanistan, Hicaz, Portekiz, Romanya, Siyam, Yeni Zelanda, Bolivya, Küba, Ekvator, Guatamala, Hiti, Honduras, Liberya, Nikaragua, Panama, Peru, Uruguay.
[A.Şükrü Esmer, 'Siyasi Tarih', s. 522.]

* * *

Ek 6

Vahidettin ve Damat Ferit'in manda önerisi
30 Mart 1919

1) Ermenistan [Doğu Anadolu'dan verilecek topraklarla], bağımsız veya özerk bir Ermeni cumhuriyeti haline getirilecektir.
2) İngiltere, Türkiye'nin dışa karşı bağımsızlığını korumak ve

asayişi sağlamak için gerekli gördüğü yerleri 15 yıl süre ile işgal edeceketir.

3) İngiltere, Osmanlı Nezaretlerinde (Bakanlıklarında) gerekli görülen yerlere İngiliz Müsteşarlar tayin edilmesini kabul edecektir.
4) İngiltere, her il'e bir başkonsolos tayin edecek ve bunlar 15 yıl müddetle Valinin Müşaviri olarak görev göreceklerdir.
5) Belediye ve Parlamento seçimleri, İngiliz konsoloslarının kontrolleri altında yapılacaktır.
6) İngiltere, devlet merkezinde ve illerde maliyeyi sıkı bir kontrole tâbi tutmak hakkına sahip olacaktır.

[G.Jaeschke, 'Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri', s. 3, 38; S.R.Sonyel, 'Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika', 1. C., s. 50; Sina Akşin, 'İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele', s. 233; İngiltere bu ve benzeri projeleri, müttefikleri ile anlaşmazlığa yol açacağı düşüncesi ile sürekli reddeder. Zaten amacı, Türkiye'yi yönetmek değil, ibret olacak biçimde cezalandırmaktır.]

• D.Ferit 12 Eylül 1919'da da üç İngilizle gizli bir anlaşma yapacaktır:

1) İngiltere Türkiye'nin bütünlüğünü ve bağımsızlığını tanıyacak,
2) Boğazlar ve İstanbul, İngiltere'nin denetimi altında olacak,
3) Türkiye, bağımsız bir Kürdistan'ın kurulmasına karşı çıkmayacak,
4) Türkiye, İngiltere'nin Suriye ve Elcezire (Kuzey Mezopotamya) üzerindeki egemenliğini sağlamasına, gerekirse, fiili olarak yardımcı olacak [yani asker verecek] ve hilafet gücünü, Müslümanların bulunduğu İngiliz sömürgelerinde, İngiltere'den yana kullanacak (yani hilafet gücünü İngiliz emperyalizminin emrine verecek),
5) Milliyetçi akımları önlemek [yani Milli Mücadele'yi söndür-

mek] ve yönetimi korumak için İngiltere bir zabıta kuvveti örgütleyecek,

6) Türkiye, Mısır ve Kıbrıs üzerindeki bütün haklarından (!) vazgeçecek,
7) Bu anlaşma gayr-ı resmi nitelikte olup İngiltere, Osmanlı delegelerinin bu esaslara uygun taleplerini desteklemeyi kabul eder,
8) Barış koşullarına dönüldükten sonra Padişah, İngiliz hükümeti ile 4. maddedeki esasları genişletip genelleştirecek gizli bir anlaşma yapacak.

[Sina Akşin, 'İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele', s. 571-577; H.Bayur, 'Atatürk, Hayatı ve Eseri', s. 205]

* * *

Ek 7

Atatürk'le birlikte Samsun'a çıkanlar
16-19 Mayıs 1919

Albay Kazım Dirik, Dr.Alb. İ.Tali Öngören, Kur.Yb. Arif (Ayıcı), Kur.Bnb. Hüsrev Gerede, Topçu Bşk.Bnb. Kemal Doğan, Dr. Bnb. Refik Saydam, Yzb. Cevat Abbas Güler (yaver), Yzb. Mümtaz Tünay, Yzb. İsmail Hakkı Ede, Yzb. Ali Şevki Öndersev, Yzb. M.Vasfi Süsoy, Üstğm. Hayati, Üstğm. Arif Hikmet Gerçekçi, Üstğm. Abdullah, Teğmen Muzaffer Kılıç (yaver), Şifre Kâtibi Faik Aybars, Şifrek Kâtibi Yrd. Memduh Atasev; karargâh mensuplarından ayrı olarak III. Kolordu Komutanı Albay Refet Bele. (Atatürk'le birlikte 19 kişi)

[Dr.Fethi Tevetoğlu, 'Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar', s. 14.]

* * *

Ek 8

Misak-ı Milli
Kabul: 28 Ocak 1920
Açıklama: 17 Şubat 1920

"Aşağıda imzaları bulunan Osmanlı Mebusları Meclisi üyeleri, devletin bağımsızlığının ve ulusun geleceğinin haklı ve sürekli bir barışa ulaşmak için, yapabilecekleri özverinin en son sınırını belirleyen aşağıdaki esaslara tümüyle uymakla sağlanabileceğini ve söz konusu esaslar dışında gerçek bir Osmanlı saltanatının ve toplumunun var olmasının olanak dışı bulunduğunu kabul etmiş ve onaylamışlardır:

1) Osmanlı Devleti'nin, özellikle Arap çoğunluğunun oturduğu ve 30 Ekim 1918 günü silah bırakışmasının imzalanması sırasında düşman orduların işgali altında kalan kısımlarının geleceğinin, buralar halkının serbestçe bildirecekleri oylara göre saptanması gerekli olduğundan, söz konusu mütareke çizgisinin içinde ve dışında, din, ırk ve emel yönlerinden birleşik ve birbirine karşılıklı saygı ve özveri duyguları ile dolu ve etnik ve toplumsal hakları ile bölgelerinin koşullarına tümüyle uyum gösteren Osmanlı-İslam çoğunluğun oturduğu kısımların tümü, gerçekten veya hüküm yoluyla hiçbir nedenle birbirinden ayrılık kabul etmez bir bütündür.
2) Halkı ilk serbest kaldıkları zamanda başvurdukları halkoylaması ile anavatana katılmış olan Üç Liva (Elviye-i Selase: Kars, Batum, Ardahan) için gerektiğinde yeniden serbestçe halkoylamasına başvurulmasını kabul ederiz.
3) Türkiye Barışına ertelenen Batı Trakya'nın hukuksal durumunun saptanması da, orada oturanların tam özgürce belirtecekleri oylara göre gerçekleşmelidir.
4) İslam halifeliğinin durağı ve Osmanlı saltanatının başkenti ve Osmanlı hükümetinin merkezi olan İstanbul şehri ile

Marmara denizinin güvenliği her türlü müdahale ve saldırıya karşı korunmuş olmalıdır. Bu ilke saklı kalmak koşuluyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının dünya ticaretine ve ulaşımına açılması hakkında bizimle bütün öteki ilgili devletlerin hep birlikte verecekleri karar geçerli olacaktır.

5) Anlaşma Devletleri ile düşmanları ve onlara katılan bazı devletler arasında varılan antlaşmaların esasları çerçevesinde, azınlıkların hukuku, komşu ülkelerdeki Müslüman halkın da aynı haklardan yararlanmaları koşuluyla, bizce de kabul edilecek ve sağlanacaktır.

6) Ulusal ve ekonomik gelişmemizin olanaklar çerçevesi içine girmesi ve daha çağdaş, düzenli bir yönetim biçiminde işlerin yürütülmesinde başarılı olabilmek için, her devlet gibi bizim de gelişmemizin sağlanmasında bağımsızlığa ve tam bir özgürlüğe kavuşmamız, yaşama ve varolmamızın ana koşuludur. Bu nedenle siyasal, adli, mali ve gelişmemize engel olacak öteki sınırlamalara karşıyız. Saptanacak borçlarımızın ödenmesi koşulları da bu esaslara aykırı olmayacaktır."

[Prof.Dr.Ş.Turan, 'Türk Devrim Tarihi', 2.C., s. 87-88; Misak-ı Milli 1920 Temmuzunda TBMM'nce de yön verici bir temel belge olarak kabul edilecektir.]

* * *

Ek 9

Vahidettin ile Meclis Kurulunun görüşmesinin metni
16 Mart 1920

İşgal güçlerinin İstanbul'da yönetime resmen el koyduğu gün Vahidettin, Sivas Milletvekili Rauf (Orbay), Balıkesir Milletvekili Abdülaziz Mecdi Hoca (Tolon) ve Konya Milletvekili Vehbi

Hoca (Çelik)'dan oluşan Meclis Kurulunu kabul eder. Görüşmenin metni:

"Vahidettin – Bu adamlar (İngilizler) daha çok şey yaparlar, her istediklerini yaparlar! Her şeye cüret edebilirler! Meclis'teki sözlerinize ve hareketlerinize dikkat ediniz!

Vehbi Hoca – Efendimiz, onların kudreti milleti yıldıramayacaktır. Milletiniz, memleketi de, sizi de kurtaracaktır. Müsterih olunuz Padişahım.

Vahidettin – Hoca! Hoca! Dikkatli olun! Bu adamlar, her istediklerini yaparlar!

Mecdi Hoca – Padişahım, bu kâfirlerin kudreti zahiridir, şu gemilerin top menzili dışına çıkamaz. Senin milletinin yüreği, onların demirinden metindir. Millet, istiklali uğruna giriştiği mücadeleden muhakkak muzaffer çıkacaktır. Endişe buyurmayınız.

Vahidettin – Hoca, vaziyet meydanda! Hadiseler ortada! Bu adamlar isterlerse yarın Ankara'ya giderler!

Rauf – Efendimiz, biz huzurunuzda milleti temsilen bulunuyoruz. Millet, haysiyet ve istiklale aykırı bir kaydı kabul etmemeye kesin kararlıdır. Eğer milletin hislerine tercüman olduğumuza kani iseniz, arz ediyoruz ki milletin sizden istirhamı (ricası), haysiyet ve istiklale aykırı bir antlaşmaya ve sözleşmeye imza koymamanızdır. Aksi takdirde istikbali çok karanlık görüyoruz.

Vahidettin – Rauf Bey, millet koyun sürüsü! Bir sürüye bir çoban lazım! İşte o da benim!"

[A.F.Cebesoy, 'Milli Mücadele Hatıraları', s. 312; Rauf Orbay, 'Hatıralar, Yakın Tarihimiz', 3. C., s. 276.]

* * *

Ek 10

Vahidettin'in Damat Ferit'i görevlendirme yazısı
Tarih: 5 Nisan 1920

"Salih Paşa'nın istifası üzerine Sadrazamlık, bilinen ehliyet ve görüşünüz dolayısıyla size verilmiş ve Şeyhülislamlığa da Dürrizade Abdullah Efendi uygun görülmüştür. Anayasanın 27. maddesi gereğince kurduğunuz yeni Vekiller Kurulu onaylanmıştır.

Mütarekenin yapılmasından başlayarak yavaş yavaş iyileşmeye yüz tutan siyasi durumumuzu, milliyet adı altında meydana getirilen kargaşalıklar kötü bir hale sokmuş ve buna karşı şimdiye kadar alınmasına çalışılan uzlaşıcı önlemler faydasız kalmıştır. Son zamanlarda görünen olaylara göre bu isyan halinin devamı, Allah saklasın, korkunç hallere sebep olabileceğinden;

bu kargaşalıkların bilinen düzenleyicileri ve kışkırtıcıları hakkında kanun hükümlerinin uygulanması,

ve fakat aldatılarak katılmış ve alet olmuş olanlar hakkında genel af ilanı ile bütün ülkede **asayiş ve düzenin sağlanıp sağlamlaştırılması için gereken önlemlerin hızla ve kesinlikle alınıp tamamlanması,**

ve bütün sadık tebamızın hilafet ve saltanat makamına olan sadakat ve bağlılıklarının güçlendirilmesi,

ve bunlarla birlikte, büyük devletlerle içten ve güven verici ilişkiler kurulması ve millet ve devlet çıkarlarının hak ve adalet esasına dayanılarak savunulmasına özen gösterilmesi, barış şartlarının ölçülü (yumuşak) olmasına ve bir an önce barışın imzalanmasına çalışılması,

ve o zamana kadar her türlü mali ve ekonomik önlemlere başvurularak genel sıkıntıların olabildiğince hafifletilmesi, kesin isteklerimizdendir."

['Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele', s. 344.]

* * *

Ek 11

Sevres'in özeti ve Üçlü Anlaşma hakkında özet bilgi

a. Sevres

Andlaşma 344 maddedir. Bazı hükümleri şöyle:

Andlaşma, Müttefiklerin istediği gibi uygulanmazsa, İstanbul, Osmanlı yönetiminden geri alınacak (m. 36).

Doğu Trakya (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Gelibolu), Gökçeada, Bozcaada Yunanistan'a verilecek; İzmir bölgesi (İzmir, Kuşadası, Tire, Ödemiş, Manisa'nın batısı, Akhisar, Kırkağaç, Soma, Foça, Ayvalık, Burhaniye) Osmanlı egemenliği altında kalacak ama bu hakkı Yunanistan kullanacak; yerel yönetim, beş yıl sonra, Milletler Cemiyeti'nden, bu bölgenin Yunanistan'a bağlanmasını isteyebilecek; isteğin uygun görülmesi halinde, Türkiye, bu topraklar üzerindeki haklarından vazgeçeceğini önceden kabul edecek (m. 84-87, m. 65-83).

Kuzeydoğuda, 1914'ten önceki sınır geçerli olacak, Artvin, Erzurum'un kuzeydoğusu ve Iğdır'a kadar Kars, Türkiye dışında kalacak (m. 27/4).

Doğu Anadolu'da, Ermenistan ve aşamalı olarak Kürdistan kurulacak (m. 88-93, m. 62-64).

Güneyde, Ceyhan, Osmaniye, Dörtyol, İskenderun-Antakya, Maraş'ın güneyi, Gaziantep, Urfa, Mardin, Cizre, Suriye'ye verilecek (m. 27).

Osmanlı Devleti, sınırları dışında kalan bu topraklar üzerindeki bütün haklarından vazgeçecek (m. 132).

[Suriye, Irak, Filistin ve Ürdün, ilerde belirlenecek mandaterlerin yönetimi altına girecektir (m. 94-97); Irak, Filistin ve Ürdün İngiliz, Suriye ve Lübnan Fransız mandası olur.]

Boğazlar (bütün kıyıları ile Marmara denizi) bölgesi, özel

bütçesi, teşkilatı, bayrağı, polisi olan yarı devlet niteliğindeki bir karma kurulun egemenliğinde olacak (m. 37-61 ve 178).

[Kurulun üyeleri: (a) ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Rusya, (b) Yunanistan, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye; a'ların iki, b'lerin bir oyu var. Üyelerin dokunulmazlıkları olacak. Kurul, Osmanlı Devleti'nden bağımsız olarak çalışacak. Özel polis gücü kurulabilecek. Polis amirleri yabancılardan seçilecek. Kapitülasyonlardan yararlanan devletlerin uyrukları, bu bölgede işledikleri suçlardan dolayı Konsolosluk Mahkemelerinde yargılanacak. Vergi ve harçları Kurul toplayacak, gerekli görürse yeni vergiler koyabilecek. Kurula bağlı bölge, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara'yı kuşatan toprakları kapsamaktadır. Kıyıdan başlayan bu topraklar, çeşitli derinliklerdedir. İtilaf Devletlerinin güdümünde bir küçük devlet! Boğazlar Bölgesi'ne dahil bazı yerler: Batıda Istıranca'ya, doğuda İzmit'e kadar İstanbul'un iki yakası, Çekmece, Tekirdağ'ın sahil kısmı, Gelibolu, Çanakkale, Edremit, Erdek, Bandırma, Mudanya, Gemlik, İznik, Kapıdağ Yarımadası'nın tamamı, Sapanca, Karadeniz'e kadar İzmit'in tamamı ve Marmara Adaları.]

Bu bölgedeki tüm istihkâmlar yıkılacak ve silahsızlandırılacak (m. 177).

Bu bölgede bulunan ve top ulaşımına elverişli bütün demir ve kara yolları kullanılmaz hale getirilecek (m. 178).

Türkiye'nin bu bölgede telsiz-telgraf istasyonu kurması yasak (m. 190).

Boğazlar Bölgesi, askeri amaçla, yalnız İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından kullanılabilecek (m. 178/3).

Jandarma 35.000, kara kuvveti 15.000 kişi ile sınırlı olacak, ancak gönüllüler askere alınacak (m. 154, 155, 165).

Boğazlar Bölgesi'ndeki Türk jandarması, Müttefikler-Arası İşgal Komutanlığı'na bağlı olacak (m. 161).

Subaylar ve erlerin sayısı, birliğin bulunduğu kesimdeki Müslüman olan ve olmayan nüfusla orantılı ve bu oran, polis için de geçerli olacak (m. 165, 170).

Silah, cephane, askeri araç ve gereç yapımı, ithali ve ihracı, Müttefikler-Arası Askeri Denetim Kurulu'nun denetim ve iznine bağlı olacak (m. 173 vd.).

Zırhlı araç ve tank yapımı ve ithali yasak (m. 176).

Seferberlik yasak (m. 162).

Deniz kuvveti kurulması yasak (m. 188).

Balıkçılık ve polis hizmeti için en fazla 7 gambot, 6 torpidobot kullanılabilecek (m. 181).

Öteki bütün askeri gemiler, yok edilecek (m. 184).

Yavuz Zırhlısı, galiplere (İngiltere, Fransa ve İtalya) teslim edilecek (m. 258).

Türkiye'nin savaş ve denizaltı gemisi yapması ve edinmesi yasak (m. 182, 186).

Deniz kuvvetlerine alınacak subay ve erlerin sayısı, Müttefikler-Arası Deniz Kuvvetleri Denetleme Kurulu'nca saptanacak (m. 188).

Hava kuvveti kurulması yasak (m. 191).

Bütün kapitülasyonlar, yararlanacakların sayısı artırılmış olarak sürecek (m. 261 vd.).

Adalet rejimi, Müttefiklerce yeniden saptanacak (m. 137).

Soy, din ve dil azınlıkları, bağımsız ve denetimsiz olarak, diledikleri kadar ilk, orta ve yüksek okul açabilecek ve kendi dillerinde eğitim yapabilecekler (m. 147).

Osmanlı maliyesi, Müttefiklerce seçilecek bir Maliye Kurulunun denetimi altında olacak (m. 231-260).

[Kurul, İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri ile bir Osmanlı temsilcisinden oluşuyor. Osmanlı Devleti'nin bütçesini, bu Kurul hazırlayacak, Parlamento bütçede, Kurulun onaylamadığı değişiklikler yapamayacak. Mali denetim de, bu Kurulun yetkisinde. Devlet, Kurulun izni olmadıkça iç ve dış borçlanmaya başvuramayacak. Tüm kaynak ve gelirler, Kurulun emrinde olacak ve o kullanacak. Bu kaynakların kullanımında şu sıra gözetilecek: Önce Kurul üyelerinin aylıkları, sonra bugüne kadarki işgal giderleri ile yeni işgal kuvvetlerinin olağan giderleri vb.]

Mondros Anlaşması'nın galiplere stratejik yerleri, Doğu illerini, ayrıca Toros Tünellerini işgal ve haberleşmeyi denetleme hakkı veren maddeleri, sınırsız olarak yürürlükte kalacak (m. 206).

Üçlü Anlaşma

Bu anlaşma ile Anadolu'nun kalan bölümünün büyük bir kısmı, nüfuz bölgeleri olarak, İngiltere, Fransa ve İtalya arasında paylaştırılmıştır. Bölgeler hakkında bilgi:

İngiliz nüfuz bölgesi: Mardin'in doğusu, Hakkari, Şırnak, Siirt, Bitlis ile Van'ın güney kesimleri.

[İngiltere, Lozan'dan sonra bile, Nasturileri ileri sürerek, Hakkari'yi, işgali altındaki Irak'a katmak isteyecektir.]

Fransız nüfuz bölgesi: Sivas, Kayseri'nin doğusu, Malatya, Elazığ, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Maraş ve Urfa'nın kuzeyi, Mardin'in batısı, Kilis, Adana, Mersin'in doğu kesimi.

İtalyan nüfuz bölgesi: Fransa ile birlikte Karadeniz Ereğlisi, Kayseri'nin batısı, Nevşehir'in güneyi, Konya'nın büyük bölümü, Mersin'in batısı, Antalya, Muğla, Aydın'ın güneyi, Denizli, Burdur, Isparta, Uşak, Afyon'un batısı, Manisa ve Balıkesir'in doğusu, Kütahya, Bursa'nın güneyi.

[Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kalan iller: Bolu, Adapazarı, Zonguldak, Kastamonu, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun'un batısı, Amasya, Tokat'ın kuzeyi, Ermenistan ile Fransız nüfuz bölgesi arasında kalan ve Elazığ'ın kuzeyine uzanan bir koridor (Ş.Karahisar, Refahiye, Kemah, Çemişkezek, Pertek, Palu, Çapukçur, Kığı kesimi), Yozgat, Çorum, Çankırı, Kırşehir, Ankara, Nevşehir'in ve Konya'nın kuzeyi, Afyon'un doğusu, Eskişehir, Bursa'nın doğusu ve Bilecik.]

[Osman Olcay, 'Sevres Andlaşmasına Doğru', s. 542-545; haritası: 'Nutuk' (1934), 1.C.'e ekli 3 No.lu harita.]

* * *

Ek 12

Wilson'ın saptadığı Ermenistan sınırları
9 Aralık 1920

Rus Ermenistanındaki eski topraklarına ek olarak: Bugünkü Rize, Trabzon, Giresun'un doğusu, Gümüşhane, Bayburt, Erzin-

can'ın doğusu, Erzurum, Muş, Ağrı, Bitlis'le Siirt'in bir bölümü ve Kars.

[Haritası: 'Nutuk' (1934), 1.C.'e ekli 3 No.lu harita.]

* * *

Ek 13

Birinci İnönü Savaşı komutanları
6-11 Ocak 1921

Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet İnönü, 24. Tümen K.Yarbay Atıf Ateşdağlı, 11. Tümen K.Yarbay Mehmet Arif (Ayıcı), 4. Tümen K.Binbaşı Nazım, Geyve ve Havalisi K.Binbaşı Niyazi, Gökbayrak Taburu K.Üsteğmen Dağıstanlı Cemal.

* * *

Ek 14

İkinci İnönü Savaşı komutanları
23 Mart-4 Nisan 1921

Batı Cephesi Komutanı Mirliva (Tuğ/Tümgeneral) İsmet (İnönü) Paşa, 1. Tümen K.Yarbay Kemalettin Sami Gökçen, 11. Tümen K.Albay Mehmet Arif (Ayıcı),. 24. Tümen K.Albay Mehmet Hulusi Conk, 61. Tümen K.Albay İzzettin Çalışlar, 3. Süvari Tümeni K.Binbaşı İbrahim Çolak.

* * *

Ek 15

Kütahya-Eskişehir Savaşları komutanları
8-21 Temmuz 1921

Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) Paşa, **1.Grup** K.Albay İzzettin Çalışlar, 1. Tümen K.Yarbay Abdurrahman Nafiz Gürman, 11. Tümen K. Albay Ali Hikmet Ayerdem, 23. Tümen K.Yarbay Ömer Halis Bıyıktay, 61. Tümen K.Albay Münip Özsoy, 3. Süvari Tümeni K.Binbaşı İbrahim Çolak, **3.Grup** K.Albay Mehmet Arif (Ayıcı), 4. Tümen K.Yarbay Nazım (bu savaşta şehit olur), 24. Tümen K.Yarbay Hulusi Conk, 41. Tümen K.Albay Şerif Yaçağaz, 1. Süvari Tümeni K.Yarbay Ahmet Derviş, **4.Grup** K.Albay Kemalettin Sami Gökçen, 5. Kafkas Tümen K.Yarbay Cemil Cahit Toydemir, 7. Tümen K.Albay Veysel Özgür, 8. Tümen K.Albay Sabri Erçetin, 2. Süvari Tümeni K.Yarbay Ethem Servet Boral, **12.Grup** K.Albay (Deli) Halit Karsıalan, 57. Tümen K.Yarbay Mümtaz Çeçen, Mürettep Tümen K.Yarbay Zeki Soydemir, 4. Süvari Tugay K.Yarbay İsmail Hakkı.

Doğrudan Çephe Komutanlığına bağlı birlikler: 3. Kafkas Tümeni K.Albay Nuri Öztekin, 6. Tümen K.Yarbay Solok, 15. Tümen K.Albay Şükrü Naili Gökberk, 14. Süvari Tümeni K.Yarbay Suphi Kula. (13 Temmuzda Albay Fahrettin Altay Komutasında **5.Grup** oluşturulur, 15. Tümenle 14. Süvari Tümeni bu gruba bağlanır.)

* * *

Ek 16

Sakarya Savaşı komutanları
23 Ağustos 1921-13 Eylül 1921

Başkomutan M.Kemal, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü, **5.Süvari Grup**

K.Albay Fahrettin Altay, 4. Süvari Tugay Komutanı Yarbay İsmail Hakkı, 14. Süvari Tümen K.Yarbay Suphi Kula, **1.Grup** K.Albay İzzettin Çalışlar, 24. Tümen K.Yarbay Fuat Bulca, 23. Tümen K.Yarbay Ömer Halis Bıyıktay, **2.Kolordu** K.Albay Selahattin Adil, 4. Tümen K.Albay Sabri Erçetin, 5. Tümen K.Yarbay Kenan Dalbaşar, 9. Tümen K.Albay Sıtkı Üke, **3.Grup** K.Yusuf İzzet Met Paşa, 7. Tümen K.Yarbay Ahmet Derviş, 8. Tümen K. (Efe) Kazım Sevüktekin, 15. Tümen K.Albay Şükrü Naili Gökberk, **4.Grup** K.Albay Kemalettin Sami Gökçen, 5. Kaf.Tümen K.Yarbay Cemil Cahit Toydemir, 61. Tümen K.Albay Abdürrezzak/Yarbay Saffet, **Mürettep Kolordu** K. Albay Kazım Özalp, 1. Tümen K. Yarbay Abdurrahman Nafiz Gürman, 17. Tümen K.Kabataşlı Nurettin Özsü, 41. Tümen K.Yarbay Şerif Yaçağaz, 1. Süvari Tümeni K.Yarbay Osman Zati Koral, Kocaeli Süvari Tugay K.Yarbay Arif Örgüç.

Cephe Komutanlığına bağlı birlikler: 2. Süvari Tümeni K.Yarbay Ethem Servet Boral, Mürettep Tümen K.Yarbay Zeki Soydemir, 3. Kaf.Tümeni K.Yarbay Halit Akmansü, 6. Tümen K.Yarbay Nazmi Solok, 57. Tümen K.Yarbay Mümtaz Çeçen.

Batı Cephesine sonradan katılan birlikler: 12. Tümen K.Albay Osman Nuri Koptagel, 16. Tümen K.Yarbay Aşir Atlı.

* * *

Ek 17

Büyük Taarruz komutanları
26 Ağustos - 18 Eylül 1922

Başkomutan Mareşal Gazi M.Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, **5. Süvari Kolordusu** K.Fahrettin Altay Paşa, 1. Süvari Tümeni

K.Albay Mürsel Baku, 2. Süvari Tümeni K.Yarbay Zeki Soydemir, 14. Süvari Tümeni K.Yarbay Suphi Kula, **Kocaeli Grubu** K.Albay (Deli) Halit Karsıalan, 18. Tümen K.Yarbay Hulusi Conk, Mürettep Süvari Tümeni K.Albay Arif Örgüç, **1.Ordu** K.Nurettin Paşa, **1.Kolordu** K.Albay İzzettin Çalışlar, 15. Tümen K.Yarbay Naci Tınaz, 23. Tümen K.Yarbay Ömer Halis Bıyıktay, 57. Tümen K.Albay Reşat Çiğiltepe/Albay İbrahim Hakkı Emiroğlu/Yarbay Sabit Noyan, 6. Tümen K.Albay Nazmi Solok, 8. Tümen K.Albay (Efe) Kazım Sevüktekin, 14. Tümen K.Yarbay Ethem Necdet Karabudak, 3. Süvari Tümeni K.Yarbay İbrahim Çolak, **4.Kolordu** K.Albay Kemalettin Sami Gökçen, 5. Kaf.Tümen K.Yarbay Halit Akmansü, 11. Tümen K.Yarbay Ahmet Derviş, 12. Tümen K.Albay Osman Nuri Koptagel, **2.Ordu** K.Yakup Şevki (Subaşı) Paşa, **2.Kolordu** K. Albay Ali Hikmet Ayerdem, 3. Kaf. Tümeni K.Albay Kazım Orbay, 4. Tümen K.Albay Sabri Erçetin, 7. Tümen K.Albay Naci Eldeniz, **3.Kolordu** K.Albay Şükrü Naili Gökberk, 1. Tümen K.Albay Abdurrahman Nafiz Gürman, 41. Tümen K.Albay Alaaddin Koval, 61. Tümen K.Yarbay Salih Omurtak, **6.Kolordu** K.Kazım İnanç Paşa, 16. Tümen K.Albay Aşir Atlı, 17. Tümen K.Albay Nurettin Özsü.

* * *

Ek 18

Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) **Kanunu**
Kanun No. 430
Tarihi: 3 Mart 1924

Madde 1– Türkiye dahilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye, Maarif Vekâletine merbuttur.

Madde 2– Şer'iye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâleti'ne devir ve raptedilmiştir.

Madde 3– Şer'iye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebaliğ Maarif bütçesine nakledilecektir.

Madde 4– Maarif Vekâleti yüksek diniyat mütehassısları yetiştirmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamat ve hutebat gibi hidemat-ı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir.

Madde 5– Bu kanunun neşri tarihinden itibaren, terbiye ve tedrisat-ı umumiye ile müştagil olup şimdiye kadar Müdafaa-i Milliye'ye merbut olan askeri rüşti ve idadiyelerle Sıhhiye Vekâletine merbut olan darüleytamlar, bütçeleri ve heyet-i talimiyeleri ile beraber Maarif Vekâletine rapt olunmuştur. Mezkur rüşti ve idadilerde bulunan heyet-i talimiyelerin cihet-i irtibatları atiyen ait olduğu Vekâletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya nispetlerini muhafaza edecektir. (Ek, 22/4/1341-637/1 md.: Mekteb-i Harbiye'ye menşe teşkil eden askeri liseler bütçe ve kadrolarıyla Müdafaa-yı Milliye Vekâletine devrolunmuştur.)

Madde 6– İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 7– İşbu kanunun icra-yı ahkâmına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

* * *

Ek 19

Yüzellilikler listesi
Kanun Tarihi: 16 Nisan 1924
Kararname Tarihi: 2 Haziran 1924
Vatandaşlıktan çıkartılmaları: 28 Mayıs 1927

I. Vahidettin'in maiyeti
1- Kiraz Hamdi Paşa, Vahidettin'in yaveri, 2- Zeki, Hademe-i Hassa Komutanı, 3- Şaban Ağa, Hazine-i Hassa Müfettişlerinden; 4- Tütüncübaşı Şükrü, 5- Başmabeyinci Ömer Yaver Paşa, 6- Yaver Miralay Tahir, 7- Başyaver Avni Paşa, 8- Emin Refik, Hazine-Hassa ve Defter-i Hakani Müdürü,

II. Sevres Muahedesi'ni imzalayan ve Kuva-yı İnzibatiye'ye dahil kabine azalarından
9- Şeyhülislam Mustafa Sabri, 10- Ali Rüştü (Rüşdî), Adliye Nazırı, 11- (Artin) Cemal, Ziraat ve Ticaret Nazırı, Konya Valisi, 12- Cakacı/Kürt Hamdi, Bahriye Nazırı, 13- Rumbeyoğlu Fahrettin, Maarif Nazırı, 14- Remzi Kızılhançerli, Ziraat ve Ticaret Nazırı,

III. Sevres Muahedesi'ni imzalayan Heyet-i Murahhasa
15- Hadi Paşa, eski Maarif Nazırı, 16- Rıza Tevfik (Bölükbaşı), 17- Reşat Halis, Bern Büyükelçisi,

IV. Kuva-yı İnzibatiye mensupları
18- Süleyman Şefik Paşa, Harbiye Nazırı, Kuva-yı İnzibatiye Komutanı, 19- Yüzbaşı Bulgar Tahsin, S. Şefik'in yaveri, 20- Albay Ahmet Refik, Kuva-yı İnzibatiye Kurmay Başkanı, 21- Tarık Mümtaz (Göztepe), Damat Ferit'in yaveri, Kuva-yı İnzibatiye Mitralyöz Komutanı, 22- Ali Nadir Paşa, İzmir Kolordu Komutanı, Kuva-yı İnzibatiye Komutanı, 23- Kaymakam Fettah, Nemrut Mustafa Divanından, Kuva-yı İnzibatiye mensuplarından, 24- Çopur Hakkı, Kuva-yı İnzi-

batiye mensuplarından,

V. Mülkiyeden ve Askeriyeden

25- Gümülcineli İsmail, Bursa Valisi, 26- Konyalı Zeynel Abidin, Ayan üyesi, 27- Fanizade Mesut, Cebelibereket Mutasarrıfı, 28- Albay Sadık, Hürriyet ve İtilaf Partisi Başkanı, 29- Bedirhanlı Halil Rahmi, Malatya Mutasarrıfı, 30- Giritli Hüsnü, Manisa Mutasarrıfı, 31- Nemrut/Kürt Mustafa Paşa, Divan-ı Harp Başkanı, 32- Hulusi, Uşak Belediye Başkanı, 33- Hain Mustafa, Adapazarı Kaymakamı, 34- Hafız Ahmet, Tekirdağ Müftüsü, 35- Celal Kadri, Afyon Mutasarrıfı, 36- Sabit, Afyon Mutasarrıfı, 37- Adanalı Zeynel Abidin, Hürriyet ve İtilaf Partisi Genel Sekreteri, 38- Vasfi Hoca, Evkaf Nazırı, Ayan üyesi, 39- Ali Galip, Elazığ Valisi, 40- Aziz Nuri, Bursa Vali Vekili, 41- Ahmet Asım, İzmir Kadılığı Müşaviri, 42- Ömer Fevzi, Bursa Müftüsü, 43- Mustafa Natık, İstanbul Muhafızı; 44- Adil, eski Dahiliye Nazırı, Ayan üyesi, 45- Mehmet Ali, eski Dahiliye Nazırı, 46- Salim, Edirne Valisi, 47- İbrahim, Hoca Rasih-zade, Kütahya Mutasarrıfı, 48- Abdurrahman, Adana Valisi, 49- Ömer Fevzi, Şebinkarahisar Mebusu, 50- Adil, Mülazim, işkenceci, 51- Refik, Mülazim, işkenceci, 52- Şerif, Kırkağaç Kaymakamı, 53- Mahmut Mahir, Çanakkale Mutasarrıfı, 54- Emin Paşa, İstanbul Merkez Komutanı, 55- Sadullah Sami, Kilis Kaymakamı, 56- Osman Nuri, Bolu Mutasarrıfı,

VI. Ethem ve avanesi

57- Çerkez Ethem, 58- Ç.Ethem'in ağabeyi Reşit, 59- Ç.Ethem'in kardeşi Yüzbaşı Tevfik, 60- Kuşçubaşı Eşref, 61- Kuşçubaşı Eşref'in kardeşi Hacı Sami, 62- İzmirli Yüzbaşı Küçük Ethem, Sivrihisar Komutanı, 63- Düzceli Mehmet oğlu, Ç.Ethem'in yaveri, 64- Burhaniyeli Halil İbrahim, 65- Susurluk'tan Demirkapılı Hacı Ahmet,

VII. İzmir'deki Çerkez Kongresi'ne murahhas [delege] olarak katılanlar

66- Hendek'in Sümbülköy köyünden Bag Osman, 67- İzmit Mutasarrıfı İbrahim Hakkı, 68- Bandırmalı Sait Biro (Brav), 69- Bursalı Berzek Tahir, 70- Adapazarı'nın Harmantepe köyünden Maan Şirin, 71- Söke'nin Tekeli köyünden Kocaömer oğlu Hüseyin, 72- Adapazarı'nın Dolusinan köyünden Kamil, 73- Maan Ali, 74- Hamit Ahmet, 75- Kirmastı'nın Karaorman köyünden Harun Reşit, 76- Eskişehirli Sefer Hoca, 77- Bigalı Nuri oğlu İsa, 78- Adapazarı'nın Şahinbey köyünden Kazım, 79- Gönen'in Tuzakçı köyünden Lampat Yakup, 80- Gönen'in Bayramiç köyünden Kumpat Hafız Said, 81- Gönen'in Köçeler köyünden emekli Binbaşı Ahmet, 82- İzmir'de Davavekili Sait, 83- Şamlı Ahmet Nuri,

VIII. Polisler

84- İstanbul Polis Müdürü Gâvur Tahsin, 85- İstanbul Polis Müdür Vekili Kemal, 86- İstanbul 1. Şb.Polis Md.Şerif, 87- İstanbul 1. Kısım Başmemuru Hafız Sait, 88- Emniyet-i Umumiye Müdür Vekili Ispartalı Kemal, 89- Arnavutköy Merkez Memuru Hacı Kemal, 90- Polis Başmemurlarından Namık, 91- Şişli Komiseri Nedim, 92- İzmir Merkez Memuru, Edirne Polis Müdürü ve Yalova Kaymakamı Fuat, 93- Adana Polis Müdürü Poliçenli Hacı Yusuf, 94- Unkapanı Merkez Memuru Sakallı Cemil, 95- Büyükdere Merkez Memuru Mazlum, 96- Beyoğlu İkinci Komiseri Fuat,

IX. Gazeteciler

97- Sait Molla, Türkçe İstanbul gazetesi sahibi, 98- Mevlanzade Rıfat, Serbest gazetesi sahibi, 99- Hafız İsmail, İzmir Müsavat gazetesi sahibi, 100- Refik Halit Karay, 101- Ali Sami, Bahriyeli, Bandırma Adalet gazetesi sahibi, 102- Mustafa Neyir, Selanik'te Hakikat, Edirne'de Temin gazeteleri sahibi, 103- Ferit, Köylü gazetesi başyazarı, 104- Refi Cevat Ulunay, Alemdar gazetesi yazarı, 105- Pehlivan Kadri, Alemdar gazetesinden, 106- Fanizade Ali Hilmi,

Adana'da Ferda gazetesinden, 107- Ömer Fevzi, Trabzonlu, Balıkesir İrşad gazetesinden, 108- Hasan Sadık, Halep Doğruyol gazetesi sahibi, 109- Refet, İzmirli, Köylü gazetesi sahibi,

X. Diğer eşhas [öteki kişiler]

110- Kamil Paşazade Selami, Tarsuslu, 111- Kamil Paşazade Kemal, Tarsuslu, 112- Kürt Hakkı, Süleymaniyeli, 113- İbrahim Sabri, Mustafa Sabri Hoca oğlu, 114- Cemil, Bursalı, fabrikatör, 115- Çerkez Ragıp, İngiliz casusu, 116- Kazak Hasan, Haçinli, Fransız ordusunda subay, 117- Eşkıya reisi Süngülü Çerkez Davut, eşkıya, 118- Binbaşı Çerkez Bekir, 119- Necip, Bursalı fabrikatör Cemil'in kayınbiraderi, 120- Ahmet Hulusi, İzmir Umur-ı İslamiye Müfettişi, 121- Madanoğlu Mustafa, Uşaklı, 122- Yusuf oğlu Remzi, Gönan'ın Tuzakçı köyünden, 123- Hacı Kasım oğlu Zühtü, Gönen'in Bayramiç köyünden, 124- Osman oğlu Şakir, Gönen'in Balcı köyünden, 125- Koç Mehmet oğlu Koç Ali, Gönen'in Muratlar köyünden, 126- Mehmet oğlu Aziz, Gönen'in İvacık köyünden, 127- Mehmet oğlu Osman, Gönen'in Keçeler köyünden, 128- Hüseyin oğlu Kara Kazım, Gönen'in Muratlar köyünden, 129- Bekir oğlu Arap Mahmut, Gönen'in Balcı köyünden, 130- Gardiyan Yusuf, Gönen'in Rüstem köyünden, 131- Ömer oğlu Eyüp, Gönen'in Bali köyünden, 132- Topal Şerif oğlu İbrahim, Gönen'in Bali köyünden, 133- Talustan oğlu İbrahim Çavuş, Gönen'in Keçeler köyünden, 134- Topal Ömer oğlu İsmail, Gönen'in Keçeler köyünden, 135- Molla Süleyman oğlu İzzet, Susurluk'un Yıldız köyünden, 136- Kurtoğlu İsmail, Manyas'ın Bolağaç köyünden, 137- Muhtar Hacıbey oğlu Canpolat, Kütahya'nın Keçeler köyünden, 138- Yusuf oğlu İshak, Marmara'nın Kayapınar köyünden, 139- Ali Bey oğlu Sabit, Manyas'ın Kızık köyünden, 140- Deli Hasan oğlu Salim, Gönen'in Balcı köyünden, 141- Makineci

Mehmet oğlu Osman, Gönen'in Çerkez mahallesinden, 142- Kadir oğlu Kamil, Manyas'ın Değirmenboğazı köyünden, 143- Hüseyin oğlu Galib, Gönen'in Keçidere köyünden, 144- Abdullah oğlu Deli Kasım, Gönen'in Keçeler köyünden, 145- Hasan Onbaşı oğlu Kemal, Gönen'in Çerkez mahallesinden, 146- Pallaço oğlu Kemal, Gönen'in Kızıklar köyünden; 147- Tuğ oğlu Mehmet Ağa, Gönen'in Keçeler köyünden; 148- Çerkez Sait oğlu Salih, Manyas'ın Hacı Yakup köyünden, 149- Maktul Şevket'in kardeşi İsmail, Manyas'ın Hacı Yakup köyünden, 150- Kadir oğlu Kazım Efe, Manyas'ın Değirmenboğazı köyünden.

['Türk Parlamento Tarihi', II. Dönem, 1.C., s. 573-576.]

* * *

Ek 20

Takrir-i Sükûn (Huzuru Koruma) **Kanunu**
Kanun No. 578
Tarihi: 4 Mart 1925

Madde 1– İrtica ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisi ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve asayişini ihlale bais (bozmaya yönelik) bilumum teşkilat ve tahrikat ve teşvikat ve neşriyatı, hükümet, Reisicumhurun tasdikiyle ve re'sen ve idareten men'e mezundur. İşbu ef'al erbabını hükümet, İstiklal Mahkemesine tevdi edebilir.

Madde 2– İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren iki sene meriy-ül icradır.

Madde 3– İşbu kanunun tatbikatına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

* * *

Ek 21

Şeyh Sait ve Şeyh Şemseddin'in konuşma ve ifadelerinden bazı parçalar

Şeyh Sait'in Varto'da alınan ifadesinden (14/15 Nisan 1925):

"Her taraf karla kaplıydı ve kışın uzun süreceği anlaşılıyordu. Büyük kuvvetler yetişemez sandık.. Fakat kuvvetler yetiştiler."

...

Asilerin elebaşlarından Şeyh Şemseddin'in yakalanıp Diyarbakır'a getirildiği gün, Valinin odasında nasıl yaltaklandığını, ikiyüzlülük ettiğini gösteren sözlerinden parçalar (11 Mayıs 1925):

"Cenab-ı Hak Cumhuriyeti başımızdan eksik etmesin.. Bu taraftaki bütün ulema, şeyhler hükümete düşmandır. Bir ben, tek başıma hükümet taraftarıyım.. Ben teb'an korkak bir adamım.. Ben Nakş-ı bend-i aliyim.. 600 erkek, 200 kadın müridim var. Kadın müritlere dört karımın en büyüğü zikrettirir. Allah ile kul arasında vasıta olmak doğru değildir. Fakat işte, âdet olmuştur. Yüzüme nikap (peçe) koymaklığımın sebebi, sıcaktan korunmaktır. Cumhuriyetin, İslam esaslarına muvafık olduğu hususunda Peygamberin hadis-i şerifi vardır... Halifeye lüzum yoktur. Evet. Peygamberimiz ölürken cumhuriyeti emretmişlerdir. Bugünkü idare şeklimiz de Peygamberimizin emrine uygundur."

...

Şeyh Sait, Savcı Süreyya Örgeevren'e şöyle der: "Ben adalet istemiyorum. Merhamet, atıfet istiyorum. Adalet uygulanırsa, benim halim nice olur?"

...

Duruşma tutanaklarından parçalar:

Soru – Niçin ayaklandınız?

Şeyh Sait – Din hükümleri zayıflamıştı.

[Çünkü içki yasağı kalkmış, kız mekteplerinde kızlar piyano, erkekler keman çalıyorlarmış, sabaha kadar sohbet ediyorlarmış vb.]

...

Soru – Diyarbakır'ı almakla ne olacaktı?

Şeyh Sait – Diyarbakır'ı aldıktan sonra kısas tatbik edecektik. Yalancının dilini, hırsızın elini kesecektik. Din böyle emrediyor. Dünyayı Peygamberin zamanındaki kadar olmasa bile biraz iyileştirecektik. Üstümüze bu kadar asker gönderileceğini tahmin etmiyorduk.

[600 yıllık din devleti Osmanlı İmparatorluğu'nda bile kısas uygulanmadığını bilmiyor. Cumhuriyet hükümet ve ordusunun isyanı hızla ve şiddetle bastıracağını da akıl edemiyor.]

...

Soru – Bunca Müslüman kanı dökülmesine sebep oldunuz. Bu günah değil mi?

Şeyh Sait – Günahtır.

...

Soru – Diyarbakır'a girdikten sonra ne yapacaktınız?

Şeyh Sait – Diyarbakır'a girdikten sonra, birtakım adamları toplayıp hükümetimizle görüşecektik. İçki yasağı koydurup, medreseleri açtıracaktık. Zaman kalmadı.

[Diyarbakır'a silah zoruyla girdikten sonra oturup arkadaşları ile konuşacak, hükümetten içki yasağının yeniden konmasını, medreselerin açılmasını isteyecek, Ankara da bu şaşkın Şeyhin başvurusunu kabul edecek! Bunu beş yaşındaki bir çocuk bile düşünmez. Ama binlerce cahil insan, Şeyhtir diye böyle akılsız,

hesapsız, cahil bir adamın ardına takılıyor, öldürüyor, yakıyor, yıkıyor, yağmalıyor.
Ey gençler! Laikliğin değerini biliniz, din istismarının nelere mal olduğunu sakın ama sakın unutmayınız!]

Başkan – Hükümet isteklerinizi kabul etmeseydi, ne olacaktı?

Şeyh Sait – Hükümet kabul etmeseydi, günahtan kurtulurduk. Evimizde otururduk.
[*Yani Cumhuriyet yönetimi, 12 ili kapsayan isyanı, şehitleri, yağmaları olmamış sayıp, Şeyh Sait ile eli kanlı şeyhleri ve adamlarını evlerine yolcu edecek.. Akılsızdan dindar bile olmaz. Bu ise Şeyh!*]

Şeyh Sait'in Şeyh Şerif'e yazdığı mektuptan: "Bugün bizim hayatımızı düşün. Kimsenin hayat ve malını düşünme. Biz mahvolduktan sonra, başkalarının hayat ve malı bize ne faydadır? Nefis, her şeyden önce gelir."

...

Şeyh Abd. – Ben okur yazar değilim..

Soru – Okuma yazma bilmiyorsun, bu kocaman sarığı neden taşıyorsun?

Şeyh Abd. – Vallah yazım yok, sarık öyle âdettir.

...

Başkan – İslamlarda senden daha âlimi yok mudur?

Şeyh Sait – Çoktur.

Başkan – O halde [bu işler nasıl oldu]?

Şeyh Sait – Aklımın kıtlığından.

...

Şeyh Şemsettin duruşmada müritlerinin '50 erkek, 40 kadın' olduğunu söyler. Geldiği gün '600 erkek, 200 kadından' söz ettiği hatırlatılınca şöyle der:

"Şaşırmışım."

Soruşturma sonunda, Şeyh Şemsettin'in müritlerinin, Şeyhin huzuruna yerde sürünerek girdikleri anlaşılır. Şeyhin yüzü peçeyle kapalıdır. Ayin ilerleyince Şeyhin adamlarından biri bağırır: "Allahın yüzünü göster ey Şeyh!" Bunun üzerine Şeyh yüzündeki peçeyi açar! Allah'ın yüzünü gördüğünü sanan müritler, kendilerinden geçerler!

[Metin Toker, 'Şeyh Sait ve İsyanı'; Uğur Mumcu, 'Kürt-İslam Ayaklanması'; Behçet Cemal, 'Şeyh Sait İsyanı'.]

* * *

Ek 22

Şapka İktisası (Giyilmesi) **Hakkında Kanun**
Kanun No. 671
Tarihi: 25 Kasım 1925

Madde 1– Türkiye Büyük Millet Meclisi azaları ile idare-i umumiye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilumum müessesata mensup memurin ve müstahdemin, Türk milletinin iktisa etmiş olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da umumi serpuşu şapka olup buna münafi (aykırı) bir itiyadın devamını hükümet men eder.

Madde 2– İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriy-ül icradır.

Madde 3– İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

* * *

Ek 23

Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine (Kapatılmasına) **ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Men ve İlgasına** (Yasaklanmasına ve Kaldırılmasına) **Dair Kanun**
Kanun No. 667
Tarihi: 20 Kasım 1925

Madde 1– Türkiye Cumhuriyeti dahilinde gerek vakıf suretiyle, gerek mülk olarak şeyhinin taht-ı tasarrufunda, gerek suver-i aharla tesis edilmiş bulunan bilumum tekkeler ve zaviyeler, sahiplerinin diğer şekilde hakk-ı temellük ve tasarrufları baki kalmak üzere, kamilen sed edilmiştir. Bunlardan usul-i mevzuası dairesinde filhal cami veya mescid olarak istimal edilenler ipka edilir. Alelumum tarikatlarla şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, büyücülük, üfürükçülük ve gaipten haber vermek ve murada kavuşturmak, seyidlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiblik, halifelik, falcılık maksadıyla muskacılık gibi unvan ve sıfatların istimaliyle bu unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve iksası memnudur.

Türkiye Cumhuriyeti dahilinde selatine ait veya bir tarikat veyahut cerr-i menfaata müstenid olanlarla bilumum sait türbeler mesdud ve türbedarlıklar mülgadır. Sed edilmiş olan tekke ve zaviyeleri veya türbeleri açanlar, veyahut bunları yeniden ihdas edenler veya ayin-i tarikat icrasına mahsus velev muvakkaten olsa bile yer verenler ve yukardaki unvanları taşıyanlar veya bunlara mahsus hidematı ifa veya kıyafet iksa eyleyen kimseler, üç aydan az olmamak üzere hapis ve elli liradan aşağı olmamak üzere ceza-i nakdi ile cezalandırılır.

Türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar, Milli Eğitim Bakanlığınca umuma açılabilir. Bunlara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tayin edilir. Açılacak türbelerin listesi, Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanır ve Bakanlar Kurulunca tasvip edilir. (Bu fıkra 1 Mart 1950 günlü ve 5566 sayılı kanun ile eklenmiştir.)

Madde 2- İşbu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3- İşbu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

* * *

Ek 24

Beynelmilel Erkamın (Milletlerarası Rakamların) **Kabulü Hakkında Kanun**

Kanun No. 1288

Tarihi: 20 Mayıs 1928

Madde 1- Devlet, vilayet, şehremaneti ve belediyeler gibi resmi devair ve müessesatın bilumum muamelat-ı tahririye ve hesabiyesinde, beynelmilel rakamların kullanılması mecburidir.

İşbu mecburiyetin efrat ve eşhas-ı hususiye arasındaki muamelatta dahi tatbikini en kolay mahallerden başlamak suretiyle 1931 Haziranına kadar temine hükümet mezundur.

Madde 2- 1 Haziran 1929 tarihinden muteberdir.

Madde 3- Bu kanunun hükmünü icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

* * *

Ek 25

Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun
Kanun No. 1353
Tarihi: 1 Kasım 1928

Madde 1– Şimdiye kadar Türkçe'yi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler 'Türk harfleri' unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.
(Türk Alfabesi Levhası)

Madde 2– Bu kanunun neşri tarihinden itibaren Devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket, cemiyet ve hususi müesseselerde, Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konması mecburidir.

Madde 3– Devlet dairelerinin her birinde Türk harflerinin devlet muamelatına tatbiki tarihi 1929 Kanunusanisinin (Ocak) birinci gününü geçemez. Şu kadar ki evrak-ı tahkıkiye ve fezlekelerinin ve ilamların, matbu muamelat, cetvel ve defterlerinin 1929 Haziran iptidasına kadar eski usulde yazılması caizdir. Verilecek tapu kayıtları ve senetleri ve nüfus ve evlenme cüzdanları ve kayıtları ve askeri hüviyet ve terhis cüzdanları 1929 Haziran iptidasından itibaren Türk harfleri ile yazılacaktır.

Madde 4– Halk tarafından vaki müracaatlardan eski Arap harfleri ile yazılı olanlarının kabulü 1929 Haziranının birinci gününe kadar caizdir. 1928 senesi Kanunuevvelinin (Aralık) iptidasından itibaren Türkçe hususi veya resmi levha, tabela, ilan, reklam ve sinema yazıları ile kezalik Türkçe hususi resmi bilcümle, gayr-ı mevkut gazete, risale ve mecmuaların

Türk harfleri ile basılması ve yazılması mecburidir.

Madde 5– 1929 Kanunusanisi iptidasından itibaren Türkçe basılacak kitapların Türk harfleri ile basılması mecburidir.

Madde 6– Resmi ve hususi bütün zabıtlarda 1930 Haziran iptidasına kadar eski Arap harflerinin stenografi makamında istimali caizdir. Devletin bütün daire ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun, talimatname, defter, cetvel, kayıt ve sicil gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

Madde 7– Para ve hisse senetleri ve bonolar ve tahvilat ve pul vesair kıymetli evrak ile hukuki mahiyeti haiz bilcümle eski vesikalar değiştirilmedikleri müddetçe muteberdirler.

Madde 8– Bilumum bankalar, imtiyazlı ve imtiyazsız şirketler, cemiyetler ve müesseselerin Türkçe muamelatına Türk harflerinin tatbiki 1929 Kanunusanisinin birinci gününü geçemez. Şu kadar ki halk tarafından mezkur müesseselere 1929 Haziranı iptidasına kadar eski Arap harfleri ile müracaat vaki olduğu takdirde kabul olunur. Bu müesseselerin ellerinde mevcut eski Arap harfleri ile basılmış defter, cetvel, katalog, nizamname, talimatname gibi matbuaların 1930 Haziranı iptidasına kadar kullanılması caizdir.

Madde 9– Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnudur.

Madde 10– Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 11– Bu kanunun ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

* * *

Ek 26

Atatürk ve Demokrasi

"Onun partisine, tek parti adını verenler yanılmaktadır. Halk Partisi, en koyu irticadan, en ileri fikre kadar bütün temayülleri, prensipler disiplini içinde dizginlemeye çalışan bir karma parti idi.. Atatürk, ne mizacı, ne de ideali bakımından diktatörlük inançlısı değildi. Mussolini ve Hitler gibi demokrasiler aleyhine hicivler ve diktatörlük lehine methiyeler söylemiş değildir. Hususi meclislerinde dahi milli hâkimiyet davasına gönülden bağlı olduğu sezilirdi. Onun düşmanlığı yobazlığa idi, geriliğe idi, Türk şerefini düşüren ve Türklüğü gelişmekten alıkoyan kara ve karanlık gelenek ve göreneklere karşı idi." [F.R.Atay, 'Çankaya', s. 415, 529.]

"Atatürk hikâyesinde, sualsiz cevapsız akıtılan kan dalgaları, konsantrasyon kampları, muhaliflerin toptan yok edilişi gibi şeyler yoktur. Türk inkılabı, kendi çağında, herhalde en az kana mal olan inkılaptır. Atatürk gerçi, 'Kansız inkılaplar yaşamaz.' demiştir ama arkasından da bu sözü şöyle tamamlamıştır: 'Biz İstiklal Savaşı'nda akıtılan kanları, inkılabımızın kan bedeli saymalıyız.'" [Ş.S.Aydemir, 'Tek Adam', 3. C., s. 513.]

"Atatürk'ü diktatör sayanlar olmuştur. Bence bu hem yanlış, hem de yanıltıcı bir görüştür. [..] Çünkü Atatürk, bilinçli olarak, kendi yokluğunda uygulanabilecek bir düzen kurmaya, kendinden sonra sürebilecek bir hükümet ve yönetim sistemi yaratmaya çalışıyor; görüşlerini zorla kabul ettirmekten çok, düşüncelerini öğretmeye ve ülkülerini açıklamaya uğraşıyordu. [..] Kanunlara aykırı davranışlarda bulunmaktan kaçınmıştır. TBMM'ne ise büyük saygısı vardı. [..] Pek çok kimsenin sandığı gibi sağa sola emirler yağdırmak şöyle dursun Atatürk, Bakanları her zaman kendi sorumluluklarını yüklenmeye zorladı." [Sir Percy Lorraine, 'Atatürk'e Saygı', s. 287-294.]

"Atatürk yalnız bir konuda genel tartışmaya izin vermemiştir. O da dinin riyakârane sömürülmesi konusudur." [H.Bayur, 'Atatürk, Hayatı ve Eseri', s. 345.]

"1920'lerde Türk toplumu ya gelişecek ya da ölecekti. Her ne pahasına olursa olsun yaşamayı yeğlemiştir. Bununla birlikte Türkiye'de tek parti yolu, hiçbir zaman faşist-nazi-komünist tipi bir diktatörlük biçimini almamıştır. Bu rejimin sonrası umut ve cesaret verici olmuştur." [Prof.Arnold J.Tonybee, 'Atatürk'e Saygı', s. 386, 389.]

"Seçimlerde çekişmeye yer vermeyen ve tek parti rejimine dayanan Kemalist sistem, demokratik bir sistem değildi. Cumhuriyetçi ve liberal ideoloji ile çeşitli eğilimlerin çarpışmasına müsaade edecek kadar hoşgörür olan sistemiyle Cumhuriyet Halk Partisi, komünist partisinden olsun, faşist partisinden olsun, tüm ayrı bir partiydi. Tek oluşu bile devamlı bir ilke olarak ortaya atılmış değildi. Partinin tekliği, milletin eğitimi için zorunlu bir geçiş olarak kabul ediliyordu. Asıl amaç çok partili bir rejim ve serbest seçim usulüydü. M.Kemal bu amacına çok çabuk ulaşmak istiyordu. Cumhurbaşkanlığı zamanında iki kere çok partili rejim denediyse de başarı elde edemedi; henüz şartlar, gerektiği kadar gelişmemişti." [Maurice Duverger, 'Atatürk'e Saygı', s. 249-251.]

"Bazı tek partiler, gerek felsefeleri, gerek yapıları bakımından, gerçek anlamda totaliter değildir. Bunun en iyi örneğini 1923'ten 1946'ya kadar Türkiye'de faaliyet göstermiş bulunan CHP sağlamaktadır. Bu partinin başta gelen özelliği, demokratik ideolojisindedir.. Faşist rejimlerde her gün rastlanan otorite savunusunun yerini, Kemalist Türkiye'de demokrasi savunusu almıştır. Bu da halkçı ya da sosyal diye nitelendirilen yeni bir demokrasi değil, geleneksel siyasal demokrasidir.. Parti liderlerinin gözünde tekel (tek parti), Türkiye'deki özel siyasal durumun bir sonucu olmuş ve çok partili sistem, ideal olmakta devam etmiştir. Türk tek partisinin yapısında da, totaliter bir taraf yoktu.

Bu yapı ne hücrelere, ne milise, hatta ne de gerçek anlamda ocaklara dayanıyordu.. Üyelik herkese açıktı." [Maurice Duverger, 'Siyasi Partiler', s. 359-361.]

* * *

Ek 27

10'ncu Yıl Nutku

29 Ekim 1933

Türk milleti,

Kurtuluş Savaşı'na başladığımızın 15'inci yılındayız. Bugün cumhuriyetimizin onuncu yılını doldurduğu en büyük bayramdır.

Kutlu olsun!

Bu anda, büyük Türk milletinin bir ferdi olarak, bu kutlu güne kavuşmanın en derin sevinci ve heyecanı içindeyim.

Yurttaşlarım!

Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli, Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir. Bundaki muvaffakiyeti, Türk milletinin ve onun değerli ordusunun, bir ve beraber olarak, azimkârane yürümesine borçluyuz. Fakat yaptıklarımızı asla kâfi göremeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz. Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklara sahip kılacağız. Milli kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkaracağız. Bunun için, bizce zaman ölçüsü, geçmiş asırların gevşetici zihniyetine göre değil, asrımızın sürat ve hareket mefhumuna göre düşünülmelidir. Geçmiş zamana nisbetle daha çok çalışacağız. Daha az zamanda daha büyük işler başaracağız. Bunda da muvaffak olacağımıza

şüphem yoktur. Çünkü Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Çünkü Türk milleti, milli birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müsbet ilimdir. Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fıtri zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, milli birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek milli ülkümüzdür. Türk milletine çok yaraşan bu ülkü, onu, bütün beşeriyete hakiki huzurun temini yolunda, kendine düşen medeni vazifeyi yapmakta muvaffak kılacaktır.

Büyük Türk milleti!

On beş yıldan beri, giriştiğimiz işlerle muvaffakiyet vaat eden çok sözlerimi işittin. Bahtiyarım ki, bu sözlerimin hiçbirinde, milletimin hakkımdaki itimadını sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım. Bugün aynı inan ve katiyetle söylüyorum ki, milli ülküye tam bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin, büyük millet olduğunu, bütün medeni âlem, az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır. Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve büyük medeni kaabiliyeti, bundan sonraki inkişafı ile, âtinin yüksek medeniyet ufkunda, yeni bir güneş gibi doğacaktır.

Türk milleti!

Ebediyete akıp giden her on senede, bu büyük millet bayramını, daha büyük şereflerle, daha büyük saadetlerle, huzur ve refah içinde kutlamanı gönülden dilerim.

Ne mutlu Türk'üm diyene!

* * *

Ek 28

Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun

Kanun No. 2590
Tarihi: 26 Kasım 1934

Madde 1– Ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi ve hazretleri gibi lakap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar, **kanunun karşısında ve resmi belgelerde** yalnız adları ile anılırlar.

Madde 2– Sivil rütbe ve resmi nişanlar ve madalyalar kaldırılmıştır ve bu nişan ve madalyaların kullanılması yasaktır. Harp madalyaları bundan müstesnadır. Türk yabancı devlet nişanlarını da taşıyamazlar.

Madde 3– Askeri rütbelerden, adın başına gelmek üzere, kara ve havada müşirlere mareşal, birinci ferik, ferik ve livalara general, denizde birinci ferik, ferik ve livalara amiral denir. Genarallerin ve amirallerin derecelerini gösteren unvanlarla, deniz müşirlerinin unvanlarının ve diğer askeri rütbelerin karşılıkları, Âli Askeri Şûra kararı ve İcra Vekilleri Heyeti'nin tasdiki ile konulur.

Madde 4– Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 5– Bu kanun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

[Not: Kanun teklifinin görüşülmeleri sırasında, söz konusu lakap ve unvanların, vatandaşlar arası eşitliğin korunması için yargı önünde, resmi belge ve işlemlerde kullanılmayacağı, bu sözcüklerle ilgili yasağın özel hayatla ilgisi olmadığı birkaç kez belirtilmiştir.]

* * *

Ek 29

Bazı Kisvelerin (Giysilerin) **Giyilemeyeceğine Dair Kanun**
Kanun No. 2596
Tarihi: 3 Aralık 1934

Madde 1– Herhangi din ve mezhebe mensup olurlarsa olsunlar, ruhanilerin mabet ve ayinler haricinde, ruhani kisve (giysi) taşımaları yasaktır.
Hükümet, her din ve mezhepten münasip göreceği yalnız bir ruhaniye, mabet ve ayinler haricinde dahi ruhani kıyafetini taşıyabilmek için muvakkat müsaadeler verebilir. Bir müsaade müddetinin hitamında, onun aynı ruhani hakkında yenilenmesi veya bir başka ruhaniye verilmesi caizdir.

Madde 2– Türkiye'de kanuna tevfiken teşekkül etmiş ve edecek olan izcilik ve sporculuk gibi topluluklar ve cemiyet ve kulüp gibi heyetler ve mekteplere mahsus kıyafet alamet ve levazımı istedikleri zaman, yalnız nizamname veya talimatname ile muayyen tiplere uygun kıyafet, alamet ve levazım taşıyabilirler.

Madde 3– Türkiye'de bulunan Türklerin ve yabancıların, yabancı memleketlerin siyaset, askerlik ve milis teşekkülleri ile münasebetli kıyafet, alamet ve levazımını taşımaları yasaktır.

Madde 4– Ecnebi teşekkül mensuplarının kendi kıyafet, alamet ve levazımları ile Türkiye'yi ziyaret etmeleri, İcra Vekilleri Heyeti'nce tayin olunacak mercilerin müsaadesine tâbidir.

Madde 5– Türkiye Devleti nezdinde memur bulunanların kıyafetleri beynelmilel mer'i âdetlere tâbidir.
Müsaade-yi mahsusa ile gelen yabancı memleketler kara, deniz, hava kuvvetlerine mensup kimselerin

resmi üniformalarını nerelerde ve ne zaman taşıyabilecekleri, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla tayin olunur.

Madde 6– Bu kanunun tatbik suretini gösterir bir nizamname yapılır.

Madde 7– Birinci maddenin hükümleri, bu kanunun neşri tarihinden itibaren altı ay sonra ve diğer maddelerin hükümleri kanunun neşri tarihinden itibaren mer'idir.

Madde 8– Bu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

[6. maddede belirtilen nizamname hazırlanmış ve Bakanlar Kurulu'nun 3 Şubat 1935 gün ve 2/1958 sayılı kararı ile yürürlüğe konulmuştur. (3. tertip Düstur, C. 16, s. 413)]

* * *

Ek 30

Atatürk'ün vasiyetnamesi

Dolmabahçe, 5 Eylül 938 Pazartesi,

"Malik olduğum bütün nukud ve hisse senetleriyle Çankaya'daki menkul ve gayrimenkul emvalimi Cumhuriyet Halk Partisi'ne atideki şartlarla, terk ve vasiyet ediyorum:

1- Nukud ve hisse senetleri, şimdiki gibi, İş Bankası tarafından nemalandırılacaktır.

2- Her seneki nemadan, bana nispetleri şerefi mahfuz kaldıkça, yaşadıkları müddetçe, Makbule'ye ayda 1000, Afet'e 800, Sabiha Gökçen'e 600, Ülkü'ye 200 lira ve Rukiye ve Nebile'ye şimdiki gibi 100'er lira verilecektir.

3- Sabiha Gökçen'e bir ev de alınabilecek ayrıca para verilecektir.

4- Makbule'nin yaşadığı müddetçe Çankaya'da oturduğu ev de emrinde kalacaktır.

5- İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksek tahsillerini ikmal için muhtaç olacakları yardım yapılacaktır.

"Her sene nem'adan mütebaki miktar, yarı yarıya, Türk Tarih ve Dil Kurumlarına tahsis edilecektir."

['Atatürk'ten Hatıralar', H.Rıza Soyak, 2.C., s. 757-758.]

* * *

Ek 31

Doktor raporu
10 Kasım 1938

"Reisicumhur Atatürk'ün umumi hallerindeki vahamet, dün gece saat 24.00'te neşredilen tebliğden sonra, her an artarak bugün, 10 İkinciteşrin 1938 günü, saat dokuzu beş geçe, Büyük Şefimiz derin koma içinde terk-i hayat etmişlerdir.

Müdavi tabipler: Prof.Dr.Neşet Ömer İrdelp, Prof.Dr.Mim Kemal Öke, Dr.Nihat Reşat Belger.

Müşavir tabipler: Prof.Dr. Akil Muhtar Özden, Prof.Dr. Hayrullah Diker, Prof.Dr. Süreyya Hidayet Serter, Dr.M. Kamil Berk, Dr. Abravaya Marmaralı."

* * *

Ek 32

İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün beyannamesi
21 Kasım 1938

Büyük Türk Milletine!

Bütün ömrünü hizmetine vakfettiği sevgili milletinin ihtiram kolları üstünde ulu Atatürk'ün fani vücudu istirahat yerine tevdi

edilmiştir. Hakikatte yattığı yer, Türk milletinin onun için aşk ve iftiharla dolu olan kahraman ve vefalı göğsüdür.

Atatürk, tarihte uğradığımız en zalim ve haksız ittiham gününde meydana atılmış, Türk milletinin masum ve haklı olduğunu iddia ve ilan etmiştir. İlk önce ehemmiyeti kavranmamış olan gür sesi, asla yıpranmayan bir kuvvetle nihayet bütün cihanın şuuruna nüfuz etmiştir.

En büyük zaferleri kazandıktan sonra da Atatürk, ömrünü, yalnız Türk milletinin haklarını, insaniyete ezeli hizmetlerini ve tarihe hakettiği meziyetlerini isbat etmekle geçirmiştir. Milletimizin büyüklüğüne, kudretine, faziletine, medeniyet istidadına ve mükellef olduğu insaniyet vazifelerine sarsılmaz itikadı vardı.

"Ne mutlu Türküm diyene" dediği zaman, kendi engin ruhunun hiç sönmeyen aşkını, en manalı bir surette hülasa etmiş idi.

Fena zihniyet ve idare ile geri bırakılmış Türk cemiyetini, en kısa yoldan insanlığın en mütekâmil ve en temiz zihniyetlerile mücehhez modern bir devlet haline getirmek, onun başlıca kaygısı olmuştur. Teşkilat-ı esasiyemizde ve bugün hizmet başında, irfan muhitinde ve geniş halk içinde bulunan bütün vatandaşların vicdanlarında yerleşmiş olan laik, milliyetçi, halkçı, inkılapçı, devletçi cumhuriyet, bize bütün evsafile Atatürk'ün en kıymetli emanetidir.

Üfulünden beri Atatürk'ün aziz adı ve hatırası, bütün halkımızın en candan duygularile sarılmıştır. Memleketimizin her köşesinde ve bütün milletçe kendisine gösterdiğimiz samimi bağlılık, devlet ve milletimiz için kudret ve vefanın beliğ misalidir. Türk milletinin aziz Atatürk'e gösterdiği sevgi ve saygı, onun niçin Atatürk gibi bir evlat yetiştirebilir bir kaynak olduğunu bütün dünyaya göstermiştir.

Atatürk'e tazim vazifemizi ifa ettiğimiz bu anda, halkımıza, kalbimden gelen şükran duygularımı ifade etmeyi, ödenmesi lazım bir borç saydım.

Milletler arasında kardeşçe bir insanlık hayatı Atatürk'ün en

kıymetli ideali idi. Bütün dünyada ölümünün gördüğü ihtiramı insanlığın âtisi için ümit verici bir müjde olarak selamlarım. Bu sözlerim, yazılarıyla ve toprağımızda şövalye askerleri ve mümtaz şahsiyetlerile yasımıza iştirak eden büyük milletlere Türk milleti adına şükranlarımın ifadesidir.

Devletimizin banisi ve milletimizin fedakâr, sadık hadimi,

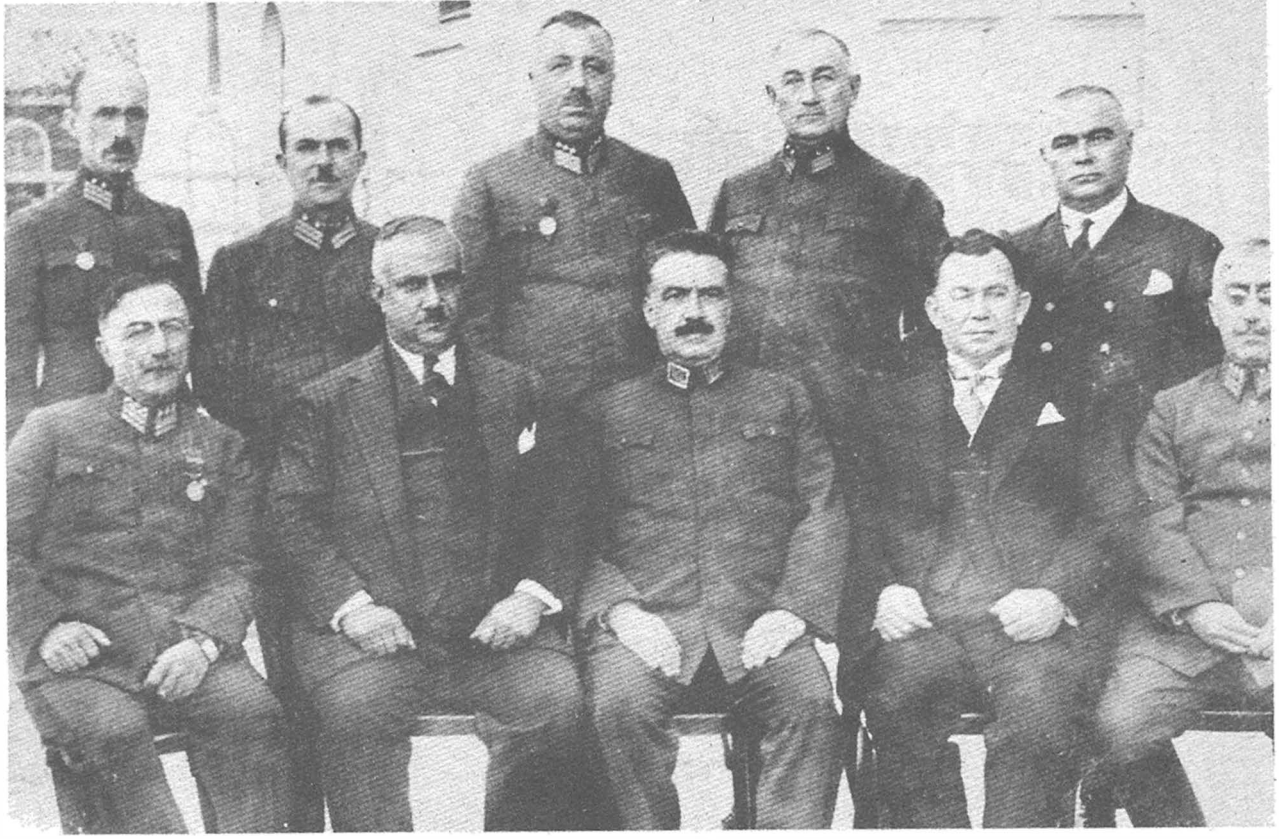
İnsanlık idealinin âşık ve mümtaz siması,

Eşsiz kahraman Atatürk!

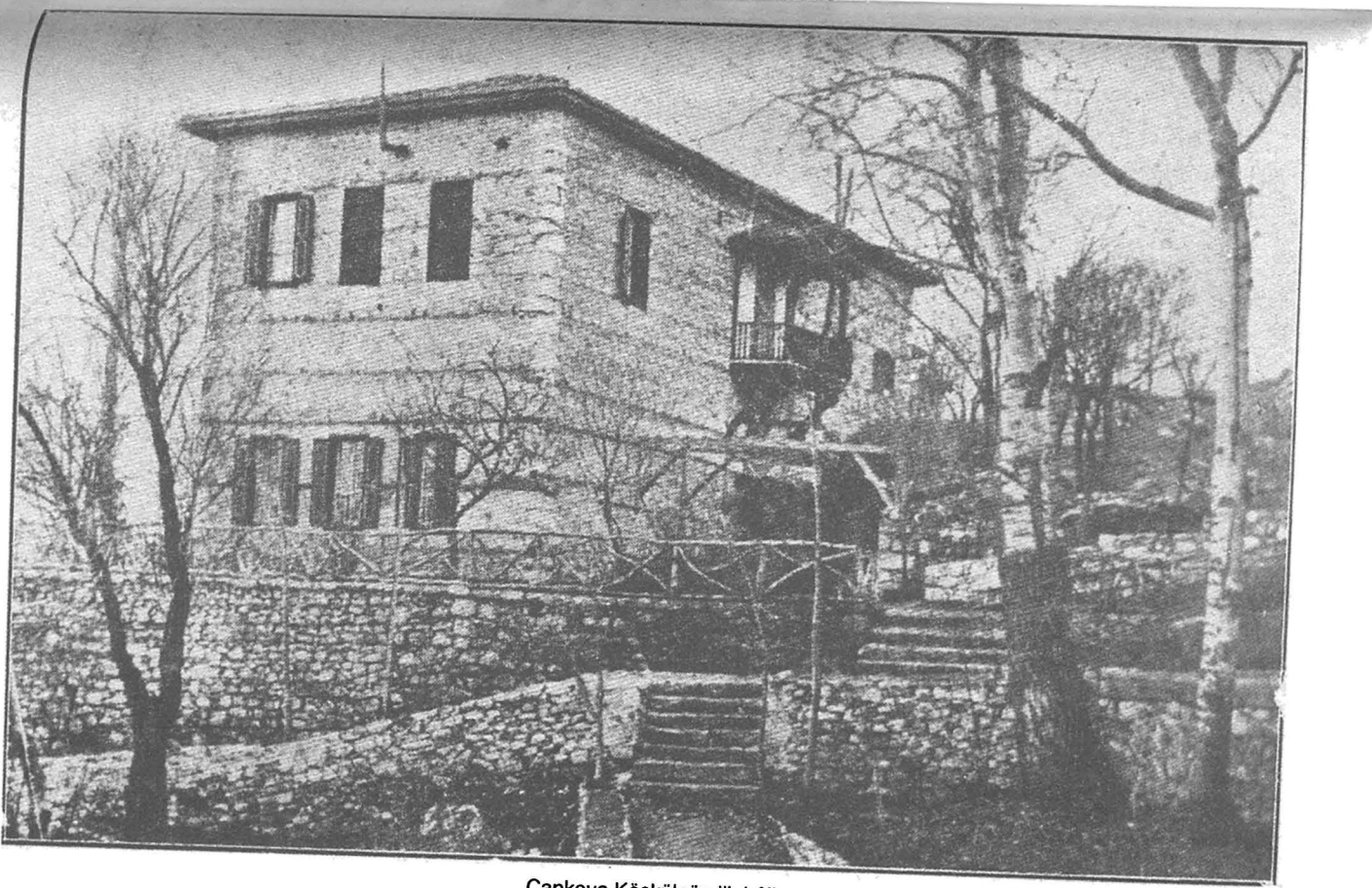
Vatan sana minnettardır.

Bütün ömrünü hizmetine verdiğin Türk milleti ile beraber senin huzurunda tazim ile eğiliyoruz. Bütün hayatında bize ruhundaki ateşten canlılık verdin. Emin ol, aziz hatıran sönmez meş'ale olarak ruhlarımızı daima ateşli ve uyanık tutacaktır.

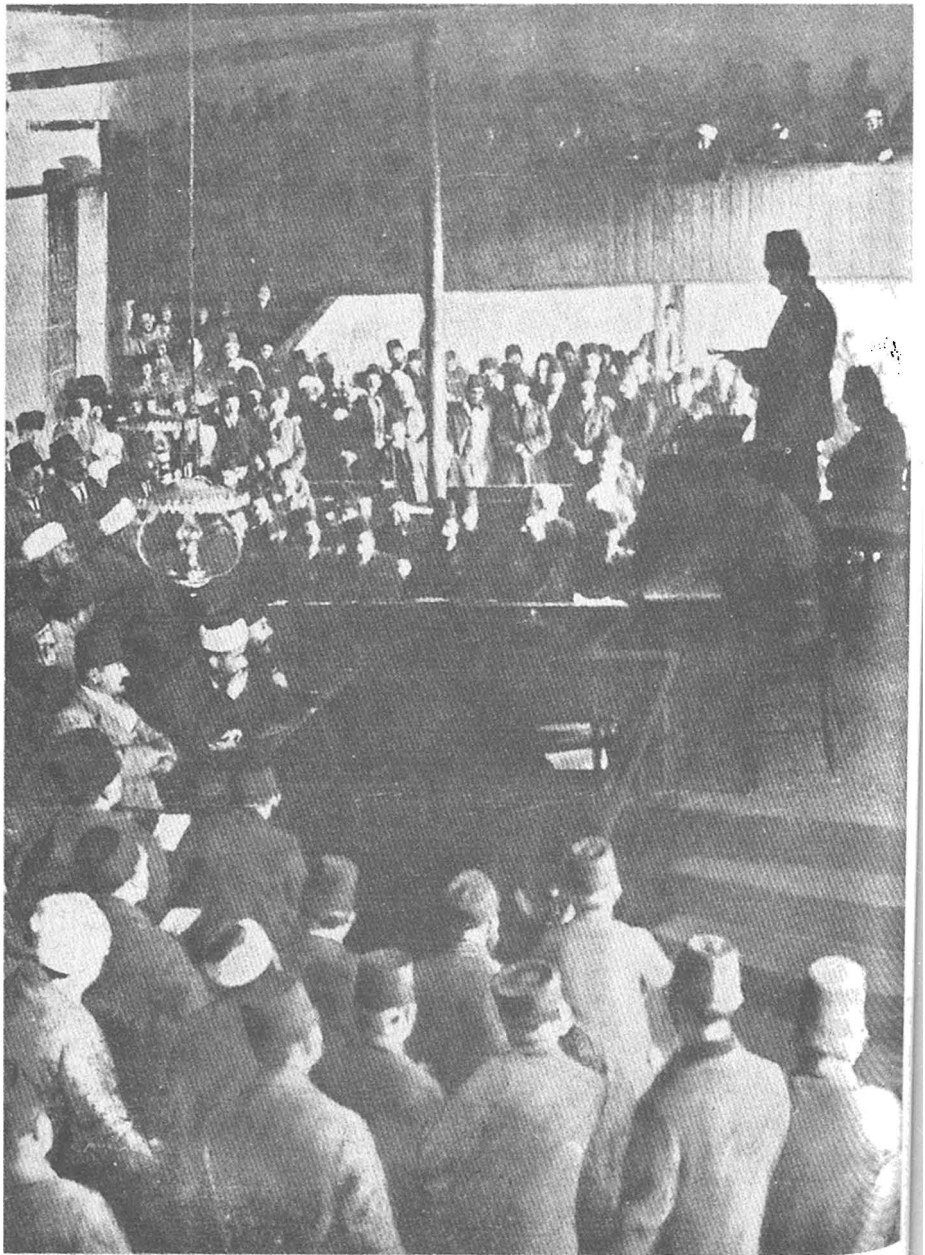
Reisicumhur
İsmet İnönü

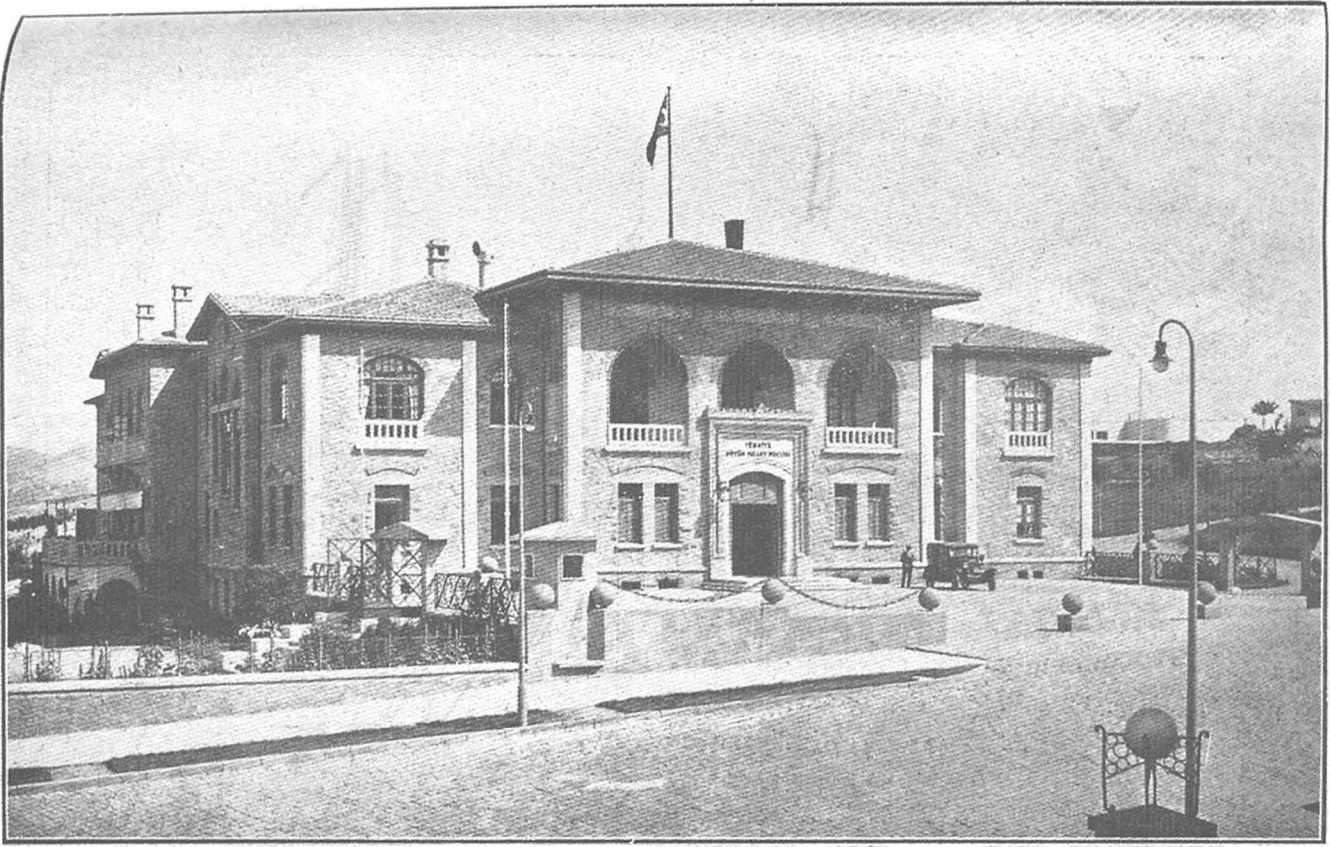
Kurtuluş Savaşı kahramanlarından oluşturulan ilk Askeri Şûra üyeleri (1.9.1927).
Oturanlar, soldan sağa; Org. Cevat Çobanlı, Recep Peker, Mareşal Fevzi Çakmak, İhsan Eryavuz, Org. Yakup Şevki Subaşı.
Ayaktakiler, soldan sağa; Korg. M. Kâzım Orbay, Korg. İzzettin Çalışlar, Org. Fahrettin Altay,

Çankaya Köşkü'nün ilk hâli.

Ankara'daki ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde zor ve ilkel koşullarda çalışmalar sürdürülüyor. Kürsüden hitabeden Mustafa Kemal'dir.

Ankara'da ikinci Büyük Millet Meclisi binası.

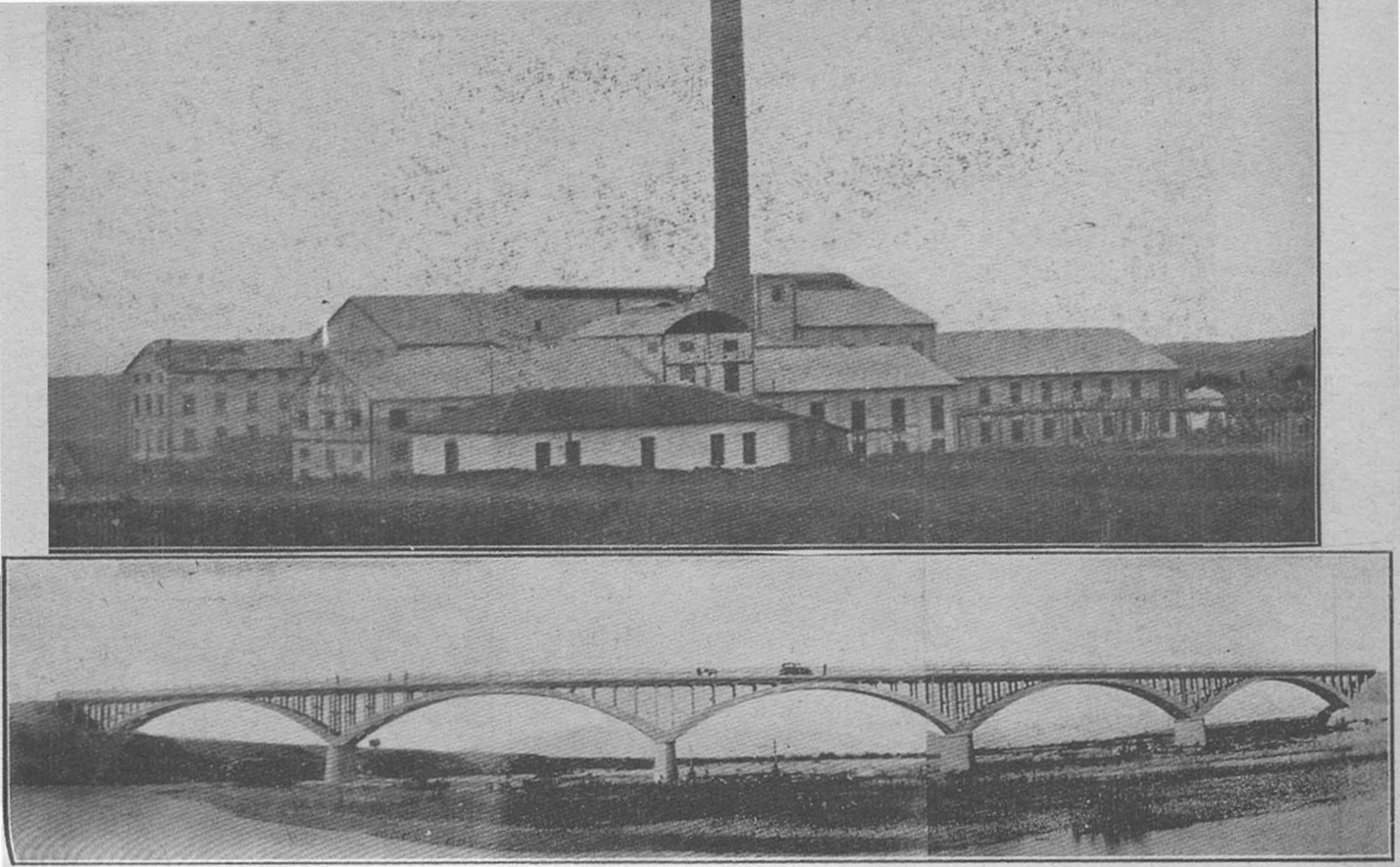

Atatürk'ün başkanlığında Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan dil toplantılarından bir sahne.

Atatürk, çocuklara ve gençlere
özel bir önem veriyor ve ilgi gösteriyordu.
Soldaki fotoğrafta
Yalova'da, adaşı sığırtmaç
Mustafa ile birlikte
(16 Eylül 1929).

Cumhuriyet dönemi eserlerinden iki örnek: Trakya'da Alpullu Şeker Fabrikası ve Nazilli-Bozdoğan

V

ÖZEL EK
Kısa Atatürk Kronolojisi

1881	Doğumu.
1886	İlk öğrenime başlaması.
1893	Selanik Askeri Ortaokulu'na girişi.
1895	Manastır Askeri Lisesi'ne girişi.
1899	Harp Okulu'na girişi.
1902	Teğmen rütbesiyle mezun olması ve Harp Akademisi'ne girişi.
1905	Kurmay Yüzbaşı olarak Akademiyi bitirmesi ve 5. Ordu'ya (Şam) atanması.
1907	3. Ordu'ya (Manastır/Selanik) atanması.

* * *

1908

23 Şubat	General Litzmann'dan çevirdiği 'Bölüğün Muharebe Talimi' adlı kitabının yayımlanması (1. kitap).

* * *

1909

- Selanik II. Redif Tümeni Kurmay Başkanlığına atanması.
- 'Cumalı Ordugâhı' adlı kitabının yayımlanması (2. kitap).

10 Şubat	General Litzmann'dan çevirdiği 'Takımın Muharebe Talimi' adlı kitabının yayımlanması (3. kitap).

1909

5 Nisan	Kurmay Başkanı olduğu Hareket Ordusunun, 31 Mart gericilik olayını bastırmak üzere İstanbul'a yola çıkması.
22 Mayıs	Selanik'e dönmesi.
22 Eylül	1907'de üye olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 2. Büyük Kongresine katılması.
Eylül	M.Şevket Paşa'ya subayların başlık şapka giymesini önermesi; Picardie manevralarını izlemek üzere Fransa'ya gitmesi.

• • •

1911

	• 'V. Kolordu Erkan-ı Harbiye Tabiye ve Tatbikat Seyahati' adlı kitabının yayımlanması (4. kitap).
15 Ekim	İtalyanlara karşı savaşmak için Trablusgarp'e (Libya) gitmek üzere İstanbul'dan ayrılması.
27 Kasım	Binbaşılığa yükselmesi.

• • •

1912

	• General Litzmann'dan çevirdiği 'Bölüğün Muharebe Talimi' adlı kitabının yayımlanması (5. kitap).
24 Ekim	Trablusgarp'ten ayrılması.
20 Kasım	İstanbul'a dönüşü.
25 Kasım	Akdeniz Kolordusu (Bolayır) Harekât Şubesi Müdürlüğüne atanması.

• • •

1913

21 Temmuz	Kurmay Başkanlığına getirildiği Bolayır Kolordusu'nu Edirne'yi geri alması.
27 Ekim	Sofya Ataşemiliterliğine atanması.

• • •

1914

1 Mart	Yarbaylığa yükselmesi.
1 Kasım	Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılması.

* * *

1915

20 Ocak	Kuruluş halinde bulunan 19. Tümen Komutanlığına (Tekirdağ) atanması.
2 Şubat	Tekirdağ'a gelmesi.
25 Şubat	19. Tümenin Maydos (Eceabat)'a nakledilmesi.
23 Mart	Gelibolu/Çanakkale'de 5. Ordu'nun kurulması.
26 Mart	Ordu Komutanlığına atanan Liman von Sanders'in Gelibolu'ya gelmesi, yeni savunma planı yapması, Atatürk'ün komutanı olduğu 19. Tümeni ordu ihtiyat kuvveti olarak kendine bağlaması.
25 Nisan	İtilaf Devletlerinin Arıburnu, Seddülbahir ve Kumkale'ye çıkarma yapmaları; Atatürk'ün Ordu Komutanı Saros'ta olduğu için inisiyatifini kullanarak Arıburnu'na çıkan ve Kocaçimen tepesine yürüyen İngilizlere tümeniyle taarruz etmesi ve İngilizleri durdurup kıyıya kadar sürmesi (**Arıburnu Zaferi**).
1 Haziran	Albaylığa yükselmesi.
8 Ağustos	Anafartalar Grubu Komutanlığına getirilmesi.
9 Ağustos	**1. Anafartalar Zaferi.**
10 Ağustos	**Conkbayırı Zaferi.**
21/22 Ağust.	**2. Anafartalar Zaferi.**
10 Aralık	Sağlığı dolayısıyla izin alarak Anafartalar Grup Komutanlığından ayrılıp İstanbul'a dönmesi.

* * *

1916

14 Ocak	XVI. Kolordu (Edirne) Komutanlığına atanması.
Şubat	'Tabiye Meselesinin Halline ve Emirlerin Yazılış Şekline Dair Broşür' adlı kitapçığının yayımlanması (6. kitap).

1916

26 Mart	Diyarbakır'a nakledilen XVI. Kolordu Komutanı olarak Diyarbakır'a gelmesi.
1 Nisan	Mirlivalığa (tuğ/tümgeneral) yükselmesi.
7 Ağustos	Emrindeki 8. Tümenin Muş'u Rus işgalinden kurtarması.
8 Ağustos	Emrindeki 5. Tümenin Bitlis'i Rus işgalinden kurtarması.
22 Kasım	Kolordusunun Kurmay Başkanı ile kadın hakları konusunda görüşmesi.

* * *

1917

17 Şubat	Hicaz Seferi Kuvveti Komutanlığına atanması.
23 Şubat	Bu nedenle Şam'a gelmesi.
7 Mart	Hicaz Seferi Kuvvetinin kurulmasından vazgeçilmesi üzerine Diyarbakır'daki 2. Ordu Komutanlığına vekil olarak atanması.
16 Mart	2. Ordu Komutanlığına asil olarak atanması.
5 Temmuz	7. Ordu (Halep) Komutanlığına atanması.
20 Eylül	**Enver Paşa'ya raporu (Ek 1).**
9 Ekim	7. Ordu Komutanlığından istifa etmesi.
11 Ekim	İstanbul'a hareket etmesi.
15 Aralık	Veliaht Vahidettin'le birlikte Almanya'ya gitmesi.

* * *

1918

4 Ocak	Almanya'dan dönmeleri.
24-28 Mart	Yazar R.Eşref Ünaydın'a Çanakkale Savaşı'nı anlatması.
25 Mayıs	Böbreklerindeki rahatsızlık dolayısıyla tedavi için Viyana ve Karisbad'a gitmesi.
4 Temmuz	Vahidettin'in tahta çıkması.
2 Ağustos	Atatürk'ün İstanbul'a dönmesi.
5 Ağustos	Vahidettin'le görüşmesi.
7 Ağustos	7. Ordu Komutanlığına ikinci kez atanması.
28 Ağustos	Nablus'a gelmesi ve komutayı alması.

1918

19 Eylül	İngiliz Ordusunun taarruza geçmesi, Cevat Çobanlı Paşa'nın komuta ettiği 8. Ordu cephesinin yarılması, sarılma tehlikesinin baş göstermesi.
22 Eylül	Vahidettin'in fahri yaverliğine seçilmesi.
22/24 Eylül	7. Ordu'yu Şeria Nehri'nin doğusuna çekerek sarılmaktan kurtarması ve geri çekilmenin başlaması.
1 Ekim	Şam'ın İngiliz ve Arap kuvvetlerinin eline geçmesi.
4 Ekim	Atatürk'ün Halep'e gelmesi.
11 Ekim	Halep'ten A.İzzet Paşa'nın Sadrazamlığa getirilmesi için Vahidettin'e telgraf göndermesi.
23 Ekim	İngiliz ve Arap birliklerinin Halep'e taarruz etmeleri.
25/26 Ekim	Atatürk'ün, birlikleri Halep kuzeyine alması.
26 Ekim	**İngiliz ve Arap kuvvetlerini Halep'in kuzeyinde durdurması.**
30 Ekim	**Mondros Mütarekesi (Ek 3)** ve Atatürk'ün Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına getirilmesi.
31 Ekim	Yıldırım Ordular Grubu karargâhının bulunduğu Adana'ya gelmesi ve komutayı General Liman von Sanders'ten devralması.
5 Kasım	XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Cebesoy'la Adana'da görüşmesi; Sadrazam A.İzzet Paşa ile yazışmaları **(Ek 4)**.
7 Kasım	Geri çağrılması.
13 Kasım	İstanbul'a dönmesi.
15 Kasım	Vahidettin'le kısa görüşmesi (1. görüşme).
17 Kasım	Mimber gazetesinde demecinin yayımlanması.
22 Kasım	Vahidettin'le görüşmesi (2. görüşme).
29 Kasım	Vahidettin'le kısa görüşmesi (3. görüşme).
20 Aralık	Vahidettin'le görüşmesi (4. görüşme); akşam A.F.Cebesoy'la görüşmesi.
Aralık	1915'te yazdığı 'Zabit ve Kumandan'la Hasbıhal' adlı kitabının üç yıl gecikmeyle yayımlanması (7. kitap).

* * *

1919

7 Şubat	Trakya-Paşaeli Derneği temsilcileri ile görüşmesi.

1919

12 Nisan	K.Karabekir'in Atatürk'e veda ziyaretinde bulunması.
29 Nisan	Harbiye Nazırının Atatürk'ü davet etmesi ve 9. Ordu Müfettişliğine atanmasının kararlaştırıldığını bildirmesi.
30 Nisan	9. Ordu Müfettişliğine (Komutanlığına) atanması.
15 Mayıs	Vahidettin'le görüşmesi (5. görüşme).
16 Mayıs	Fevzi Çakmak, Cevat Çobanlı ve bazı Nazırlarla görüşmesi, Selamlık Törenine katılarak Vahidettin'e veda etmesi (6. görüşme), Bandırma vapuru ile İstanbul'dan ayrılması.
19 Mayıs	**Samsun'a çıkması** (yanındakiler: **Ek 7**).
25 Mayıs	Havza'ya gelmesi.
28 Mayıs	Askeri ve sivil makamlara **Havza genelgesi.**
7 Haziran	İstanbul'a gönderilen silahlara el koyması.
10 Haziran	A.F.Cebesoy ile R.Orbay'ı yanına çağırması.
12 Haziran	Amasya'ya geçmesi.
22 Haziran	**Amasya kararları ve genelgesi.**
3 Temmuz	Erzurum'a gelmeleri.
6 Temmuz	Geri dönmesini isteyen Harbiye Nazırına red yanıtı vermesi.
8 Temmuz	Askerlikten istifa etmesi.
9 Temmuz	İstifa ettiğini açıklaması.
20 Temmuz	M.M.Kansu'ya, 'zamanı gelince cumhuriyet ilan edileceğini' söylemesi.
23 Temmuz	**Erzurum Kongresi**'nin açılması, Kongre Başkanlığına seçilmesi.
7 Ağustos	Kongre'nin sona ermesi, Heyet-i Temsiliye üyeliğine ve Başkanlığına seçilmesi; M.M.Kansu'ya gelecek hakkındaki düşüncelerini açıklaması.
4 Eylül	**Sivas Kongresi**'nin açılması, Kongre Başkanlığına seçilmesi.
11 Eylül	Sivas Kongresi'nin sona ermesi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulması, Atatürk'ün Başkan seçilmesi.
20/22 Ekim	Ali Rıza Paşa Hükümetinin temsilcisi Salih Paşa ile **Amasya görüşmesi,** beş protokol imzalanması.
16/28 Kasım	Sivas'ta Heyet-i Temsiliye ve komutanlarla ortak toplantı.

1919

27 Aralık	Atatürk ve Heyet-i Temsiliye üyelerinin **Ankara'ya gelmeleri.**

• • •

1920

6 Ocak	Erzurum'dan milletvekili seçilmesi.
12 Ocak	İstanbul'da Mebusan Meclisi'nin açılması.
28 Ocak	Meclis'in gizli oturumunda, taslağını Atatürk'ün hazırladığı **Misak-ı Milli**'nin kabul edilmesi (**Ek 8**).
17 Şubat	Meclis'in Misak-ı Milli'yi açıklaması.
16 Mart	İstanbul'un resmen işgal edilmesi.
17 Mart	Atatürk'ün emriyle İstanbul'la haberleşmenin kesilmesi.
19 Mart	Ankara'da bir Meclis toplamak için faaliyete geçmesi.
20 Mart	Demiryollarına el konulmasını emretmesi.
2 Nisan	İstanbul'dan kaçanların Ankara'ya gelmeye başlamaları.
6 Nisan	Anadolu Ajansı'nın kurulması.
21 Nisan	Atatürk'ün illere 23 Nisan'da Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılacağını duyurması.
23 Nisan	**TBMM'nin açılması.**
24 Nisan	Atatürk'ün Meclis Başkanlığına seçilmesi.
3 Mayıs	İlk Bakanlar Kurulu'nun seçilmesi.
11 Mayıs	Hakkında idam kararı verilmesi.
24 Mayıs	Vahidettin'in idam kararını onaylaması.
22 Haziran	Yunanlıların Uşak ve Bursa doğrultusunda ilerlemeye başlamaları.
3 Temmuz	Atatürk'ün gizli oturumda, 'silah ve cephane olmadığı için seferberlik ilan edilemediğini' açıklaması.
8 Temmuz	Bursa'nın düşmesi.
20 Temmuz	Doğu Trakya'nın Yunanlılarca işgaline başlanması.
5 Ağustos	I. Pozantı Kongresi'ne katılması.
10 Ağustos	Osmanlı delegelerinin Sevres Andlaşması'nı imzalamaları (**Ek 11**).
29 Ağustos	Uşak'ın düşmesi.

1920

13 Eylül	**Halkçılık Programı**'nın milletvekillerine dağıtılması.
24 Eylül	Doğu Cephesi kuvvetlerinin Ermenilere karşı harekete geçmesi.
29 Eylül	Sarıkamış'ın geri alınması.
16 Ekim	D.Ferit'in istifa etmesi ve sahneden çekilmesi.
30 Ekim	Kars'ın geri alınması.
2/3 Kasım	Gümrü Anlaşması'nın imzalanması.
8 Kasım	Ali Fuat Cebesoy'un Moskova Büyükelçiliğine atanması.
13 Kasım	Batı Cephesinde Çerkez Ethem olayının başlaması.
5 Aralık	İstanbul Kurulu ile Bilecik'te buluşması ve kurulu Ankara'ya getirmesi.

* * *

1921

6/10 Ocak	**Birinci İnönü Savaşı (Ek 13).**
20 Ocak	Geçici Anayasa'nın kabul edilmesi.
23 Ocak	Çerkez Ethem isyanının sona ermesi.
25 Ocak	Londra Konferansı'na Ankara Hükümetinin de davet edilmesi.
12 Şubat	Londra Konferansı'nın açılması.
26 Şubat	Moskova'da Türk-Sovyet görüşmelerinin başlaması.
1 Mart	Moskova'da **Türk-Afgan Andlaşması**'nın imzalanması.
12 Mart	TBMM'nde **İstiklal Marşı** metninin kabul edilmesi.
16 Mart	Moskova'da **Türk-Sovyet Andlaşması**'nın imzalanması.
23 Mart	Yunanlıların iki koldan taarruza geçmeleri.
1 Nisan	**İkinci İnönü Zaferi (Ek 14).**
2 Mayıs	Atatürk'ün Güney Cephesi Komutanı Refet Bele Paşa'yı görevden alması, Güney ve Batı cephelerinin birleştirilmesi.
10 Mayıs	TBMM'nde Müdafaa-yı Hukuk Grubu'nu kurması, Grup Başkanlığına seçilmesi.
24 Mayıs	Ankara'ya Atatürk'ü öldürmek için geldiği anlaşılan İngiliz casusu Hintli Mustafa Sagır'in yargılanıp idam edilmesi.
30 Mayıs	Çankaya Köşkünün Atatürk'e armağan edilmesi.

1921

10/22 Tem.	**Kütahya-Eskişehir Savaşları (Ek 15).**
17 Temmuz	Atatürk'ün Karacahisar'da İnönü ile görüşmesi, gerekirse orduyu Sakarya gerisine kadar çekmesini tavsiye etmesi.
25 Temmuz	Ordunun Sakarya doğusuna çekilmesinin tamamlanması.
26 Temmuz	Atatürk'ün Polatlı'da İnönü ile görüşmesi.
5 Ağustos	TBMM'nin Atatürk'e 3 ay süre ile **Başkomutanlık** görevi ve bazı olağanüstü yetkiler vermesi.
7/8 Ağustos	Atatürk'ün **Tekâlif-i Milliye** emirlerini vermesi.
12 Ağustos	Polatlı'ya gelmesi.
16 Ağustos	Cephe sol kanadını incelerken atından düşüp yaralanması, tedavi için Ankara'ya gelmesi.
17 Ağustos	Ertesi günü cepheye geri dönmesi.
23 Ağustos	**Sakarya Savaşı**'nın başlaması (**Ek 16**).
9 Eylül	Atatürk'ün bazı komutanlarla Zafer Tepe'ye gelmesi.
10 Eylül	Türk karşı taarruzunun başlaması.
12/13 Eylül	Yunan ordusunun Sakarya batısına geçmesi.
13 Eylül	**Sakarya Zaferi**.
18 Eylül	Atatürk'ün Ankara'ya dönüşü.
19 Eylül	İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak'ın ortak önerisi ile TBMM'nin Atatürk'e Mareşal rütbesi ve Gazi sanı vermesi.
13 Ekim	Kars Andlaşması'nın imzalanması.
20 Ekim	Türkiye-Fransa arasında Ankara Anlaşması'nın imzalanması.
31 Ekim	Atatürk'ün Başkomutanlığının ve yetkilerinin 3 ay daha uzatılması (1. uzatma).

• • •

1922

2 Ocak	Türkiye-Ukrayna Dostluk Andlaşması'nın imzalanması.
4 Şubat	Atatürk'ün Başkomutanlığının ve yetkilerinin 3 ay daha uzatılması (2. uzatma).
6 Mayıs	Atatürk'ün Başkomutanlığının ve yetkilerinin 3 ay daha uzatılması (3. uzatma; bu uzatma tartışmalı olmuştur).

1922

14 Haziran	Adapazarı'nda annesi Zübeyde Hanım'la buluşması.
24 Haziran	Annesiyle birlikte Ankara'ya dönmesi.
20 Temmuz	Atatürk'ün olağanüstü yetkilere artık gerek kalmadığını açıklaması, Başkomutanlığının süresiz olarak uzatılması (4. ve son uzatma).
27 Temmuz	Akşehir'de komutanlarla toplantı yapması.
6 Ağustos	Taarruz kararını Bakanlar Kurulu'na açıklaması.
14 Ağustos	Birliklerin plan uyarınca Afyon güneyine kaydırılmaya başlanması.
15 Ağustos	Hindistan Müslümanlarından gelmiş olan altı yüz küsur bin lirayı Maliye Bakanlığı emrine vermesi.
17 Ağustos	Atatürk'ün Ankara'dan gizlice ayrılarak cepheye gitmesi.
20 Ağustos	Akşehir'de üst komutanlarla toplantı yapması ve taarruz emrini vermesi.
26 Ağustos	05.30'da **Büyük Taarruz**'un başlaması (**Ek 17**).
27 Ağustos	Yunan cephesinin yarılması.
30 Ağustos	Dumlupınar/**30 Ağustos Savaşı;** Atatürk'ün savaşı 11. Tümen savaş idare yerinden idare etmesi.
31 Ağustos	Savaş alanını gezmesi.
1 Eylül	"Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" emrini vermesi.
2 Eylül	Yunan Başkomutanı General Trikupis'in esir edilmesi.
3 Eylül	General Trikupis ile II. Kolordu Komutanı General Digenis'in Uşak'ta Atatürk'ün huzuruna getirilmeleri.
9 Eylül	Süvarilerin İzmir'e girmesi.
10 Eylül	Atatürk'ün İzmir'e gelmesi.
2 Ekim	Ankara'ya dönmesi ve çok büyük törenle karşılanması.
11 Ekim	**Mudanya Mütareke Anlaşması**'nın imzalanması.
19 Ekim	Refet Bele Paşa'nın Trakya'yı teslim almak üzere İstanbul'a gelmesi, Lloyd George'un iktidardan düşmesi.
27 Ekim	İtilaf Devletlerinin Ankara ve İstanbul'u Lozan Barış Konferansı'na davet etmeleri.
1 Kasım	**Saltanatın kaldırılması.**
17 Kasım	**Vahidettin**'in İngilizlere sığınarak İstanbul'dan gizlice kaçması.
18 Kasım	**Abdülmecit**'in Halife seçilmesi.

1922

21 Kasım	**Lozan**'da görüşmelerin başlaması.
30 Kasım	Doğu Trakya'nın Türkiye'ye tesliminin tamamlanması.

* * *

1923

14 Ocak	Zübeyde Hanım'ın İzmir'de ölümü.
16/17 Ocak	Atatürk'ün İzmit'te gazetecilerle uzun görüşmesi.
29 Ocak	İzmir'de Latife Hanım'la evlenmesi.
4 Şubat	Lozan görüşmelerinin kesilmesi.
17 Şubat	İzmir İktisat Kongresi.
1 Nisan	TBMM'nin, seçimlerin yenilenmesini kararlaştırması.
23 Nisan	Lozan'da görüşmelerin yeniden başlaması.
24 Temmuz	**Lozan Barış Andlaşması**'nın imzalanması.
11 Ağustos	TBMM'nin II. Dönem çalışmalarının başlaması.
13 Ağustos	Atatürk'ün ikinci kez TBMM Başkanlığına seçilmesi.
11 Eylül	[Cumhuriyet] Halk Fırkası'nın kurulması.
6 Ekim	Türk ordusunun İstanbul'a girmesi.
13 Ekim	**Ankara'nın başkent olması.**
29 Ekim	**Cumhuriyet'in ilanı,** Atatürk'ün Cumhurbaşkanı seçilmesi.
30 Ekim	İnönü'nün ilk Cumhuriyet Hükümetini kurması.
11 Kasım	Atatürk'ün koroner spazmı geçirmesi.

* * *

1924

3 Mart	**Halifeliğin kaldırılması.**
	Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesi (Ek 18)
	Din İşleri ve Genelkurmay Bakanlıklarının kaldırılması.
8 Nisan	**Dinî mahkemelerin kaldırılması.**
20 Nisan	**Anayasanın kabul edilmesi.**

1924

1 Eylül	Musiki Muallim Mektebi'nin kurulması.
16 Ekim	Topkapı Sarayı'nın müze olarak halka açılması.
17 Kasım	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması.

* * *

1925

13 Şubat	Şeyh Sait isyanının başlaması.
17 Şubat	**Aşar vergisinin kaldırılması.**
15 Nisan	Şeyh Sait ve elebaşlarının yakalanması.
3 Haziran	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması.
5 Ağustos	Latife Hanım'dan ayrılması.
5 Kasım	**Ankara Hukuk Mektebi'nin açılması.**
25 Kasım	**Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun'un kabulü (Ek 22).**
30 Kasım	**Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Hakkında Kanun'un kabulü (Ek 23).**
26 Aralık	**Milletlerarası saat sistemi ile takvimin kabulü.**

* * *

1926

17 Şubat	**Medeni Kanun'un kabulü.**
1 Mart	**Türk Ceza Kanunu'nun kabulü.**
13/14 Mart	Atatürk'ün anılarının Hâkimiyet-i Milliye, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yayımlanmaya başlaması.
22 Nisan	**Borçlar Kanunu'nun kabulü.**
14 Haziran	İzmir'de Atatürk'e suikast yapılacağının öğrenilmesi.
28 Haziran	**Türk Ticaret Kanunu'nun kabulü.**
1 Temmuz	**Kabotaj Kanunu**'nun yürürlüğe girmesi.
3 Ekim	Atatürk'ün ilk heykelinin İstanbul, Sarayburnu parkında açılışı.
6 Ekim	Kayseri Uçak Fabrikası'nın açılışı.

* * *

1927

6 Mart	İstanbul Radyosu'nun yayına geçmesi.
22 Mayıs	Gece ikinci kez koroner spazmı geçirmesi.
28 Mayıs	Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun kabulü.
1 Temmuz	Atatürk'ün 1919'dan sonra, ilk kez İstanbul'a gelmesi.
15 Ekim	II. CHP Kurultayı'nda **Büyük Nutuk**'u okuması.
1 Kasım	İkinci kez Cumhurbaşkanı seçilmesi.
17 Kasım	Ankara Radyosu'nun yayına geçmesi.

* * *

1928

3 Şubat	**Hutbenin Türkçe okunmaya başlanması.**
10 Nisan	**Anayasa'dan dinle ilgili madde ve fıkraların çıkarılması.**
20 Mayıs	**Milletlerarası rakamların kullanılmasının kabulü (Ek 24).**
9 Ağustos	Atatürk'ün Sarayburnu'nda yeni Türk harfleri hakkında konuşması.
23 Ağustos	Yeni Türk harflerini tanıtmak için yurt gezisine çıkması.
1 Kasım	**Türk harflerinin kabulü (Ek 25).**

* * *

1929

1 Ocak	Millet Mekteplerinin açılması.
2 Haziran	Doğu Anadolu'da muhtaç çiftçilere toprak dağıtımı hakkında kanunun kabulü.
1 Eylül	Okullardan Arapça ve Frasça derslerinin kaldırılması.

* * *

1930

8 Nisan	**Belediye seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması.**

1930

12 Ağustos	Atatürk ve İnönü'nün teşvikiyle Fethi Okyar'ın Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurması.
17 Kasım	Fethi Okyar'ın partisini dağıtması.
13 Aralık	**Menemen**'de gerici ayaklanma.

* * *

1931

23 Mart	**Milletlerarası ölçülerin kabulü.**
12 Nisan	**Türk Tarih Kurumu'nun kurulması.**
4 Mayıs	Atatürk'ün üçüncü kez Cumhurbaşkanı seçilmesi.
17 Mayıs	Altı ilkenin CHP programına alınması.
18 Eylül	Atatürk'ün, 'Vatandaş İçin Medeni Bilgiler' kitabının okullarda okutulmasını istemesi.

* * *

1932

22 Ocak	Kuran'ın ilk kez Türkçe okunması.
19 Şubat	**Halkevlerinin kurulması.**
2 Temmuz	I. Türk Tarih Kongresi.
12 Temmuz	**Türk Dil Kurumu'nun kurulması.**
18 Temmuz	**Ezan ve Kamet'in Türkçe okunmaya başlanması.**
26 Eylül	I. Türk Dil Kurultayı.

* * *

1933

17 Nisan	Çankaya'da Türk Tarihinin Ana Hatları adlı tasarının görüşülmesine başlanması.
31 Mayıs	**Üniversite reformu.**
26 Ekim	**Kadınlara köy ihtiyar heyetleri için seçme ve seçilme hakkının tanınması.**
29 Ekim	Cumhuriyet'in onuncu yılı (**Ek 27**).

1933

30 Ekim — **Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün açılışı.**

* * *

1934

8 Şubat — Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya arasında **Balkan Antantı**'nın imzalanması.

17 Nisan — Birinci Beş Yıllık Plan'ın kabul edilmesi.

14 Haziran — Yeni bir toprak dağıtım kanununun kabulü.

21 Haziran — **Soyadı Kanunu'nun kabulü.**

18 Ağustos — II. Türk Dil Kurultayı.

24 Kasım — TBMM'nin Gazi M.Kemal Paşa'ya 'Atatürk' soyadını vermesi.

26 Kasım — **Bazı Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun'un kabulü (Ek 28).**

3 Aralık — **Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun'un kabulü (Ek29).**

5 Aralık — **Kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının tanınması.**

* * *

1935

1 Mart — Atatürk'ün dördüncü kez Cumhurbaşkanı seçilmesi.

27 Mayıs — **Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkında Kanun**'un kabulü.

* * *

1936

9 Ocak — **Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi**'nin açılması.

6 Mayıs — Musiki Muallim Mektebi'nin **konservatuara** dönüştürülmesi.

28 Haziran — Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen'in uçuş gösterisini izlemesi.

1936

20 Temmuz	**Montreux Sözleşmesi**'nin imzalanması.
24 Ağustos	III. Türk Dil Kurultayı.
1 Kasım	Atatürk'ün Meclis'i açış konuşmasında **Hatay** sorununa değinmesi.
22 Kasım	Geçirdiği rahatsızlığa zatürree başlangıcı teşhisi konulması.

* * *

1937

27 Ocak	Milletler Cemiyeti'nin Hatay'ın bağımsızlığını kabul etmesi.
4 Şubat	İstanbul Üniversitesi **İktisat Fakültesi**'nin açılışı.
5 Şubat	Altı ilkenin Anayasa'ya eklenmesi.
9 Haziran	Ankara'da **Tıp Fakültesi**'nin kurulmasının kabulü.
11 Haziran	Atatürk'ün bütün mallarını hazineye bırakması.
8 Temmuz	Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında **Sadabat Paktı**'nın imzalanması.
20 Eylül	II. Türk Tarih Kongresi.
	Atatürk'ün yazdığı ama adının açıklanmadığı 'Geometri Kılavuzu' adlı kitabın yayımlanması.

* * *

1938

22 Ocak	İlk siroz teşhisinin konulması.
	["Atatürk 1938 Ocak ayı içinde, kaplıca suyu müziç kaşıntılara iyi gelir düşüncesiyle Yalova'ya gitmiş. Orada kendisini Kaplıca Müdürü ve Başhekimi Prof.Dr. Nihat Reşat Belger'e muayene ettirmiş, muayene neticesinde doktor, karaciğerin büyüdüğünü, vücudundaki arızaların bundan ileri geldiğini tespit etmiş ve tedaviye başlamış. Atatürk doktorun tavsiyelerine harfi harfine riayet etmiş ve on gün içinde sıhhatinde mühim bir iyilik görülmüş." (Prof.Dr. Neşet Ömer İrdelp'ten aktaran, Atatürk'ün son Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, 'Atatürk'ten Hatıralar', s. 734.)]

1938

2 Şubat — Bursa Merinos Suni İpek Fabrikası'nı işletmeye açması ve gece Bursa Belediyesinin, şerefine verdiği suareye katılması.

["..Suarede dans eden Atatürk, saat 01.00'de genç ve mevzun adımlarla büfeden ayrıldı, süratle orta salondan geçti ve orkestra şefi Azerbaycanlı Mehmet'e yüksek sesle şu emri verdi:

'Zeybek!'

Mehmet yayı kemanın üzerinde süratle birkaç nota dolaştırdı. Atatürk, 'Hayır!' dedi, 'O değil. Sarı Zeybek!' Ve anında, Selim Sırrı gibi salon zeybeklerini de, Koca İsmail veya Yürük Ali gibi Ödemiş ve Aydın zeybeklerini de hayran edecek bir zeybeğin kahraman figürlerini icraya başladı. Ve bu hakikaten Bozdağ'ın çok eski tarihlerinde görülenler gibi bir dua, bir kahraman duası, bir kahramanlık ayini oldu.

Bu, ölüme meydan okumak demekti.

Saray erkanı, bu vaziyete dehşet içinde bakıyorlardı. Genç kadınların ve delikanlıların ağladıkları görüldü. Bu teessürde bir merhamet çeşnisi sezmiş de kızmış gibi raksına bir kat daha şiddet verdiği görüldü. Tahtaya vuran dizlerinden çıkan sesler, bu yaslı bakışların, bu yaşlı gözlerin muhasarasından kurtulmak isteyen bir aslanın kükreyişini andırıyordu.. Saat dördü geçiyor. Karşıki bahçedeki ağaç dallarını ağırlaştıran çiğler buzlaşmış, yavaş yavaş ağaran hava da bir kış sabahı vehmi veriyor. Araba yanıbaşında stop edince hemen içine binip başını bir kenara dayıyor. Başyaver Celal'in süratle kapadığı camlardan çıkan son sözleri kulaklarıma ulaşıyor: 'Ne güzel geceydi.'

İşte Atatürk'ün en son raks ettiği ve eğlendiği gece böyle geçmişti." (N.N.Tepedelenlioğlu, 'Bilinmeyen Taraflarıyla Atatürk', s. 100.]

3 Şubat — A.F.Cebesoy'la birlikte Bursa'dan Mudanya'ya ve oradan Ege vapuru ile İstanbul'a hareket etmesi.

["Vapurun Mudanya'dan hareketini müteakip sofraya oturmuştuk. Ben yanında yer almıştım. Vapurun orkestrası çalmaya başlamıştı. Atatürk rahat görünmüyordu. Bir sancının ona zahmet verdiği anlaşılıyordu. Buna rağmen

kalkmak istemiyor ve sancısını olduğu yerde yenmeye gayret ediyordu. Bir aralık yüzü sapsarı olmuştu. Sancısı daha çok şiddetlenmişti. Nihayet istirahat etmesini ve doktorunu kabinine çağırmasını rica etmiştik.. Saat yarıma gelmişti. Kapıdaki nöbetçiden Atatürk'ün uyuduğunu öğrendikten sonra kabineme çekilecektim. Nöbetçiyle çok yavaş konuşmama rağmen, henüz uyumamış olan Atatürk beni sesimden anlamış, başucunda oturtmuş ve yavaş yavaş konuşmaya başlamıştı: 'Kendimi daha iyi hissediyorum. Uyuyabileceğim. Fakat bu seferki hastalığımın tedavisi uzunca sürecek gibi görünüyor. Yatakta uzun zaman kalacak olursam, çok sıkılacağım.'

[..] Eli ellerimin içinde olduğu halde, aldığı ilaçların tesiriyle uyumaya başladı." (A.F.Cebesoy, 'Siyasi Hatıralar', s. 248)]

6 Şubat — Akşam Park Otel'e gidişi.

7 Şubat — Zatürree teşhisi konulması.

["Gemide hastalanmış olmasına rağmen Park Otel'e gidiyor. Orada soğuk ve cereyanlı bir yere oturuyor, tabii iyice üşütüyor. Ateşi yükseliyor. Dr.N.R.Belger ve Dr.N.Ömer İrdelp zatürree teşhisi koyarlar." (H.R.Soyak, 'Atatürk'ten Hatıralar', s. 738.)]

19 Şubat — İstanbul'a gelen İnönü'yü kabulü ve Dolmabahçe'de misafir etmesi.

24 Şubat — İnönü ile birlikte Ankara'ya dönmesi.

27 Şubat — Balkan Antantı üyesi devletlerin temsilcilerine Çankaya'da çay ziyafeti vermesi.

6 Mart — Çankaya'da 5 hekim tarafından muayene edilmesi, akşam konsere gitmesi.

["Hastalığının devamı müddetince Atatürk artık bir damla alkol almamıştır. Fakat istirahat ve diğer hususlarda bu itaati sağlamak pek kaabil olmadı." (Ş.S.Aydemir, 'Tek Adam', 3.C., s. 552)]

9 Mart — Akşam Halkevinde güreş karşılaşmalarını izlemesi.

11 Mart — Etimesgut'ta Türkkuşu gençlerinin uçuşlarını izlemesi.

19 Mayıs — Son kez 19 Mayıs törenini izlemesi, akşam Mersin'e hareketi.

["Atatürk kendini dermanlı hisseder etmez, doktorun tavsiyelerini, sıhhatinin icablarını unuttu. Mutlaka Mersin'e git-

meye, Hatay davasıyla meşgul olmaya karar verdi." (C.Bayar, 'Atatürk'ten Hatıralar', s. 90)]

20/24 Mayıs — Mersin ve Adana'daki geçit törenlerini izlemesi.
["Arkadaşlar, seyahat esnasında çok kuvvet sarf ettiğini, Mersin'de ve Adana'da yaptırdığı geçit resimlerinde saatlerce ayakta durup çok yorulduğunu, bir gün otomobille Silifke yolu üzerindeki Viranşehir harabelerine kadar gittiğini, ayrıca sıcaktan da son derece rahatsız olduğunu hikâye ettiler." (H.R.Soyak, s. 741)]

25 Mayıs — Ankara'ya dönmesi.
["Güneyden gelen trenden indi, garın salonuna kadar güçlükle geldi, ayakta duramayarak oturdu. Yanımda bulunan Saracoğlu, 'Falih, Atatürk'ün derisinin rengine bak. Bu bir ölü rengi' dedi. Daha önce.. Ali Fuat Cebesoy'a, 'Bu başka hastalık. Bildiğimiz hastalıklardan değil bu. Akşam şerifler hayrolsun!' dediğini işitmiştik." (F.R.Atay, 'Çankaya', s. 467)]

26 Mayıs — İstanbul'a hareketi.

1 Haziran — Savarona Yatına geçmesi.
["Savarona Yatı 1 Haziran 1938 günü İstanbul'a gelmiş, Dolmabahçe Sarayı önünde demirlemişti. Atatürk yata yerleşti. Savarona'yı pek beğenmişti, ismini değiştirmeye de lüzum görmedi. İlk gün mahzun bir eda ile, 'Ne olurdu, bu gemi elimize birkaç sene evvel geçmiş olsaydı..' dediğini gözlerim yaşararak hatırlarım." (H.R.Soyak, s. 741 vd.)]

8 Haziran — Dr.Fissenger'in ikinci gelişi.
["Boş zamanlarını, yatağına uzanarak, şezlong şeklindeki geniş koltuğuna yaslanarak istirahat etmek, kitap okumak, gelenlerle konuşmak, gramofonda sevdiği şarkıları ve diğer musiki eserlerini dinlemekle geçiriyordu. [..] Doktorlar daha iki, iki buçuk sene yaşamasının mümkün olduğunu söylüyorlardı. [..] Rahatsızlığına rağmen yatta da yine eskisi gibi muntazaman devlet işleriyle meşgul oluyordu." (H.R.Soyak, s. 743)]

20 Haziran — Hatay sorunu dolayısıyla Bakanlar Kurulu toplantısına başkanlık etmesi.

29 Haziran — 150'liklerin affı.

1938

9 Temmuz — Hatay sorunu dolayısıyla Bakanlar Kuruluna başkanlık etmesi.

["9 Temmuz günü, daveti üzerine Bakanlar Kurulu yatta onun başkanlığında 3,5 saat süren bir toplantı yapmıştı. Bu onun Bakanlar Kurulu toplantılarına katılmasının sonuncusu olmuştur." (H.R.Soyak, s. 743)]

10 Temmuz — Acar motoru ile deniz gezisi yapması.

["İlkin Florya'ya gitti, sonra baştan başa Boğaz'ı dolaştı. Bu gezi aklımda kaldığına göre beş, altı saat devam etmişti. İlk saatlerde pek neşeli görünen, durmadan konuşup gülen, Boğaz'ın her iki kıyısını dolduran, saatlerce sevinç nidaları ve sürekli alkışlarla Boğaz'ı inleten halkı mütemadiyen selamlayan Atatürk, gezintinin sonuna doğru motorun küçük salonuna girerek adeta çöker gibi koltuğa oturmuş, derhal, son sürat dönüş emrini vermiş, yorgun ve takatsiz, derin bir düşünceye dalmıştı. Bu da onun yaptığı son gezintiydi." (H.R.Soyak, s. 744)]

16 Temmuz — Dr.Fissenger'in üçüncü gelişi.

25 Temmuz — Hastalığının artması, Savarona'dan Dolmabahçe Sarayı'na geçmesi.

["Kendisinin de muvafakati ile verilen karar gereğince, gece yarısı sessizce Savarona'dan Dolmabahçe'ye nakledildi. Yatta bir sedye hazırlanmıştı. Fakat Atatürk bunu katiyen reddetmişti. Bunun üzerine yata yanaşmış bulunan Acar motorundaki geniş, hasır koltuğu yukarı alındı, bu koltuk ile motora, sonra da sarayın alt katındaki asansörün önüne kadar taşınmış (taşıyanlar: Kılıç Ali, İ.Hakkı Tekçe, Faik isimli bir polis), üst katta yatağına kadar yürümüştü. Bundan sonra hastamız 'yatağa esir' bir halde yaşamaya başlamıştı. Yalnız yatak odasının hemen karşısındaki banyo dairesine gitmek için yataktan çıkıyor ve oraya kadar yavaş yürüyordu." (H.R.Soyak, s. 746)]

31 Temmuz — Prof.Dr.Eppinger'in gelişi.

1 Ağustos — Prof.Dr.Bergmann'ın gelişi, geniş katılımlı bir konsültasyon yapılması.

2 Eylül — **Hatay Türk Devleti**'nin kuruluşu.

["Bu sıralarda kendisini en çok meşgul eden ve üzerinde hassasiyetle durduğu siyasi hadise, Hatay meselesi idi.

Bu işin halledilme şekli kendisine çok büyük sevinç vermişti." (A.İnan, 'Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler', s. 18)]

5 Eylül — Atatürk'ün vasiyetini yazması (**Ek 30**).

16 Ekim — İlk komaya girişi.

28 Ekim — Ankara uzun ve kısa dalga radyolarının yayına başlamaları.

29 Ekim — Cumhuriyet'in 15. yıldönümü.
["Cumhuriyet bayramı gün ve gecesini çok düşünceli ve heyecanlı geçirdi. Bilhassa merasim dönüşü sarayın önünden vapurla geçen Kuleli Askeri Lisesi talebelerinin bando refakatinde İstiklal Marşı okumak suretiyle yaptıkları pek hararetli tezahürat, heyecanını en yüksek haddine çıkarmıştı. Bazı kitaplarda Atatürk'ün o sırada pencereye gelerek talebeyi selamladığı yazılmıştır. O günlerde kendi kendine yataktan kalkıp bu hareketi yapacak halde değildi." (H.R.Soyak, s. 769)]

1 Kasım — TBMM'nde Atatürk'ün açış konuşmasını Başbakan Celal Bayar'ın okuması.

8 Kasım — Son komaya girişi.
["Ponksiyondan (su alınmasından) sonra ateşi biraz yükselmiş olmakla beraber epeyce rahatlamış, gece yarısına kadar sakin uyumuştu.. 8 Kasım günü çok yorgun olmakla beraber sakindi. Saat 18.35'te fenalaştığını bildirdiler. Nöbetçi Dr.Abravaya ile o sırada yetişen Prof.N.Ömer İrdelp bir taraftan bazı ilaçlar enjekte etmeye, bir taraftan da buz parçaları yutturmaya başladılar. Bir aralık tuvalet masası üzerindeki saate baktı. Herhalde iyi göremiyordu ki bana sordu: 'Saat kaç?' Cevap verdim: 'Yedi efendim.' Aynı suali bir iki defa tekrar etti. Aynı cevabı verdim. Biraz sükûnet bulunca yatağa yatırdık. Başucuna sokuldum. 'Biraz rahat ettiniz değil mi efendim?' diye sordum. 'Evet!' dedi.. Başını biraz sağa çevirerek Dr. İrdelp'e dikkatle baktı ve 'Aleykümselam!' dedi. Son sözü bu oldu ve komaya girdi." (H.R.Soyak, s. 770)]

10 Kasım — Saat 09.05'te ölümü (**Ek 31**).
["10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 09.00. Gözleri kapalı. Göğsü mütemadiyen inip çıkıyor. Sağ tarafta başu-

cunda Dr.Mim Kemal duruyor. Dr.M.Kamil Berk başını onun omzuna dayamış, hıçkırıyor. Dr.Akil Muhtar kendinden geçmiş, odanın içinde telaşlı adımlarla durmadan dolaşıyor, hem ağlıyor, hem de mütamadiyen 'aman yarabbi' diye mırıldanıyor. Ben yatağın sol tarafında ayakta duruyorum. Yanımda Muhafız Alayı Komutanı İ.Hakkı Tekçe var. Her tarafım uyuşmuş, bütün duygularım donmuş bir halde. Saat tam 9'u 5 geçiyor. Birdenbire gözleri açılıyor. Bir an sert bir hareketle başını sağa çeviriyor. Bana öyle geliyor ki bu hareketiyle aziz milletini son defa askerce selamlamaktadır.

Birkaç saniye sonra ölümsüz hayatına göçmüş bulunuyordu. Diz çöktüm, sağ elini ellerimin içine aldım, öptüm, yüzüme gözüme sürdüm... Yapılacak vazifelerim vardı. Gözyaşlarımı sildim ve odadan çıktım." (H.R. Soyak, s. 773)

"Salih Bozok Atatürk ruhunu teslim edince ancak beş dakika hayata tahammül edebildi. Koşarak kendi odasına gidip valizinden tabancasını alarak kalbine dayayıp tetiği çektiği âna kadar, 'Başkomutan yaversiz gidemez!' diye haykırarak.. (N.N. Tepedelenlioğlu, s. 115); S.Bozok hastaneye kaldırılır, iki ameliyat geçirir ve ölümden döner. Anılarını yazdıktan sonra, 24 Nisan 1941'de Başkomutanına kavuşacaktır.]

11 Kasım — İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi.

16 Kasım — Tabutunun konulduğu katafalkın halkın saygı geçişine açılması.

["Cenazesi önce Dolmabahçe Sarayında bir katafalka konuldu. Dört tarafında meşaleler yakıldı. Etrafında kılıçlarını çekmiş büyük rütbeli askerler selam nöbetine durdular. Sonra kapılar halka açıldı. Bu ziyaret ve veda geçidi bir göyzaşı seli halinde aktı." (Ş.S.Aydemir, 'Tek Adam', 3.C., s. 565)]

19 Kasım — Cenaze namazının kılınması ve Ankara'ya yolcu edilmesi.

["Sarayda birkaç saf teşkil edilmiş, Vakıflar Müdürü Şerafettin Efendi imam olarak cenaze namazını kıldırmış, sonra tabut omuzlarda taşınarak top arabasına konulmuş, oradan Sirkeci'ye büyük merasimle ve uzun yol boyuna dökülen İstanbul halkının gözyaşları ile nakledilerek Yavuz zırhlısına emanet edilmiş ve İzmit'te trene bindirilmek

suretiyle Ankara'ya getirilmişti." (Org.Fahrettin Altay, '10 Yıl Savaş ve Sonrası', s. 502)]

"Tren yolu boyunca ellerinde çıralar, meşaleler, koca Türk milleti yollara dökülmüş, onun son geçişini gözlüyordu." (R.E.Ünaydın, 'Özleyiş', s. 13)]

20 Kasım — TBMM'nin önündeki katafalka yerleştirilen nâşının saygı geçişine açılması.

["Cenazeyi taşıyan tren Ankara istasyonuna 20 Kasım Pazar günü, saat onda geldi. İstasyonda, başta yeni Reisicumhur İsmet İnönü olmak üzere, Meclis Reisi Abdülhalik Renda, Mareşal Fevzi Çakmak, İcra Vekilleri Heyeti ve mebuslar cenazeyi karşıladılar. Bir piyade taburu da selam resmini ifa etti. Tabut, on iki general tarafından vagondan alınarak istasyon dışındaki top arabasına konuldu ve araba TBMM'ne doğru yollandı. Bu esnada yüz bir pare top atıldı. Top arabası Meclis'e geldiğinde frak giyinmiş on iki mebus, tabutu top arabasından indirerek, Meclis'in önünde hazırlanmış olan muhteşem katafalka yerleştirdi. Katafalkın iki tarafında altı meşale yakılmıştı. Bu meşalelerin yanlarında, birer general, subay ve erden müteşekkil altı kişilik askeri bir heyet, büyük üniformalarını giymiş olarak tazim nöbeti tutmuştu. Saat on üçte başlayarak, İstanbul'daki gibi burada da tabutun önünden tazim geçidi yapıldı." (Hilmi Uran, 'Hatıralarım', s. 326)]

21 Kasım — Nâşının, geçici kabire (Etnografya Müzesi) taşınması, İnönü'nün beyannamesi (**Ek 32**).

["21 Kasım 1938 pazartesi günü saat onda tabut, yine frak giymiş on iki mebus tarafından kaldırılarak top arabasına yerleştirildi. Bu esnada on iki general, arabanın iki yanında yer aldılar. Verilen bir işaret üzerine asker kıtaları cenazeyi selamlayarak yürüyüşe başladı ve tertip edilen yerini aldı. Alayın yürüyüşü devam ettiği müddetçe müteaddit bandolar, Chopin'in matem marşını çaldı. Alay Etnografya Müzesi'ne varıncaya kadar her beş dakikada bir top atıldı.

Cenaze alayı şu sıra ile tertip edilmişti:

1. Mızraklı bir süvari alayı, 2. Bir topçu taburu, 3. Alay sancağı ve bandosu ile Cumhurreisliği Muhafız Alayı, 4. Alay sancağı ve bandosu ile Harbiye Alayı, 5. Alfabe sıra-

sıyla ecnebi hükümetler tarafından hörmet eseri olarak yollanmış olan asker kıtaları (Alman, Bulgar, Fransız, İngiliz, İran, Romen, Rus, Yugoslav, Yunan birlikleri), 6. Bandosu ile bir deniz müfrezesi, 7. İki tarafında kılıç çekmiş vaziyette on iki general bulunan ve tabutu taşıyan top arabası, 8. Kucağında tuttuğu bir yastık üzerinde Atatürk merhumun istiklal madalyasını taşıyan bir general ve onu takiben Cumhurreisliği erkanı, 9. Atatürk'ün ailesi efradı, 10. Reisicumhur, 11. TBMM Reisi, Başvekil, Mareşal, 12. Ecnebi misyon şefleri, 13. Kordiplomatik, 14. İcra Vekilleri Heyeti, 15. Mebuslar, 16. Askeri erkan, 17. Mülki erkan, 18. Bir piyade taburu.

Meclis önünden ağır ağır istasyona gelinerek, oradan Etnografya Müzesi'ne çıkıldı." (Hilmi Uran, 'Hatıralarım', s. 327)

"Saat 12.10'da tabut top arabasından indirildi, on iki general tarafından içeriye taşındı." (Sami N.Özerdim, s. 96)]

* * *

1953

10 Kasım — Büyük törenle Anıt-Kabir'e taşınması ve mozolenin altındaki özel yerde toprağa verilmesi (saat 13.30).

VI

KAYNAKÇA

Kronolojiler

Atatürk Devrimi Kronolojisi, Sami N.Özerdim, Varlık Y., İstanbul, 2. baskı, 1966.
Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Prof.Dr.Utkan Kocatürk, TTK, Ankara, 1983.
Cumhuriyet'in 75 Yılı, 3 cilt, Yapı-Kredi Y., İstanbul, 1998.
İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İ.H.Danişmend, IV.C., Türkiye Y., İstanbul, 1947.
Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Prof.Dr.Utkan Kocatürk, İş Bankası Y., Ankara, 1992.
Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Zeki Sarıhan, 4 cilt, TTK, Ankara, 2. baskı, 1995, 1996.
Türkiye'nin 70 Yılı, I.C., Tempo Y., İstanbul, 1994.
Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Gotthard Jaeschke, 2 cilt, TTK, Ankara, 1970, 1973.
20. Yüzyıl, almanak, Milliyet Y., İstanbul, 1986.

Tarihler

Mufassal Osmanlı Tarihi, 6.Cilt, Güven Y., İstanbul, 1963.
Siyasi Tarih, Prof.Dr. Fahir Armaoğlu, Ankara, 1964.
Siyasi Tarih, A.Şükrü Esmer, SBO Y., İstanbul, 1944.
Türk Devrim Tarihi, Prof.Dr.Şerafettin Turan, 4 cilt, Bilgi Y., Ankara, 1991-1996.
Türk Parlamento Tarihi, 1-4. dönem, 12 cilt, TBMM Vakfı Y., Ankara, 1995-1997.
Türkiye Tarihi IV, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, İstanbul, 1931.

Belgeler

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 5 cilt, TİTE Y., Ankara, 1961-1972.
Nutuk, M.Kemal (Atatürk), 3 cilt, 1934.
Söylev/Nutuk, Dil Derneği Y., Ankara, 2. Baskı, 1997.
Tarihsel Olaylarla Söylev/Nutuk, Baki Kurtuluş, Kurtuluş Y., Ankara, 1994.
TBMM Tutanakları (1920-1933).

Askeri Kitaplar

Büyük Dönemeç, İbrahim Artuç, Kastaş Y., İstanbul, 1985.
Büyük Taarruz, İbrahim Artuç, Kastaş Y., İstanbul, 1986.
Felakete Doğru, Prens Andreu, Çv. Rahmi Apak, ATASE Y., Ankara, 1932.
Kurtuluş Savaşımızın Tarihi, Celal Erikan, Gerçek Y., İstanbul, 1971.

Küçük Asya Harbinin İç Yüzü, V.Dusmanis, özel çeviri, 2 cilt, ATASE Kitaplığı.
Küçük Asya Savaşının Özet Tarihi, özel çeviri, Yunan Harp Tarihi D. Y., ATASE Kitaplığı.
On Yıllık Savaşın Kadrosu, Dr.İsmet Görgülü, TTK, Ankara, 1993.
10 Yıl Savaş ve Sonrası, Fahrettin Altay, İnsel Y., İstanbul, 1970.
Türk İstiklal Harbi dizisi, 16 cilt, ATASE Y., Ankara, 1962-1975.
Türk Kurtuluş Savaşı, Fahri Belen, Kültür Müs. Y., Ankara, 1973.
20. Yüzyılda Osmanlı Devleti, Fahri Belen, Remzi K., İstanbul, 1973.

Öteki Kaynaklar

AnaBritannica Ansiklopedisi
Anafartalar Kumandanı M.Kemal ile Mülakat, R.Eşref Ünaydın, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930.
Ankara, açıklamalı albüm, Haz.M.Özel, Kültür Bakanlığı Y., Ankara, 1991.
Atatürk, Lord Kinross, Sander Y., İstanbul, 1973.
Atatürkçü Olmak, Ceyhun Atuf Kansu, Bilgi Y., Ankara, 1996.
Atatürk Devrimi, Suna Kili, İşb. Y., Ankara, 1981.
Atatürk'e Saygı, TDK Y., Ankara, 1969.
Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Prof.Afet İnan, İşb. Y., Ankara, 4. baskı, 1984.
Atatürk, Hayatı ve Eseri, Hikmet Bayur, Ankara, 1971.
Atatürk Sizsiniz, Y.Güngör Özden, Bilgi Y., Ankara, 1995.
Atatürk'e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği, Prof.Dr.Ahmet Taner Kışlalı, İmge K., Ankara, 1993.
Atatürk İçin Diyorlar ki, S.Çiller, Varlık Y., İstanbul, 1965.
Atatürk'le Bir Ömür, Sabiha Gökçen'in Anıları, Y.Haz. Oktay Verel, Altın Kitaplar, İstanbul, 1994.
Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar, Dr.Fethi Tevetoğlu, Ankara, 1971.
Atatürk'ten Hatıralar, Celal Bayar, Sel Y., İstanbul, 1955.
Atatürk'ten Hatıralar, H.R.Soyak, 2 cilt, Yapı-Kredi Y., İstanbul, 1973.
Atatürk'ten Hatıralar, K.Özalp-Teoman Özalp, İşb. Y., Ankara, 1990.
Atatürk'ün Anıları, Y.Haz. Dr.İsmet Görgülü, Bilgi Y., Ankara, 1997.
Atatürk'ün Askerlikle İlgili Kitapları, Yay.Haz. Nurer Uğurlu, Cumhuriyet Y., İstanbul, 1998.
Atatürk'ün Çocukları, Nezih H.Neyzi, Peva Y., İstanbul, 1995.
Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar, Prof.Dr.Şerafettin Turan, TTK, Ankara, 1989.
Atatürk'ün Hatıra Defteri, Yay.Haz. Şükrü Tezer, TTK, Ankara, 1972.
Atatürk'ün Yazdığı Geometri Kılavuzu, Yay.Haz. Nurer Uğurlu, Cumhuriyet Y., İstanbul, 1998.
Atatürk'ü Özleyiş, Ruşen Eşref Ünaydın, TTK, Ankara, 1957.
Atatürk'ün Temel Görüşleri, Fethi Naci, Gerçek Y., İstanbul, 1980.
Atatürk ve Musiki, A.Adnan Saygun, Sevda-Cenap And Vakfı Y., Ankara, tarihsiz.
Atatürk ve Tiyatro, Metin And, Devlet Tiyatrosu Y., Ankara, 1983.
Balkan Harbinde Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebesi, H.Ersu, 109 s. Askeri Mecmua eki, 1938.
Belleten, Atatürk özel sayısı, sayı 204, Kasım 1988, TTK, Ankara, 1988.
Bilinmeyen Taraflarıyla Atatürk, N.Nazif Tepedelenlioğlu, Yeni Çığır K., İstanbul, 1959.
Bir Ömür Boyunca, R.H.Karay, İletişim Y., İstanbul, 1990.
Bir Zamanlar Ankara, Ozan Sağdıç, Ankara Büyükşehir Belediyesi Y., Ankara, 1993.
Cumhuriyet Çınarı, Prof.Dr.Özer Ozankaya, Kültür Bk. Y., Ankara, 1995.
Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu, Metin And, İşb. Y., Ankara, 1973.

Çanakkale Geçilmez, A.Moorehead, Çv.G.Salman, Milliyet Y:, İstanbul, 1972.
Çankaya, F.Rıfkı Atay, 2 cilt, Dünya Y., İstanbul, 1953; ayrıca 1969 baskısı.
Çanakkale Olayı, Davit Walder, Çv.M.Ali Kayabal, Milliyet Y., İstanbul, 1971.
Çerkez Ethem'in Hatıraları, Dünya Y., İstanbul, 1962.
Çerkez Ethem'in İhaneti, Zeki Sarıhan, Kaynak Y., İstanbul, 2. baskı, 1986.
Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, Y.Nadi, Sel Y., İstanbul, 1955.
Darülfünun Grevi, Prof.Dr.K.İsmail Gürkan, Harman Y., İstanbul 1971.
Devrimler ve Tepkileri, Mahmut Koloğlu, Başnur Mat., Ankara, 1972.
Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, Nurdoğan Taçalan, Milliyet Y., İstanbul, 2. baskı, 1971.
Ekonomimizin Sayısal Görünümü, 1923'den Günümüze, Ekrem Pakdemirli, Milliyet Y., İstanbul, 1995.
Elli Yılda Türk Sanayii, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ankara, 1973.
Elli Yılın Türk Edebiyatı, Rauf Mutluay, İşb. Y., Ankara, 1973.
Elli Yılın Türk Karikatür ve Mizahı, Semih Balcıoğlu, İşb. Y., Ankara, 1973.
Elli Yılın Türk Mimarisi, M.Sözen-Mete Tapan, İşb. Y., Ankara, 1973.
Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, M.Müfit Kansu, 2 cilt, TTK, Ankara, 1966.
Fethi Okyar'ın Hatıraları (Serbest Fırka), İşb. Y., Ankara, 1997.
Fikriye, Şemsi Belli, Bilgi Y., Ankara, 1995.
Gazi Paşaya Suikast, Uğur Mumcu, Tekin Y., İstanbul, 12. baskı, 1994.
Hangi Atatürk, Attila İlhan, Bilgi Y., Ankara, 1982.
Hatıralar, İsmet İnönü, 2 cilt, Bilgi Y., Ankara, 1985-1987.
Hayat Tarih Mecmuası
Hatay Devletinden Hatay İline, Ayla Kutlu, Tarih ve Toplum, sayı 43, Temmuz 1987.
Hep Atatürk'ün Yanında, Salih Bozok, Çağdaş Y., İstanbul, 1985.
İngiliz Belgelerinde Atatürk, B.N.Şimşir, 4 cilt, TTK, Ankara, 1973, 1975, 1979, 1982.
İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e, B.N.Şimşir, Bilgi Y., Ankara, 1989.
İnsan ve Tiyatro Üzerine 'Gördüklerim', M.Ertuğrul, Yankı Y., İstanbul, 1975.
İslam Ansiklopedisi, 1. cilt, Atatürk maddesi.
İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Sina Akşin, Cem Y., İstanbul, 1983.
İstiklal Harbimizin Esasları, K.Karabekir, Sinan Neşriyat Evi, İstanbul, 1951.
İstiklal Mahkemeleri, Prof.Dr.Ergün Aybars, İleri K., İzmir, 1995.
İşbirlikçiler, İlhami Soysal, Gür Y., İstanbul, 1985.
İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Prof.Dr. Bilge Umar, Bilgi Y., Ankara, 1974.
İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri, A.Nihat Erman, Temel Y., İstanbul, 1971.
Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Sina Akşin, Gerçek Y., İstanbul, 1980.
K.Atatürk, Feridun Ergin, Yaşar Eğitim ve Kültür V. Y., İstanbul, 1978.
Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi, Prof.Dr.A.Taner Kışlalı, İmge K., Ankara, 1994.
Kemalizmin Özü, Prof.Dr.Toktamış Ateş, Der Y., İstanbul, 1994.
Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası, Avni Doğan, Dünya Y., İstanbul, 1964.
Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, G.Jaeschke, Çv. C.Köprülü, TTK Y., Ankara, 1971.
Kurtuluş Üzerine 10 Konferans, Bülent Tanör, Der Y., İstanbul, 1995.
Kuva-yı Milliye Ruhu, Samet Ağaoğlu, Kültür Bk. Y., Ankara, 1981.
Kürt-İslam Ayaklanması, Uğur Mumcu, Tekin Y., İstanbul, 5. baskı, 1993.
Lozan, A.N.Karacan, Milliyet Y., İstanbul, 2. baskı, 1971.
Malta Sürgünleri, B.N.Şimşir, Bilgi Y., Ankara, 2. baskı, 1985.
Mevhibe, Gülsün Bilgehan, 2 cilt, Bilgi Y., Ankara, 1994.
Meydan-Larousse Ansiklopedisi

Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-yı Umumiye, T.Çavdar, Milliyet Y., İstanbul, 1971.
Modern Türkiye'nin Doğuşu, Bernard Lewis, Çv.M.Kıratlı, TTK, Ankara, 5. baskı, 1985.
Mustafa Kemal, Benoist-Méchin, Çv. Zeki Çelikkol, Bilgi Y., Ankara, 1997.
Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu, Paul Gentizon, Çv. Fethi Ülkü, Bilgi Y., Ankara, 1995.
Müdafaa-yı Hukuk Saati, M.Kemal Palaoğlu, Bilgi Y., Ankara, 1998.
Müzik Ansiklopedisi, 4 cilt, Ankara, 1985.
Niçin Kurtulmamak, F.Rıfkı Atay, Varlık Y., İstanbul, 1953.
O Günden Bu Güne, V.R.Zobu, Milliyet Y., İstanbul, 1977.
On Yıl Savaş ve Sonrası, F.Altay, İnsel Y., İstanbul, 1970.
Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri, S.L.Meray, Osman Olcay, AÜ SBF Y., Ankara, 1977.
Resimli Tarih Mecmuası
Sanat Hayatında Neler Oldu, Murat Katoğlu, Mülkiye Dergisi, sayı 213 (Kasım-Aralık), 1998.
Sevres Andlaşmasına Doğru, Osman Olcay, AÜ SBF Y., Ankara, 1981.
Siyasi Hatıralar, A.F.Cebesoy, 2 cilt, Vatan Y., İstanbul, 1957, 1960.
Siyasi Partiler, M.Duverger, Çv. E.Özbudun, Bilgi Y., Ankara, 1974.
Söylevi Okurken, Ceyhun Atuf Kansu, Bilgi Y., Ankara, 1996.
Şeriatçı Bir Ayaklanma, Sina Akşin, İmge K., İstanbul, 3. baskı, 1994.
Şeyh Salt ve İsyanı, Metin Toker, Bilgi Y., Ankara, 2. baskı, 1994.
T.C. Devlet Teşkilatı Rehberi, Todel Y., Ankara, 1986.
Tek Adam, Ş.S.Aydemir, 3 cilt, Remzi K., İstanbul, 1963.
Temel Müzik Eğitimi, M.Sun, Doruk Y., Ankara, 1997.
Türkiye, A.J.Toynbee, Çv. K.Yargıcı, Milliyet Y., İstanbul, 1971.
Türkiye'de Gerici Akımlar, Çetin Özek, Gerçek Y., İstanbul, 1968.
Türkiye'de Gerici Eylemler, Neşet Çağatay, A.Ü.İlahiyat Fak. Y., Ankara, 1972.
Türkiye'de Siyasi Partiler, T.Z.Tunaya, 1952.
Türkiye'nin Paylaşılması, L.Evans, Çv. T.Alanay, Milliyet Y., İstanbul, 1972.
Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Selahi R.Sonyel, 2 cilt, TTK Y., Ankara, 1973, 1986.
Türkün Ateşle İmtihanı, H.Edip Adıvar, Atlas K., İstanbul, 1971.
Türk Romanında Kurtuluş Savaşı, özel sayı, TDK, Ankara, 1976.
Türk Sineması Kronolojisi, Nijat Özön, Bilgi Y., Ankara, 1968.
Vatandaş İçin Medeni Bilgiler, Afet İnan, 1. C., Marif V. Y., Ankara, 1931.
20. Yüzyıl Tarihi, 2 cilt, Arkın K., İstanbul, 1980.
Yunanistan Küçük Asya'da, M.L.Roda, özel çeviri, ATASE Kitaplığı.
Yüzbaşı Selahattin'in Romanı, İlhan Selçuk, 2 cilt, Remzi K., İstanbul, 2. baskı, 1975.
Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele, T.Özakman, Bilgi Y., Ankara, 1997.

VII

AD, YER VE KONU DİZİNİ

A

ABD / Amerika / Lılar: 28, 29, 34, 55, 68, 70, 82, 110 (Senato'nun Ermeni mandasını reddetmesi), 144, 182 (İzmir Konsolosunun raporu), 217, 225 (Ekonomik kriz), 236, 241

ABD mandası: 78, 80, 83 (Atatürk'ün bu konudaki açıklaması)

Adam Block: 97

Abdülaziz İbn-i Suud: 26

Abdülgani Türkmen, Hatay Meclisi Başkanı: 263

Abdülhalik Renda: 247 (TBMM Başkanı seçilmesi)

Abdülhamit, II.: 10, 11, 12, 31 (ölümü), 247

Abdülkadir, eski Ankara Valisi: 217

Abdülmecid, Veliaht, son Halife: 81 (Milli Mücadele aleyhinde konuşması ve Amerikan mandası istemesi), 118, 119 (Ankara'ya daveti reddetmesi), 129 (Hilafeti İngilizlere peşkeş çekmesi), 140, 191 (Halife seçilmesi), 204 (Yurt dışına çıkarılması)

Abdurrahman Melek, Hatay Devleti Başbakanı: 262

Abdülvahap Boudhiba: 195

Abilof: İbrahim Abilof'e bkz.

Adalar: 48

Adana: 26, 36, 37, 43, 51, 56, 113 (Adana Cephesinin kurulması), 114, 137, 161 (Kurtuluşu), 235, 261

Adana / Yeni Adana, gazete: 44

Adana Müzesi: 203

Adapazarı: 109, 110 (Anzavur'un işgalinden kurtarılması), 126, 137 (Yunanlılarca işgali), 144 (Geri alınışı), 168

Adil, Dahiliye Nazırı: 79, 24 Temmuz 1919 (Erzurum Kongresi'nin dağıtılması), 80 (Atatürk'ün tutuklanmasını, Sivas Kongresine engel olunmasını emretmesi), 82, 84 (Ali Galib'i görevlendirmesi), 85

Adile Maksudi Arsal / Ayda, ilk kadın Dışişleri Memuru: 236
Adnan Adıvar, Dr.: 103, 108 (İlk Sağlık Bakanı), 187, 207
Adnan Saygun, besteci: 234, 243, 246
Afet İnan: 226, 232, 247
Afgan / Afganistan: 134 (Türk-Afgan Andlaşması), 140, 166, 222, 256
Afife Jale: 94
Afyon: 65, 114, 116 (-Kongresi), 134, 136, 137 (İşgali), 138 (Geri alınması), 145 (Yeniden işgali), 156, 157, 173 (Birliklerin Afyon güneyine doğru kaydırılmaya başlanması), 174, 176 (Kurtuluşu), 213, 251 (Zafer Anıtı)
Afyon Müzesi: 230
Ağa Han: 202
Ağrı: 32 (Kurtuluşu)
Ahıkelek: 46
Ahır Dağı: 175
Ahıska: 46
Ahlatlıbel: 238
Ahmet Emin Yalman: 70
Ahmet Han, Afgan Elçisi: 140, 166
Ahmet Hulusi Efendi, Denizli Müftüsü: 60
Ahmet İzzet Paşa: 28, 34 (Sadrazam olması), 37, 38 (İstifası), 117, 127 (Bilecik buluşması), 134, 143, 145, 147, 159, 163, 184, 256 (Ölümü)
A.Kamil Efendi, Amasya: 71
Ahmet Mumcu: 232
Aka Gündüz: 203, 235
Akbaba: 46
Akbaş cephaneliği: 97, 98
Akdeniz (Bahr-i Sefid) Kolordusu: 15
Akhisar: 69 (1. işgali), 112 (2. işgali), 194, 213
Akın, oyun, F.N.Çamlıbel: 233, 234
Akşehir: 148, 171 (Komutanların Akşehir toplantısı), 173
Akşam, gazete: 183, 220
Alagöz: 150 (Başkomutanlık karargâhı)
Alaşehir: 62, 69, 75, 82, (-Kongresi), 112 (İşgali), 181, 193
Albayrak gazetesi, Erzurum: 53
Aleksandr, I, Yogoslav Kralı: 240
Aleksandros, Yunan Kralı: 116 (Edirne'ye gelmesi), 123 (Ölümü)

Alfabe marşı, Zeki Üngör: 223
Ali Batı isyanı: İsyanlar'a bkz.
Ali Cenani: 158, 221
Ali Çetinkaya: 67, 158
Ali Ferit Paşa, Harbiye Nazırı: 76
Ali Fuat Cebesoy: 33, 37, 43, 44 (İstanbul'da Atatürk'le görüşmesi), 51 (Görevine dönmesi), 70, 72 (Amasya'ya gelmesi), 83, 84, 92, 107, 109 (İdama mahkûm olması), 112 (Batı Cephesi Komutanlığına atanması), 124 (Moskova Büyükelçiliğine atanması), 133, 166, 167 (Ankara'ya dönmesi), 169, 185, 199, 207, 208, 217, 239 (Milletvekili seçilmesi, 1933), 249, 253
Ali Galip, emekli yarbay, Elazığ Valisi: 57, 76, 83, 84 (Halep'e kaçması), 85
Ali İhsan Sabis Paşa: 38, 51 (Haydarpaşa'da tutuklanması), 154 (Malta'dan kaçması), 157 (1. Ordu Komutanlığına atanması), 168, 169 (1. Ordu Komutanlığından alınması), 196
Ali Kemal: 46, 63, 73, 74 (İki genelgesi), 75 (İstifa zorunda kalması), 79, 91, 95, 103, 122, 123, 133, 150, 159, 160, 161, 164, 167, 169, 173, 175, 177-179, 181, 183 (Son yazısı), 189 (İzmit'e kaçırılması ve linç edilmesi)
Ali Kemali Efendi, din bilgini: 121 (Delibaş Mehmet'in adamlarınca şehit edilmesi)
Ali Rıfat Çağatay, besteci: 226
Ali Rıza Bey, eski Âyan / Senato Başkanı: 187
Ali Rıza Paşa, Sadrazam: 87 (Hükümet kurması), 94, 99 (İstifa etmesi), 236 (Ölümü)
Ali Rüşti Efendi, Adliye Nazırı: 114 ('Yunan ordusunun başarısı için dua edilmesini' istemesi)
Ali Şükrü Bey, Trabzon Milletvekili: 195 (Öldürülmesi)
Allenby, General: 30, 33, 49 (İstanbul'a gelmesi)
Ali Nadir Paşa: 15 (Selanik'i teslim etmesi), 53 (İzmir, XVII. Kolordu Komutanlığına atanması), 59, 60 (Yunanlılara teslim olması)
Ali Rıza Efendi, Atatürk'ün babası: 9
Almanya / Alman / lar: 17 (Askeri Islah Kurulunun gelmesi), 18 (Birinci Dünya Savaşı'nı başlatması), 19, 22-24, 30, 31, 34 (Mütareke istemesi), 37 (-'da devrimin başlaması), 48, 75 (Versaille Barış Andlaşması), 238 (Temizlik hareketleri), 240, 244, 247, 251, 252, 260 (Avusturya'yı işgal etmesi; İkinci Dünya Savaşı hakkında bilgi notu), 263

Almanya-Osmanlı gizli anlaşması: 18
Alpu: 155
Alpullu: 217
Altıncı Ordu: 26, 29, 37, 38, 51
Altın rezervi: 230, 263
Amasya: 65, 70 (Atatürk'ün gelmesi), 71, 90, 127, 222
Amasya Müzesi: 214
Amasya Genelgesi: 73, 200
Amasya Görüşmesi: 89 (İstanbul temsilcisi Salih Paşa ile)
Amasya Kadınları Müdafaa-yı Vatan Cemiyeti: 96
Amet, Amiral: 39
Amiral Bristol: 48, 87, 183
Anadolu: 29, 37, 46, 60, 61, 69, 71, 73 (-ihtilali), 82, 84, 86, 87, 108, 112, 122-124, 137, 138, 142, 146, 147, 150, 153, 155, 157-161, 164, 166, 167, 170-172, 178-180, 193, 205, 258 (Ressamların Anadolu'ya dağılmaları)
Anadolu Ajansı: 103 (Kuruluşu), 237
Anadolu Cemiyeti, işbirlikçi bir kuruluş: 160 (Batı Anadolu Devleti tasarısı)
Anadolu, gazete: 228
Anadolu Halk Bilgisi Derneği: 219
Anadolu Kadınları Müdafaa-yı Vatan Cemiyeti, Sivas: 91 (Kuruluşu), 92
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti: 85 (Kuruluşu), 131, 196
Anafartalar Kumandanı M.Kemal ile mülakat, R.E.Ünaydın: 32
Anafarta Zaferleri: 23, 32
Anatole France: 206
Anayasa: 131 (İlk anayasa, 1921), 200, 205 (1924 Anayasası), 255 (Altı ilkenin eklenmesi)
Andrea, Prens, II. Kolordu Komutanı: 152, 156
Anıt-Kabir: 265
Anıtları Koruma Kurulu: 240
Ankara, roman, Y.K.Karaosmanoğlu: 241
Ankara / Ankara yönetimi: 43, 51, 65, 80, 94 (Atatürk'ün gelişi), 95, 100-105, 118, 121-127, 133, 135, 136, 137 (İngilizleri protesto), 141, 143-145, 147, 153, 154, 156, 157, 159-161, 164, 166, 167, 169, 170, 172, 175, 180, 183, 186, 189, 199 (Başkent ilan edilmesi), 202, 203, 209, 212-217, 281 (1927 nüfusu), 220 (Kent planı için yarışma açılması), 222, 223, 235 (Milli Sanayi Sergisi), 238 (Tari-

feli uçuşların başlaması), 243, 245, 248-250 (Mamak Gaz Maskesi Fabrikası), 251, 253-255, 259-261, 265
Ankara Anlaşması: 157 (Türkiye-Fransa)
Ankara Anlaşması: 215 (Türk-Irak sınırı hakkında Türkiye-Irak-İngiltere)
Ankara Erkek Lisesi / Atatürk Lisesi: 240
Ankara Garı: 258 (Açılışı)
Ankara Halkevi, eski Türk Ocağı: 234, 235, 246, 247, 256
Ankara Palas: 221 (Açılması)
Ankara Radyosu: 219, 255, 264 (Uzun ve Kısa Dalga)
Ankara Sergi Evi: 242
Ankara Tıp Fakültesi: 256
Antakya: 38, 253, 261
Antalya: 23, 29, 48, 54 (İtalyanlarca işgali), 71, 143 (Boşaltılması), 145
Antalya Müzesi: 192
Antep, Gazi: 45 (İngilizlerce işgali), 90 (Fransızlarca işgali), 96 (Antep Savaşının başlaması), 102, 104, 118, 132, 133 (Teslim olması, TBMM'nce Gazi sanı verilmesi), 160 (Kurtuluşu)
Anton Hanak, heykelci: 245
Anzavur Ahmet: 71, 89 (1. isyanı), 91, 92 (Yenilmesi), 98 (2. isyanı), 99, 102-104 (Yenilmesi), 105 (İstanbul'a kaçması), 109 (Topladığı kuvvetlerle Adapazarı'nı işgal etmesi, yenilip kaçması), 110, 139 (Öldürülmesi)
Arapça, Farsça derslerin kaldırılması: 225
Arabistan / Arap / lar: 26, 30, 35, 46 (Arap-Yahudi anlaşması), 48, 112
Aralov, Sovyet Büyükelçisi: 161, 165, 169, 194
Ardahan: 38, 46 (1. ve 2. Kongre), 56 (Gürcülerce işgal edilmesi), 133 (Geri alınması) 209
Arıburnu: 22, 23 (-Zaferi)
Arıburnu Muharebeleri Raporu, M.Kemal (Atatürk): 23
Arif Hikmet Koyunoğlu, mimar: 209, 217, 226
Arpaçay: 98 (Ermenilerce işgali), 124 (Geri alınması)
Armstrong, H. C., Yüzbaşı: 26, 169
Arnavutluk: 15
Artvin: 108 (İngilizlerin yönetimi Gürcülere bırakarak çekilmesi), 123, 133 (Geri alınması)
Asım Gündüz, Albay, ilerde Orgeneral: 140, 147, 261
Asım Us: 255
Asir: 26, 42
Askeri Müzik Okulu: 259

Aslıhanlar Savaşı: 138
Aspendos: 226
Aspinall-Oglander, General, askeri tarihçi: 235
Aşar vergisi: 209 (Kaldırılması)
Aşk-ı Memnu, roman, H.Z.Uşaklıgil: 10
Atatürk, M.Kemal: 9-11, 13 (Şapkadan söz etmesi), 14 (Binbaşı olması), 15, 16, 17 (Sofya Ataşemiliterliğine atanması, cumhuriyetten söz etmesi), 18 (Yarbay olması), 20, 21, 22 (Arıburnu zaferi), 23 (Albay olması, Conkbayırı ve 1. ve 2. Anafarta Zaferleri), 24 (İstanbul'a dönmesi, XVI. Kolordu Komutanı olması), 25 (Paşalığa yükselmesi), 27, 28, 29 (2. Ordu Komutanı olması), 30 (7. Ordu Komutanı olması, istifası), 31, 32 (Yeniden 7. Ordu Komutanı olması), 33, 35, 36 (Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına getirilmesi), 37 (Adana'da A.Fuat Cebesoy'la buluşması), 38 (Geri çağrılması) 39, 40, 41, 43, 44 (İstanbul'da A. Fuat Cebesoy'la görüşmesi), 49 (Trakya-Paşaeli temsilcilerine yanıtı), 55, 56 (Şakir Paşa ile görüşmesi), 57 (9. Ordu Müfettişliğine atanması; bazı uydurmalar hakkında not), 60 (İstanbul'dan ayrılması), 62 (Atatürk Samsun'da), 63, 64, 65 (Havza'ya gelmesi), 66, 67 (Havza Genelgesi), 68, 69 (Geri çağrılmasının istenmesi), 70-76, 77 (Askerlikten istifa etmesi), 78-85, 88, 90, 92, 93, 94 (Ankara'ya gelmesi), 95 (Erzurum Milletvekili seçilmesi), 97, 99-102, 104-106, 107 (TBMM Başkanlığına seçilmesi), 108, 109 (İdama mahkûm olması), 110, 113, 114, 116, 119, 120, 126, 127 (Bilecik buluşması), 132 (Vahidettin'e TBMM'ni tanımasını önermesi, Vahidettin'in reddetmesi), 133, 140, 141, 142 (Müdafaa-yı Hukuk grubunu kurması), 144, 145 (İnönü ile Karacahisar'da buluşması), 147 (Başkomutanlığa seçilmesi), 148, 149 (Yaralanması), 150-152, 154, 156 (TBMM'nce Gazi sanı ve müşir rütbesi verilmesi), 158 (Başkomutanlığının uzatılması, 1. uzatma), 159, 160, 162 (Başkomutanlığının uzatılması, 2. uzatma), 163-165, 166 (Başkomutanlığının uzatılması, 3. ve tartışmalı uzatma), 168, 169, 170 (Başkomutanlığının süresiz uzatılması, 4. ve son uzatma), 171, 172, 173 (Hindistan'dan gelen parayı maliye emrine vermesi, gizlice cepheye hareket etmesi), 174 (Son hazırlıklar), 175-178, 179 (Uşak'ta, esir Yunan generallerini kabul etmesi), 180, 181, 182 (İzmir'e gelmesi), 183-185, 186 (Ankara'ya dönmesi), 187, 188, 191, 192, 193 (Evlenmesi), 194-196, 197 (Kadınların sahneye çıkmasını teşvik etmesi), 198, 199, 200 (Cumhurbaşkanı seçilmesi), 202-204, 205 (Atatürk Orman Çiftliği, bilgi notu var), 206-208, 209, 211 (Latife Hanım'dan ayrılması), 212 (Şapka konuşması), 213 (Sabiha Gökçen'i evlat edinmesi), 215 (Anılarını an-

latması), 216 (İzmir suikastı), 217, 218, 219 (Yeni bir suikast girişimi, İstanbul'a gelmesi, ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmesi), 221, 222 (Yeni Türk harfleri hakkında konuşması, yeni alfabeyi tanıtmak amacıyla yurt gezisine çıkması), 223, 225, 226, 227 (Parti kurmayı kabul eden Fethi Okyar'a yanıtı), 228 (Türk dili hakkında), 229, 230, 231 (Üçüncü kez Cumhurbaşkanı seçilmesi), 232, 233 (Atatürk'ün sanatlarla ilgisi), 234-239, 240 (10. Yıl), 242-244, 245 (TBMM'nin Atatürk soyadını vermesi), 246, 247 (Dördüncü kez Cumhurbaşkanı seçilmesi), 248, 249, 251, 252, 253 (Hatay sorunu), 254, 255, 256 (Bütün mallarını hazineye bırakması), 257 (Hatay sorunu), 258, 259 (Siroz teşhisi), 260 (Mersin'e gelmesi), 261 (Adana'ya gelmesi, İstanbul'a dönmesi), 262, 263 (Vasiyetini yazması), 264 (Ölümü), 265 (Cenaze töreni)
Atatürk, inceleme, Y.K.Karaosmanoğlu: 264, 265
Atatürk'ten Hatıralar, H.R.Soyak: 199, 262, 263
Atatürk'ün Anıları, Yay. Haz. İsmet Görgülü: 30, 33, 35, 36, 41, 56, 60, 61, 215
Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar; araştırma, Şerafettin Turan: 16
Atatürk ve Musiki, anılar, A.Saygun: 234
Ateşten Gömlek, roman, H.E.Adıvar: 161, 192 (film)
Atina: 17, 143, 178, 179, 261
Avukatlar Birliği: 242 (İzmir Kongresi)
Avusturya / Avusturya-Macaristan: 11, 18, 27, 31, 34 (Mütareke istemesi), 39 (İmparatorluğun dağılması), 76 (Avusturya ve Macaristan ile ayrı ayrı Barış Andlaşması imzalanması)
Ayasofya: 233, 245 (Anıt-Müze olması), 246
Ayaşlı ile Kiracıları, roman; M.Ş.Esendal: 242
Aydın 40, 48, 65, 67 (1. işgali), 75, 76 (Geri alınması ve yeniden işgali), 179, 181 (Kurtuluşu)
Ayışığı, çocuk opereti: 256
Aysel, Bataklı Damın Kızı, ilk köy filmi: 246
Ayvalık: 62, 67, 68
Azerbaycan: 108, 156

B

Bâb-ı Âli baskını: 16
Bağdat: 1902 (-demiryolu), 29 (işgal edilmesi)
Bakırköy: 244 (Bez Fabrikası)

Bakû: 33, 40, 119 (Doğu Halkları Kongresi)
Balfour, İngiliz Dışişleri Bakanı: 89
Balıkesir: 65, 69, 71, 75 (1. Kongre ve öteki kongreler hakkında not), 82, 91, 113 (İşgali), 180 (Kurtuluşu), 216, 228, 230
Balkan Antantı: 242
Balkan Devletleri: 16, 17
Balkan Savaşı: 14, 15, 16 (İkinci Balkan Savaşı'nın başlaması ve sonucu)
Balkan şampiyonası: 230 (Atletizm), 257 (Güreş)
Baltacis, Yunan Dışişleri Bakanı: 191 (İdam edilmesi)
Bandırma: 64, 65, 97, 112, 113 (İşgali)
Bandırma gemisi: 60, 61 (Gemi hakkında bilgi notu var)
Barış Konferansı / Konseyi: 45, 47 (Çalışmaya başlaması), 48, 49, 51, 54, 56 (İtalyanların konferanstan çekilmesi), 57 (İzmir'in Yunanlılarca işgaline karar verilmesi), 58 (İtalyanların konferansa geri dönmeleri), 59 (Trakya ve Boğazların Türk egemenliğinden alınmasına karar verilmesi), 62, 69, 74, 75, 76 (Barış Andlaşmaları hakkında not), 87 (Yunanlıların İzmir'de kıyım yaptıkları hakkında rapor), 88 (Milne hattının kabul edilmesi), 94, 106 (Osmanlı Devletini Barış Konferansına çağırmaları), 111
Barsamyan, üniversitede öğretmen: 164
Basra: 19, 20
Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu: 243
Batı Anadolu: 45, 48
Batı Cephesi: 112 (Kurulması), 123 (Gediz taarruzu), 129, 130, 141, 146, 147, 150, 160, 167 (8 Mayıs 1922'deki kuvveti), 198 (Kaldırılması)
Batı Trakya: 16
Batum: 32, 38, 42, 44, 48, 51, 79, 92, 115, 135-137, 146, 147, 153
Bayönder, opera, N. Kazım Akses: 246
Bayrak Kanunu: 252
Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceği Hakkında Kanun: 245
Bazı Lakap ve Unvanların Kaldırılması Hakkında Kanun: 245
Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü: 261 (Kuruluşu)
Bedia Muvahhit: 192
Behçet, pilot: 149 (Şehit olması)
Behçet Kemal Çağlar: 234
Behiç Erkin, Albay: 117 (Anadolu'ya geçtiği için idama mahkûm olması)
Bekir Sami Günsav, Albay: 63, 64, 69, 70, 75, 115 (TBMM kararıyla emekli edilmesi)

Bekir Sami Kunduh: 80 (Amerikan mandası önermesi), 81, 108 (İlk Dışişleri Bakanı), 110 (İdama mahkûm olması), 115 (1. Moskova görüşmeleri), 133-135, 140, 141 (Bakanlıktan istifası), 160, 207, 237 (Ölümü)
Belçika: 18, 19
Belediyeler Kanunu: 226
Belediyeler Kongresi: 250
Belen Tepe: 175
Belgrad: 261
Belkahve: 182
Bergama: 70 (1. işgali)
Bergama Müzesi: 203
Bergmann, Dr.: 263
Berlin: 225, 250
Beşiktaş Kulübü: 10
Beş Yıllık Plan: 242 (Birinci), 251 (İkinciye hazırlık), 263 (Ekonomik durum hakkında bilgi notu var)
Beşinci Ordu: 11, 21 (Çanakkale)
Beyhan Hanım, ilk kadın hâkimlerden: 227
Beylik Köprü: 151, 155
Beyrut: 26, 34
Biga: 126, 139
Bilâl N.Şimşir: 55, 67, 101, 163
Bilecik: 127 (Bilecik buluşması), 145 (İşgali), 174
Bilge Umar: 60
Bingöl (Genç): 209
Birecik: 91 (İşgali)
Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması: 18
Birleşik Donanma: 21
Bir Millet Uyanıyor, film: 232
Bitlis: 25-27, 49, 51, 72
Black Jumbo, İngiliz gizli örgütü: 150, 175
Bodrum: 58 (İşgali)
Boğazlar / Sorunu: 22, 30, 59, 86, 141 (Tarafsız bölge ilan edilmesi), 183, 197, 252 (Montreux Sözleşmesi)
Boğos Nubar Paşa: 51 (Ermeni isteklerini açıklaması), 91 (Kürt-Ermeni anlaşması)
Bolayır: 15, 16 (-Savaşı ve Şarköy çıkartması)

Bolşevik / ler: 30, 31 (Sonrası için Sovyet yönetimine bkz.)
Bolu: 104 (+Düzce, 1. isyan), 105
Bonar Law: 188
Bonatz, Paul, mimar: 242
Borçlar Kanunu: 215
Bosna ve Hersek: 11
Bozcaada: 17, 22, 45, 198 (Teslim alınması)
Bornova: 237
Bozdağ: 99 (İşgali)
Bozkır: 87 (1. Bozkır ayaklanması), 89 (2. Bozkır ayaklanması), 90 (İngilizlerden yardım istemeleri), 126
Breslau savaş gemisi (Midilli): 19
Brest-Litovsk Barış Andlaşması: 31
Briand: 131 (Fransa Başbakanı olması), 161 (İstifası)
Bruno Taut, mimar: 251
Brunot, Fransız Jandarma Müfettişi: 83
Buğday siloları: 243
Buhara: 157, 160
Bulgaristan / Bulgar / lar: 11, 14-17, 24 (Birinci Dünya Savaşı'na girmesi), 27, 31, 33, 34 (Mütareke imzalayıp savaştan çekilmesi), 76, 92 (Barış Andlaşması), 242
Bulgar Bale Topluluğu: 235
Burdur: 48, 62 (İşgali)
Bursa: 112, 114 (İşgali), 136, 138, 178, 181, 182, 183 (Kurtuluşu), 184, 188, 193, 213, 237, 244 (Süttozu Fabrikası), 259 (Merinos Fabrikası)
Bursa Müzesi: 224
Bükreş: 17, 261
Bünyan: 219 (Mensucat Fabrikası)
Büyük Taarruz: 157, 160, 161, 175 (Başlaması), 176 (Cephenin yarılması vb.), 177 (30 Ağustos Savaşı), 185 (Sonuçlanması, kayıplar hakkında bilgi notu), 206
Büyük Dönemeç, araştırma, İ.Artuç: 151
Büyük Taarruz, araştırma, İ.Artuç: 175
Büyük Tiyatro / Opera: 242
Büyüme hızı: 203 (1924), 209 (1925), 224 (1929), 230 (1931), 233 (1932), 237 (1933), 259 (1938)

C

Cafer Tayyar Eğilmez, Trakya Kolordusu Komutanı / Trakya Milli Komutanı, Albay, Paşa: 105, 116 (Yunanlılara esir düşmesi), 196 (TBMM'ne katılması), 207, 217
Calthorpe, Amiral: 34, 38, 39, 45, 47, 54, 56-58, 69 (D.Ferit'in İngiliz mandası istediği hakkında raporu), 70, 71 (Atatürk'ün geri çağrılmasını istemesi), 73, 76, 77, 79, 85 (Yüksek Komiserlik görevinden ayrılması)
Cami Baykurt: 108 (İlk İçişleri Bakanı)
Canonica, heykelci: 219, 222
Carl Ebert: 251
Cavit Bey, eski Maliye Nazırı: 52, 84, 187, 217
Cebelibereket: 51
Celal Bayar: 257, 263, 264
Celalettin Arif Bey: 99, 107, 108 (İlk Adalet Bakanı), 110 (İdama mahkûm olması)
Celal Nuri İleri: 158
Cemal (Artin), Dahiliye Nazırı, Konya Valisi: 56, 189 (İngilizlere sığınması)
Cemal Mersinli Paşa: 33, 45, 76, 88, 90, 92, 96, 100, 158, 217
Cemal Nadir Güler, karikatürist: 220, 258
Cemal Paşa, Bahriye Nazırı: 37, 171 (Şehit edilmesi)
Cemiyet-i Hayriye-yi İslamiye: 137 (Adana'da kurulan Milli Mücadele'ye karşı bir dernek)
Cenap Şahabettin: 164
Cenevre: 125
Cevat Çobanlı Paşa: 22 (18 Mart Zaferi'nin kahramanı), 33, 58, 60, 88, 92, 96, 100, 158, 162, 199, 207, 260 (Ölümü)
Cevat Gürkan, binici: 260
Cevat Kula, binici: 260
Ceyhan: 43, 161 (Kurtuluşu)
Ceza Kanunu: 215
Chotani, Hindistan Hilafet Komitesi Başkanı: 191, 194
Cihat ilanı: 20 (Sonuçsuz bir girişim)
Clark, General: 39
Claude Farrére: 169
Clemenseau, Fransız Başbakanı: 57, 74, 96 (Seçimi yitirmesi)

Conkbayırı Zaferi: 23
Cumhurbaşkanlığı Orkestrası, Armoni Mızıkası: 203, 206
Cumhuriyet: 17, 79, 81, 86, 120, 131, 145, 185, 196, 199, 200 (Cumhuriyetin ilanı, Cumhuriyetin devraldığı miras hakkında bilgi notu), 204, 206, 213, 229, 239, 240, 241 (10. Yıl)
Cumhuriyet, gazete: 205 (Yayıma başlaması), 215, 223
Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu, araştırma, Metin And: 233, 234, 247
Cumhuriyet Halk Partisi / Halk Fırkası: 192, 198 (Kurulması), 202, 208, 219 (II. Kurultay), 228, 231 (III. Kurultay; Altı Ok'un programa alınması), 248 (IV. Kurultay, Köy Enstitülerinin kurulmasının ilk adımı), 249
Curzon, Lord: 31, 56, 70, 74, 83 ('Sultan'ın güvenliğini sağlayınız'), 86-88, 89 (Balfour'un yerine Dışişleri Bakanlığına asil olarak atanması), 95 ('İstanbul Türklerden alınmalıdır'), 98-100, 102, 111, 116, 121, 159, 161, 164, 183, 186, 193, 210 (Ölümü)

Ç

Çal Dağı: 153, 154
Çalıkuşu, roman, R.N.Güntekin: 160, 174
Çalköy: 177
Çanakkale: 19, 20, 21 (-Deniz savaşı), 22 (-Deniz zaferi, kara savaşının başlaması, Arıburnu Zaferi), 23 (Conkbayırı, Anafarta Zaferleri), 24 (Savaşın sona ermesi), 32 (-Savaşı), 191 (Türk idaresinin kurulması), 222
Çanakkale, film: 233
Çanakkale Geçilmez, araştırma, A.Moorehead: 23
Çanakkale Müzesi: 233
Çanakkale Olayı: 182 (Çanakkale Olayı'nın başlaması), 183-186
Çanakkale Olayı, araştırma, D.Walder: 182
Çankaya, anılar, F. R. Atay: 9, 224
Çankaya Köşkü: 142, 173, 199, 205, 233 (Yeni Köşk), 238
Çankırı: 212
Çar Nikola: 29 (Tahttan çekilmesi), 32 (Öldürülmesi)
Çatalca: 15, 171
Çeka: 166
Çekler / Çekoslavakya: 39, 260
Çerkez Ethem / olayı: 50 (Vali Rahmi Bey'in oğlunu kaçırıp elli bin altın

istemesi), 65, 75, 91, 125-131, 132 (Yunanlılara teslim olması), 133 (Bir demeci), 134 (Bir bildirisi), 137 (Yunan işgalini öven bildirisi), 141, 142
Çerkez Ethem'in İhaneti, araştırma, Zeki Sarıhan: 125
Çerkez / ler: 148 (İstanbul Çerkez Kongresi), 158 (İzmir Çerkez Kongresi), 159
Çeşme: 61, 184
Çıldır: 98 (Ermenilerce işgali)
Çınarcık: 236
Çiğil Tepe: 176
Çimento Fabrikası, Ankara: 221 (Açılışı)
Çin: 14, 256
Çine: 69 (İşgali)
Çoban, oyun, B.K.Çağlar: 234
Çoban Mehmet: 236
Çocuk Esirgeme Kurumu: 144 (Kuruluşu)
Çocuklara İlk Tiyatro Dersi, çocuk oyunu, K. Küçük: 246
Çorum: 127
Çubuk Barajı, I.: 223, 254 (Açılışı)
Çukurova: 44, 53, 158
Çürük Temel, oyun: 24

D

Damat Ferit: 34, 42, 52 (Birinci hükümeti), 53, 54, 56, 59, 60 (İstifası), 62 (İkinci hükümeti), 63, 68, 69 (İngiliz mandası istemesi), 74, 78, 79 (Üçüncü hükümeti), 80-82, 84, 85 (İngilizlerle gizli bir anlaşma imzalaması), 86 (Gizli anlaşma hakkında bilgi), 86, 87 (Güvence istemesi), 87 (İstifası), 88, 102, 103 (Dördüncü hükümeti), 104 (İngilizlere, Ankara'ya karşı 'Kürtleri kullanmayı' önermesi), 108, 109 (TBMM'nin D. Ferit'i vatandaşlıktan çıkarması), 111 (İngiliz himayesi istemesi), 113 (Ankara'ca idama mahkûm edilmesi), 114, 116 (Ankara'ya karşı 'Kürtleri kullanmayı' bir daha önermesi; sonuncu ve beşinci hükümetini kurması), 118, 119, 120 (İngilizlerden silah istemesi), 121, 122, 123 (İstifa etmesi) 183, 186 (İstanbul'dan kaçması), 198 (Ölmesi)
Darülbedayi: Şehir Tiyatrosuna bkz.
Darülfünun: Üniversiteye bkz.
Delibaş Mehmet: 121, 151 (Öldürülmesi)

Demirci Mehmet Efe: 70, 114 (Denizli'de kıyım yapması), 127, 128
Demiryolları: 204, 205, 211, 215, 218, 219, 223, 224, 226, 228, 235, 236, 238, 240, 243, 248, 250, 252, 254, 256-258, 264
Demokrat Parti: 234 (Halkevleri ve Köy Enstitülerinin kapatılması), 236 (Arapça ezanın serbest bırakılması), 248
Denizbank: 258 (Kuruluşu)
Deniz Harp Okulu: 137 (Samsun'da açılması)
Denizli: 60, 67, 79, 81, 114
Deniz Ticaret Kanunu: 224
Denizyolları işletmesi: 240
Derviş Bey, Ahmet, Binbaşı, Paşa: 233 (Ölümü)
Derviş Mehmet: 229, 230
Descartes: 220
Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü: 256 (Kuruluşu)
Digenis, II. Kolordu Komutanı: 179
Dikili: 71 (İşgali)
Dil Derneği: 219
Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi: 248, 251 (Açılışı)
Dimaras, General: 177 (Esir edilmesi)
Din İşleri (Şeriye) Bakanlığının kaldırılması: 204
Dini (Şer'i) mahkemelerin kaldırılması: 205
Diş Hekimliği Kurultayı: 244
Divriği: 135, 260 (Demir Madenleri İşletmesinin faaliyete geçmesi)
Diyarbakır: 25, 26, 49, 51, 64, 68, 90, 199, 210-212
Doğu Anadolu: 30
Doğu Cephesi: 121 (Ermenilere karşı taarruza geçilmesi), 181, 187, 199 (Kaldırılması)
Doğu Halkları Kongresi, Bakû: 119
Doğu İlleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti: 42 (İstanbul'da kuruluşu), 51 (Erzurum şubesinin açılışı; sonrası için Erzurum MH Derneği'ne bkz.)
Doğu Trakya: 22, 38, 45, 46, 48, 113, 121 (Yunan idaresinin kurulması), 187, 188 (Boşaltmanın başlaması), 189 (Tümüyle boşaltılması), 191 (Türkiye'ye tesliminin tamamlanması)
Dokuzuncu Ordu, ilerde 3. Ordu: 42, 44, 47, 54 (Ordu Komutanlığının kaldırılması), 57 (Müfettişlik olarak yeniden kurulması), 82 (Yeniden kaldırılması)
Dolmabahçe Sarayı: 222, 236, 253, 259, 263, 265

Dörtyol: 42 (İşgali), 43 (Karaköse köylüleri ile Fransızlar arasında çarpışma), 51, 161 (Kurtuluşu)
Dr. Nazım, İttihatçı: 147
Dua Tepe: 154
Dumlupınar: 138, 139 (-Savaşı), 176, 177, 206
Dusmanis, Victor: 139 (Yunan Genelkurmay Başkanı olması), 146, 154
Dürrizade Abdullah, Şeyhülislam: 103 (Milli Mücadele aleyhindeki fetvaları vermesi), 118
Düzce: 104 (+Bolu, 1. isyan), 105, 115 (2. isyan), 126

E

E. Aziz Göknil, atlet: 230
Edirne: 16 (Balkan Savaşı'nda teslim olması), 17 (geri alınışı), 116 (Yunanlılarca işgali), 164, 175, 191 (Türk idaresinin kurulması), 259
Edirne Müzesi: 209
Edremit: 67, 113 (İşgali)
Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, araştırma, N.Taçalan: 50, 60
Egli, E., mimar: 221, 226, 255
Ekonomik kriz: 225 (1929)
Elazığ: 26, 51, 83, 135, 209
Elcezire: 113 (Elcezire / Güneydoğu Cephesi'nin kurulması), 162, 181
Elektrik İşleri Etüd İdaresi: 249 (Kurulması)
Elhamra sineması: 230
Emanullah Han, Afgan Kralı: 222
Emil Ludwig: 225
Emin Onat, mimar: 265
Emir Ali: 202
Entente Cordiale: 10 (İngiliz-Fransız Anlaşması)
Enver Bey / Paşa: 16, 18 (Başkomutan Vekili olması), 20 (Sarıkamış Savaşı), 30, 37, 124, 134, 142, 146, 147, 153, 155, 157, 172 (Ölümü)
Eppinger, Dr.: 263
Erdek: 113 (İşgali), 185
Ereğli, Karadeniz: 111 (Bombalanması, boşaltılması)
Ereğli, Konya: 256 (Bez Fabrikasının açılışı)
Ergani: 204
Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri: 120
Eribe, paraşütçü: 253

Ermenistan / Ermeni / ler: 11, 23, 27 (Doğu Lejyonu), 30-32, 46, 48, 50, 51, 53, 54, 55 (Ermeni kıyımı iddiasının kanıtlanamadığı), 63, 87, 89 (-Patriği), 91 (Kürt-Ermeni anlaşması), 98, 110 (ABD Senatosu'nun Ermeni mandasını reddetmesi), 112 (Oltu'yu işgal etmeleri), 114, 121 (Doğu Cephesi birliklerinin taarruza geçmesi, 122, 124, 126 (Gümrü Andlaşması), 127, 135, 144, 156, 159, 171, 186, 193
Erzincan: 26, 30 (-Mütarekesi), 31 (Kurtarılması), 135
Erzurum: 25, 26, 31 (Kurtuluşu), 42, 43, 44, 47, 49, 51, 56, 72, 75, 76, 77, 83, 95, 131, 213
Erzurum Müdafaa-yı Hukuk Derneği: 72 (İl Kongresi), 131 (Adını değiştirmesi)
Erzurum Kongresi: 50, 77 (Rawlinson'un engel olmaya çalışması), 79 (Açılışı), 81 (7 Ağustosta sona ermesi, Heyet-i Temsiliye üyelerinin seçilmesi, Atatürk'ün Heyet-i Temsiliye Başkanı olması), 200
Esat Çınar: 91
Esat Işık Paşa, Dr.: 100
Eskişehir: 48 (İngilizlerce işgali), 101 (İngilizlerin çekilmeleri), 118, 129, 132, 134, 136, 143, 146 (İşgali), 156, 173, 178, 179 (Kurtuluşu), 241, 243
Eskişehir Tayyare Mektebi: 252 (Atatürk'ün konuşması), 257
Eşme: 113 (İşgali), 180 (Atatürk ve Y. Şevki Paşa'nın buluşması)
Etibank: 249 (Kurulması), 250
Etnografya Müzesi: 209, 219, 265
Eyüp Öncü, binici: 260

F

Fahrettin Altay, Albay, ilerde Orgeneral: 43, 110 (İdama mahkûm olması), 127, 155 (Paşalığa yükselmesi), 181
Falih Rıfkı Atay: 9, 178, 224, 259
Falkenhein, General: 30, 31
Faruk Nafiz Çamlıbel: 233, 234
Fatih Camisi: 233
Fatma Seher Hanım, çeteci: 152 (Yaralanması)
Faysal, Emir Hüseyin'in oğlu: 26, 34, 46, 145 (Irak'ta kral ilan edilmesi)
Fenerbahçe Kulübü: 11, 197 (Harrington Kupasını alması), 217
Ferit Tek: 201
Fethi Bey, Albay: 60

Fethi Okyar: 15, 17, 52 (Tutuklanması; Malta'ya sürülecek), 148 (Malta'dan Ankara'ya dönmesi), 169, 174, 197 (Bakanlar Kurulu Başkanı seçilmesi), 199, 202, 208 (Başbakan olması), 210 (İstifa etmesi), 227 (Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurması), 228, 229 (Partisini kapatması)
Fethiye: 58 (İşgali), 112 (İtalyanların Fethiye'den çekilmeleri)
Fetvalar: 103 (Dürrizade Abdullah), 104 (Rıfat Börekçi ve öteki din bilginleri)
Fevzi Çakmak Paşa: 44, 55 (İzmir'e emri), 56, 58, 60, 98, 104 (İstanbul'dan kaçması), 105 (Ankara yolunda), 107 (Meclis'e katılması), 108 (İlk Milli Savunma Bakanı), 110, 132, 138, 141, 142, 148, 170, 171, 173, 177, 180 (Mareşalliğe yükselmesi), 181, 195, 210
Fevzi Efendi, Heyet-i Temsiliye üyesi: 81
Fikriye, araştırma, Şemsi Belli: 205
Fikriye Hanım: 126 (Ankara'ya gelmesi), 187 (Sanatoryuma gitmesi; bilgi notu var), 205 (İntihar etmesi)
Filistin: 30, 46, 48, 183 (İngiliz mandasının başlaması)
Fissenger, Dr.: 260, 261, 262, 263
Fiyatlar: 77, 96, 190, 243
Foça: 59 (İşgali)
Franklin Bouillon: 143, 156
Franchet D'Esperey, General: 33, 49
Frangu Grubu: 176, 177, 180
Franko, İspanya diktatörü: 252
Fransa / Fransız / lar: 18, 20-22, 24, 26, 33, 34, 37-39, 42, 43, 46, 48, 52, 53, 59, 63 (Fransız mandası isteği), 79, 83, 84, 87, 92, 98, 99, 102, 104, 110 (Ankara ile geçici mütareke), 111, 118, 121, 124, 130, 134, 135, 143, 156-159, 163, 169, 183, 185, 196, 198, 240, 253, 258
Frunze, General: 160, 161
Fuat Uzkınay, sinemacı: 17
Fuzuli: 164

G

Galatasaray Kulübü: 11
Gavallias, Albay, II. Kolordu Kurmay Başkanı: 153
Gazi Eğitim Enstitüsü: 226, 233 (Resim bölümü açılır), 255 (Müzik bölümü açılır)

Gaziemir: 184
Gazi istasyonu: 214
Gazi Paşa'ya Suikast, araştırma, Uğur Mumcu: 216
Gebze: 111
Gediz: 119 (İşgali), 123 (-Taarruzu), 128, 129, 131
Gelibolu: 15, 21, 22 (5. Ordu'nun kuruluşu, Gelibolu'ya çıkarma yapılması), 23, 24 (Boşaltılması), 97, 187, 191 (Türk idaresinin kurulması), 222
Gelibolu Savaşı'nın Resmi Tarihi (İngiliz): 235
Gemlik: 259 (Suni İpek Fabrikası)
Gencali: 149
Gençlik marşı: 261
Genelkurmay Bakanlığının kaldırılması: 204
Giresun: 78, 148, 213
Girit: 11
Giritli Şevki: 216
Gizli anlaşmalar: 22 (İstanbul Anlaşması), 23 (Londra Anlaşması), 26 (Sykes-Picot Anlaşması), 29 (Saint Jean de Maurienne Anlaşması)
Gizli milli örgütler: 39 (Genel bilgi notu var)
Gizli telgraf merkezi: 128
Gonatas, Albay, ihtilalci: 186
Göçettirme (Tehcir) Kanunu / olayı: 23, 46
Gökçen Efe: 91 (şehit olması)
Göben savaş gemisi (Yavuz): 19
Gölcük: 259 (Yeni tersane yapılması)
Gönen: 103, 126
Göztepe: 184
Gunaris, Yunan Bakanı: 139 (Başbakan olması, İzmir'e gelmesi; Yunan ordusu hakkında not), 140 (Yeniden İzmir'e gelmesi), 144, 158, 167 (İstifası) 191 (İdam edilmesi)
Güllük: 61
Gülsün Bilgehan: 196
Gümrü: 124 (Geçici olarak işgali), 126 (Ermeni Taşnak Hükümetiyle Gümrü Andlaşması), 137, 140 (Boşaltılması)
Güney Cephesi: 90, 111, 117, 157, 159
Gürcistan / Gürcü / ler: 48 (Posof'u işgal etmeleri), 53 (Rize'yi istemesi), 56 (Ardahan'ı işgal etmeleri), 108 (Artvin'de yönetimi İngilizlerden devralmaları), 133-136, 141, 156

Güven Parkı ve Anıtı: 245
Güzelim Dağı: 157
Güzel Sanatlar kurulu: 203

H

Habeşistan: 249
Hacı Hasan Paşa, İzmir Belediye Başkanı: 51, 172
Hacı Sami (Kuşçubaşı): 219 (Atatürk'e suikast girişiminde bulunması)
Hacianesti, General, Yunan Başkomutanı: 167, 168 (İzmir'e gelmesi), 176, 178, 191 (İdam edilmesi)
Hadımköy: 46
Hadi Paşa: 116 (Sevres'i imzalayan üç kişilik kuruldan), 122
Hafız Rıfat Bey: 233
Hafız Yaşar Okur: 233
Hakkı Behiç Bayiç, Heyet-i Temsiliye üyesi: 85, 108 (İlk Maliye Bakanı)
Hakkı Süslüay, atlet: 230
Hâkimiyet-i Milliye, gazete: 95 (Yayımlanmaya başlaması), 173, 215, 245 (Ulus adını alması),
Halep: 26, 30, 35, 85
Haliç Tersanesi: 256
Halide Edip Adıvar: 82, 103, 108 (İdama mahkûm olması), 143, 150, 158, 161, 185, 214, 249
Halifelik: 47, 86, 202, 203, 204 (Kaldırılması)
Halil Kut Paşa: 26, 33, 124, 134, 141, 146
Halil Menteşe: 52 (Tutuklanması)
Halk Bankası: 239
Halk Fırkası: Cumhuriyet Halk Partisi'ne bkz.
Halkçılık Programı: 120, 200
Halit (Karsıalan) Paşa: 209 (Vurulması ve ölümü)
Halit Ziya Uşaklıgil: 10
Halkevleri: 234 (Bilgi notu var)
Hamdullah Suphi Tanrıöver: 110 (İdama mahkûm olması),
Hamidiye gemisi: 34
Hamilton, İan, General: 24
Hamit Hasancan: 125, 145, 157, 181
Hamza Bey, Şeyh Şamil'in torunu: 159

Hani: 210
Hareket Ordusu: 12
Harrington, General: 125 (İstanbul'da göreve başlaması), 144, 168, 181, 182, 185, 197
Harp Akademisi: 10, 11
Harp Okulu: 10, 253
Harput: Elazığ'a bkz.
Hasan Fehmi Ataç: 201
Hasan Rıza Soyak, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri: 199, 262
Hasan Saka: 189, 201
Hasan Tahsin: 50, 60 (şehit olması)
Hassa: 51
Hatay / Sorunu: 157, 197, 253 (Atatürk'ün Meclis konuşması), 255, 257 (Atatürk'ün Fransız Büyükelçisiyle konuşması), 258, 260-263
Hatay Müzesi: 259
Hava Kuvvetleri Genel Müdürlüğü: 132 (Kurulması)
Havza: 65 (Atatürk'ün gelmesi), 66, 67 (-Genelgesi), 70 (Ayrılması)
Haydarpaşa: 47 (-Garının işgali), 111
Haymana: 152, 153
Herbert, İngiliz Milletvekili: 181
Heriot, Fransız devlet adamı: 240
Heussler firması: 209
Hıfzısıhha Mektebi: 253
Hıyanet-i Vataniye Kanunu: 108, 120, 210
Hicaz: 26 (-İsyanının başlaması)
Hilafet: Halifelik'e bkz.
Hindenburg, Mareşal, ilerde Cumhurbaşkanı: 27, 211, 237, 244 (Ölümü)
Hindistan: 38, 70, 191
Hipodrum, Ankara: 259
Hitler: 237 (Başbakanlığa atanması), 244 (Führer unvanını alması), 260 (Bilgi notu var)
Hohler, Tom, İngiliz Yüksek Komiserliği Müsteşarı: 42, 79 (Kürtleri harekete geçirmek), 80, 90
Holzmeister, C., mimar: 226, 233, 237, 242, 245, 259
Hrisantos, Trabzon Metropoliti: 66
Hrisostomos, İzmir Metropoliti: 45 (İzmir'e dönmesi), 183 (Linç edilmesi)
Hukuk Mektebi, Ankara: 213 (Açılışı), 222, 225

Hutbe: 221 (Türkçe okunuşu)
Hükümet / İstanbul hükümeti / yönetimi: Osmanlı'ya bakınız.
Hürriyet ve İtilaf Partisi / Hürriyet ve İtilafçı / lar: 14 (Kuruluşu), 16, 41, 44, 46, 52, 55, 56, 90, 93, 115, 186
Hüseyin Daniş, üniversite öğretmeni: 164, 165
Hüseyin Hüsnü Paşa, Hareket Ordusu'nun ilk komutanı: 12
Hüseyin, Mekke Emiri, Kral: 26, 27, 45
Hüsrev Gerede: 133
Hüsrev Sami, Heyet-i Temsiliye üyesi: 85
Hythe Konferansı: 111 (İtilaf Devletlerinin yeni Yunan işgallerine izin vermesi)

I

Iğdır: 125 (Geri alınması)
Irak: 26, 86, 112 (İngiliz mandasının ilan edilmesi), 196, 197, 214, 256
Isparta: 48

İ

İbrahim Abilov, Azerbaycan Büyükelçisi: 157
İbrahim Artuç: 151, 175
İbrahim Necmi Dilmen: 222
İcra ve İflas Kanunu: 224
İhsan Bey (Topçu): 224
İkinci Meşrutiyet: 10
İlhan Selçuk: 33
İlklerden bazı örnekler: 199 (Milli futbol karşılaşması), 214 (Kadın atletler), 215 (Devlet Resim Sergisi), 216 (İlk kadın diş doktoru), 220 (İlk kadın avukat), 227 (İlk kadın yargıçlar), 227 (İlk kredi, 1930), 230 (İlk Türkiye güzeli seçimi) 231 (İlk kadın operatör), 235 (İlk kadın hâkimler, ilk otomobil yarışı), 236 (İlk kadın Dışişleri memuru), 238 (İlk kadın mühendisler), 247 (İlk kadın milletvekilleri), 252 (Milli basketbol karşılaşması), 257 (İlk Türk denizaltısının yapımı), 258 (İlk karikatür sergileri)
İmalat-ı Harbiye Genel Müdürlüğü: 130 (Kuruluşu)
İmroz Adası: 17, 22, 45, 198 (Teslim alınması)

İnebolu: 140, 143, 147, 158 (Malta sürgünlerinden bir bölümünün gelmesi), 212 (Atatürk'ün şapka konuşması)
İnönü Savaşları: 129, 130 (1. İnönü Savaşı), 137, 138 (2. İnönü Savaşı)
İngiltere / İngiliz / ler: 10, 11, 18-30, 33-35, 38, 40-45, 47, 48, 51-57, 59, 60, 63, 64, 67, 71, 73, 79, 81, 83, 86, 87, 90, 95 (İstanbul hakkında karar), 96, 97, 100, 101, 108, 111-115, 119, 122, 124, 127, 128 (Türkiye'deki İngiliz kuvveti), 129, 136, 137, 139 (Tarafsızlığını (!) ilan etmesi), 140 (Savaş araçlarının satılmasını serbest bırakması), 142, 143-145, 148 (Silah ticaretini de serbest bırakması), 150, 151, 157, 159, 162, 163, 165-167, 169, 170, 171, 175, 177, 184, 186, 188, 189 (Milli Mücadele karşıtlarının İngiliz Elçiliğine sığınmaları), 190 (Genel seçim), 196-198, 205, 225, 235, 261
İngilizlerin Çanakkale ile ilgili resmi harp tarihi: 25
İngiliz mandası: 54 (Vahidettin ve D.Ferit'in ortak önerisi)
İngiliz Muhipleri Cemiyeti: 63 (Kurulması), 88, 157
İnkılap Enstitüsü: 239
İnler-Katrancı: 149, 152
İnsan ve Tiyatro Üzerine Gördüklerim, anılar, M.Ertuğrul: 227
İrade-yi Milliye, gazete: 86
İran: 33, 53 (Doğu Anadolu'dan toprak istemesi), 243, 256
İrfan Bey, mimar: 208
İskenderun: 37, 38, 51, 253
İslam Teali Cemiyeti: 50, 119
İsmail Fazıl Paşa: 108 (İlk Bayındırlık Bakanı)
İsmail Habib Sevük: 183
İsmail Hakkı Okday, Tevfik Okday Paşa'nın oğlu: 161
İsmail Hakkı Tekçe, Muhafız Birliği Komutanı: 115 (Muhafız Birliğini kurması)
İsmail Safa Bey: 201
İsmet Görgülü: 30, 215
İsmet İnönü: 33, 96 (Geçici olarak Ankara'ya gelmesi), 98 (İstanbul'a dönmesi), 101 (İstanbul'dan kaçması), 102 (Ankara'ya gelmesi), 107 (Genelkurmay Başkanı olması), 108 (Genelkurmay Bakanı seçilmesi), 110 (İdama mahkûm olması), 118, 124 (Batı Cephesi Komutanlığına atanması), 125, 134 (Paşalığa yükselmesi), 141, 145, 147, 148, 157, 159, 168, 171, 172, 174, 187, 188 (Dışişleri Bakanı seçilmesi), 189 (Başdelege olması), 195-197, 199, 201 (TC'nin ilk başbakanı olması, ilk Bakanlar Kurulunun listesi), 202, 203, 208, 210 (Başbakan olması), 217, 218, 225, 228, 232, 245

(İnönü soyadını alması), 251, 252, 254, 257 (Başbakanlıktan ayrılması), 259, 261, 264 (Cumhurbaşkanı seçilmesi), 265 (Atatürk hakkında beyannamesi)
İsmet Paşa Kız Enstitüsü: 255
İspanya: 252 (Bilgi notu var)
İstanbul: 10, 13, 15, 17, 24, 31, 37, 38 (Fiili işgalin başlaması), 39 (Karma İtilaf donanmasının gelmesi), 42, 45-47, 49, 50-52, 62, 69, 70, 76, 84, 86 (İstanbul'la haberleşmenin kesilmesi), 87 (Haberleşmenin serbest bırakılması), 90, 94-97, 100 (Resmen işgal edilmesi), 101 (Haberleşmenin kesilmesi), 104, 122, 125-128, 133, 134, 137, 138 (Kızılay'ın İstanbul halkını yardıma çağırması), 140, 141, 145, 159-161, 162 (fahişeler), 163 (polislik olaylar), 166, 171, 179-181, 183, 186-191, 193, 198, 199, 202, 206, 211, 214, 222, 224, 225, 233-235, 240, 244, 250 (Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası), 253, 255 (İlk resim galerisi), 259, 261
İstanbul Hükümeti / yönetimi: Osmanlı'ya bkz.
İstanbul radyosu: 218
İstanbul Rıhtım Şirketi: 246
İstiklal gazetesi, Trabzon: 42
İstiklal Harbimizin Esasları, K.Karabekir: 55
İstiklal Mahkeme / leri: 120, 122, 133, 141, 142, 146, 172, 202, 210, 211, 213, 216-218 (Kaldırılmaları), 262
İstiklal Mahkemeleri, araştırma, Ergün Aybars: 120
İstiklal marşı: 135 (Metnin kabulü; beste hakkında not), 226 (Son beste)
İstatistik Genel Müdürlüğü: 226
İsyanlar (Bazıları): 58 (Ali Batı), 87 (1. Bozkır), 89 (2. Bozkır), 89 (1. Anzavur), 90 (Şeyh Eşref), 98 (2. Anzavur), 104 (Düzce / Bolu), 109 (1. Yozgat), 110 (Milli Aşireti), 115 (2. Düzce), 119 (2. Yozgat), 121 (Delibaş Mehmet), 134 (Koçgiri), 206 (Nasturi), 209 (Şeyh Sait)
İş Bankası: 206 (Kuruluşu)
İş Kanunu: 252
İşkodra: 16
İtalya / İtalyan / lar: 14 (Trablus'a saldırmaları), 17, 23, 48, 51, 54, 56-59, 61, 69, 71, 79, 111, 112, 135, 142, 143, 145, 159, 163, 165, 166, 174, 183, 185, 190, 198, 238, 240, 249, 252, 258
İtilaf / İşgal / Devletleri / kuvvetleri: 20, 22, 23, 26, 27, 29, 34, 39, 44, 59, 65, 90, 96, 97 (Türkiye ile barışa ilişkin konferanslar hk. not), 98, 100 (İstanbul'un işgaline karar vermeleri), 112, 115, 132 (Ankara ve İstanbul'u Londra Konferansı'na çağırmaları), 139, 142 (Ta-

rafsız kalacaklarını açıklamaları), 144, 163 (Mütareke önermeleri), 164, 171, 179, 183, 184, 186, 196, 198 (İstanbul'dan çekilmeleri)
İttihat ve Terakki / İttihatçılar: 11, 12, 16, 36, 37, 48, 52, 56, 63, 67, 124, 141, 153 (Halk Şûralar Fırkası), 171, 216
İyonya devleti: 167, 171, 172, 173
İzmir: 15, 29, 38, 40, 41, 45, 51, 56, 57 (Yunanlılarca işgaline karar verilmesi), 58, 59 (İstihkâmların işgali), 60 (İzmir'in işgali), 64, 65, 70, 80, 117 (Yunan idaresinin kurulması), 144, 155, 158, 168, 172, 173, 175, 176, 180, 181, 182 (Kurtuluşu), 183, 184 (İzmir yangını), 185, 192, 193, 196, 197, 204, 213, 216, 228, 230, 242
İzmir'e Doğru, gazete: 91 (Balıkesir'de yayıma başlaması)
İzmir Fuarı / Kültür Park: 240, 251
İzmir İktisat Kongresi: 195
İzmir Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Kongresi: 53
İzmir Müzesi: 218
İzmir suikastı: 216, 217
İzmit: 42, 62 (İngilizlerce işgali), 95, 108, 140 (İngilizlerce Yunanlılara devredilmesi), 144 (Geri alınması), 169, 189, 192, 193, 254 (Kağıt Fabrikası), 262 (Klor Fabrikası)
İznik: 152
İzzet Bey, Heyet-i Temsiliye üyesi: 81
İzzettin Çalışlar, Albay, ilerde Orgeneral: 27

J

Jansen, H., mimar: 220
Japonya: 198, 238, 256
J.J.Rousseau: 15
J. de Robeck, Amiral: 21 (Çanakkale Deniz Savaşı'nda yenilmesi), 65 (Caltorphe'ın yerine Yüksek Komiserliğe getirilmesi), 86, 87 (Vahidettin'in Milli Mücadele'yi İngilizlerin kuvvet kullanarak durdurmalarını istediği hakkında raporu), 88 ('Bambaşka bir Türkiye'nin doğduğu'), 91 ('Vahidettin'in korkudan titrediği'), 92 (Kürtleri kullanma), 93 ('Sultan kendini bize teslim etti'), 95, 98-100, 102-104, 111 (D.Ferit'in İngiliz himayesi istediği hakkında raporu), 116 (D.Ferit hakkında raporu), 119, 121, 123 ('Padişah zayıf karakterli'), 126 (Görevi Rumbold'a bırakması)
J.M.Sengupta: 194

Josef Thorak: 245
Jöntürk Kongreleri: 10, 11

K

Kabotaj Kanunu: 216
Kadıköy: 64, 260
Kadıköylü kadınların bildirisi: 40
Kadınlar Birliği: 204
Kadın hakları: 27, 159, 226, 239, 241, 245
Kadınlar Kongresi, milletlerarası, İstanbul: 247
Kadirli: 110
Kadro dergisi: 233
Kafkasya: 33, 43, 50, 124
Kağızman: 46, 121 (Geri alınması), 123
Kalecik Sivrisi: 175
Kalogeropulos, Yunanlı: 132 (Başbakan olması), 139 (İstifa etmesi)
Kambur İzzet, İzmir Valisi: 53 (Valiliğe atanması), 53, 58, 60, 66, 95 (Ölümü)
Kamil Paşa, Sadrazam: 15, 16
Kanal seferi: Süveyş'e bkz.
Kanunların Ruhu, denemeler, Montesquieu: 192
Kapitülasyon / lar: 19, 47, 197, 198
Karabiga: 105
Karaburun: 59 (İşgali)
Karabük Demir-Çelik Fabrikası: 256
Karacahisar: 145 (Atatürk ve İnönü buluşması)
Karadağ: 14, 16
Kara Kemal, İttihatçı: 216
Karaköse köyü: Dörtyol'a bkz.
Karaman: 151
Kara Vasıf: 78 (Amerikan mandası önermesi), 85, 100, 158
Karl, Avusturya-Macaristan İmparatoru: 39 (Tahtından çekilmesi)
Karl Lörch, mimar: 209
Karlsbad: 32
Karma İtilaf donanması: 39 (İstanbul'a gelmeleri)
Karol, II., Romanya Kralı: 261

Karpiç lokantası: 220
Kars: 38, 40 (1. Kars Şûrası ve öteki kongreler), 41, 44 (9. Ordu'nun ayrılması), 47 (Geçici hükümet kurulması), 55 (İngilizlerce işgal edilmesi), 57 (Yönetimi Ermenilere devretmeleri), 108 (Ermeni Sovyet yönetiminin kurulması), 123 (Geri alınması), 128
Kars Konferansı ve Andlaşması: 156, 157 (İmzalanması)
Karşıyaka: 14, 192, 193
Kartal Tepe: 154
Kastamonu: 146, 183, 211, 212
Kaş: 54
Kayseri: 146, 151, 213, 217, 222, 243 (Uçak Fabrikası), 243 (Bez ve İplik Fabrikasının temelinin atılması). 249 (Fabrikanın açılması),
Kayseri Müzesi: 226
Kazanidis, Yüzbaşı: 176
Kazım İnanç Paşa: 117 (Anadolu'ya geçtiği için idama mahkûm olması), 150, 264 (Ölümü)
Kazım Karabekir Paşa: 31, 36, 41, 44, 53, 55, 57 (XV. Kolordu Komutanı olarak Erzurum'a gelmesi), 64, 72, 73, 77 (İstifa etmiş olan Atatürk'e bağlılığını bildirmesi), 80, 99, 121, 124, 142, 145, 187, 199, 207, 217, 252
Kazım Özalp: 13, 17, 69, 155 (Paşalığa yükselmesi), 161 (Milli Savunma Bakanı seçilmesi), 187, 201, 208 (Meclis Başkanı seçilmesi), 218
Keçiborlu: 244 (Kükürt Fabrikası)
Kemal Bey, eski Boğazlayan Kaymakamı: 46, 55 (İdam edilmesi, göçettirme ile ilgili not, cenaze töreni)
Kemalist / ler: 111, 160, 161, 179
Kemalettin Bey, mimar: 220, 221, 223, 226
Kemalettin Sami Paşa: 242
Kemal Küçük, tiyatrocu: 246
Kemal Paşa, Jandarma Komutanı: 58, 81
Kemalyeri: 23
Kerenski: 30
Keriman Halis Ece: 236 (Dünya güzeli seçilmesi)
Keskin: 151, 156
Kilikya: 44
Kırca Aslan Tepesi: 175
Kırıkhan: 38
Kırıkkale: 156
Kırkağaç: 112 (İşgali)
Kırklareli: 17, 116 (İşgali), 164, 190 (Türk idaresinin kurulması), 229

Kırım: 125
Kıyafet Kararnamesi: 212
Kızılay: 223
Kızıltaş Vadisi: 177
Kichener, Lord, İngiltere Savaş Bakanı: 19, 26
Kilis: 42, 90 (Fransızlarca işgali)
Kimsesiz Çocuklar Yurdu: 225
Kladas, General: 184 (Esir edilmesi)
Kocaçimen: 22
Kocaeli: 148, 169, 174 (-Grubu)
Kocatepe: 157, 174, 175
Kocatepe / Ankara: 209
Koçgiri isyanı: 134, 135
Konservatuar: Musiki Muallim Mektebi'ne bkz.
Konstantin, Yunan Kralı: 21, 126, 128 (Yunanistan'a dönmesi), 136, 138, 143 (İzmir'e gelmesi), 145 (Uşak'a gelmesi), 146 (Kütahya'ya gelmesi), 147 (Eskişehir'e gelmesi), 151, 157 (Atina'ya dönmesi), 186 (Tahtını bırakmak zorunda kalması, ölümü)
Kont de Chambrun, Fransız Büyükelçisi: 229
Kont Sforza: 39, 186
Konya: 29, 48, 51, 56 (İtalyanlarca işgali), 58, 76, 86 (Eşraftan 53 kişinin Milli Mücadele aleyhine bildiri yayımlaması), 114, 121 (Delibaş Mehmet ayaklanması), 126, 146, 151, 171, 195, 199, 239, 243, 245 (Ereğli Bez Fabrikası)
Kozan: 110
Köprülülü Hamdi Bey: 67, 97
Köy eğitmenliği: 248
Köy Enstitüleri: 234, 248
Krippel, heykelci: 217, 220, 233, 251
Kubilay: 229
Kudüs: 30 (Düşmesi)
Kula: 113 (İşgali)
Kuleli Burgaz: 46
Kumkale: 22
Kurtdereli Mehmet Pehlivan: 232
Kurun, gazete: 255
Kuşadası: 59 (İtalyanlarca işgali), 166 (İtalyanların boşaltması ve Yunanlıların işgali)
Kut-ul Amare zaferi, Irak cephesi: 26
Kuva-yı İnzibatiye: 104 (Kurulması kararı), 108, 111 (Yenilip dağılması)

Kuva-yı Milliye: 62, 65, 67, 69, 70, 75, 81, 84, 90, 102, 109, 112, 114, 117, 118, 182
Kuyucaklı Yusuf, roman, Sabahattin Ali: 254
Küçük Sanatlar ve Elişleri Kongresi: 254
Küçük Talat, İttihatçı: 141
Küçük Tiyatro: 151
Kürdistan / Kürt / ler: 44, 46, 48, 70, 87, 91, 104, 116, 136 (Anadolu Kürtlerinin ayrılıkçılara tepkisi), 141, 142
Kürt-İslam Ayaklanması, araştırma, Uğur Mumcu: 209
Kürt Teali Cemiyeti: 45 (İngilizlerden istekleri), 102 (Milli Mücadele aleyhinde bildirgesi)
Kütahya: 128, 131, 145 (İşgali), 147, 177 (Kurtuluşu)
Kütahya-Eskişehir Savaşı: 145, 146

L

Laik / lik: 221 (CHP'nin laiklik ilkesini kabul etmesi; Anayasadan dinle ilgili madde ve deyimlerin çıkarılması), 229
Lamb, İngiltere'nin İzmir Başkonsolosu: 167
Latife Hanım (Uşaklıgil): 184, 185, 193, 195, 197, 202, 203, 205, 206, 211 (Ayrılmaları)
Latin harfleri: 81
Lawrens, T.E., Albay, İngiliz ajanı: 26
Lenin: 29, 203 (Ölümü)
Le Matin, gazete: 208
Le Temps, gazete: 163, 172
Lev Arnştam, heykelci: 237
Liman von Sanders, General / Liman Paşa: 17, 22, 31, 36, 48
Lindley, İngiltere'nin Atina Elçisi: 170
Lloyd George: 28 (Başbakan olması), 37, 45, 57, 83 (Avam Kamarası'nda konuşması), 98 ('İzmir Yunanistan'a verilmeli'), 105, 112, 122, 123, 135, 148, 158, 172, 181, 188 (İktidardan düşmesi), 190
Londra: 15, 16, 80, 97 (İtilaf Devletleri arası Londra Konferansı ve Türkiye ile barışa ilişkin öteki konferanslar hakkında bilgi notu), 132, 133 (Londra Konferansı'nın açılması), 135 (Konferansa ara verilmesi), 138, 162, 170, 174
Lord Kitchener, İngiliz Savaş Bakanı: 19
Lozan / Konferansı: 188-190, 191 (Lozan Konferansı'nın açılması), 193, 194, 196, 197 (Lozan Andlaşması'nın imzalanması), 198, 218

Lübnan: 26
Lütfi Fikri, avukat: 91

M

Macaristan: 39, 40, 76 (Barış Andlaşması)
Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA): 249 (Kurulması)
Mahmut Bey, Yarbay: 101, 106 (İsyancılarca şehit edilmesi)
Mahmut Soydan: 174, 203, 254 (Ölümü)
Mahmut Şevket Paşa: 12, 13, 16 (Sadrazam olması ve öldürülmesi)
Mai ve Siyah, roman, H.Z.Uşaklıgil: 10
Makbule Atadan, Atatürk'ün kız kardeşi: 9, 168, 228
Makedonya: 27, 33
Maksim: 240
Malatya: 84, 85, 222 (Elektrik santralinin açılması; 25 Mayıs 1937'de de Bez Fabrikasının temeli atılacaktır)
Malaya zırhlısı: 190
Malıköy: 149 (Türk uçakları hakkında bilgi notu), 150, 151
Malta: 40, 48, 51, 55, 63, 67, 81, 101, 140, 143, 154, 157 (Yeni esir değişimi anlaşması), 158 (Bütün Türklerin Malta'dan ayrılmaları), 189, 190 (Vahidettin'in kalışı)
Malta Sürgünleri, araştırma, B.N.Şimşir: 55, 67, 101
Manastır: 9, 11, 33
Manastırlı Hamdi, telgrafçı: 100
Mangal Dağı: 151, 154
Manisa: 65 (İşgali), 181 (Kurtuluşu), 230
Manisa Müzesi: 246
Maraş, Kahraman: 50 (İngilizlerce işgali), 51, 87 (İngilizlerin Maraş'ı boşaltmaları), 90 (Fransızlarca işgali), 96 (Maraş direnişinin başlaması), 98 (Kurtuluşu), 213
Marconi: 256
Mardin: 58
Marmaris: 58 (İşgali), 141 (Boşaltılması)
Marshall, General: 38
Martin Elasser, mimar: 246
Maruf köyü: 174
Maşatlık, İzmir: 59

Matbaacılık Okulu: 224
Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü: 111 (Kuruluşu)
Mavi Yıldırım, oyun, Aka Gündüz: 235
Maydos (Eceabat): 21
Mazhar Müfit Kansu, eski Bitlis Valisi: 72 (Erzurum'a gelmesi), 79, 81 (Atatürk'ün gelecek hakkındaki düşüncelerini M.Müfit Kansu'ya açıklaması), 85 (Heyet-i Temsiliye üyeliğine seçilmesi)
McArthur, General: 236
Medeni Bilgiler, ders kitabı: 232
Medeni Kanun: 206, 215 (Kabul edilmesi)
Mehmet Akif Ersoy: 97, 126, 135, 254 (Ölümü)
Mehmet Ali Aybar, atlet: 230
Mehmet Emin Yurdakul: 10
Mehmet Reşat: Sultan Reşat'a bkz.
Mehmet Şükrü, Afyon Milletvekili: 136
Mekke: 190
Melek Hanım, ilk mühendislerden: 238
Melek Saltukalp / Ökte, ilk konservatuar öğrencilerinden: 251
Memduh Şevket Esendal: 242
Menemen: 64 (İşgali), 71 (Menemen kıyımı), 246 (Kubilay anıtının açılışı)
Menemen olayı: 229, 230
Menil, Fransız Binbaşı: 110 (Türklere esir olması)
Merkez Bankası: 227, 237
Merkez Ordusu: 127, 134, 162 (Kaldırılması)
Mersin: 43, 58, 161 (Kurtuluşu), 260
Merzifon: 52, 54 (İşgali), 87 (İngilizlerin çekilmeleri)
Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü: 237
Metin And: 233, 234, 247
Metin Toker: 209
Mevhibe İnönü: 196
Mevhibe, anılar, Gülsün Bilgehan: 196
Mevlana: 215 (-Türbesinin müze yapılması), 231
Mezopotamya: 48
Mısır: 20, 38, 190
Midilli: 184

Midyat: 58
Mihail Roda, Yunanlı yazar: 155
Mihran, Ali Kemal'in ortağı: 95, 183
Miladi takvimin kabulü: 28 (21 Şubat 1917)
Milas: 61, 111 (İtalyanların çekilmeleri)
Millet Mektepleri: 222, 224 (Bilgi notu var)
Milletlerarası Kadınlar Kongresi: Kadınlar Kongresi'ne bkz.
Milletlerarası rakamların kabulü: 221
Milletler Cemiyeti: 125, 205-207, 214, 236 (Türkiye'nin üye olması), 238, 240, 244, 255 (Hatay sorunu), 258
Milletler Kupası, binicilik: 260 (Ordu Süvari Ekibinin kazanması)
Milli Aşireti isyanı: 110
Milli Blok: Mart 1919
Milli Kongre: 41
Millileştirmeler (demiryolları dışında): 204, 210, 215, 246, 247, 251, 254, 259-261
Milli Kuvvetler: Kuva-yı Milliye'ye bkz.
Milli Musiki ve Temsil Akademisi: 243
Milli Mücadele: 56, 57, 95
Milli Nizam Partisi: 247
Milliyet / Tan, gazete: 214, 215
Milne, General, Karadeniz Ordusu Komutanı: 41, 43 (Vahidettin'in istekleri hakkında raporu), 50, 53, 62, 69 (Atatürk'ün geri çağrılmasını istemesi), 76, 79, 89, 92 (Türkiye'deki işgal kuvvetleri), 125 (Görevini General Harrington'a bırakması)
Milne hattı: 79, 90, 112
Mimber gazetesi: 40 (Atatürk'ün demeci)
Misak-ı Milli / Milli And: 97 (Kabulü), 98 (İlanı), 135, 200
Mithat Cemal Kuntay: 258
Mitingler: 60 (Anadolu), 62 (Fatih), 63 (Üsküdar), 64 (Kadıköy, Diyarbakır), 65 (Sultanahmet)
Moda: 219
Mondros: 34, 35 (-Mütarekesi)
Mongeri, Guilio, mimar: 223
Moorehead, Alan: 23
Montesquieu: 192
Montreux Sözleşmesi: 252
Moskova: 115 (1. Moskova görüşmeleri), 133, 134 (2. Moskova görüş-

meleri; Türk-Afgan Andlaşması'nın imzalanması), 135 (Türk-Sovyet Andlaşması'nın imzalanması), 137, 147, 165, 166, 169, 247 (-Devlet Tiyatrosu)
M. Şevki Yazman: 178
Muazzez Yücesoy / Kurtoğlu, ilk konservatuar öğrencilerinden: 251
Mudanya: 113, 114 (İşgali)
Mudanya Konferansı: 186 (Başlaması), 187 (-Mütareke Anlaşması'nın imzalanması ve yürürlüğe girmesi)
Muğla: 29, 48, 145, 151
Muhammed Sadık: 194
Muharrem Giray: 168
Muhtar Bey, Dışişleri Bakanı V.: 201
Muhsin Ertuğrul: 192, 226, 232, 246
Mukbil Kemal Taş, mimar: 202
Murat Dağı: 177
Musa Efendi, Heyet-i Temsiliye üyesi: 81
Musa Kazım Efendi, Şeyhülislam: 52 (Tutuklanması)
Musiki Muallim Mektebi: 203, 221, 229, 251 (Konservatuara dönüştürülmesi; bilgi notu var)
Mussolini: 51 (Faşist partiyi kurması), 186, 215, 251, 252 (Öldürülmesi)
Mustafa Fehmi Gerçekler, din bilgini: 108 (İlk Din İşleri Bakanı), 110 (İdama mahkûm olması)
Mustafa Fevzi Efendi: 201
Mustafa Necati Bey, Milli Eğitim Bakanı: 91, 201, 224 (Ölümü)
Mustafa Sabri (İşbirlikçi Şeyhülislam): 46, 63, 68, 86, 157, 160, 189 (İngilizlere sığınması), 191
Mustafa Sagir, İngiliz casusu: 127, 141, 142 (İdam edilmesi)
Mustafa Suphi: 128, 131, 132 (Öldürülmesi)
Musul: 37, 38, 178 (İngilizlere karşı Musul / Revandiz'de Derbent başarısı), 181, 197, 205 (Haliç Konferansı), 206, 207, 214, 215, 216 (Ankara Anlaşması'na bkz.)
Muş: 25, 27
Müdafaa-yı Hukuk (MH) dernekleri: 38 (İzmir), 41 (İzmir), 42 (Urfa), 42 (Doğu İlleri..), 44 (İstanbul'da, Adana / Klikya), 49 (Trabzon), 53 (İzmir MH Kongresi), 56 (Adana'da Adana / Kilikya MH Derneğinin şubesinin açılması), 67 (Denizli), 72 (MH telgraflarının çekilmesinin İstanbul'ca yasaklanması), 85 (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Derneği çatısı altında birleşmeleri)
Müdafaa-yı Hukuk Grubu: 142 (Kurulması)

Müderrisler Cemiyeti: 86 (Milli Mücadele aleyhinde bildiri yayımlamaları)
Mümtazüddevle İsmail Han, İran Elçisi: 169
Mürsel Bakû, Albay: 51, 158
Mürüvvet Hanım, ilk kadın hâkimlerden: 235
Müşir Fuat Paşa: 148
Müşir Zeki Paşa: 110

N

Nablus: 32 (Yedinci Ordu Karargâhı)
Naci Eldeniz: 150
Naibzade Ali, Stergadis'in yardımcısı: 64
Nairne, Albay, İngiltere'nin Atina Ataşemiliteri: 143, 151, 166, 170
Namık Kemal: 9, 28
Nasturi ayaklanması: 206
Naşide Saffet, ilk güzellik kraliçesi: 230
Nazım, Dr., İttihatçı: 147
Nazım Bey, Yarbay, 7. Tümen Komutanı: 145 (Şehit olması)
Nazım Bey, Tokat Milletvekili: 136, 156
Nazım Paşa, Harbiye Nazırı: 80
Nazi / ler: 237, 238
Nazilli: 69 (1. işgali), 81 (1. ve 2. Kongreler), 113 (İşgali), 249 (Basma Fabrikası)
Necil Kazım Akses, besteci: 246
Necit: 26
Necmettin Erbakan: 247 (Sanat ve spor hakkında söyledikleri)
Nehru: 184, 194
Nermin Elgün / Akagündüz, ilk konservatuar öğrencilerinden: 251
Neyyire Neyir: 192
Nezahat Güreli, ilk kadın hâkimlerden: 227
Nif / Mustafakemalpaşa: 69 (İşgali), 182 (Atatürk'ün gelmesi)
Niğde Müzesi: 251
Nihat Anılmış Paşa, 2. Ordu Komutanı: 39, 42, 45, 113, 162
Nihat Reşat Belger, Dr.: 259
Noel, İngiliz Binbaşı: 70, 85
Numan Usta, milletvekili: 158
Nurdoğan Taçalan: 50

Nurettin Paşa: 40 (İzmir XVII. Kolordu Komutanlığına atanması), 51, 53 (Görevinden alınması), 117 (Anadolu'ya geçtiği için idama mahkûm olması), 127, 158, 169 (1. Ordu Komutanlığına atanması), 234 (Ölümü)
Nuri Conker: 228, 255 (Ölümü)
Nusret mayın gemisi: 21
Nutuk: Söylev'e bkz.
Nüfus sayımı: 219 (1927), 250 (1935)

O

Oltu: 46, 65, 109, 112 (Ermenilerce işgal edilmesi)
On Altıncı Kolordu (Edirne, Diyarbakır): 24, 25
On Dokuz Mayıs Stadı, Ankara: 254 (Açılışı)
On Dokuzuncu Tümen (Tekirdağ, Gelibolu): 21 (Kuruluşu), 22
On İki Ada: 14, 17, 23
O Günden Bugüne, anılar, V.R.Zobu: 227
On Yedinci Kolordu (İzmir): 15, 53, 55, 68 (Kaldırılması)
Opera sineması: 233
Orduda ıslahat (Balkan Savaşı'ndan sonra): 18
Ordu Film Merkezi: 160
Orhan Arda, mimar: 265
Ortanca: 173
Osmaniye: 117
Osmanlı Devleti / hükümeti / yönetimi / Osmanlı / lar: 9, 11, 12, 14-17, 18 (Genel seferberlik ilan etmesi), 19 (Birinci Dünya Savaşı'na girmesi), 20, 26, 27, 29, 31, 34 (Mütareke istemesi), 40 (-Donanmasının gözaltına alınması), 45, 55, 65 (Mitingleri yasaklaması), 68, 69 (Barış Konferansı'na çağrılması), 71 (Atatürk'ün geri çağrılması), 73, 76, 77, 80 (Atatürk ve R.Orbay'ın tutuklanmalarını istemesi), 81 (Kuva-yı Milliye'nin dağıtılması, Atatürk'ün ordudan çıkarılması kararı), 82, 86, 88 (Ali Rıza Paşa hükümetinin seçim yapılacağını ilan etmesi), 89 (Salih Paşa'yı Heyet-i Temsiliye ile görüşmek üzere Amasya'ya göndermesi), 96 (Meclis'in açılışı), 97, 104 (Kuva-yı İnzibatiye'nin kurulmasına karar verilmesi), 106 (Barış Konferansı'na çağrılması), 108, 110, 113, 114, 115 (Sevres Andlaşması'nı kabul etmesi), 118 (Rahip Frew'a nişan verilmesi), 119, 133, 165, 172, 179, 183, 188, 189 (Osmanlı yönetiminin son bulması)

Osmanlı hanedanı: 90, 119, 204
Osmanlı Tarihi, N.Kemal: 9, 28
Otuz Bir Mart gericilik olayı: 12

Ö

Ödemiş: 65, 68 (İşgali)
Öğretici ve Teknik Filmler Kanunu: 255
Öğretmenler Kongresi: 145
Ömer Faruk Efendi, Abdülmecit'in oğlu: 140
Ömer Mümtaz, Heyet-i Temsiliye üyesi: 85
Ömer Seyfettin: 94 (Ölümü)
Özdemir Bey, Milis Komutanı: 178
Özsoy, opera, A.Saygun: 243

P

Pangalos, General: 186
Papulas, General, Yunan Başkomutanı: 126, 132, 134, 138, 148, 152-154, 156, 167 (Ordu Komutanlığından istifası), 191 (1935'te idam edilmesi)
Paraşüt Kulesi, Ankara: 257 (Açılışı)
Paris: 47, 69, 78, 91, 162, 163, 169, 174, 186, 190
Parlamentolar Konferansı, İstanbul: 244
Parti Pehlivan, çeteci: 75
Paul Hindemit, besteci: 251
Pellé, General: 130, 185, 196
Petrol: 26, 68
Petrograd: 29
Peyam-ı Sabah, işbirlikçi gazete: 95, 105, 165
Peyami Safa: 161
Picardie manevrası: 13
Picot, M., Fransa'nın Suriye Temsilcisi: 92
Plastiras, Albay, ihtilalci: 186
Poincaré: 161 (Başbakan olması), 169, 186, 190
Polis Enstitüsü: 258 (Açılışı)
Polonya: 38, 39, 260

Polatlı: 146-148, 153-155
Polimenakos, General: 180
Pontus olayı: 50, 66, 79, 93, 115, 122, 127, 161
Portekiz: 13, 235
Posof: 48 (Gürcülerce işgali)
Pozantı: 39, 44, 110, 116 (1. Kongre), 122 (2. Kongre)
Praetorius, E., orkestra şefi: 246
Protopapadakis: 167 (Yunanistan başbakanı olması), 191 (İdam edilmesi)
Price, G.Ward, gazeteci: 41
PTT: 239, 255

R

Rahime Onbaşı: 117 (Şehit olması)
Rahip Frew, İngiliz ajanı: 63, 88
Rahmi Bey, 174. Alay Komutanı: 102 (Anzavurcularca şehit edilmesi)
Rahmi Bey, İzmir Valisi: 50
Raif Hoca: 81
Rallis, D., Yunanlı: 125 (Başbakan olması), 132 (İstifa etmesi)
Ramiz, karikatürist: 258
Rapollo Andlaşması: 31
Ratıp Aşir, heykelci: 246
Ratıpzade Mustafa, Heyet-i Temsiliye üyesi: 85
Rattigan, İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı: 147
Rauf Orbay: 34, 36, 39, 51, 58, 65 (Anadolu'ya geçmesi), 70, 72 (Amasya'ya gelmesi), 77, 80, 81, 100, 101 (Malta'ya sürülmesi), 158, 170 (Bakanlar Kurulu başkanlığına seçilmesi), 175, 185, 197 (İstifa etmesi), 202, 207, 249
Rawlinson, Albay: 77
Recep Peker, Bakan, CHP Genel Sekreteri: 249
Refet Bele, Albay: 77, 78, 114 (İdama mahkûm edilmesi), 123, 125, 127, 128, 134 (Paşalığa yükselmesi), 138, 139, 141, 148, 169, 187, 188 (İstanbul'a gelmesi), 207, 239 (Milletvekili seçilmesi, 1935)
Refi Cevat Ulunay: 64, 84, 119, 122
Refik Halit Karay: 46, 52, 55, 71-73, 88, 104, 190 (Kaçması), 262
Refik Saydam, Dr.: 201
Refik Şevket İnce: 150
Renin, gazete: 89

Reşat Çiğiltepe, Albay: 176
Reşat Halis: 116 (Sevres'i imzalayan üç kişilik kuruldan), 122
Reşat Hikmet Bey, Osmanlı Meclisi Başkanı: 99 (Ölümü)
Reşat Nuri Güntekin: 160, 220
Reşit Galip, Dr., Milli Eğitim Bakanı: 227, 242 (Ölümü)
Reşit Paşa, Sivas Valisi: 83
Rıfat, M., Börekçi, Ankara Müftüsü: 104 (Dürrizade Abdullah'ın fetvalarına karşı fetva vermesi; açıklama notu), 110 (İdama mahkûm olması), 204, 213
Rıza Nur, Dr.: 108 (İlk Eğitim Bakanı), 189
Rıza Pehlevi, İran Şahı: 243
Rıza Tevfik Bölükbaşı / Filozof (!): 46, 74, 101, 116 (Sevres'i imzalaması), 122, 164, 165, 189 (İngilizlere sığınması)
Rize: 25, 31 (Kurtuluşu), 213
Romanya: 17, 27 (Birinci Dünya Savaşı'na girmesi), 243
Roosevelt: 241
Rum / lar: 50, 53, 56, 58, 63, 78, 89 (-Patriği), 93, 160, 180, 182, 186
Rumbold, Sir Horace, İngiliz Yüksek Komiseri: 126 (J. de Robeck'in yerine atanması), 136, 141, 157, 159, 161-163, 165, 179, 184, 188, 189, 196
Rumbeyoğlu Fahrettin, Maarif Nazırı: 104 (Türk sözcüğünü yasaklaması)
Rumeli: 16
Rusya / Rus / lar: 10, 11, 17-19, 20 (Sarıkamış Savaşı), 22, 25-27, 29, 30 (Cumhuriyetin ilan edilmesi, devrim), 31, 50, 97 (Rus göçmenlerin İstanbul'a gelmeye başlamaları). Sonrası için Moskova ve Sovyetler'e bkz.
Ruşen Eşref Ünaydın: 32 (Atatürk'le mülakatı), 182
Rübab-ı Şikeste, şiirler, Tevfik Fikret: 10, 28
Ryan, A., İngiliz Yüksek Komiserliği Baştercümanı: 93 ('Amacımız bölmek ve hükmetmek olmalı'), 120 ('İç isyanlara güvenelim')

S

Sabahattin Ali: 254
Sabiha Gökçen: 213, 252, 257, 261 (Balkan turu)
Sabiha Güreyman, ilk voleybolculardan: 217
Sabiha Hanım, ilk mühendislerden: 238

Sad Planı: 160
Sadabat Paktı: 256 (Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında)
Sadık Bey, Albay: Hürriyet ve İtilaf Fırkası liderlerinden: 90, 115
Sadri Maksudi Arsal: 228
Sadullah Bey, Heyet-i Temsiliye üyesi: 81
Sağlık Şûrası: 231 (İlk kez)
Saim Polatkan, binici: 260
Sait Faik: 250
Sait Halim Paşa: 16 (Sadrazam olması), 52 (Tutuklanması; Malta'ya sürülecek), 159 (Roma'da öldürülmesi)
Said-i Kürdi / Nursi: 86
Sait Molla, İngiliz ajanı: 46, 57, 63, 65 (İngiliz mandası için çalışması), 88 (Entrikaları), 103, 108
Sakarya'dan İzmir'e, araştırma, B.N.Şimşir: 163
Sakarya Savaşı: 147, 151-155
Salahi R.Sonyel: 169
Salazar, Portekiz diktatörü: 235
Salih Bozok: 20, 192
Salihli: 69, 75, 92, 99, 112 (İşgali), 181, 193
Salih Paşa, Nazır, Sadrazam: 89 (Amasya görüşmesi), 100 (Hükümet kurması), 102 (İngiltere'nin baskısı üzerine istifası), 134, 143, 150
Saltanatın kaldırılması: 189, 190, 200
Saltanat Şûrası: 66 (Birinci), 115 (İkinci), 116
Sami, Vahidettin'in yeğeni: 169
Samih Rıfat Bey: 235
Samsun: 52 (İşgali), 53, 62 (Atatürk Samsun'da), 65 (Ayrılması), 68, 70, 74, 78, 87 (İngilizlerin çekilmesi), 127, 145 (Bombalanması), 146, 168 (Bombalanması), 206, 222
Sanayi, genel: 166 (1922'de sanayi dalları ve işçi sayısı), 218 (İlk Kanun), 225 (2. Kanun), 235 (Sanayi Sergisi), 242, 243, 251 (1. Sanayi Kongresi)
San Remo: 29, 105 (-Konferansı, Üçlü Anlaşma'nın kesinleştirilmesi), 190 (Vahidettin'in yerleşmesi), 215
Sansür: 41, 49, 63 (İzmir'de Yunan sansürü), 191, 198 (Kaldırılması)
Saraybosna suikastı: 18
Sarayburnu: 217, 222 (Atatürk'ün yeni Türk alfabesi hakkında konuşması), 265
Sarıkamış: 20 (-Savaşı), 108 (Ermeni Sovyet yönetiminin kurulması), 121 (Geri alınması), 123

Sarıköy: 156, 168
Saros: 22
Savarona: 261-263
Sedat Simavi: 28
Seddülbahir: 22, 24
Seferihisar: 61
Sekizinci Edvard: 253
Selahattin Adil, Albay, Paşa: 113
Selahattin Enis: 192
Selahattin Köseoğlu, Albay: 78
Selanik: 9, 11, 12, 15, 24, 58, 241, 261
Semaver, hikâyeler, Sait Faik: 250
Semih Türkdoğan, atlet: 230
Serbest Cumhuriyet Fırkası: 228 (Kuruluşu, İzmir olayları), 229 (Partinin kendini feshetmesi)
Sergey Yutkeviç, sinemacı: 237
Servet Bey, Heyet-i Temsiliye üyesi: 81
Sevres Andlaşması: 29, 98, 117 (İmzalanması), 122-124, 132, 134, 157, 159, 164, 197
Seydiköy: 63
Seyfi Arkan, mimar: 250, 255
Seyidgazi: 156
Seyid Abdülkadir: 45, 102
Seyit Bey, Adalet Bakanı: 201
Sıhhiye: 209
Sındırgı: 113 (İşgali)
Sırbistan / Sırp / lar: 15, 17, 18, 33
Sırrı, rasıt Yüzbaşı: 149 (Şehit olması)
Silifke: 54
Silvan: 25, 210
Sina Akşin: 12
Sinop: 127, 146 (Bombalanması), 222
Sivas: 26, 51, 56, 74, 75, 83, 90, 91 (Komutanlarla toplantı), 127, 213, 222, 243
Sivas Kongresi: 73, 83, 84 (Kongre'nin açılması), 85 (11 Eylülde sona ermesi; ek Heyet-i Temsiliye üyeleri: Kara Vasıf, Hüsrev Sami, Hakkı Behiç Bayiç, Ömer Mümtaz, Mazhar Müfit Kansu, Ratıpzade Mustafa), 86, 200, 219
Sivrihisar: 149 (İşgali), 155 (Geri alınması), 157, 163

Siyasal Bilgiler Okulu: 254
Siyasi Hatıralar, A.F.Cebesoy: 249, 253
Sodom ve Gomore, roman, Y.K.Karaosmanoğlu: 220
Sofya: 17, 34, 261
Soma: 112 (İşgali)
Souchon, Amiral: 19
Sovyet / ler: 120 (İlk yardımın gelmesi), 121 (Elçilik kurulunun gelmesi), 122 (Sovyet yardımı), 137, 156, 166, 224, 260 (Almanya ile anlaşma)
Soyadı Kanunu: 243
Söke: 61, 105 (İşgali), 165 (İtalyanların boşaltması üzerine Yunanlılarca işgali)
Söylev / Nutuk, Dil Derneği yayını: 62, 100, 107, 121, 128, 219 (Okuması, 1927)
Sözde Kızlar, roman, Peyami Safa: 161
Spa Konferansı: 113
Spor Kongresi, birinci: 251
Stergiadis, Yunan Yüksek Komiseri: 64, 171, 181
Stokes, Albay: 124
Stratos, Yunan politikacısı: 191 (İdam edilmesi)
Sultanahmet Camisi: 233
Sultanahmet mitingi: 65
Sultan Reşat: 12, 32 (Ölümü)
Suriye: 11, 48, 86, 92, 100, 145, 157, 208
Suruç: 91 (İşgali)
Susurluk: 113 (İşgali)
Südetler: 260
Süleyman Şefik Paşa, Harbiye Nazırı: 82, 84
Sümerbank: 229, 240, 246
Süreyya Ağaoğlu, ilk kadın avukat: 220
Süveyş Kanalı Seferi: 20 (Birinci), 27 (İkinci)

Ş

Şahin, Teğmen: 102 (şehit olması)
Şakir Paşa, Harbiye Nazırı: 56
Şam: 11, 26, 34
Şapka: 13, 81, 212, 213

Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun: 214
Şarköy: 16
Şark Vilayetleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti: Doğu İlleri Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'ne bkz.
Şaziye Yusuf Hanım, ilk kadın diş doktoru: 216
Şefik Aker, Albay: 40, 64, 65
Şehir Tiyatrosu, İstanbul: 24, 94, 197, 226, 234, 246
Şehzadebaşı karakolu: 100
Şeker Fabrikaları: 217 (Alpullu, Uşak), 240 (Turhal), 241 (Eskişehir), 244 (Turhal Fabrikasının açılışı), 249 (-Genel Müdürlüğünün kurulması)
Şemsi Belli: 205
Şerafettin Turan: 15, 16
Şeria nehri: 33
Şerif Paşa, sözde Kürt temsilcisi: 91 (Paris'te Kürt-Ermeni anlaşması; bu anlaşma Anadolu Kürtleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır), 103 (İngilizlerin emrinde olduğu)
Ş.Sabri Akalın, mimar: 258
Şeriatçı Bir Ayaklanma, araştırma, Sina Akşin: 12
Şevket Efendi, Gönen Müftüsü: 103 (Anzavurcularca şehit edilmesi)
Şevket Süreyya Aydemir: 9, 67
Şevki Balmumcu, mimar: 242
Şeyh Eşref ayaklanması: 90
Şeyh İdris: 26
Şeyh Saffet (Yetkin) Efendi: 204
Şeyh Sait / İsyanı: 45, 209-211
Şeyh Sait ve İsyanı, araştırma, M.Toker: 209
Şeyh Servet Efendi: 136
Şuhut: 174
Şükrü Kanatlı, Albay: 262
Şükrü Naili Gökberk Paşa: 198 (Bir birlikle İstanbul'a gelmesi), 254 (Ölümü)
Şükrü Saraçoğlu: 203

T

Tagore, R.: 217
Takrir-i Sükûn Kanunu: 210, 218, 224
Taksim Meydanı: 222

Taksim Stadı: 244
Takvim: 28 (-Değişikliği, 21 Şubat 1917), 214 (Milletlerarası saat ve takvimin kabulü)
Talat Paşa: 28, 30, 34, 37, 135 (Berlin'de şehit edilmesi)
Tandoğan Alanı: 238
Tarım Kredi Kooperatifleri: 224
Tarım Satış Kooperatifleri: 250
Tarsus: 43, 160 (Kurtuluşu)
Taşbebek, opera, Adnan Saygun: 246
Tayfur Sökmen, Hatay Devlet Başkanı: 262
Tebriz: 32, 40
Teğmen Hamdi: 53
Teğmen Şahin: 102 (Şehit olması)
Tek Adam, araştırma, Ş.S.Aydemir: 9
Tekalif-i Milliye emirleri: 148
Tekirdağ: 21, 44, 115 (İşgali), 185, 190 (Türk idaresinin kurulması), 222
Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması: 212 (Kararname), 214 (Kanun)
Telefon: 217, 225, 247, 249, 259
Teodakis, Yunan Savaş Bakanı: 151, 191 (İdam edilmesi)
Teodor Post, mimar: 218
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası: 207, 208, 211 (Kapatılması), 216
Terzilik Mektebi: 224
Tevfik Fikret: 10, 20
Tevfik (Okday) Paşa: 34, 38 (Birinci hükümeti), 47 (İkinci hükümeti), 49, 50, 51 (Üçüncü hükümeti), 52 (İstifası), 95, 108, 109, 123 (Dördüncü hükümeti), 124, 132, 143 (Beşinci hükümeti), 161-163, 188, 189 (İstifası) 252 (Ölümü)
Tevhid-Tedrisat Kanunu: 204
Tınaz Tepe: 175
Ticaret Kanunu: 216
Tiflis: 134, 171
Times gazetesi: 70, 181
Tokat: 127, 222
Tokat Müzesi: 214
Topçu Rıza Paşa: 116 (Saltanat Şûrası'nda Sevres'i reddetmesi), 142 (Ölümü)
Toprak Kanunu: 225, 243, 258
Toprak Mahsulleri Ofisi: 262 (Kurulması)
Torbalı: 63

Topal Osman Ağa: 148, 195, 196
Topkapı Sarayı: 206 (Halka açılması)
Toros tünelleri: 44
Townshend, General: 26, 34, 167, 171
Toynbee, Arnold J.: 155
Trablus: 14, 15
Trabzon: 26, 31 (Kurtuluşu), 42, 49 (Kongreler hakkında bilgi), 56, 66, 120, 132, 153, 195
Trakya: 38, 59, 94, 187 (Doğu Trakya), 188 (Doğu Trakya), 189 (Doğu Trakya)
Trakya Kolordusu: 116 (Bulgaristan'a sığınması)
Trakya-Paşaeli Cemiyeti: 41, 49 (-Temsilcilerine Atatürk'ün yanıtı), 78 (1. Kongresi ve öteki kongreler hakkında bilgi notu)
Trikupis, General, Yunan Ordusu Başkomutanı: 176, 177, 179 (Esir edilmesi ve öteki esir edilen komutanlar hakkında bilgi notu), 180, 186
Troçki: 224
TRT: 214
Tunalı Hilmi Bey: 222 (Ölümü)
Turan: 33
Turgutlu: 48, 67
Turhal: 240, 244
Türbe Tepe: 151
Türk / ler / Türkiye: 30, 31, 33, 43, 44, 48, 50, 54, 68-70, 73, 79 (Milne hattı), 83, 87, 99, 102, 105, 114, 115, 117, 122, 129, 132, 134-138, 142, 144, 152, 153, 156-161, 163-165, 168, 170-173, 175, 179, 180, 182, 184, 185, 188, 189, 196, 198, 205, 214, 225, 234, 237, 238, 240-243, 245, 250, 252
Türk alfabesi: 222, 223 (Alfabe marşı, yeni alfabenin TBMM'nce kabulü)
Türk Basın Kongresi: 248
Türkçe hutbe, kamet, Kuran, ezan: 221, 233, 235-237
Türkçe Şiirler, M.E.Yurdakul: 10, 28
Türk Devrim Tarihi, Şerafettin Turan: 15, 16, 18, 23, 41, 42, 52, 63, 73, 75, 78, 81, 82, 84-86, 89-92, 94-97, 100-103, 116, 119, 134, 135, 189, 191, 197, 228, 230
Türk Dil Kurumu: 235 (Türk Dili Tetkik Cemiyeti), 236 (Birinci Dil Kurultayı), 238, 244 (İkinci Dil Kurultayı), 253 (Üçüncü Dil Kurultayı)
Türk Eğitim Derneği: 221
Türk Hava Kurumu: 209
Türk Hava Yolları: 239
Türk Hukuk Kurumu: 242

Türkiye Büyük Millet Meclisi: 78, 85, 105-107 (Açılması), 108 (İlk Bakanlar Kurulu'nun seçilmesi), 109, 110, 113-115, 118 (Sevres'i kabul ve imza edenlerin hain ilan edilmesi), 119, 124, 127, 128, 131 (İlk Anayasanın kabulü), 132, 133, 135 (B.Sami'nin Fransız ve İtalyanlarla yaptığı anlaşmaların reddedilmesi), 136 (B. Sami'nin İngilizlerle yaptığı esir değişimi sözleşmesinin de reddedilmesi), 141, 146-148, 151, 156, 158-160, 162, 166, 169, 170, 172, 173, 175, 180, 181, 187-189 (Saltanatın kaldırılması), 190, 191, 195, 196 (Seçimin yenilenmesi kararı), 197 (II. Dönemin başlaması), 198, 199, 200 (Cumhuriyetin kabul ve ilan edilmesi), 202, 204, 206 (Yeni binasına taşınması), 207, 210, 213, 215, 216, 218, 219 (III. Dönemin başlaması), 223, 229, 231 (Seçimin yenilenmesi kararı, IV. Dönemin başlaması), 241, 244, 245, 246 (Seçimin yenilenmesi kararı), 247 (V. Dönemin başlaması, 18 kadın milletvekili), 248, 253, 258, 259 (Üçüncü binanın tasarımı), 262, 264, 265
Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası: 127
Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı: 172
Türkiye Komünist Fırkası: 123
Türkiye'nin Kalbi Ankara, film: 237
Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, araştırma, S.R.Sonyel: 169
Türkkuşu: 248
Türk Ocağı: 14 (Kuruluşu), 197, 212, 226 (Ankara), 233 (Ankara), 234 (Ankara Halkevi olması)
Türk Parasını Koruma Kanunu: 226
Türk Tarih Kurumu: 227 (Türk Tarihini Tetkik Heyeti), 231 (Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti), 238, 247
Türk Tarih Kongresi: 235 (Birinci), 257 (İkinci)
Türk Tarihinin Ana Hatları: 238
Türk Tiyatrosunu Himayet Derneği: 203
Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu: 192
Türk'ün Ateşle İmtihanı, anılar, H.E.Adıvar: 65
Türk Vatandaşlığı Kanunu: 222
Türk-Yunan Savaşı: 9 (1897)

U

Uçak Fabrikası, Kayseri: 217, 243
Uğur Mumcu: 209, 216
Ukrayna: 160, 161 (Dostluk Andlaşması)

Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkında Kanun: 248
Ulus Meydanı: 220, 246
Urfa, Şanlı: 42, 53 (İngilizlerce işgali), 85, 90 (Fransızlarca işgali), 104 (Kurtuluşu)
Urla: 59, 61
Uşak: 112, 118 (İşgali), 136, 178 (Kurtuluşu), 217
Uzunköprü: 46

Ü

Üç İstanbul, roman, M.C.Kuntay: 258
Üçlü Anlaşma: 29, 98, 117
Üniversite: 10, 205, 213, 239 (Üniversite reformu), 239, 242, 255
Üniversite boykotu: 164, 165, 171, 172, 174 (Sona ermesi)
Ürdün Emiri Abdullah: 256
Üsküdar: 63, 111, 260

W

Walder, David: 182
Webb, Amiral, İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı: 39, 47 ('Padişah bizi buraya yerleştirmek istiyor'), 52 (D.Ferit hakkında raporu), 55, 59, 63, 83, 88
Weizman: 46
Wilhelm II., Amanya İmparatoru: 38 (Tahtını bırakması)
Wilson, ABD Başkanı: 16, 27, 31 (14 ilkeyi açıklaması), 57 (İtalyanlara tepkisi), 57, 74 ('Türkler İstanbul'u terk etmelidir'), 110, 127 (Ermenistan sınırlarını belirlemesi (!))
Wilson, General, İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı: 47
Wilson Prensipleri Cemiyeti: 42
Wrangel, General: 125

V

Vahidettin: 25 (Veliaht olması), 30 (Atatürk'le birlikte Almanya'ya gitmesi), 31 (Dönmeleri), 32 (Padişah olması), 33, 34, 36, 38, 40, 41, 43 (General Milne'ın Vahidettin'in istekleri hakkında raporu; Vahi-

dettin'in tutumu hakkında not), 44 (Meclis'i kapatması), 47 (İngiliz Yüksek Komiserliğine aracı göndermesi), 48 (Hayatı için güvence istemesi), 52 (D.Ferit'i Sadrazamlığa getirmesi), 54 (İngilizlere tam teslimiyet mesajı ve İngiliz mandası önerisi), 55, 60 (Atatürk'le uzunca konuşması), 69, 71, 72, 75 (Ali Kemal'e söyledikleri), 76, 80, 82, 86 (D.Ferit hükümetini destekleyen bir bildiri yayımlanması), 87, 94, 99, 100 ('Millet koyun sürüsü'), 103 (Meclis'i kapatması), 107, 109 (Atatürk'ün vd.nin idam kararını onaylaması), 110 (F.Çakmak'ın idam kararını onaylaması), 111 (İnönü'nün vd.nin idam kararını onaylaması), 114 (Refet Bele'nin idam kararını onaylaması), 117-119, 122, 129, 132 (TBMM'ni tanımayı reddetmesi), 136 (Rumbold'la görüşmesi), 140, 142 (Rumbold'la görüşmesi), 150, 161, 162 (İngilizlere casusluk etmesi; TBMM'ni tanımayı reddetmesi), 163 (Boğazları İngiliz yönetimine vermeyi önermesi), 165 (Rumbold'la görüşmesi), 169, 172 (Rumbold'la görüşmesi, milli ordunun yok edilmesi için destek istemesi), 179, 183, 184, 187, 189 (Padişahlığının sona ermesi), 189 (Rumbold'la konuşması), 190 (İngilizlere sığınması ve yurt dışına kaçması), 191 (Halifelikten de düşürülmesi), 215 (Ölümü)

Vahidettin, M.Kemal ve Milli Mücadele, araştırma, T.Özakman: 12, 14, 25, 33, 50, 52, 57, 80, 84, 125, 130, 138, 146, 155, 157, 162, 175, 185, 189, 197

Van: 26, 32, 49, 51

Varlık, dergi: 246

Varto: 211

Vasıf Çınar: 91, 203

Vasfi Rıza Zobu: 227, 247

Vatan ve Hürriyet Cemiyeti (Atatürk'ün kurduğu gizli örgüt): 11

Vatandaş İçin Medeni Bilgiler: Medeni Bilgiler'e bkz.

Vecihi, pilot: 151

Vedat Tek, mimar: 206, 221

Vehip Paşa: 31

Venizelos: 21, 37, 45 (Yunan isteklerini açıklaması), 48, 58, 63, 73, 94, 100, 114, 119, 122, 125 (Seçimi kaybetmesi), 139, 155, 203 (Yeniden Başbakan olması), 228 (Ankara'ya gelmesi), 229, 242 (Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstermesi), 251 (Ölümü)

Versaille Barış Andlaşması: 75, 247, 251

Viyana: 32, 263

Vurun Kahpeye, roman, H.E.Adıvar: 214

Y

Y.Ahmet, mimar: 208
Yaban, roman, Y.K.Karaosmanoğlu: 232
Yahşıhan: 80 (Dar demiryolu hattının açılışı), 211 (Geniş hattın açılışı)
Yahudi / ler: 238, 240
Yahya Kaptan: 95 (Şehit edilmesi)
Yahya, Trabzon İskele Kâhyası: 132, 153, 169 (Öldürülmesi)
Y.Kadri Karaosmanoğlu: 185, 220, 232, 241, 264
Yakup Şevki Paşa: 42, 44, 50, 53 (Erzurum'dan ayrılması), 105 (İstanbul'da tutuklanıp Malta'ya sürülmesi), 158 (Serbest bırakılması), 159 (2. Ordu Komutanlığına atanması), 171 (Taarruz planına itiraz etmesi), 180 (Taarruz planına itiraz ettiği için Atatürk'ten özür dilemesi)
Yalıncak köyü: 239
Yanis Papadimas, Yarbay: 184
Yanya: 16
Yaşar Erkan: 250 (Olimpiyat şampiyonu)
Yatağan: 69 (İşgali)
Yavuz zırhlısı: 19, 42, 225, 265
Yedinci Ordu: 30, 32, 33
Yemen: 42
Yeni Gün gazete, Ankara: 117 (Yayımlanmaya başlaması), 186
Yenikale: 59 (İşgali)
Yenişehir: 209
Yerebatan Camisi: 233
Yerli Mallar Haftası: 224
Yeşil Gece, roman, R.N.Güntekin: 220
Yeşilköy: 17, 261
Yeşilordu örgütü: 121 (Dağıtılması), 136
Yıldırım Ordular Grubu: 30, 31, 38
Yorgi, Konstantin'den sonraki Yunan Kralı: 186
Yozgat: 109 (1. isyan), 119 (2. isyan), 126, 127
Yörük Ali Efe: 71, 128
Yugoslavya: 225, 242
Yunanistan / Yunan / lılar: 14 (Balkan Savaşı), 17, 21 (Birinci Dünya Savaşı'na katılması), 37, 46, 49, 51, 56-58, 59 (İzmir istihkâmlarının işgali), 60 (İzmir'e çıkmaları, Türk kıyımı), 61-71, 76, 79, 81,

82, 87, 94, 95 (Anadolu'daki kuvveti), 100, 103-105, 108 (15 Mayıs 1920'de Anadolu'daki kuvveti), 112 (Uşak ve Bursa doğrultusunda ilerlemeye başlamaları), 113-119, 122, 123, 125 (Seçim), 126-130, 132, 134, 135, 137 (Türkiye'nin Karadeniz kıyılarını ablukaya alması), 138-141, 143, 144, (24 Haziran 1921'de Anadolu'daki kuvveti), 145, 149 (Ankara'ya doğru yürüyüşe geçme), 150, 151-161, 163-170, 171 (İstanbul'u işgal hevesine kapılmaları), 172-180, 181 (Mütareke istemeleri), 184 (Kalıntıların Çeşme'den ayrılmaları), 185 (Son kalıntıların da Erdek'ten ayrılmaları), 186 (Yunan ihtilalinin başlaması), 187, 191 (İdam kararlarının yerine getirilmesi), 198, 202 (Seçimi Venizeloscuların kazanması), 242, 252

Yunanlıların İzmir'de Son Günleri, araştırma, Bilge Umar: 60

Yunus Nadi: 103, 133, 203

Yusuf İzzet Met Paşa: 165 (Ölümü)

Yusuf İzzettin Efendi, Veliaht: 25 (İntihar etmesi)

Yusuf Kemal Tengirşenk: 108 (İlk İktisat Bakanı), 110 (İdama mahkûm olması), 133, 141 (Dışişleri Bakanı seçilmesi), 162-164, 185

Yüce Divan: 221

Yüksek Mühendis Mektebi / Teknik Üniversite: 220

Yüksek Ziraat Enstitüsü: 239, 241

Yümnü Üresin, Yüzbaşı: 119

Yüzbaşı Halil, Ethem'in Kurmay Başkanı: 142 (İdam edilmesi)

Yüzbaşı Selahattin'in Romanı, anılar, İlhan Selçuk: 33, 63, 64, 69

Yüzellilikler: 46, 85, 202 (Bilgi notu var), 262 (Affedilmeleri)

Z

Zabit (Subay) Namzetleri Talimgâhı, Ankara: 113 (Kurulması), 124

Zafer Tepe: 154

Zafer torpidosu: 265

Zağanos Paşa Camisi, Balıkesir: 97, 221

Zaharof, silah taciri: 60

Zaniyeler, roman, Selahattin Enis: 192

Zara: 135

Zekai Apaydın: 133

Zeki Sarıhan: 125

Zeki Soydemir, 2. Süvari Tümeni Komutanı, Yarbay: 182

Zeki Üngör, besteci: 223, 226
Zeynel Abidin (Konyalı): 46, 56, 189 (İngilizlere sığınması)
Ziraat Kongresi: 230
Ziya Gökalp: 100, 129, 143, 207 (Ölümü)
Ziya Hurşit: 216
Zonguldak: 52 (İşgali), 112 (Kurtuluşu), 244 (Kok Fabrikası), 249, 250 (Antrasit Fabrikası)
Zorunlu göçettirme: Göçettirme'ye bkz.
Zübeyde Hanım: 9, 149, 168, 192 (İzmir'e gelmesi), 193 (Ölümü)

Türk ve Müslüman kadınları arasında ilk güzellik yarışmasını düzenleyen Cumhuriyet gazetesi, kadının toplumsallaşmasına katkıda bulunmuş, Keriman Halis'in dünya güzeli seçilmesiyle de ödülünü almıştır.

Cumhuriyet

Türkiye Güzeli Keriman Halis H
dünya kraliçesi intihap edildi

Bütün dünya telsizleri ve gazeteleri Keriman Halis Hanımın müstesna muvaffakiyetini ilân ediyorlar

Gazi Hz. dün akşam İstanbul'a geldiler

Dünya kraliçesinin bahtiyar annesi..

Kraliçenin en kuvvetli rakibi Alman güzeli idi

Cumhuriyet — Yazı işleri telefonu: 20203 — PERŞEMBE 30 — HAZİRAN 1938 — İdare işleri telefonu: 20203 — Fiatı: 5 kuruş

MECLİSTE TARİHÎ BİR GÜN

1 — Başvekil memleketin iç ve dış vaziyetini anlatan çok mühim beyanatta bulundu ve itimad kazandı.
2 — 150 liklerin affı kanunu hararetli müzakerelerden ve Adliye Vekilinin beyanatından sonra kabul edildi.
3 — Spor işini devletin eline veren teşkilât kanunu Meclisten geçti, Dahiliye Vekili şayanı dikkat beyanatta bulundu.
4 — Meclis birçok kanunları daha tedkik ettikten sonra işini bitirdi ve yaz tatiline karar verdi.

Başvekil Meclisten alkışlarla itimad aldı

Celâl Bayarın mühim nutku

Ordumuz Dersim civarında manevra yapacak ve umumî tarama hareketile tedib kuvvetlerine müzahir olacaktır

Başvekilin nutkundan parçalar

● 1938 mali yılı bütçesi olarak bağladığınız rakamlar 249 milyon 468 bütçe yekûnde, ve 57 küsur milyon fevkalâde menabi'den olmak üzere 307 milyon 11 radır. Bu rakamlar Cumhuriyet bütçelerinin ihtiva ettiği en yüksek rakamdır.

● Fakat bu mümtaz ordunun

150 likler affedildi

Mecliste kabul edilen kanun bir hafta sonra tatbik mevkiine girecek

Dün Mecliste hararetli münakaşalar oldu. Adliye Vekili hatiblere cevab verdi ve: "Türk milleti, onun Şefi çok büyüktür. Affı da eserleri gibi büyük olacaktır„ dedi

Dün Mecliste söz söyliyen mebuslardan
Cevdet Kerim — Ewin Sazak — Almpaşazade — Vasfi Rasid

Ankara, 29 (Hususî) — Büyük Millet Meclisi bugün saat onda toplanarak

Affedilen 150 likler

150'liklerin affı, basında yoğun şekilde işlenmişti.
(Gazetenin tarihi: 30 Haziran1938)

Cumhuriyet Halk Fırkası İkinci Büyük Kongresinde Gazi, tarihi Büyük Nutkunu söylerken.
(Fırka Reis Vekili İsmet Paşa, başkanlık kürsüsünde)

23 Temmuz 1939 günü Hatay Cumhuriyeti bayrağındaki beyaz yıldızın ortasındaki kırmızı yıldız çıkarılarak bayrak Türkiye Cumhuriyeti bayrağı haline getiriliyor.

"Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi"nde, 1881-1938 arasındaki 57 yıllık yoğun dönem, aynı zaman dilimi içindeki bazı dünya olaylarıyla, dönemin özelliğini belirten bazı ayrıntılar ve sayılarla birlikte verilmiştir.

Kitapta, ayrıntılı kronolojiden ayrı olarak renkli sayfalara basılı, 1911-1938 dönemini kapsayan bir de "Özet Kronoloji" bulunmaktadır.

Bu kitapçık, kuru bir tarih çizelgesi olarak da okunabilir; sıfırdan başlayarak, bin türlü iç ve dış engeli, oyunu, tuzağı, yoksunluğu ve yoksulluğu adım adım aşıp zafere ulaşan; aydınlanmayı yani aklın ve vicdanın özgürlüğünü sağlayan; yalnız maddi kalkınmayı değil, sanat, kültür, hukuk vb. alanlarda da kalkınmayı amaçlayan, 18 yılda başarılmış, benzersiz bir mücadelenin, devrimlerin ve kalkınma çabalarının satırbaşlarından oluşan heyecanlı bir roman gibi de.